

Ernest Mandel

Europas kommunistpartier

Franskt original: *Critique de l'eurocommunisme* (1978)

Engelskt original: *From Stalinism to Eurocommunism* (NLR 1978)

Svenska upplagan kom ut 1982

Innehåll

Översättarens anmärkning.....	1
Författarens förord.....	1
Förord av Livio Maitan	1
1. De beska frukterna av ”socialism i ett land” – eurokommunismens ideologiska och historiska rötter.....	8
Kominterns omvandling	11
Vändningen vid Kominterns sjunde kongress.....	13
De olika stadierna i stalinismens kris	17
Eurokommunismen och den fredliga samexistensen	19
Finns det utrymme för någon ”sann reformism” i dagens kapitalistiska Europa?	23
Teorin om ”ett enda centrum”, den proletära internationalismen och eurokommunismens framtid	25
2. Tre aspekter av eurokommunismen	30
Eurokommunismen och den imperialistiska borgerligheten	30
Eurokommunismen och den sovjetiska byråkratin	33
Eurokommunismen och den västeuropeiska arbetarklassen	36
3. Östberlin-konferensen – en ny etapp i stalinismens kris	40
En del felaktiga tolkningar – och en riktig	40
Det som Kreml kan stå ut med och det man fruktar.....	42
Ett steg framåt, två steg tillbaka	44
4. Ett nytt sätt att närma sig stalinismen.....	48
Från subjektivism till objektivism.....	51
Nyckeln till förklaringen av det ”stalinistiska fenomenet”	52
5. En bomb från Carrillo	55
Revidering av marxismen.....	55
Kritik mot maktförhållandena i Sovjetunionen	56
Motsägelserna hos Santiago Carrillo.....	58
6. Det sovjetiska svaret.....	60
Uppenbart förtal	60
Ett sällsynt dumt svar	62
Reaktioner på Sovjet-ledningens svar	64
7. Ekon i Östeuropa.....	68
Roten till det onda	69
En anmärkningsvärd dom över byråkratin	70
Den politiska revolutionens sociala innehåll.....	73
En uppfriskande världssyn	75
Två stadier i byråkratins utveckling	76
Har arbetarklassen en revolutionär potential.....	78
En förvirrad uppfattning om statens roll	80
En grammatisk förvirring på tre viktiga punkter	81

8. Det italienska kommunistpartiet och åtstrammingspolitiken	85
En "förklaring" till krisen som hämtats från den borgerliga ideologin	85
Krisens och åtstrammingspolitikens plats i historien	88
Den verkliga innebörden av PCI:s ekonomiska politik	90
Den "nya konsumtionsmodellen"	95
En första balansräkning	97
9. Franska kommunistpartiet och staten	102
Statsapparatusens karaktär	104
De demokratiska rättigheterna och den borgerligt demokratiska statens institutioner	107
Direkt och indirekt demokrati	110
Eurokommunismens "vänsterflygel"	113
Den verkliga övergångsfasen: dubbelmakten	116
Engels berömda förord	120
Överväldigande bevis	123
10. Eurokommunismens strategi	127
Den eurokommunistiska strategins historiska ursprung: Kautskys "utmattningsstrategi"	128
Ekonomisk kris och kris för de borgerliga dominansförhållandena	130
Den sociala krisen och krisen för de borgerliga dominansförhållandena	131
Två mystifikationer: "ekonomism" och "korporatism"	133
Är eurokommunismen Antonio Gramscis testamentsexekutor?	135
Alliansfrågan	139
Det internationella sammanhanget	143

Översättarens anmärkning

Denna svenska utgåva av Ernest Mandels omfattande kritik av eurokommunismen har översatts från de franska och engelska upplagorna. Jag har använt de båda förlagorna parallellt, men där de skilt sig åt i allmänhet gått efter den engelska versionen. (Några stycken är där strukna jämfört med den franska upplagan.)

Många namn har uppenbarligen förutsatts kända för de engelska och franska läsarna och inte förklarats i anslutning till texten. Här har jag ofta tyckt det vara lämpligt att gå in med egna korta presentationer. Någon enstaka gång har jag också gått in direkt i den löpande texten med ett förtydligande, som då markerats inom klammer.

I de fall jag funnit anledning att bibehålla ”främmande ord”, har jag så långt som möjligt försökt förklara dem i anslutning till texten, genom hänvisningar och asterisker * till beskrivningar längst ned på sidorna. Jag har också lagt till ett index över de ord som därmed förklarats.

T.G.

Författarens förord

Denna bok innehåller tio artiklar om eurokommunismen. Av dem författades fem vid skilda tillfällen och publicerades då i tidskriften *Inprecor* (nämligen kapitel 2, 3, 5, 7 och 10). Dessa har bearbetats lätt, för att tillsammans med de sex andra kapitel som skrivits speciellt för denna bok, kunna bilda en helhet. Trots att de olika kapitlen skrevs vid olika tidpunkter, tror jag att de tillsammans representerar en sammanhållen analys av eurokommunismen, som täcker dess tidiga historiska rötter, dess nuvarande roll i den djupa kris som idag skakar de kapitalistiska samhällena i Västeuropa, dess förhållande till den sönderfallande stalinismen samt dess återverkningar i Sovjetunionen och folkdemokratierna.

E.M. (1978)

Förord av Livio Maitan

Vid den tid då de flesta artiklarna i den här boken skrevs verkade eurokommunismen ha nått sin höjdpunkt. Tre kommunistpartier i länder med stor betydelse för utvecklingen av situationen i Europa hade uppnått ett ganska brett samförstånd beträffande ideologin och de allmänna politiska perspektiven. De hade antagit samma strategi för socioekonomiska förändringar i etapper. Trots de meningsskiljaktigheter som fortfarande förekom, mellan å ena sidan PCI (Italien) och PCE (Spanien) och å andra sidan PCF (Frankrike), såg de fram emot ett nära samarbete.

Eurokommunismens dragningskraft berodde i stor utsträckning på situationen under mitten av 1970-talet, som kännetecknades av kapitalismens djupaste ekonomiska kris sedan den stora depressionen på 1930-talet. Det var slut på de förhoppningar som hade underhållits av den nykapitalistiska ideologin, som även hade stor spridning i arbetarrörelsens led. Detta och konstaterandet att kapitalismens egna gissel inte alls hade undanröjts fick de breda massorna att känna nödvändigheten av radikala strukturella förändringar, om inte av förstörelsen av själva det kapitalistiska systemet. Kommunistpartierna verkade ha fördelar framför de socialdemokratiska partierna. Eftersom de vid upprepade tillfällen hade suttit i regeringsställning och fortfarande gjorde det i en del länder var det svårt för dem att framstå som företrädare för ett globalt alternativ. De organisationer och rörelser inom extremvänstern som hade utvecklats mellan 1968 och 1975 avslöjade å andra sidan, när de ställdes inför de

sociala och politiska problem som framkommit under krisen, sin inre svaghet och sina motsättningar. Detta innebar att de dömdes till en hastig nedgång, d v s att de förlorade de radikaliserade delarna av arbetarklassen, småbourgeoisin och även studentrörelsen, som hade påverkats av dem. De föll i sin tur för eurokommunismens diskreta charm, som trots allt verkade vara det enda trovärdiga alternativet på kortare eller något längre sikt.

Det är lämpligt att peka på den konjunkturella situationen vid eurokommunismens uppkomst. På mitten av 1970-talet hade PCI:s inflytande ökat avsevärt och de hade vunnit stora valframgångar. I Frankrike verkade en seger för Vänsterunionen trolig och PCF hoppades med rätta få spela en stor roll där, på grund av deras inflytande bland arbetarklassens bastioner. I Spanien legaliserades under en euforisk stämning PCE, som hade haft en framträdande roll i kampen mot Francos diktatur, och kunde hoppas på att vinna avgörande inflytande inom arbetarklassen och andra exploaterade skikt.

Men redan 1978 hade situationen högst påtagligt förändrats. PCI hade stött på svårigheten att förena sin mer långsiktiga strategi med stödet till regeringen Andreotti, som försökte övervinna den ekonomiska krisen genom att sänka de arbetande massornas levnadsstandard. Det var också svårt att fortsätta satsa på den historiska kompromissen (d v s samförstånd med borgerliga partier. ö.a.), medan den bundsförvant de ville ha, Kristdemokraterna, klart vägrade göra det. De utsattes för en allt större nötning, som för första gången på årtionden även visade sig genom en tillbakagång i valet. PCF fick betala mer än socialisterna för valnederlaget i mars 1978, de började förlora mark även hos arbetarklassen och de dömdes att bli en isolerad sekt. PCE, slutligen, hade ur valsynpunkt befunnits vara mycket svagare än PSOE och mer allmänt sett kunde de inte längre göra anspråk på att spela en avgörande roll i arbetarrörelsen. Det var inte deras villkorlösa stöd till Moncloa-pakten, denna historiska kompromiss i litet format, som skulle hjälpa dem att förbättra sin ställning.

Under de tre följande åren upplevde de så kallade eurokommunistiska partierna effekten av andra viktiga händelser i respektive land. I Italien slutade den nationella enhetspolitiken i ett misslyckande och PCI var tvungna att genomföra en svår omställning med syftet att ta itu med försämringen av sitt förhållande till massorna. Omställningen från inriktningen på nationell enhet till inriktningen på ett ”demokratiskt alternativ” gjorde att de vann poäng ur propagandasynpunkt. Men på grund av att socialistpartiet vägrade att acceptera denna alternativa politik som innebar slutet på deras regeringssamarbete med kristdemokraterna, verkade Berlinguers planer inte alls genomförbara på kort eller ens något längre sikt. PCI förlorade alltså den fördel de hade haft då eurokommunismen lanserades, nämligen att de kunde ge intryck av att vara en kraft som å ena sidan inte hade något ansvar för den tidigare förvaltningen av makten och å andra sidan framstod som bärare av ett konkret alternativ.

I Frankrike kunde inte kommunistpartiet lyckönska sig alltför mycket till vänsterns seger som för dem var ett bakslag av historisk betydelse: de utklassades röstmässigt av socialistpartiet, de var tvungna att göra en tvärvändning för att inte hamna utanför händelseförloppet och gav bara intryck av att vara ett bihang till regeringen.

PCE i sin tur befann sig i en ännu svårare situation. De misslyckades med att återta förlorad terräng och förlorade ytterligare mark, även vad beträffar det fackliga inflytandet. Dessutom upplevde de en allvarlig delning i Baskien, ytterligare en delning – mindre allvarlig men lika betydelsefull – i Katalonien och de centrifugalkrafter som kom till uttryck på alla plan försvagade dem ytterligare.

Det är denna ogynnsamma utveckling av läget och i första hand av styrkeförhållandet till de socialistiska partier som gått framåt genom uppseendeväckande valsegrar, som fått kommunistpartierna att mer eller mindre uttryckligt ifrågasätta sin politik, och också fundera över sin identitet.

Problemställningen kan beskrivas schematiskt på följande sätt: socialdemokratin är fortfarande den största kraften i arbetarrörelsen i de flesta kapitalistiska länder i Europa och den har fått avgörande inflytande också i de länder där det har funnits starka kommunistpartier (Italien är hädanefter det enda undantaget). Men om eurokommunismens strategiska plan bygger på idén om en demokratisk övergång till socialismen och ett tillbakavisande av den revolutionära leninistiska uppfattningen, skiljer sig då de kommunistiska partierna ändå *kvalitativt* från de socialdemokratiska partierna och kan deras existens försvaras historiskt?

PCF har gett det enklaste svaret. Socialistpartiet och socialdemokratin är delar av systemet och styr i bästa fall det kapitalistiska samhället "hederligt". PCF är alltså det enda partiet för arbetarklassen. Grundvalarna för dess bildande för sextio år sedan är fortfarande aktuella. Övergången till "demokratisk socialism" i etapper kommer bara att genomföras om PCF är den största kraften inom arbetarrörelsen. Den förklaringen hade varit hållbar – särskilt för internt bruk – innan den 10 maj 1981 d v s före Mitterrands valseger. När nu PCF deltar i regeringen Mitterrand-Mauroy utan att ha minsta möjlighet att spela en ledande roll där förefaller den minst sagt kortsiktig.

PCI, som ställt sig den frågan alltsedan 1956, har vid upprepade tillfällen förklarat att "det gemensamma draget för alla socialdemokratier är att de avstår från att kämpa för att lämna kapitalismen och förändra samhällets grunder i socialistisk riktning", vilket inte skulle vara fallet för kommunistpartiet. På senare tid har Berlinguer påpekat att den "huvudsakliga" skillnaden mellan PCI och socialdemokratin är det faktum att denna "alltid bekymrat sig mer för arbetarna, de fack föreningsanslutna arbetarna, och mycket lite eller inte alls för marginalgrupperna, för subproletärerna, för kvinnorna".

Det rör sig helt uppenbart om inkonsekventa, om inte helt felaktiga, argument, som på sin höjd kan tillämpas på en del socialdemokratiska partier under vissa perioder. De stora klassiska socialdemokratiska partierna "avstod" inte programmatiskt från att "lämna kapitalismen". Men det var när de inlemmades i den borgerliga demokratis mekanismer och institutioner som de i praktiken kom att avstå från all kamp för att störta systemet. Det är svårt att förstå varför inte detta skulle gälla för kommunistpartierna. För övrigt förringar PCI:s ledare och Berlinguer själv betydelsen av sitt eget argument när de säger att Mitterrand och den svenska socialdemokratin i fortsättningen skulle befinna sig på samma mark som PCI (t ex återgav PCI:s dagstidning *Unità* inte utan välbehag en artikel ur *Aftonbladet* som löd: "Skillnaden mellan en eurokommunism som inte längre är beroende av Moskva och en radikal socialdemokrati är inte stor").

Vad beträffar PCE så bekräftar man på nytt i texten från den senaste kongressen (1981) att "partiet kan beskrivas som ett marxistiskt, revolutionärt, demokratiskt, massförankrat, kämpande regeringsparti" och mot den beskrivningen ställde Carrillo uttryckligen beskrivningen av PSOE som "ett regeringsparti men inte ett revolutionärt, kämpande parti" (tal vid förbundskongressen i Madrid). Som vi har sett har sådana distinktioner inte avsevärt hjälpt partiet att komma ur sin djupa kris...

Om vi bortser från de beskrivningar ledarna ger av sina partier, hur kan man idag beskriva de eurokommunistiska partierna? Skiljer de sig kvalitativt från de socialdemokratiska partierna?

Historiskt var de utan tvekan stalinistiska partier, i ordets strikta bemärkelse. De fungerade byråkratiskt och byggde på en centralism som inte hade något med demokrati att göra och styrdes av en förkrossande apparat. De använde sig systematiskt av manipulativa åtgärder gentemot fackföreningar och andra massorganisationer. De var enhetliga ideologiskt sett. Politiskt kunde de inte bortse från de nödvändiga behoven hos den massrörelse de var en del av: politiken påverkades också av specifika krav från nationella organ. Men i sista hand

bestämde den av den sovjetiska politikens behov, så som de tolkades av det maktavande skiktet. *Just denna underordning är stalinismens främsta drag.*

Viktiga förändringar har börjat märkas på alla plan, särskilt sedan SUKP:s tjugonde kongress, ”avstaliniserings”kongressen.

Man kan slutligen påpeka att eurokommunismens reformistiska etappstrategi har sitt ursprung i den Kommunistiska Internationalens VII kongress, som hölls 1935 under stalinismens blomstringsperiod. Det finns onekligen en viss kontinuitet. Men den viktigaste drivfjädern är inte längre densamma som på 1930-talet. På den tiden spelade nationella faktorer (nödvändigheten av en enad arbetarrörelse mot fascismen och de reaktionära hoten) in, särskilt i Frankrike. Men vändningen bestämdes framför allt av den förändrade inriktningen hos byråkratin i Kreml, som gjorde en öppning mot den ”demokratiska” eller ”antifascistiska” bourgeoisin, och man prisade i detta perspektiv en inriktning på folkfront. Detta bekräftades av det faktum att kommunistpartierna tre år senare plötsligt gjorde en ny vändning till följd av paktens mellan Hitler och Stalin och inte antog den nationella enhetspolitiken förrän efter nazisternas angrepp på Sovjetunionen. Deras nuvarande strategi har – i stora drag – följts under årtionden, med svängningar på vissa områden efter 1947 och i början av 1950-talet. Den har undergått ytterligare en i grund och botten lineär utveckling sedan 1956.

Det är i själva verket från den tiden som inlemmandet i det kapitalistiska samhällets och den borgerliga demokratins mekanismer började väga tyngre för kommunistpartiernas politik än kraven från den sovjetiska politiken och dess maktavande grupp. Detta gäller i ännu högre grad i dagens läge när det är viktigare än någonsin för kommunistpartierna att motarbeta socialdemokratins inflytande och befästa sin ställning hos massorna.

Just för att de har förändrats i förhållande till den tid då stalinismen hade sin höjdpunkt, har kommunistpartierna förändrats i sitt sätt att fungera och i sin organisation. Det finns ett faktum som lyser i ögonen: de är inte längre enhetliga partier. Men vilken är bakgrunden till de splittringar som finns? Det är inte den som framkallade splittringarna inom bolsjevikpartiet innan staliniseringen eller inom andra partier innan byråkratiseringen av den Kommunistiska Internationalen. I ett revolutionärt parti kan meningsskiljaktigheterna t o m vara djupgående, men den grundläggande enigheten säkerställs genom att alla accepterar en revolutionär strategi för att erövra makten. Om man däremot för fram en strategi om en övergång i etapper och lägger tyngdpunkten på pluralism, inte bara politisk, utan även ekonomisk och social, då är det logiskt att partiet försöker öka sitt inflytande genom alla möjliga eftergifter på olika områden. Denna pluralism är svår att underordna en gemensam plan, särskilt när den planen inte förefaller trovärdig. Splittringen blir då oundviklig och tenderar att kristalliseras som en strukturell beståndsdel av partiets funktionssätt. Förskjutningar och verkliga lokala missbildningar blir också oundvikliga. Med andra ord tenderar partiets funktion och utveckling att bli lik de socialdemokratiska partiernas.

Bör man dra slutsatsen att socialdemokratiseringsprocessen innebär det kvalitativa språnget och att eurokommunistiska partier och socialdemokratiska partier i fortsättningen tillhör samma kategori arbetarpartier?

I dagens läge förblir vårt svar nekande. Uppfattningen om partiet är fortfarande inte densamma och detta får praktiska följder vad gäller funktionen och den uppfattning medlemmarna har om vad deras organisation står för. En ganska grundläggande skillnad kvarstår på det området mellan PSI och PCI, PCF och PCF, PSOE och PCE. Men det är framför allt inställningen till den viktiga historiska händelse som oktoberrevolutionen utgör och till arbetarstaterna, som är skild från de socialdemokratiska partiernas.

Till skillnad från dessa anser man fortfarande att Sovjets och andra arbetarstaters existens, i styrkeförhållandet i hela världen, trots allt innebär en historiskt progressiv faktor. För övrigt anser kommunistpartiernas ledare fortfarande att de makthavande byråkraterna är värdefulla samtalspartners av vilka de önskar en reformistisk utveckling.

Är då de eurokommunistiska partierna varken stalinistiska eller socialdemokratiska utan att för den skull vara revolutionära?

Med risk för att göra dem som vid varje tidpunkt kräver bestämda klassifikationer besvikna, är det vad vi anser. Dessa partier representerar en ny företeelse som i sista hand speglar ett världsläge där kapitalismen, som drabbats av en allvarlig kris, inte kan uppnå vad den under socialdemokratins guldålder kunde förverkliga vad gäller integration av arbetarrörelsen, och där arbetarstaterna på grund av sin byråkratiska inriktning inte har samma dragningskraft som Sovjet hade på 1920- och 1930-talen.

De byråkratiska regimernas kris kommer utan tvekan att prägla de eurokommunistiska partiernas fortsatta utveckling. Där är händelserna i Polen talande. Ledarna för de kommunistiska partierna tvingas välja: antingen kan de fortsätta att betrakta de makthavande byråkraterna som värdefulla samtalspartners och satsa på en högst hypotetisk förhoppning att de sittande regimerna ska förändras av sig själva, och på så sätt riskera att deras socialistiska målsättning framstår som föga trovärdig. De kan också klippa av banden till de degenererade arbetarstaterna och på så sätt, med tanke på deras teoretiska och strategiska inställning i stort, ytterligare suddat ut sin identitet i förhållande till socialdemokratien.

Det var ännu en gång det italienska kommunistpartiet som i sina reaktioner på Jaruzelskis statskupp i Polen, december 1981, klarast avslöjade de tendenser som är på gång. I texter från deras ledning och rapporter och uttalanden från deras ledare har nya företeelser framkommit. Den första företeelsen visar sig i påståendet att "drivkraften i den socialistiska utvecklingsfas som började med oktoberrevolutionen är uttömd, på samma sätt som den fas som utmärks av födelsen och utvecklingen av socialistiska partier och fackföreningsrörelser som samlades kring den Andra Internationalen uttömdes. Den andra företeelsen består i att tilldela "kampen för socialism i Västeuropa" en "väsentlig" roll i förhoppningen om en ny socialistisk fas i hela världen. Den tredje företeelsen framställs genom beslutet att "upprätthålla förbindelse med alla kommunistiska partier, liksom med alla andra socialistiska, revolutionära och progressiva krafter, utan särskilda band till någon", vilket innebär en vidare tolkning av begreppet "ny internationalism" som man redan följt länge.

Det är sant att PCI samtidigt inte har upphört att föra fram argument man tidigare använt, exempelvis som Sovjets roll i världspolitiken, om oktoberrevolutionens historiska betydelse, om skillnaderna mellan socialdemokratien och PCI. Dessutom har de i analysen av händelserna i Polen framhållit hur väsentlig den syn man haft sedan augusti 1980 är. De önskar att den byråkratiska regimen och även dess ledning ska förnyas av sig själva och förkastar därmed klart den mest logiska antibyråkratiska inställning som Solidarnosc eller vissa av deras sektorer har (de som framställs som "extremistiska" eller "oansvariga"). Det är med andra ord klart att den italienska ledande gruppen än en gång tillämpar sin favoritmetod, nämligen "förändring genom upprepning". Detta hindrar inte att vissa linjer markerats mer och att PCI inte längre förefaller intresserade av att stå fast vid det förhållningssätt som fastställdes under Berlinguers besök i Moskva 1978. Detta förhållningssätt innebar att relationerna skulle hållas inom ramen för vad som angavs vid kommunistpartiernas konferens i Östberlin 1976, nämligen att PCI erkänner att Sovjet utgör en positiv faktor i världspolitiken och en styrka för deras egen strategi, SUKP:s säkerhet mot inriktningen på den historiska kompromissen.

De förändringar som ägt rum i partiets sammansättning och det ökade inflytandet från de sektorer som mest präglats av införlivandet i det borgerliga samhällets institutioner och

mekanismer, verkar å andra sidan i en riktning som för PCI ännu närmare socialdemokratins tänkesätt och uppfattning, och i synnerhet vissa socialdemokratiers...

Redan från början låg den eurokommunistiska nyreformismens största teoretiska brist i att den accepterade uppfattningen om en utveckling av den borgerliga staten.

Historiskt uppstod de politiska institutionerna för att försäkra en utsugande klass i minoritet, som hade den privata äganderätten till produktionsmedlen, om välstånd och makt. Dessa institutioner skulle enligt den uppfattningen, genom att de gradvis förändrades, kunna göra det möjligt för en annan klass att komma till makten, en klass med en annan *kvalitet* och som representerade den förkrossande majoriteten av befolkningen. Hur skulle en sådan apparat kunna genomföra den planerade ekonomi som framstår som allt mer nödvändig och för vilken massornas aktiva och direkta deltagande är ett oundgängligt villkor?

Men bakom den motsägelsen fanns det en annan mer konkret, som skulle bli de eurokommunistiska partiernas verkliga stöttesten. De förde fram och för fram en reformistisk strategi vid en tidpunkt då revolutionära lösningar är nödvändiga och möjliga. Denna motsägelse finns paradoxalt nog även i förhållande till deras egna analytiska föresatser. De är tvungna att erkänna, på sitt eget språk, att den kris för vars lösning de föreslår sig själva som en alternativ kraft, är en kris i hela det kapitalistiska samhället.

I den mån en reformistisk etappstrategi visar sig vara acceptabel för stora massor, i den mån konjunkturella marginaler kan skapas för att förverkliga detta (ekonomiska och politiska erövringar som inte ifrågasätter systemets viktigaste mekanismer), så framstår dessutom de socialdemokratiska eller socialistiska partierna som mer trovärdiga som instrument för en sådan strategi. Detta lika mycket på grund av historiska orsaker och den mer systematiska integreringen i den borgerliga demokratins ramar, som på grund av att de har större inflytande (utom i Italien). Det är den läxa vi lärt från Portugal, från Spanien och nu nyligen från Frankrike.

Det är framför allt Mitterrands seger 1981 som ställt eurokommunismen inför avgörande problem. Mitterrands planer skiljer sig inte i grunden från de kommunistiska partiernas, men just när man håller på att pröva dessa planer verkar PCF inte ha någon större del i deras förverkligande, de är bara, låt oss upprepa det, ett bihang. I sista hand kan man säga att eurokommunismens framtid – inte bara i Frankrike – riskerar att bestämmas av hur experimentet Mitterrand slutar. Även vid en tillfällig framgång skulle socialdemokratien obestriddligen komma ut stärkt. Uppfattningen att socialdemokraterna är bäst lämpade att förverkliga planerna på ”demokratisk förnyelse” skulle bara få fler anhängare. Ett misslyckande skulle inte bara kunna innebära att ansvaret läggs på PCF, utan också att eurokommunismen i sin helhet ifrågasätts.

Slutligen måste vi understryka att PCI, som vi såg slog in på den nya kursen från 1956, har stött på andra motsägelser som kan sammanställas på följande sätt;

– självständigheten gentemot Sovjet och kritiken som riktats mot dess ledning har gett taktiska konjunkturella fördelar men visar samtidigt på faran att partiets identitet blir utsuddad i förhållande till socialdemokratien;

– övergivandet av den ”verkliga socialistiska modellen” gör det möjligt att slippa ifrån ansvaret för de brott och fel som begås av den sovjetiska byråkratin, men innebär samtidigt en försvagning av det strategiska perspektivet på så sätt att partiet inte länge kan referera till ett konkret exempel och begränsar sig till att föra fram hypoteser som oftast är ganska vaga och oklara och som till på köpet närmar sig de traditionella socialdemokratiska uppfattningarna när de över huvudtaget preciseras;

– den allt hårdare drivna integreringen i den borgerliga demokratins institutioner och i statsapparaten i strikt bemärkelse ökar partiets inflytande över det ”normala” politiska spelet, men detta inkräktar allvarligt på deras förmåga framstå som ett trovärdigt alternativ för massorna som drabbats av den ekonomiska stagnationen och systemets förlängda kris;

– eurokommunismens dragningskraft låg också i försöket till ett alternativ på europeisk nivå. Men allt eftersom de integreras djupare i systemet och går så långt som till att direkt eller indirekt dela regeringsansvaret, utsätts de kommunistiska partierna för präglingen från behov specifika för deras egna bourgeoisier, på samma sätt som de socialdemokratiska partierna, och skillnader tenderar att uppstå mellan dem efter de skillnader som finns mellan ”nationella” bourgeoisier eller delar av dessa bourgeoisier.

I en intervju som gavs i juli 1980 till Italiens största borgerliga tidning, *Corriere della Sera*, förklarade Enrico Berlinguer sitt partis inställning i den internationella politiken och sade bland annat:

Jag har många gånger sagt att inom det sovjetiska blocket skulle man inte tillåta oss att utöva den socialism vi vill ha. Självklart får vi inte heller glömma bort de otroliga hinder de kapitalistiska krafterna ställer upp mot oss i Västeuropa och i Italien”.

Slutsatsen är nästan en bekännelse:

Ni förstår att på sätt och vis är det ett slumpartat spel. Ett outhärligt slumpartat spel.”

Det är sannerligen ett slumpartat spel att planera för en övergång till socialism, d v s eliminerandet av de kapitalistiska produktionsförhållandena, inom ramen för ett politiskt militärt block som bildats för att försvara dem över hela världen. Ett slumpartat spel som en obetänksam spelare har små chanser att vinna.

Livio Maitan

Paris 18 juli 1982

1. De beska frukterna av ”socialism i ett land” – eurokommunismens ideologiska och historiska rötter

Strax innan första världskriget utgjorde Andra internationalen en omfattande och imponerande politisk kraft. Den hade miljoner medlemmar i Europa. Den förfogade över hundratals ledamöter i de olika parlamenten. Den kunde uppbåda enorma folksamlingar till offentliga möten och demonstrationer, i synnerhet om de riktade sig mot militarismen och krigsfaran. Socialt, politiskt och moraliskt tycktes den förkroppsliga motståndet mot den katastrof som kunde skönjas vid horisonten.

Vid sin Stuttgart-kongress 1907 antog Andra internationalen efter en het debatt ett solklart ställningstagande:

”Om ett krig trots allt skulle bryta ut, måste socialisterna verka för att det ska fa ett snabbt slut och med all kraft arbeta för att utnyttja den ekonomiska och politiska kris som kriget framkallat till att sätta folken i rörelse och därmed påskynda störtandet av kapitalistklassens herravälde.”

Liknande ställningstaganden röstades igenom vid kongresserna i Köpenhamn (1910) och Basel (1912).¹ Ända fram till den 27 juli 1914 fortsatte de stora socialdemokratiska partierna faktiskt att bedyra att de skulle motsätta sig kriget med alla nödvändiga medel. Men så den 1 augusti 1914, kom ett plötsligt lappkast i alla större europeiska stater (med undantag för Italien, som förblev neutralt). Under förevändning att det rörde sig om ”nationellt självförsvar” hängav sig socialdemokratin i varje land åt ett så gott som oreserverat stöd åt den egna imperialistiska borgerlighetens plundringar – för det var vad kriget objektivt innebar för var och en av de kapitalistiska stater som släppte lös det.

För den revolutionära vänstern inom arbetarrörelsen kom den chockartade kris som denna plötsliga svängning drev fram att bli både ihållande och djupgående. Den visade sig inte bara i en grundlig uppgörelse med de opportunistiska, reformistiska och revisionistiska strömningar inom socialdemokratin, som i många år objektivt banat väg för klassamarbete och ”opolitiska fackföreningar”. Den tog också formen av en djupt internationalistisk reaktion.

Naturligtvis var marxisterna varken då eller senare omedvetna om att socialdemokratins öppna övergång till den imperialistiska borgerlighetens läger hade en serie sociala rötter. Den förändring som skett kunde inte bara förklaras som en ideologisk och politisk urartning. För denna urartning berodde i sin tur på att masspartiernas och fackföreningarnas byråkratiserade apparater mer och mer växt in i det borgerliga samhället.

De alltmer växande förmåner som de socialdemokratiska partiernas funktionärer kommit att åtnjuta inom den borgerligt-demokratiska statsapparaten, ledde så småningom till en intressegemenskap mellan borgerligheten och dessa funktionärer. Den avsevärda stegring av levnadsstandarden som kom de mest gynnade arbetargrupperna till del gav samtidigt näring åt en politisk situation, där dessa partiers minimiprogram (dvs de omedelbara kraven) mer och mer kom att skiljas från maximiprogrammet (dvs störtandet av det kapitalistiska systemet). Det fanns förstås också andra politiska och teoretiska brister som banade väg för katastrofen i augusti 1914: avsaknaden av någon som helst övergripande förståelse för den imperialistiska epokens karaktär, vägran att lita till massmobiliseringar utanför parlamentet (som Rosa Luxemburg utan framgång förespråkade från 1910 och framåt), samt bristen på revolutionärt perspektiv och oförmågan att förändra en taktik inriktad på ”gradvisa förbättringar” och i stället inse att våldsamma sammanstötningar skulle komma att bli oundvikliga.

¹ Den franske socialdemokraten *Jean Jaurès* som varken var ”vänster” eller revolutionär socialist utropade i Basel: ”Vi kommer inte att föra krig mot våra bröder! Vi kommer inte att öppna eld mot dem! Om storbranden trots allt skulle bryta ut, kommer det att bli krig på en annan front: det blir revolution.”

Bristen på internationell disciplin och avsaknaden av varje som helst tradition av att verkligen tillämpa de resolutioner som antagits genom majoritetsbeslut på Andra internationalens kongresser var andra faktorer. De kan visserligen inte ses som avgörande, men de måste räknas med bland huvudorsakerna till de stora socialistpartiernas dramatiska helomvändning i slutet av juli 1914.

Det var inte bara Lenin som förklarade Andra internationalen för död och menade att det nu skulle bli nödvändigt att bygga en Tredje international, på en mycket fastare programmatisk och organisatorisk grund. Rosa Luxemburg och en stor del av den "centristiska"^{*} majoriteten vid Zimmerwaldkonferensen^{**} godtog också idén om "Internationalen som vårt enda fädernesland", och att det krävdes internationell disciplin inom den revolutionära arbetarrörelsen, åtminstone i viktigare internationella frågor.²

Denna ståndpunkt var varken en produkt av Oktoberrevolutionen, bolsjevikernas dominerande ställning inom Komintern fr o m dess bildande eller någon speciell böjelse från Lenins sida att utbreda "ryska organisatoriska föreställningar" över hela världen. Denna inställning var det gemensamma arvegodset för alla internationalister från 1915 och framåt, antingen de nu var bolsjeviker eller inte. Det var deras nära nog enstämmiga svar på den katastrof som hemsökt den europeiska arbetarrörelsen i augusti 1914.

Men den stod för mer än så. Denna övertygelse motsvarade en mer korrekt teoretisk förståelse för att de internationella klasstriderna har en tendens att flätas samman alltmer i den imperialistiska eran.

Innan 1914 hade tanken på världsrevolutionen bara flutit omkring någonstans i den "ortodoxa marxismens"^{***} bakvatten, som ett minne av det som hänt /revolutionsåret/ 1848 –eller på sin höjd som en insikt om att revolutioner har en benägenhet att sprida sig från ett land till ett annat.³ Detta begrepp fick en brännande aktualitet nu när det framstod så mycket klarare vilken motsägelsefylld men sammanhållen enhet världsekonomin smitts till i den imperialistiska smedjan.

Så gott som alla revolutionära marxister avvisade med rätta den verklighetsfrämmande uppfattningen att revolutioner skulle bryta ut samtidigt i alla större länder i världen. (Denna idé syntes radikal, men i grund och botten gav den reformister och centrister en förevändning för att inte ta upp kampen för proletariats erövring av makten i de länder där de politiska och sociala styrkeförhållandena så tillät.)

De förstod att flera olika processer oundvikligen flätades samman här:

* *Centrist* – enligt en traditionell, marxistisk definition någon som vacklar mellan reformistiska och revolutionära ståndpunkter, allt beroende på omständigheterna.

** *Zimmerwald-konferensen* 1915 bar namn efter den schweiziska by där den hölls; den anordnades för att mejsla fram den internationella arbetarrörelsens uppgifter under kriget.

² I de "Tesar om den internationella socialdemokratins uppgifter" som utarbetades av Rosa Luxemburg och antogs på /den tyska/ Internationale-gruppens (senare omvandlad till Spartakist-gruppen) första kongress, våren 1915, står det: "Tyngdpunkten när det gäller proletariats klassorganisering ligger i Internationalen. I tider av fred bestämmer Internationalen de nationella sektionernas taktik när det gäller frågor som militarismen, den koloniala politiken, handelspolitiken, Första Maj-festligheterna; i tider av krig bestämmer den i ännu högre grad de taktiska uppgifterna. Plikten att följa Internationalens beslut har företräde framför alla andra plikter från de olika organisationernas sida. Nationella sektioner som överträder dessa beslut ställer sig utanför Internationalen." Man kan vidare läsa: "Proletärernas fädernesland, vars försvar går före allt annat, är den Socialistiska Internationalen."

*** *Ortodox* – ungefär rättrogen.

³ Sålunda förutsåg /den tyska socialdemokratins mest kände ledare/ Karl Kautsky att den ryska revolutionen 1905 skulle bli inledningen till en revolutionär period i länderna i öster.

- revolutioner som efter att ha lett till maktövertagande(n) i ett eller flera länder ställs inför ett internationellt borgerligt ingripande, inklusive militär intervention;
- tillfälligt framgångsrika kontrarevolutioner i andra länder, som kraftigt ökar de motsättningar ett segrande men för stunden isolerat proletariat i ett visst land har att möta;
- en internationell radikaliserings och skärpning av klasstriderna, i kölvattnet på framgångsrika revolutioner och kontrarevolutioner;
- de ekonomiska effekter denna klasskamp får på de periodiska upp- och nedgångarna (cyklerna) på lång och medellång sikt inom den kapitalistiska ekonomin världen över och dessa cyklers återverkan i sin tur på den internationella klasskampen.

De revolutionära marxisterna förstod också att konflikterna mellan imperialismen och de förtryckta nationerna (i första hand, men inte enbart, i de koloniala och halvkoloniala länderna) också de skulle komma att inordnas i hela detta komplex.

Det var för att bemästra de speciella strategiska och taktiska problem som följde av hela denna, den internationella klasskampens, komplicerade verklighet – det vill säga *världsrevolutionens verklighet* – som den Kommunistiska internationalen grundades på basis av en allmänt accepterad internationell disciplin. Iden om en demokratiskt centraliserad International är ett i grunden *politiskt* begrepp, en innehållsrik teori om den sociala verkligheten i världen under den imperialistiska epoken. Det handlar här alltså inte om någon slags biprodukt till en ”internationell förlängning av Lenins organisationsuppfattning”. Ingenting av det som hänt under de 60 år som förflutit sedan Oktoberrevolutionen bestrider denna teoris grundläggande giltighet. Den lade den granithårda grunden för den kommunistiska rörelsen efter 1917. Det som var Trotskijs förtjänst var helt enkelt att han – i den andra delen av sin framställning om den permanenta revolutionen⁴ – utvecklade en mer systematisk argumentering kring detta. Denna teori är ännu idag en grundsten för den revolutionära marxismen.

Stalin och hans majoritetsfraktion inom det Sovjetiska kommunistpartiets (SUKP) centralkommitté och dess ledande kader placerade 1924 en oerhört explosiv sprängladdning under denna grundsten, när de plötsligt lade fram sin teori om att det var möjligt att fullborda det socialistiska uppbygget i ett enskilt land.⁵ Inte heller i detta fall, låg ursprunget till vändningen på det ideologiska planet. Dess orsaker kan inte sökas i ett teoretiskt förfall hos en individ eller i att en grupp partikadrer förlorat sin politiska klarsynthet. Vändningen hade en social

⁴ ”Det är omöjligt att tänka sig att den socialistiska revolutionen kan fullbordas inom helt och hållet nationella gränser. En av de grundläggande orsakerna till det borgerliga samhällets kris ligger i att de produktivkrafter det skapar inte längre kan rymmas inom nationalstatens ramar. ... Den socialistiska revolutionen inleds på det nationella planet, utvecklas vidare på det internationella och fullbordas i världsmåttstock. Den socialistiska revolutionen blir därmed också en permanent revolution i en ny och vidare mening: den kommer först att nå sin fullbordan när det nya samhället erövrar hela vår jord.” ”I så måtto som kapitalismen skapat en världsmarknad, en internationell arbetsfördelning och produktivkrafter som utvecklas i världsmåttstock, har den också lagt grunden till hela denna världsekonomis socialistiska omvandling.” (*The Permanent Revolution and Results and Prospects*, New York 1970, sid. 279.) /På svenska i *Den permanenta revolutionen* (där de citerade avsnitten återfinns på sid. 185-86); utgiven av Partisanförlaget 1973./

⁵ Fram till början av 1924, dvs fram till och med första upplagan av *Om leninismens grunder*, skrev Stalin själv: ”För att störta bourgeoisin är ett lands ansträngningar tillräckliga – om detta vittnar vår revolutions historia. För socialismens slutgiltiga seger, för organiserandet av den socialistiska produktionen är ett lands ansträngningar, i synnerhet då det är fråga om ett bondeland som Ryssland, inte tillräckliga, för detta kräves ansträngningar av proletärerna i flera framskridna länder? Nej, det kan man inte. För att störta bourgeoisin är ett lands ansträngningar tillräckliga – om detta vittnar vår revolutions historia. För socialismens slutgiltiga seger, för organiserandet av den socialistiska produktionen är ett lands ansträngningar, i synnerhet då det är fråga om ett bondeland som Ryssland, inte tillräckliga, för detta kräves ansträngningar av proletärerna i flera framskridna länder....Detta är i stort sett de karaktäristiska dragen för den leninska teorin om den proletära revolutionen.” Detta avsnitt arbetades om till senare upplagor av samma verk.

bakgrund och hade med särskilda materiella intressen att göra. I sista hand berodde detta tvära teoretiska kast på att det i det sovjetiska samhället växt fram ett nytt socialt skikt med speciella materiella fördelar, *den sovjetiska byråkratin*; det var ett skikt som hävdade sina egna intressen och som mer och mer kom att växa samman med partiapparaten. Den stalinistiska teorin om ”socialism i ett land” uttryckte mer än något annat denna byråkratis småborgerliga konservatism och partiapparatsens växande aptit på maktens privilegier. Den åsikt som förts fram av en rad kommentatorer om att denna teori kommit att godtas för att den erbjöd ”ett konkret perspektiv för landets ekonomiska utveckling” sedan världsrevolutionen lidit ett verkligt nederlag, är djupt anakronistisk.*⁶ Den kan inte på något sätt förklara den ömsesidiga påverkan mellan förändringarna i den internationella klasskampen, Sovjetunionens ekonomiska politik, de sociala striderna i Sovjetunionen, de politiska konflikterna och teoretiska debatterna inom SUKP samt Kominterns utveckling.

Kominterns omvandling

Även om grundläggande teoretiska förändringar i sista hand måste föras tillbaka på sociala och ekonomiska förändringar – varje annan uppfattning står i strid med den historiska materialismen, som grundar sig på uppfattningen att medvetenheten bestäms av den sociala tillvaron – betyder detta inte alls att sådana revideringar när de väl inletts skulle sakna en egen, förhållandevis självständig, dynamik. Förvisso var det så att föreställningen att det är möjligt att fullborda uppbygget av ”socialismen i ett land”, när den en gång antagits fick djupa återverkningar som skakade hela den internationella kommunistiska rörelsen. Att den överväldigande majoriteten av de övertygade och hängivna kommunisterna var omedvetna om dessa förhållanden 1924, 1928 eller 1934 visar hur svårt det är för ett tankesystem, och då till och med för ett analytiskt redskap som den marxistiska metoden, att omedelbart fånga en verkligt genomgripande och omvälvande förändring av de olika faktorer som bestämmer de sociala förhållanden det har att verka inom. Detta understryker ytterligare förtjänsterna hos den kommunistiska minoritet kring Leo Trotskij, som så gott som omedelbart förmådde inse de förödande, långsiktiga effekterna av teorin om ”socialismen i ett land”. Accepterandet av denna teori ledde till fem omvandlingsprocesser, som tillsammans skulle komma att vända upp och ner på de kommunistiska partiernas och Kominterns teori, strategi och organisering – och därmed i grunden förändra deras objektiva roll i världspolitiken.

- I teorin om ”socialismen i ett land” låg en revidering av själva idén om världsrevolutionen och dess aktualitet i den imperialistiska epoken, vilket i sin tur medförde en revidering av hela teorin om imperialismens epok.
- Av detta följde en inte mindre grundläggande förändring av synen på förhållandet mellan försvaret av den isolerade proletära Sovjetstaten (och inledningen på det socialistiska uppbygget där) och den internationella revolutionen. Försvaret av den sovjetiska ”bastionen” utropades till den kommunistiska rörelsens och världsproletariatets förstahandsuppgift. Det innebar då nödvändigtvis att den internationella revolutionens intressen fick underordnas (det förmenta) intresset av att försvara denna ”bastion”.
- Detta ledde i sin tur till att kommunistpartierna förvandlades från revolutionära krafter med uppgift att störta kapitalismen i sina egna länder (liksom Komintern från ett redskap för att störta det imperialistiska systemet och kapitalismen i världsmåttstock genom revolutionär kamp), till vapen för att i första hand försvara den sovjetiska ”bastionen”.

* *Anakronistisk* – här ung. samtidigt förvriden och efter sin tid.

⁶ Jfr t ex Jean Elleinsteins *Histoire du phéomène stalinien*, Paris 1975, sid 64-65. /Utgiven på svenska som *Stalin-fenomenets historia*. Arbetarkulturs förlag./

Detta ledde mer och mer till att kommunistpartierna och den Kommunistiska internationalen automatiskt fick anpassa sig till Kreml-diplomatins sick-sackpolitik.

- En sådan anpassning kunde i sin tur bara leda till att Sovjetunionen tilldelades en ”nationell Messias-roll”^{*} – närmare bestämt då i form av den sovjetiska byråkratis småborgerligt nationalistiska messianism.⁷ Denna genomgående underkastelse kunde nämligen bara rättfärdigas genom att Sovjetunionen, det sovjetiska proletariatet och Sovjetunionens kommunistiska parti tillmättes en absolut avgörande roll för hela mänskligheten. Begrepp som ”mönsterstat” och ”mönsterparti”, som kom att spela en så central roll under Stalin-epoken och som Chrusjtjov och Brezjnev sedan försökte rädda från stalinismens vrakspillror, har sitt ursprung i denna småborgerliga messianism. Den oundvikliga organisatoriska följderna blev monolitism^{**} inom Kommunistiska internationalen och undertryckande av varje form av debatt och kritiskt tänkande som hotade att bryta lugnet och äventyra intressena hos ”mönsterstatens” ledare, samt byråkratisering av Kommunistiska internationalen som en följd av SUKP:s och Sovjetstatens byråkratisering.
- Just därför att denna teoretiska, politiska och organisatoriska urartning undergrävde själva grunden för Kominterns program och hela existens, måste den oundvikligen också på lång sikt leda till Tredje internationalens sönderfall. Inom de kommunistiska partierna underkastade sig byråkratierna blint Kremls order – som uppenbarligen allt oftare varken motsvarade intressena hos proletariatet i respektive land eller hos byråkratierna ifråga – men bara i den utsträckning som de inte uppfattade något alternativ, antingen det nu berodde på att de var materiellt beroende av Moskva eller på deras uppfattning om de nationella och internationella framtidsutsikterna på medellång sikt.⁸

När situationen väl ändrades, blev det bara en tidsfråga innan Stalins ”järnhårda monolitism” började falla ihop som ett korthus. SUKPs ”nationella messianism” kom att ge upphov till lika många motsvarigheter på annat håll som det fanns mäktiga kommunistpartier materiellt oberoende av Moskva. Det ”enda centrumet” banade väg för många centra. ”Proletär internationalism” i betydelsen ”försvar av den sovjetiska bastionen” växte ut till en rad ”nationella kommunismer”. *I denna mening såddes fröna till eurokommunismen i samma ögonblick som teorin om ”socialism i ett land” antogs.* Trotskij, med sin geniala förmåga att förutsäga utvecklingen, förstod detta och förklarade redan från början:

”Marxismen har alltid skolat arbetarna till att inse att inte ens deras kamp för högre löner och kortare arbetstid kan bli framgångsrik, såvida den inte förs som en internationell kamp. Och nu ‘visar det sig’ plötsligt att vår förebild, det socialistiska samhället, kan uppnås genom rent nationella krafter. Detta betyder en dödsstöt för Internationalen. Den absoluta övertygelsen om att de grundläggande klassintressena – i ännu högre grad än olika delmål – Omöjligen kan förverkligas inom nationella skrankor eller genom uteslutande nationella insatser, utgör själva kärnpunkten i den revolutionära internationalismen. Men om nu det yttersta målet kan nås inom den enskilda nationen, genom det nationella proletariatets egna insatser, då har internationalismens själva ryggrad fatt sig en avgörande knäck. Den teori som säger att det är möjligt att förverkliga socialismen i ett enskilt land river sönder det nätverk som förbinder patriotismen^{***} hos ett segrande proletariat med defaitismen^{****} hos de kapitalistiska ländernas proletariat. Proletariatet i de utvecklade kapitalistiska länderna har ännu kampen för att erövra den politiska makten framför sig.

^{*} ”Messias-roll”, messiansk – ung. uppträder som världsfrälsare.

⁷ Trotskij använde detta uttryck i *The permanent Revolution* (a.a. sid. 280)

^{**} Monolitisk – ”huggen i ett block”, absolut likformig.

⁸ Hitlers maktövertagande och det annalkande och oundvikliga kriget mellan Sovjetunionen och det nazistiska Tyskland spelade här en viktig roll för många kadrer inom kommunistpartierna på 30-talet.

^{***} *Patriotism* – ung. ett stolt försvar av det egna landet.

^{****} *Defaitism* – viljan att tillfoga det egna landet, i betydelsen den egna borgarklassen, ett nederlag.

Deras marschriktning inför de kommande striderna bestäms helt och hållet av om de uppfattar det socialistiska uppbygget som en internationell eller nationell uppgift. Om det överhuvudtaget är möjligt att uppnå socialismen i ett enskilt land, då kan man förstås också stödja den teorin före erövrandet av makten och inte bara efter. Om socialismen kan förverkligas inom det efterblivna Rysslands nationella gränser, då finns det så mycket större anledning att tro att den kan förverkligas i det högt utvecklade Tyskland. I morgon kommer det tyska kommunistpartiets ledare att ta itu med att utveckla den teorin. Det föreslagna programutkastet* ger dem en fullmakt att göra det. I övermorgon kommer så turen till det franska partiet. Detta betyder början till Kominterns sönderfall längs socialpatriotiska** gränser. Ett kommunistiskt parti i vilket som helst kapitalistiskt land, som genomsyrats av föreställningen att det egna landet besitter de 'nödvändiga och tillräckliga' förutsättningarna för att själv kunna genomföra uppbygget av ett 'fullständigt socialistiskt samhälle', kommer inte att utvecklas på ett sätt som i grunden skiljer det från den revolutionära socialdemokratin, som inte heller började med en Noske*** och som slutgiltigt stöp på just denna fråga den 4 augusti 1914." (Ur *The Third International after Lenin*"Tredje internationalen efter Lenin"/, Pathfinder Press, New York 1970, sid. 71-73.)

Vändningen vid Kominterns sjunde kongress

Kommunistiska internationalsens förvandling från ett redskap för den socialistiska revolutionen till ett verktyg för den sovjetiska byråkrats diplomati gjorde att den också då och då kunde omvandlas till ett verktyg för den borgerliga kontrarevolutionen, för försvaret av privategendomen. Byråkrats konservativa karaktär; dess rädsla för de återverkningar som varje form av revolutionär framgång, varhelst den ägde rum, skulle kunna få; dess medvetenhet om att byråkrats egen makt och egna privilegier hade det sovjetiska proletariats passivitet och avpolitisering som sin förutsättning samt risken för att denna avpolitisering och passivitet skulle kunna ifrågasättas om världsrevolutionen vann några betydande segrar – alla dessa faktorer gjorde byråkratin benägen att följa en politik av fredlig samexistens med imperialismen, att försöka dela upp världen i intressesfärer och att beslutsamt försvara en situation av status quo.****⁹

Övergången till att försvara den borgerliga nationalstaten och ett socialt status quo i de ”demokratiska” imperialistiska länderna – vilket också innebar ett försvar för privategendomen i lägen av djup social kris och ett försvar av den egna nationen i händelse av imperialistiskt krig – skedde officiellt vid Kominterns sjunde kongress. Den hade då förebådats av att det franska kommunistpartiet (PCF) – i samband med undertecknandet av Stalin-Laval-pakten***** – genomfört en första vridning åt det här hållet. Det tydligaste uttrycket för denna vändning var folkfrontspolitiken. Dess mest djupgående återverkningar kom i och med folkfrontslinjens tillämpning i det spanska inbördeskriget. I Spanien uppträdde kommunistpartiet som den mest beslutsamma, konsekventa och blodbefläckade försvararen av den borgerliga ordningens återupprättande gentemot de kollektiveringar som genomdrivits av Republikens arbetare och fattigbönder och gentemot de maktorgan som skapats av proletariatet där – och

* ”Programutkastet” – syftar här på programutkastet till 1928 års Komintern-kongress (den sjätte i ordningen).

** *Socialpatriotism* – försvar av det egna ”fosterlandet”, den egna borgarklassen.

*** *Gustav Noske* – tysk socialdemokratisk ledare, som 1919 i egenskap av överbefälhavare var ansvarig för mordet på Rosa Luxemburg och andra ledare för Spartakisterna/Tyska kommunistpartiet.

**** *Status quo* – ung. oförändrade förhållanden, när allt förblir vid det gamla.

⁹ De maoister som härleder den ”fredliga samexistensen politik” från Chrusjtjov är antingen ute i oärliga avsikter eller helt enkelt okunniga. Måste vi påminna dem om den berömda intervju som Stalin gav den amerikanske journalisten Howard 1936, där ”fadern för all världens folk” förklarade att idén om att Sovjetunionen ville tjäna världsrevolutionen i själva verket var ett ”tragi-komiskt missförstånd”.

***** *Stalin-Lavalpakten* – syftar på det fransk-sovjetiska biståndsfördraget i maj 1935.

då särskilt de kommittéer och den milis^{*****} som i juli 1936 hade tillfogat de militär-fascistiska upprorsmakarna ett avgörande nederlag i nästan alla stora städer i landet.

Det är förstås sant att det spanska kommunistpartiet inte uppträdde som ett direkt verktyg för borgarklassen utan för Kreml, som fruktade att en framgångsrik socialistisk revolution i Spanien eller Frankrike skulle ge upphov till ett ”brett förbund” mellan samtliga imperialistiska stater gentemot Sovjetunionen. Det förblev också en taktisk vändning. När den sovjetiska diplomatin en gång bytt kurs och slutit Hitler-Stalinpakten, började de europeiska kommunistpartierna att tala om de ”engelsk-franska imperialisterna” som krigshetsare. Då blev de åter ”defaitister” i de ”demokratiska” imperialistiska länderna och gick till och med så långt att de stödde den nazistiska fredsoffensiven på hösten 1939 och krävde ett slut på krigshandlingarna utan att samtidigt kräva ett återupprättande av Polens och Tjeckoslovakiens oberoende.

Det är viktigt att ha de här två preciseringarna i minne om man ska kunna förstå hur det kunnat vara möjligt för den sovjetiska byråkratin – vars privilegier har sin materiella grund i ett produktionssätt som utvecklats efter det att privategendomen och kapitalismen avskaffats – att då och då och inom sina egna begränsade ramar försöka bredda sin egen maktställning genom att utvidga det område där detta nya produktionssätt är förhärskande. Det var vad som hände 1939-40 i östra Polen, i de baltiska staterna och i Bessarabien. Det var det som skedde i ännu större utsträckning 1947-48 i de länder i Östeuropa som befriats i slutet på andra världskriget. Men vid båda tillfällena genomfördes dessa förändringar av den sovjetiska byråkratin genom militära påbud, och utan en verklig revolution byggd på massivt deltagande från de berörda folkens sida. Under sådana omständigheter kunde denna befrielse inte heller återuppväcka någon politiskt medveten entusiasm hos det sovjetiska proletariatet.

Dessa förändringar föregicks av överenskommelser med imperialismen om en uppdelning av världen i intressesfärer. Det är uteslutet att en sådan utveckling skulle kunna återupprepas i Asien eller Europa inom en överskådlig framtid. I praktiken bekräftar därför de få undantag som finns en helhetsbedömning av byråkratins utrikespolitik som kontrarevolutionär, alltsedan denna byråkrati omvandlades till ett förstelnat socialt skikt i det sovjetiska samhället och visat sig omöjlig att störta på annat sätt än genom en politisk revolution.*

Kommunistpartierna genomförde vändningen 1935 av trohet till de sovjetiska intressena, såsom de nu uppfattade dem, nämligen som en lojalitet gentemot den sovjetiska byråkrati de i allt högre grad var beroende av, materiellt och politiskt. Men vändningen vid Kominterns sjunde kongress och allt den stod för, startade en annan självständig mekanism, som Kreml så småningom skulle förlora kontrollen över. Genom att i ökad utsträckning etablera sig inom den borgerliga statsapparaten och samla på sig de materiella förmåner som valframgångar och framgångar på det fackliga planet förde med sig i de borgerligt-parlamentariska demokratierna, började också kommunistparti-apparaterna i de ”demokratiska” imperialistiska länderna komma under ett materiellt tryck, som var oberoende av och delvis stod i skarp motsättning till trycket från Kreml. Om ”socialism i ett land” banade väg för national-kommunism, så ledde folkfrontens teori och praktik i sin tur till en politisk linje som närde en gradvis socialdemokratiserings-process. Här finner vi två av eurokommunismens viktigaste historiska rötter.

Majoriteten av de mest klarsynta eurokommunistiska ledarna är fullkomligt medvetna om detta. De hänvisar gång på gång till sina ”stora historiska föregångare” – folkfrontspolitiken och det ”Förenade anti-fascistiska motståndet” under och omedelbart efter andra världskriget

***** *Milis* – folkliga väpnade enheter.

* *Politisk revolution* – en grundläggande förändring av de politiska förhållandena, som (åter)ger arbetarklassen kontrollen över statsapparaten och den socialiserade ekonomin i en arbetarstat.

– som förberedande stadier för dagens eurokommunism. De har därför inte heller fel när de på sitt eget sätt, påminner ibland okunniga och ibland oärliga maoister om att själve Josef Stalin var eurokommunismens verkliga ideologiske stamfader. Det behövs bara att man går igenom dokumenten från de franska, italienska, spanska och många andra kommunistpartier från 1935-38 och 1941-47 – undertecknade av deras dåvarande ledare, Stalins allra mest trofasta ombud inom och utom Sovjetunionen och ibland också av Stalin själv – för att hitta samma revisionistiska formuleringar om den borgerliga staten och om den ”nya” eller ”avancerade” demokratin, som dagens maoister och stalinister låtsas vara så upprörda över, samtidigt som de glömmer bort att Mao själv lojalt upprepade dem 1941.¹⁰

Den otrevliga överraskning som Kreml ställdes inför låg i det faktum att man trots sig kunna kontrollera alla de olika rörelser som skulle följa på den mekanism som satte igång: alla ”högervändningar, vänstervridningar, helomvändningar”: Kremels byråkratiska självbelåtenhet fick sig faktiskt en knäck redan så långt tillbaka som vid tiden för Hitler-Stalinpakten. Det som hänt därefter har fått folk att glömma den allvarliga kris som fr a det franska partiet hemsöktes av vid den tiden. Uppemot 40 procent av PCF:s parlamentsledamöter och bland dem flera medlemmar av dess politiska byrå, motsatte sig Moskvas linje. En del av dem gick över till den imperialistiska borgerlighetens läger.¹¹ Icke desto mindre förblev huvuddelen av partiapparaten Moskva trogen.

Samma process ägde rum sedan det ”kalla kriget” inletts – efter det att den ”stora anti-fascistiska alliansen” spelat ut sin roll. Samtliga kommunistpartier i det kapitalistiska Europa genomförde en 180-gradig sväng. Som en man försäkrade de nu att om Röda armén, ”i jakten på en imperialistisk angripare” skulle nå fram till det egna landets gränser, så skulle den mötas som befriare med öppna armar. Så uttryckte sig avgjort inte ett socialdemokratiskt parti.

Vid olika tillfällen under 1960-talet (och i en del fall faktiskt redan under 1950-talet) gjorde en del kommunistpartier i det kapitalistiska Europa åter en sväng och anpassade sig i ökad omfattning till socialdemokratin. Det skedde mer eller mindre samtidigt som Kreml gjorde en motsvarande sväng. Det kalla kriget upphörde. Den ”fredliga samexistensen” bekräftades ånyo. Chrusjtjov reste till USA. ”Camp David-andan”^{*} spirade. Kennedy och Chrusjtjov möttes i Wien, och så vidare. Den här gången var det emellertid inte bara svårare att få maskineriet under kontroll än det hade varit 1935-38 eller 1941-47. Det hade nu också mer eller mindre tappat styrförmågan.

Orsakerna stod här framför allt att finna i de samlade effekterna av de upprepade svängningarna, den nyreformistiska linjens varaktighet, den förändrade sammansättningen inom kommunistparti-apparaterna och den förändrade rekryteringen till kommunistpartierna som den långvariga nyreformistiska politiken lett till. Den serie svängningar som ägt rum innan kriget med ungefär tre års mellanrum – och som gett byråkraterna och kadern inom kommunistpartierna skiftande erfarenheter och ett stort mått av anpassningsförmåga – följdes från och med slutet av 50-talet av en reformistisk verksamhet som kunde utvecklas utan avbrott i nära tjugo år eller mer. En hel generation eurokommunistiska kadrer har inte lärt sig något annat än hur man förbereder sig för rutinmässiga val och daglig lönekamp. Det faktum att hela den kommunistiska generation som skolades under åren innan 1935, under motståndskampen mot fascismen, och t o m under åren av ”kallt krig” gradvis försvunnit och med dem

¹⁰ Jfr t ex Mao Tsetungs *On New Democracy/Om ny demokrati*. /På svenska i *Valda Verk*, band II, utgiven av Danelius bokförlag./

¹¹ Jfr A. Rossis (Angelo Tascas) *Physiologie du PCF*, Paris 1948, och *Les Communistes Français pendant la Drôle-de-Guerre*, Paris 1951.

* *Camp David-andan* – en anspelning på det ”avspända” förhållandet mellan Chrusjtjov och Eisenhower (uppkallat efter den amerikanske presidentens ”sommarställe”).

en helt annorlunda praktisk erfarenhet än den nuvarande generationens, har därvid kommit att spela en stor roll.

Det finns också en annan, inte mindre viktig, process som efter hand får allt starkare effekter: de kommunistiska partiapparaterna växer så gott som oavbrutet allt djupare in i det borgerliga statsmaskineriet. Här sker en process av fortgående förfall som i mycket hög grad liknar den som drabbade den klassiska socialdemokratin mellan 1900 och 1914. I synnerhet gäller detta de italienska och franska partierna. Än så länge har de många åren av underjordisk verksamhet skyddat de portugisiska och spanska partierna från att direkt utsättas för samma fördärliga utveckling (fast det kan ändras snabbt). För stunden är det dessa partiers ideologiska och strategiska inriktning som bestämmer deras högerlinje. Också en del mindre kommunistpartier, som de svenska, belgiska, schweiziska, holländska, finska och brittiska berörs delvis av samma utveckling, antingen den nu visar sig på kommunal nivå eller inom fackföreningsrörelsen. Ibland överträffar ideologin, understödd av exemplet från ett broderparti i närheten, verkligheten. Viljan att få tillträde till det borgerliga statsmaskineriet föregår denna utveckling som sådan och bestämmer därmed också den politiska linjen.

Men det är utvecklingen på det internationella planet som kommit att utgöra den allra mest avgörande faktorn för eurokommunismen. Imperialismens och stalinismens sammanfallande kris har undergrävt de trossatser som legat till grund för den stalinistiska ideologin. I och med den kinesiska revolutionen bröts inringningen av Sovjetunionen. Tillsammans med de jugoslaviska, vietnamesiska och kubanska revolutionerna stack den håll på myten om Sovjetunionen som världsrevolutionens enda bastion. Den sino-sovjetiska konflikten gjorde det möjligt för Togliatti* att inta en attityd à la Pontius Pilatus ("båda har sin del av skulden"), och riktade ännu ett grundskott mot idén om att det fanns en enda "huvudfästning" som måste försvaras till varje pris. Det blev dessutom allt mindre trovärdigt att bara se framstegen för världsrevolutionen, ljuset av framgångarna för det "socialistiska lägret" – i synnerhet efter det att först Jugoslavien och sedan Kina stötts ut från detta "läger" som till yttermera visso tillät imperialisterna att bomba det socialistiska Hanoi utan så gott som någon motreaktion. Paradoxalt** nog har Sovjetunionens militära och industriella utveckling försvagat vad som var en av det stalinistiska maskineriets främsta drivkrafter under 30- och 40-talen. Ingen kan på fullt allvar tro att dagens Sovjetunionen står inför ett dödligt hot om total utplåning, något som många kommunister uppenbarligen – och med rätta – ansåg under Hitler-tiden. (Huruvida de valde det rätta sättet att bemöta detta hot är en annan fråga.) SUKP har nu låtit en ny officiell myt ersätta den gamla: idén om den "fredliga tävlan mellan de två lägren", som det "socialistiska lägret" är piskat att vinna om socialismen ska kunna segra i väst. Men den övertygande kraften hos denna nya myt är betydligt mindre än den gamlas.

Under sådana förhållanden finns det inte något uppenbart skäl för kommunistpartierna i olika länder att nödvändigtvis underordna sig Kremls order, inte ens om man skulle utgå ifrån den haltande logiken i teorin om "socialism i ett land". De nationella kommunistparti-apparaternas intressen blir alltmer självständiga i förhållande till den sovjetiska byråkratin. Detta oberoende har sin egen logik och sina egna konsekvenser. Att vinna största möjliga antal röster, erövra positioner i kommunala församlingar och parlament och bevara eller skaffa sig kontrollen över fackföreningar och kooperativa föreningar med massförankring tar mer och mer överhanden över behovet att "försvara Sovjetunionen" eller till och med det "socialistiska lägret". Varje kommunistisk partibyråkrat i det kapitalistiska Europa som har ögon att se med och öron att höra med, måste inse att dessa båda behov kan komma i konflikt med varandra. Det räcker med att man undersöker de reaktioner som krossandet av den ungerska

* *Palmiro Togliatti* – generalsekreterare för det italienska kommunistpartiet från 1922 till 1964.

** *Paradox* – ung. skenbar självmotsägelse, något som tycks stå i motsättning till det sunda förnuftet

revolutionen 1956 och invasionen av Tjeckoslovakien 1968 utlöste hos de vanliga kommunistparti-medlemmarna, inom arbetarklassen och över huvud taget bland de arbetande massorna i det kapitalistiska Europa.

De olika stadierna i stalinismens kris

denna mening är den gradvisa utvecklingen av det eurokommunistiska fenomenet – för vi har här just att göra med en gradvis utveckling och inte en genomgripande omvandling över en natt, vilket många iakttagare säger sig tro – oupplösligt förbunden med stalinismens alltmer fördjupade kris, som efter hand också mer och mer tagit formen av en verklig upplösningsprocess.¹²

Denna upplösningsprocess blev, som vi redan visat, oundviklig i och med att en del kommunistpartier kunde uppnå en egen materiell och politisk bas oberoende av Moskva, efter det att samtliga dessa partier en gång anslutit sig till doktrinen om ”socialism i ett land”. De tydligaste exemplen är här uppenbarligen de jugoslaviska och kinesiska kommunistpartierna. Båda kom till makten i spetsen för stora folkliga revolutioner,¹³ som bars upp av miljoner arbetare och aktiva bönder (i fallet Kina, tiotals miljoner), även om det i båda fallen rörde sig om revolutioner som redan från början var byråkratiserade och massmobiliseringar som i hög grad kontrollerades och styrdes med byråkratiska medel. Därför kom också dessa partier och deras ledningar att vinna en enorm prestige hos de arbetande massorna i respektive land, och en självständig materiell och politisk plattform. Därmed kunde de också med framgång sätta sig på tvären mot Kremles ukaser,* något som varit helt omöjligt för partiledningarna under 30-talet om de verkligen hade för avsikt att fortsätta sin verksamhet inom ramen för Komintern.

Det som hände med det tjeckoslovakiska kommunistpartiet pekar i samma riktning. Detta parti sattes till makten av Kreml i februari 1948, sedan militära och byråkratiska påtryckningar fått spela en större roll än olika åtgärder för att mobilisera den del av arbetarklassen som kontrollerades av kommunistpartiet. Sedan det tjeckoslovakiska kommunistpartiet lagt sig till med stalinistiska arbetsmetoder, och följsamt anpassat sig till Sovjetbyråkratins behov, minskade dess samhällsliga stöd mycket kraftigt under perioden 1949-67. Men när väl en centergruppering inom partiet bestämt sig för att ta initiativ till den rörelse som så småningom skulle leda till Pragvåren 1968 möttes den nya inriktningen av en verklig entusiasm bland breda folklager vilket ledde till ett snabbt politiskt uppvaknande inom arbetarklassen. Partiet vann ett brett stöd bland de arbetande massorna genom att försvara de inledande framgångarna (som objektivt betydde något i stil med förspelet till en politisk revolution) gentemot det allt kraftigare trycket från Kreml.

Detta folkliga stöd gjorde det också möjligt för kommunistpartiet att genomföra sin fjortonde partikongress, en underjordisk kongress vilken uttryckte de arbetandes motstånd mot påbuden från Kreml. Men Kremles påbud backades upp av stridsvagnar – och centergrupperingar inom partiet sveptes snabbt åt sidan av dem som ville ”normalisera” tillståndet i landet och då kunde dra fördel av såväl stridsvagnarnas närvaro som centerfraktionens egen tvekan.

¹² Trotskij beskrev den sjunde Komintern-kongressen som dess ”likvidering” (avveckling). Jfr hans artikel från den 23 augusti 1935 i *Writings of Leon Trotsky 1935-36*, New York, sid. 84 ff.) Denna uppfattning bekräftades formellt 1943 /när Komintern upplöstes också på papperet/. Någon åttonde kongress kom aldrig till stånd. Talet om Kominterns upplösning /i vidare mening/ bekräftades verkligen efter andra världskriget, under stalinismens allt djupare kris.

¹³ Vi använder inte här begreppet ”folkliga revolutioner” i avsikt att ge det ett bestämt klassinnehåll, som då skulle skilja dem från borgerliga eller proletära revolutioner, utan som en faktisk beskrivning av att folkmajoriteten aktivt tar del i dem.

* *Ukaser* – från början kejsarliga, ryska förordningar.

Utvecklingen för Fidel Castro och hans medarbetare på Kuba är ett negativt exempel som bekräftar samma regel. De lyckades erövra makten i ledningen för en överväldigande massrörelse av arbetare och bönder. Denna massrörelse var mycket mindre byråkratiserad och styrd än de i Kina och Jugoslavien. De kubanska ledarna sopade undan alla invändningar och allt motstånd från de kubanska stalinisterna och fullbordade en hel process av permanent revolution genom att göra slut på den borgerliga ordningen och upprätta en kubansk arbetarstat. Därmed hade de också från början ett så gott som fullständigt oberoende från Kreml. Men den kubanska revolutionens isolering på det västra halvklotet, USA-imperialismens blockad och angrepp på den kubanska arbetarstaten, landets militära och ekonomiska bräcklighet under hela 60-talet och motgångarna för socialismen i Latinamerika – allt detta skapade ett så gott som totalt materiellt beroendeförhållande till den sovjetiska byråkratin. Det är här vi finner orsaken till den negativa politiska utvecklingen hos Castro och hans medarbetare.

Utvecklingen i Jugoslavien förbluffade Sovjetbyråkratin genom det oväntade motstånd den plötsligt ställdes inför på ”hemmaplan” – och det så mycket mer som Moskva dittills vant sig vid att antingen bara ha att göra med tjänstvilliga drängar som packade och rättade sig efter givna order eller ”trotskistiska folkfiender” som följaktligen avrättades. Till en början reagerade byråkratin genom våldsmetoder, som också ledde till våld mellan de olika staterna. Tito bannlystes, Jugoslavien sattes i blockad. Den sovjetiska armén mobiliserades vid den jugoslaviska gränsen och man utfärdade uppmaningar till uppror, ja till och med mord.

Men dessa brutala metoder misslyckades. Då slog Chrusjtjov in på försoningens väg. Över en natt förvandlades de ”fascistisk-trotskistiska banditerna i Tito-Rankovicklicken” till ”mycket kära jugoslaviska kamrater”.¹⁴ Chrusjtjov ankomst till Belgrads flygplats i akt och mening att sluta dessa nyblivna ”kamrater” till sin famn betydde ett lika hårt slag mot myten om det ofelbara SUKP och mot de olika kommunistpartiernas ständiga underkastelse under Kremls påbud, som någonsin bannlysningen av Tito sju år tidigare.

Efter det tog Chrusjtjov och efter honom Brezjnev itu med det kinesiska ledarskapet på samma brutala sätt, sedan det vägrat ge efter för påtryckningarna från Kreml. Så följde en ekonomisk blockad, avslag på begäran om militärhjälp, mobilisering av den sovjetiska armén och koncentration av den till den kinesiska gränsen samt då och då skärmytslingar som ibland urartade till mer omfattande väpnade strider, som t ex över Ussuri-floden. Än en gång blev misslyckandet fullständigt. Det kinesiska ledarskapet var långt ifrån benäget att rätta sig efter påtryckningar och bannlysningar. I stället höll det i allt högre grad på sin rätt till politiskt och organisatoriskt oberoende.

Vid sidan av händelserna i Jugoslavien och Kina måste man här förstås också nämna SUKP:s 20:e partikongress och början på avstaliniseringsprocessen. 20:e partikongressen betydde inte bara ett definitivt slut på SUKP:s ofelbarhetsmyt. En rad andra faktorer gjorde också sitt till för att beröva den ”sovjetiska modellen” dess trovärdighet som ”mönsterexemplet på socialistiskt uppbygge” och därmed också ohjälpligt undergräva principen om Sovjet som en ”mönsterstat” och SUKP som ett ”mönsterparti”. Det var t ex byråkratins uppenbara oförmåga att förklara de djupare orsakerna till det stalinistiska förfallet, den skriande otillräckligheten i

¹⁴ Det kinesiska kommunistpartiet beter sig knappast bättre. Efter att i ett decennium ha smutskastat på de jugoslaviska kommunisterna och kallat dem den värsta sortens ”revisionister”, ja t o m ”fascister”, och beskyllt dem för att ha ”återupprättat kapitalismen” upphörde plötsligt all offentlig kritik mot det jugoslaviska Kommunistiska förbundet i augusti 1968... Maoisterna har heller aldrig kunnat förklara på vilket sätt produktionsförhållandena och den socialt-ekonomiska strukturen i Rumänien skiljer sig från dem i t ex Bulgarien eller Sovjetunionen. Men eftersom Ceausescu aldrig kritiserat det kinesiska kommunistpartiet offentligt, fortsätter de att beteckna Rumänien som ”socialistiskt”, till skillnad från det ”socialimperialistiska” Sovjetunionen och från Bulgarien, där ”kapitalismen återupprättats”.

teorin om ”personkulten”, den sovjetiska partiapparaten oförmåga att genomföra någon som helst reformering av de politiska institutionerna som skulle kunna innebära ens ett minimum av garantier för att man skulle slippa en upprepning av samma avskyvärda brott och felaktigheter. Togliatti var den förste att inse detta. I sitt så kallade Jalta-testamente hävdade han att det fanns ett nödvändigt orsakssamband mellan den otillräckliga teorin om ”personkulten” och ”bristerna” i den ”sovjetiska modellen för socialismen”, och å andra sidan en oundviklig utveckling mot ”polycentrism”^{*} inom den internationella kommunistiska rörelsen.¹⁵ Kreml höll på att förlora kontrollen över allt det den inte kunde behärska genom direkta militära och ekonomiska maktmedel.

Invasionen av Tjeckoslovakien blev så den droppe som fick bägaren att rinna över. Det var nu länge sedan den tid då den ungerska revolutionen kunnat krossas av sovjetiska stridsvagnar utan att en enda kommunistpartiledning utöver den jugoslaviska yttrat den allra minsta offentliga kritik. Nu följdes invasionen av Tjeckoslovakien av åtskilliga protester från de europeiska kommunistpartierna. Förändringen berodde inte bara på den sanna entusiasm som Pragvåren hade väckt inom de europeiska kommunistpartiernas led och kanske också hos det europeiska proletariatet i stort. De många förbindelser som Dubcek och hans medarbetare upprättat med de västeuropeiska eurokommunisterna gjorde säkert sitt till. Utöver det spelade också invasionens så uppenbara brist på popularitet bland de europeiska arbetande massorna sin roll, liksom kommunistpartiernas rädsla för en ny antikommunistisk våg och omfattande valnederlag.

Men en ännu starkare faktor var att de europeiska kommunistpartiernas ledare nu inom sig kände en olycksbådande historiskt och politiskt motiverad oro:

”Om vi italienska, franska och brittiska kommunister i morgon skulle komma till makten och vår politik inte stod i samklang med Kremels intressen, vad skulle då hindra Kreml från att behandla ’vårt’ land på samma sätt som det behandlade Tjeckoslovakien? Vad skulle hindra ’dem’ att ta itu med oss på samma – eller ännu värre – sätt som de tog itu med Frantisek Kriegel och hans kamrater, som kidnappades när stridsvagnarna rullade in i Prag?”

Förmågan att kunna sätta sig in i det otänkbara – en förmåga som ännu inte förvärvats 1936 och 1949 – utnyttjades friskt 1968. Den tid som förflutit hade gjort sitt till. Lärdomarna av stalinismen eller i varje fall av dess allra värsta sidor hade anammats. Man kunde nu höra ett samfällt skri: ”Är detta något som kan äga rum här? Nej, aldrig!”

Den stalinistiska Internationalen hade därmed gått ur tiden – eller åtminstone bantats ner till att nu bara omfatta skelettliknande organisationer, som var direkt avhängiga av understöd från Kreml. Utrymmet inom denna ”International” för verkliga masspartier med djupa rötter inom arbetarklassen i det egna landet hade minskat i samma takt som den internationella arbetarklassen kommit att inse stalinismens sanna väsen.

Eurokommunismen och den fredliga samexistensen

Svängningen vid Kominterns sjunde kongress hade framför allt rättfärdigats med argumentet att det var nödvändigt för Sovjetunionen att kunna ”manövrera mellan de imperialistiska makterna”. Det var verkligen också något objektivt nödvändigt. Även Lenins och Trotskijs Ryssland hade tvingats underteckna fördragen i Brest-Litovsk och Rapallo.^{*} Men det är å andra sidan inte något nödvändigt, utan tvärtom ett tecken på att ett arbetarparti övergett

^{*} *Polycentrism* – ”många centra”, ung. flervälde.

¹⁵ Om Togliattis berömda ”Jalta-testamente” och det som föregick detta – jfr Giorgio Napolitanos *La Politique du Parti Communiste Italien*, Paris 1976.

^{*} Fördragen i Brest-Litovsk och Rapallo – syftar på de två fredsfördragen mellan Tyskland och Sovjetunionen i mars 1918 respektive april 1922.

grundläggande marxistiska principer, om undertecknandet av sådana fördrag samtidigt innebär att det jämkar på sitt oförsonliga motstånd mot den imperialistiska borgerligheten och om olika taktiska överväganden får rättas efter tillfälliga och övergående diplomatiska manövrer från arbetarstatens sida.

”Splittringen mellan de imperialistiska staterna” öppnade ett manöverutrymme både före och efter andra världskriget. Men stalinisterna uppfattade det inte bara som ett bra tillfälle att så split dem emellan, utan utnyttjade det mer och mer i avsikt att ge ett (tillfälligt) stöd åt den ena eller andra flygeln inom den imperialistiska borgerligheten i ett visst land gentemot någon annan. Om ett kommunistparti låter sig dras ner i en sådan malström, så åsidosätter det därmed proletarietets oberoende som klass och kommunismens grundläggande principer, och utsätter sig dessutom för en växande fara att till och med hamna i ett läge där det kommer att vända arbetarklassens omedelbara intressen ryggen.

Måste vi påminna om det franska kommunistpartiets stöd åt de Gaulles ”försvar för det nationella oberoendet” gentemot de så kallade ”atlantiker” som stödde den västeuropeiska försvarsalliansen? Utgången är väl känd. De Gaulle kom till makten genom en militärkupp. Han införde en ”stark stat” och den franska arbetarklassen kastades mer än tio år tillbaka i tiden. Den tappade mark och hade inte återhämtat sig förrän i maj 1968.

Men också här har vi att göra med en mekanism som Kreml uppfattar som allt besvärligare att handskas med. Vem ska bestämma – och enligt vilka kriterier – vilken *imperialistisk* flygel, vilket slags *borgerlig* politik som bäst tjänar fredens intressen? På den gamla goda tiden var det lätt att avgöra den frågan. Stalin hade alltid rätt, även 1940 när han plötsligt meddelade de tyska arbetarna att deras värste fiende inte längre var Hitler utan snarare ”Fritz Thyssens krigsvänliga flygel”, som ville upphäva den tysk-sovjetiska icke-angreppspakten. Efter Titos återupprättelse och SUKP:s 20:e partikongress finns det inte längre sådana ofelbara domare. Nu blev det fritt fram för var och en att satsa en slant på den häst som han tror har bäst chanser att springa hem ”fredspriset”.

Är det ”atlantiker” som är fredens och avspänningens fiender nummer ett? Det är vad Georges Marchais (det franska kommunistpartiets ledare) tycks anse. (När det gäller Kreml är man där inte helt ense med den bedömningen. Moskva tyckte inte illa om ”atlantikerna” Nixon och Kissinger, snarare tvärtom.) Gör risken för att Västtyskland (eller Västtyskland tillsammans med England eller Västtyskland-Frankrike-England) skaffar sig egna kärnvapen NATO till ett mindre ont? Sergio Segre i det italienska kommunistpartiet tycks luta åt det hållet (och vi skulle inte bli förvånade om han i denna fråga också ratt Gromykos tysta välsignelse.) Blir NATO mindre farligt om det finns ett socialistiskt finger på avtryckaren? Marchais och (hans italienske kollega) Berlinguer tenderar försiktigt att stödja en sådan ”övergångslösning”. Kanske skulle det vara bättre att förklara sig ”positivt neutral”? Detta verkar vara Santiago Carrillos inställning. När det gäller (ledaren för hans portugisiska ”broderparti”) Cunhal, som ännu håller fast vid gårdagens högljudda fördömande av NATO – till det amerikanska kommunistpartiets stora glädje – måste han ängsligt lägga märke till hur *Pravda* allt mer sällan trycker upp hans glödande trosförklaringar. Det är bara det västtyska kommunistpartiet som inte har några problem: som en papegoja upprepar det allt som sägs i Östberlin.

I fråga om maoisterna, är de förvrängningar de tvingas hänge sig åt för att kunna anpassa den komplicerade verkligheten till sina egna förenklade ritningar, verkligen sällsamma – när de slungar ut följande anklagelser mot eurokommunisternas utrikespolitik. Eurokommunisterna, dessa ”moderna antikommunisterna” visar sitt kryperi för den sovjetiska socialimperialismen genom att vägra sätta sig upp mot USA-imperialismen och genom att sälja ut principen om allas rätt till nationellt oberoende. Detta nationella oberoende kan endast säkras via en intensiv kamp mot de två supermakter som sinsemellan kommit överens om att förslava

Europa och som genom ömsesidiga överenskommelser bäddat för en oundviklig, vildsint och oförsonlig kamp om världsherraväldet. Förr eller senare måste detta leda till ett tredje världskrig. Man rar därför inte heller på förhand utesluta att det kan komma att krävas en taktisk allians med USA-imperialismen, som försvagats och därmed är den av de två supermakterna som idag är minst benägen att gå till angrepp.¹⁶

Bidrar eurokommunismen till internationell avspänning eller ökar den spänningen i världen? Förstärker den USA-imperialismens herravälde eller understryker den tvärtom den europeiska imperialismens intressen gentemot USA? Om man formulerar frågeställningarna på ett så grovt och förenklat sätt, är det inte möjligt att komma med något förnuftigt svar.

Eurokommunismen uttrycker en politisk och ideologisk kräftgång inom en del av den europeiska arbetarrörelsen i en situation av skärpta sociala motsättningar och ökad klasskamp. Det är denna skärpning av de samhälleliga motsättningarna och inte de eurokommunistiska ledarnas alltmer uttalade reformism som lett till kapitalflykten från Portugal, Italien, Frankrike och Spanien. På motsvarande sätt är det inte av fruktan för att några dristiga ministrar skulle förbereda sig för att slå till mot privategendomen, som olika skikt inom den europeiska borgerligheten motsätter sig att kommunistpartierna kommer i regeringsställning. Alla förstår att deras avsikter är ännu mer blygsamma än de som det brittiska Labour-partiets toppledare hyste, låt oss säga 1945 eller 1977. Detta exempel pekar för övrigt på att det är en stor skillnad mellan avsikter och praktisk regeringspolitik. Nej, det som imperialisterna verkligen fruktar är perspektivet på *ett revolutionärt massuppsving, som kommunistpartierna inte kommer att lyckas bemästra*, och som objektivt stimuleras av att "vänstern" kommit i regeringsställning.

Det skulle vara löjligt att inbilla sig att de eurokommunistiska ledarna utvecklats till USA-imperialismens direkta ombud, även om en del av deras manövrer tjänar det ena eller andra utspelet från Carter-administrationens sida. Det finns inte några materiella belegg för ett så befängt antagande. På sin höjd kan man hävda att de genom att mer och mer växa in i den borgerliga statsapparaten blir redskap för den egna borgarklassen och därmed för en del av den europeiska borgarklassen, som visserligen är USA-imperialismens allierade men också dess rival (och för den delen också en allt starkare och mer självsäker rival). Försvårar eurokommunismen den europeiska borgerlighetens försök att genom olika åtgärder hävda sig gentemot Washington? Svaret måste bli ja, om man lägger ansvaret för kapitalflykt, investeringsvägran och en så gott som stagnerande ekonomi på eurokommunismen – vilket det absolut inte finns någon anledning att göra. Svaret är nej, om man uppfattar eurokommunismen som ytterligare en faktor som verkar för att återställa den borgerliga ordningen i det *kapitalistiska* Europa, som det sista hindret den socialistiska revolutionen måste sopa undan för att kunna segra.

I två decennier har hela den stridbara delen av den sydvästeuropeiska arbetarklassen stått för en starkt fientlig hållning mot "sin egen" borgerliga stat med dess armé och polis. Om den "historiska kompromissen" har någon egentlig mening, så är det just att göra slut på denna inställning.¹⁷ Än en gång slås man här av parallellen med socialdemokratins utveckling mellan 1914 och 1929.

¹⁶ Tror någon att vi överdriver? Då räcker det att läsa den artikel som José Sanroma Aldea, det spanska ORT:s (Revolutionära Arbetarorganisationen) generalsekreterare, lät publicera i dagstidningen *El Pais* den 6 augusti 1977. Den bär den talande rubriken "Eurokommunismen, en sorts modern anti-kommunism".

¹⁷ Jfr den intressanta diskussionen nyligen mellan representanter för det italienska kommunistpartiet och vissa "vänsterintellektuella", där de förra uttryckligen förklarade som sin uppgift att bidra till att bevara och försvara den "demokratiska staten". (I *Le Monde Diplomatique* från augusti 1977 finns en redogörelse för denna diskussion.)

Om denna manöver skulle visa sig framgångsrik, vilket enligt vår mening är osannolikt, skulle den europeiska borgarklassen stärkas, inte försvagas, i förhållande till USA-imperialismen. Det kan verka motsägelsefullt, men de allra mest hängivna anhängarna till den maoistiska teorin om de två "supermakterna" borde i själva verket hälsa den eurokommunistiska strategin med glädje. Den bidrar ju till att öka det imperialistiska Europas "oberoende" och styrka gentemot USA. Och hur är det över huvud taget möjligt för dem att förbise att de stora arbetarpartiernas omvandling från rollen som en förlängd arm på den sovjetiska byråkratin till att utgöra oberoende politiska krafter som söker stöd i ett "historiskt" förbund med en sektor av den egna imperialistiska borgerligheten också stärker det imperialistiska Europa gentemot Sovjetunionen?

Det kan inte råda något tvivel om att de eurokommunistiska partierna verkligen menar allvar när de förespråkar internationell avspänning. De är övertygade om att deras reformistiska planer på att kunna ingå i olika koalitionsregeringar inte har de minsta utsikter att nå framgång om det kalla kriget skulle komma tillbaka, för att inte tala om effekterna av ett fullt utvecklat krig. Det skulle bara vara löjligt att anklaga dem för att vilja hetsa fram krig. Om det är någonting man kan förebrå dem, är det däremot att de gör sitt till för att sprida den farliga pacifistiska föreställningen att man bara kan bevara freden på lång sikt genom att utöva påtryckningar på kapitalismen – utan att avskaffa den. Denna pacifistiska föreställning är ett arv från den renläriga stalinismen. Den var – och förblir – en oskiljaktig del av denna, ytterligare en av de logiska följsatserna till "Socialism i ett land".

Vissa borgerliga kretsar har uttryckt farhågor om att ett ökat spelrum för de eurokommunistiska ledarna i det politiska livet och deras eventuella närvaro i olika regeringar i det kapitalistiska Europa "objektivt" skulle hota att leda till Europas "finlandisering" eller "neutralisering" – sedan må deras avståndstagande från Moskva vara hur "uppriktigt" som helst. Det finns en dubbel orsak till varför en sådan rädsla är helt obefogad. För det första har de franska och italienska kommunistpartierna redan klart och tydligt försäkrat att de inte längre ställer upplösningen av NATO som ett krav för att de ska delta i en eller annan regering. (Det är här viktigt att ha i minnet att det portugisiska kommunistpartiet, som icke desto mindre fortfarande är en mycket trogen "följeslagare" till Kreml, deltog i flera provisoriska regeringar under 1974 och 1975 utan att Portugal lämnade NATO.) För det andra; de eurokommunistiska ledarna har förklarat att deras "egna" borgarklassers nationella försvar bör stärkas, inte försvagas, något som står i motsättning till förhållandena i Finland. Dessa borgarklasser är ju allt annat än "neutrala".

Den enda verklighetsanknytning som kan finnas i denna rädsla hos de mest efterblivna borgerliga grupperingarna, är därför en viss insikt om att de *förändrade sociala och politiska styrkeförhållanden*, som kan föra eurokommunisterna in i regeringsställning också kan leda till sprickor inom NATO. Det går visserligen inte att bestrida. Men om vi ska undvika spetsfundigheter, så måste vi då omedelbart lägga till att de eurokommunistiska ledarnas målsättning just är att begränsa sådana förändringar av de sociala och politiska styrkeförhållandena, att bidra till att utvecklingen går i lugna banor och är förenlig med ett bibehållande av den borgerliga ordningen (och om så behövs NATO). Om något västeuropeiskt land någon gång bryter med NATO så blir det inte till följd av eurokommunismens politiska insatser, utan tvärtom trots dem.

Det återstår att se om den sovjetiska byråkratin tycker att NATO och de nuvarande förhållandena är att föredra framför den nya styrkeformation som kan bli följd av en självständig och förstärkt europeisk imperialism, till vilken eurokommunismen då kommer att ha bidragit på sitt eget sätt. Det är fullt möjligt, lika möjligt som det är att Kremles stilla flirt med den franska presidenten Giscard d'Estaing – som upprepades strax innan de senaste franska parlamentsvalen, till ackompanjemang av protester från Marchais (som då till och med talade om "en

brist på proletär internationalism”) – mycket väl kan uttrycka Moskvas dystra oro över en möjlig utveckling mot ett ”tripolärt”^{*} Europa, följt av en självständig tysk-fransk-engelsk upprustning. (För att inte tala om Moskvas känslor inför ett ”quadripolärt” Europa, vars fjärde pol utgörs av en framgångsrik socialistisk revolution i ett eller flera länder i Sydvästeuropa!)

För den internationella arbetarrörelsen och det europeiska proletariatet är sådana maktspel i allmänhet fullständigt värdelösa – och för den delen också oerhört skadliga. Arbetarklassen har inte någon anledning att ge sig in i ett val mellan olika former av *borgerlig* utrikespolitik. För det är det som alla dessa funderingar handlar om. Arbetarklassen måste ta upp kampen för en *proletär* utrikespolitik och det betyder en oberoende klasslinje i motsättning till varje form av förbund med en del av imperialismen gentemot en annan.

Idag kan denna inriktning uttryckas i form av två slagord: Mot rustningarna, (och då mer än något annat kärnvapenrustningarna) och mot den samlade internationella borgerlighetens krigsförberedelser! För ett Europas Förenade Socialistiska Stater!

Finns det utrymme för någon ”sann reformism” i dagens kapitalistiska Europa?

När vi beskriver de västeuropeiska kommunistpartiernas utveckling som en process av socialdemokratisering reser eurokommunismens företrädare omedelbart borst och försäkrar att de inte har något som helst med dagens socialdemokrati att göra. Men vi har heller aldrig sagt att kommunistpartierna nu håller på att utvecklas till samma eländiga socialdemokrati som den Helmut Schmidt, Wilson-Healey-Callaghan eller Mario Soares representerar. Det vi har understrukit är de klara parallellerna med den klassiska socialdemokratins utveckling mellan 1910 och 1930 och det är något som man inte bör blanda ihop med dagens socialdemokrati. När det gäller *den* parallellen har de eurokommunistiska ledarna aldrig fått fram något verkligt svar.

Vi talar här alltså om en *process*. Dagens socialdemokrati har uppkommit ur 20-talets, men är samtidigt mycket annorlunda. På samma sätt hade 20-talets socialdemokrati sina rötter i 1914 års politiska kapitulation, men denna kapitulation hade då banat väg för betydande förändringar hos socialdemokratien om man jämför med situationen före 1914. Samtidigt var denna kapitulation i sin tur ett resultat av förändringar som ägt rum före första världskriget.

Om man nu jämför med eurokommunismens utveckling, så har de kommunistiska partierna ännu inte omvandlats till fullfjädrade socialdemokratiska partier. Det som hänt är att deras utveckling i den riktningen fördjupats mer och mer. Eurokommunismen är en följd av den alltmer konsekventa och långvariga kurs som de kommunistiska partierna inledde under det kalla krigets slutskede, som i sin tur måste härledas ur de förändringar som den kommunistiska rörelsen genomgått efter Kominterns sjunde kongress, folkfrontspolitiken och den ”anti-fascistiska enhetspolitiken” 1941-47. Men dessa förändringar är i sin tur omöjliga att föreställa sig utan den svängning till ”socialism i ett land” som ägde rum i Sovjetunionen och Komintern 1924.

När han beskrev ursprunget till det social-patriotiska förräderiet inom den internationella socialdemokratien 1914, betonade Trotskij följande speciella särdrag:

”De tyska socialdemokraternas patriotism började som en fullt motiverad parti-patriotism, en patriotism som gällde det egna partiet, det starkaste partiet inom hela Andra internationalen. Den tyska socialdemokratien var inställd på att bygga sitt ”eget” socialistiska samhälle på grundval av

^{*} Ett ”tri-polärt Europa” – ett Europa med tre poler, där stater med eurokommunister i regeringsställning utgör den ena polen samt ”folkdemokratierna” och de ”normala” borgerliga samhällena de två andra. Jfr ”quadri-polär” – med fyra poler.

den högt utvecklade tyska teknologin och det tyska folkets överlägsna organisatoriska egenskaper. Frånsett de förhårdade byråkraterna, karriärister, de parlamentariska svindlarna och allehanda politiska skurkar, hade social-patriotismen inom den tyska socialdemokratins led sitt ursprung just i denna tilltro till uppbygget av en tysk socialism. Det är omöjligt att föreställa sig att hundratals vanliga socialdemokrater (för att inte tala om miljoner vanliga tyska arbetare) skulle trängta efter att försvara Hohenzollern eller den tyska borgarklassen. Nej, det de ville skydda var den tyska industrin, de tyska landsvägarna och järnvägarna, den tyska teknologin och kulturen och, i synnerhet, den tyska arbetarklassens organisationer som för dem framstod som 'nödvändiga och tillräckliga' förutsättningar för socialismen". (*The Third International alter Lenin*, sid. 70.)

Likheten med det franska och särskilt det italienska kommunistpartiet är slående. Ett av de ledmotiv som gång på gång dyker upp i eurokommunisternas skrivelser är just att en "katastrofal" kris i ett eller annat "demokratiskt land" skulle äventyra arbetarklassens "hittillsvarande erövringar." Det är här vi finner den djupare orsaken till att dessa kommunistpartier tar på sig rollen som "ordningens väktare".¹⁸ Genom sitt självförnekande, sina "statsmannaegenskaper" och genom sin bestämda vägran att "dra fördel av aktuella problem för sina egna speciella intressen" hoppas de kunna vinna "medelklassens" tilltro. På så sätt hoppas de kunna slå vakt om det som uppnåtts, och sedan flytta fram positionerna steg för steg.

Vi kommer senare tillbaka till de uppenbara motsättningarna som ligger inbyggda i en strategi som vilar på detta slags resonemang.¹⁹ Men det är tydligt att dagens eurokommunister här upprepar det resonemang som utvecklades av gårdagens socialdemokrater, ord för ord.

Eurokommunismen har därför en tredje historisk rot: den "gradvisa utmattningsstrategi" som på sin tid utvecklades av Karl Kautsky. I eurokommunisternas händer kommer den strategiska inriktningen att leda till samma slags nederlag som en gång drabbade den klassiska socialdemokratin.

När eurokommunisterna drar upp sina ritningar förbigår de en avgörande politisk faktor i det borgerliga samhället: den elementära* klasskampen. Alla de särskilda förmedlande länkar som eurokommunisterna efter hand fört in mellan den socialt-ekonomiska och den politiska analysen har slutligen gjort att de två skilts åt helt och hållet. Politikens konst uppfattas nu som något alldeles självständigt, där olika tricks, taktiska utspel, intriger, kompromisser och psykologiska hänsyn betyder allt, samtidigt som materiellt betingade klassintressen inte längre spelar någon som helst roll. Men 1900-talets samlade historia dömer ut denna sorts byråkratiska, intrigerande och manipulativa politiska uppfattning, som för övrigt inte kan betraktas som rent stalinistisk, eftersom de stalinistiska byråkraterna delar den med de socialdemokratiska. Den europeiska borgerligheten är alldeles för erfaren och välskolad för att förlamas av sådana knep. Men arbetarklassen, som är mindre politiskt erfaren, kan säkert då och då låta sig luras av sluga manövrer. Men detta slags politiska konster resulterar i demoralisering och det leder till att arbetarklassen försvagas – vilket i sin tur kan leda till att styrkeförhållandena försämras, tvärtemot alla reformistiska (och eurokommunistiska) avsikter.

Två viktiga särdrag i den nuvarande situationen gör den "gradvisa omvandling av kapitalismen" som eurokommunisterna eftersträvar ännu mindre trovärdig än motsvarande planer hos Kautsky och kompani före första världskriget.

För det första genomgår det kapitalistiska Europa nu en långvarig ekonomisk och social kris, som kraftigt minskar manövermarginalerna för den imperialistiska borgerligheten och dess

¹⁸ Jfr till exempel hur det italienska kommunistpartiet gick med på de åtgärder "för att återställa lugn och ordning", som Andreottis regering föreslog sommaren 1977.

¹⁹ Jfr kapitel 10 i den här boken som handlar om "Eurokommunismens strategi".

* *Elementär* – grundläggande, det första stadiet av ...

förmåga att erbjuda sociala reformer. Det som nu överallt står på dagordningen är inte sociala reformer utan åtstramning. De flesta eurokommunistiska planerna (alltifrån det ”gemensamma programmet” i Frankrike, Programme commun) utarbetades under förutsättningen att den årliga ekonomiska tillväxten på medellång och lång sikt skulle hålla sig kring fem procent. Det har nu blivit något helt verklighetsfrämmande att kapitalismen skall kunna lyckas med det under de kommande åren, även om det då skulle röra sig om en ”reformerad” kapitalism. En reformistisk inriktning är ägnad att administrera krisen, inte att lägga grunden till ”djupgående samhällsomvandlingar”. Det är en sanning som kommer att bestå i det kapitalistiska Europa också under 70- och 80-talen. Det är bara genom att bryta med borgarklassen och genom att avskaffa det kapitalistiska systemet som man kan inleda en process av allt snabbare ekonomisk tillväxt.

En andra tung faktor, som står i motsättning till eurokommunisternas planer, ligger i den ökade internationaliseringen av produktivkrafter, kapital och klasskamp idag, om man jämför med 1914, 1936 eller 1945. Den internationella kapitalsammanflätningen mellan länderna inom den Gemensamma marknaden är ett faktum, låt vara att den fortsätter att utvecklas ojämnt och motsägelsefullt. Under sådana förhållanden är varje tanke på en ”gradvis omvandling av kapitalismen” på nationell nivå och varje form av ”lösning” som bevarar den kapitalistiska ekonomins grundläggande strukturer fullkomligt verklighetsfrämmande, för att inte säga reaktionär. Den kommer nämligen att ställa arbetarklassen inför ett sönderslitande val mellan två onda ting, som den i själva verket måste sky som pesten: å ena sidan allt starkare eftergifter för det internationella finanskapitalets påbud (Wilson-Healey-Callaghan modellen) eller å den andra en allt starkare tillflykt till protektionism.* Vilket valet än blir, kommer det så småningom att leda till en sänkt levnadsstandard för arbetarklassen. I båda fallen knuffas arbetarklassen in i en politisk återvändsgränd.

Det italienska kommunistpartiets ledare inser detta, om än på ett förvirrat sätt. De hävdar bestämt att de inte vill se en återgång till protektionistiska metoder. De har till och med gått så långt att de välkomnar Gemensamma marknaden, kapitalets Europa. Men därmed blir också eurokommunisternas politiska planer ännu mer överkliga. Vem kan på allvar tro att socialismen skulle kunna införas i Italien eller Frankrike ”bit för bit”, om dessa länder fortfarande är nära knutna till det västtyska eller brittiska storkapitalet?

”Socialism i ett land” översatt till en ”nationell kommunism” som införs steg för steg och land för land på den europeiska kontinenten – det är en fullkomlig politisk återvändsgränd. I likhet med varje form av arbetarpolitik, liksom varje verkligt företag från proletariats sida, måste kampen för kommunismen utvecklas i internationell skala – eller också kommer den att vara omöjlig. Det finns inget som kan ersätta perspektivet på ett Europas Förenade Socialistiska Stater. Det är ett förträffligt svar på det ökade kapitalistiska samarbetet i Europa; det enda som kunnat bestå historiens prov. Det är omöjligt att tänka sig att kapitalismen kan avskaffas i Europa om kampen för detta inte grundar sig på den målsättningen.

Teorin om ”ett enda centrum”, den proletära internationalismen och eurokommunismens framtid

Den proletära internationalismen utgår från de gemensamma intressena hos proletärerna i alla länder. Denna internationalism står i motsättning till den kapitalistiska konkurrens som tar sig uttryck i en värld uppdelad i stater och marknader, skilda från varandra som en logisk följd av den privata äganderätten till produktionsmedlen. Den proletära internationalismen förutsätter oundgängligen en fullständig solidaritet med alla de arbetarstrider som står i överensstämmelse

* *Protektionism* – skyddstillspolitik, ett system av skyddstullar för att försvara den egna handeln.

se med proletariatets klassintressen.²⁰ Att förneka de gemensamma intressena hos arbetarna världen över betyder också att man går emot själva utgångspunkten för den marxistiska tesen om att det är fullt möjligt att förverkliga mänsklighetens frigörelse genom socialism. I bästa fall skulle ett sådant avståndstagande betyda en återgång till utopism, till en socialism som snarare drivits fram genom propaganda och mekanisk inläring än genom en medveten förståelse för den internationella arbetarklassens gemensamma materiella och sociala behov. I värsta fall skulle det dock innebära ett farväl till varje socialistiskt perspektiv och ett förfall in i pessimism eller likgiltighet för mänsklighetens framtid.

Men liksom alla andra uttryck för proletärt klassmedvetande, kan massan av lönearbetare bara förvärva sin proletära internationalism efterhand, som ett resultat av växande kamperfarenheter och praktisk solidaritet. Den som föreställer sig att klassmedvetande är ett automatiskt resultat av befallningar från högt uppsatta män och kvinnor eller att den kan kommenderas fram via ett flöde av tal, artiklar, pamfletter och böcker – sedan kan denna form av undervisning vara hur viktig som helst – har inte förstått någonting om hur klassmedvetenheten i verkligheten formas hos de breda folklagren. Att tro något sådant är att förfalla till historisk idealism.*

Det är bara en ömsesidig solidaritet i handling som kan leda till att den proletära internationalismen breder ut sig mer och mer. Genom att vrida den Kommunistiska internationalen bort från dess ursprungliga mål och genom att trubba av den och förvandla den till ett lydigt redskap för Sovjetunionens diplomatiska intriger och sina egna särskilda privilegier gav den sovjetiska byråkratin dödsstöten åt den proletära internationalismen bland de grupper den kontrollerade på olika håll i världen.

De tyska, spanska och franska arbetarna, de polska och jugoslaviska kommunistpartierna (som båda upplöstes), de tyska och österrikiska kommunister som tog sin tillflykt till Sovjetunionen och sedan utlämnades till Hitler av Stalin, det tartariska folket ”som utplånades från kartan” – detta är några av alla dem som kommit att tvångsmatas med de beska frukterna av ”socialism i ett land”. Konflikten Stalin-Tito, konflikten mellan Sovjet och Kina, konflikten 1968 med ledarna för det tjeckoslovakiska kommunistpartiet och grälen om eurokommunismen – det är några i en rad händelser där den sovjetiska byråkratins chauvinism** kommit att slå tillbaka på den själv.

När representanterna för SUKP och deras megafoner i Bulgarien, i det ”normaliserade” Tjeckoslovakien, i Tyskland, Österrike och Nordamerika nu anklagar eurokommunisterna för att ”förråda den proletära internationalismen” kan deras håfullhet bara mäta sig med deras naiva klumpighet. Med vilken rätt kan de som förrått och fortsätter att förråda otaliga revolutioner, strejker och ekonomiska och politiska mobiliseringar av arbetarna i hundra olika länder världen över, åberopa denna princip som inte kan tänkas ha något verkligt värde om den inte görs allmängiltig och absolut ömsesidig. Behöver de asturiska gruvarbetarna i Spanien, som fick uppleva hur flera mobiliseringar under Franco-regimen försvagades sedan den kunnat importera kol från de ”socialistiska länderna”, någon lektion i ”proletär internationalism” från dem som uppträdde som simpla strejkbrytare? Kan de medlemmar inom det brittiska Labourpartiet som minns hur Kreml 1945 rådde dem att inte rubba Labours förbund med deras herrar inom Tory-partiet, Eden och Churchill – för att inte äventyra ”den stora anti-fascistiska alliansen” – sätta någon tilltro till vädjanden om proletär internationalism

²⁰ Det är uppenbarligen så att en del strider som olika arbetargrupper utkämpar är reaktionära. Det gäller t ex strejker som riktar sig mot anställning av arbetare av en annan ras eller från ett annat land. Men om man tänker närmare på saken så kommer man underfund med att det då rör sig om konflikter mellan olika arbetargrupper och inte mellan arbete och kapital.

* *Historisk idealism* – tron att det är människornas idéer som formar historien.

** Chauvinism – ung. egenkärlek, trångsynt nationalism.

när de kommer från ett så skumt håll? Kan stridbara indiska arbetare, som vet att Kreml i augusti 1942 tvingade ledningen för det indiska kommunistpartiet att bekämpa den rörelse för nationellt oberoende som utvecklats i detta koloniserade land, tro på de hänvisningar till den proletära internationalismen som Brezjnev eller Dange (hans indiske kollega) ger ifrån sig.²¹

Det som ligger bakom hela denna kampanj är samma tankegång som Maurice Thorez* formulerade på följande sätt: ”Proletär internationalism betyder solidaritet med Sovjetunionen.”²² Nej, proletär internationalism är i stället det gemensamma försvaret av intressena hos proletariatet världen över (naturligtvis då också inberäknat det sovjetiska proletariatets intressen och därmed försvaret av det som återstår av landvinningarna från Oktoberrevolutionen). Var och en som inte förstår att citatet från Thorez nu står för något som är omöjligt att godta för det överväldigande antalet kommunistparti-medlemmar och för så gott som hela den internationella arbetarklassen har heller inte förstått någonting av det som förändrats i världen under de gångna trettio åren.

De eurokommunistiska ledarna anser att de genom att motsätta sig teorin om ”ett enda centrum” som kommenderar den internationella kommunistiska rörelsen vägrar att underkasta sig Kremels förhållningsorder och därmed också att underordna sina partier intressen som inte är deras egna. (Vi skriver inte ”som inte är de som deras eget proletariat står för”; det var ju nu länge sedan de konsekvent försvarade sådana intressen.) De kommunistiska partiernas medlemmar anser att de nu återfunnit den så länge eftertraktade ”självständigheten” och det så hett åtrådda ”oberoendet”. Men klasskampens dialektik är obeveklig. De har visserligen lyckats undgå den sovjetiska byråkratins förmyndarskap, men så länge som de inte återupptäckt den konsekventa anti-kapitalismens väg, kommer de i stället ofrånkomligen att hamna under den egna borgarklassens domvärjo.

I den imperialistiska eran finns det ingen konsekvent anti-kapitalistisk kamp som inte är internationalistisk till sin karaktär. Och det är inte möjligt med någon konsekvent internationalistisk kamp utan en internationell organisering. Tanken på ett sådant ”enda centrum” bringades i djupt vanrykte av Stalin, när han förvandlade den kommunistiska internationalen till ett byråkratiskt system under SUKP:s befäl. Men om den inte vanställs, är en sådan internationell organisering fortfarande den enda möjliga lösningen för kommunister som verkligen vill återuppväcka en självständig klasslinje, som kan utvecklas oberoende av den sovjetiska byråkratin och den egna borgarklassen.

En ”nationell kommunism” i ett kapitalistiskt land är dömd att utvecklas till en ”kommunism” som kapslats in i det borgerliga samhället. En vägran att inordnas i den borgerliga staten kan i det långa loppet bara upprätthållas på ett konsekvent och trovärdigt sätt om den vilar på en internationell klasskampslinje och på uppbygget av en internationell, proletär organisation. Det är omöjligt att gå emot den egna borgarklassens inrikespolitik och samtidigt inta en neutral hållning, eller till och med stödja den när det gäller utrikespolitik och militära frågor. Den som står likgiltig inför den internationella klasskampen eller sviker den kommer förr eller

²¹ Vi kan också ge ett annat färskt och särskilt slående exempel på ett liknande fenomen. Det japanska kommunistpartiet har uttalat sig för att Japan skall återfå Kurillerna som Sovjetunionen lade beslag på 1945. Det sovjetiska kommunistpartiet har anklagat det japanska för chauvinism, vilket är korrekt i det här fallet. Men vad skall man då säga om Stalin, som på ett cyniskt sätt identifierade sig med den tsaristiska imperialismen, när han i slutet av andra världskriget skrev: ”De ryska truppernas nederlag 1904 /i rysk-japanska kriget/ lämnade bittra minnen hos folket (!). Det var som en svart fläck för vårt land (!). Vårt folk trodde och hoppades att den dag skulle komma när Japan krossades och denna svarta fläck kunde tvättas bort. Vi (!), den gamla generationen, har nu väntat i fyrtio år på den dagen.”

* Maurice Thorez – tidigare generalsekreterare för det franska kommunistpartiet (1930-64).

²² Denna formulering uppfanns av Stalin själv. Enligt honom kunde en kommunist definieras som en person ”som utan undanflykter, utan villkor, öppet och ärligt ser världsrevolutionens sak som liktydig med intressens hos och försvaret av Sovjetunionen”. (Stalins *Works* /”Skrifter”, volym X, sid. 61 i 1949 års utgåva.)

senare också att svika eller ställa sig likgiltig inför den nationella klasskampen som sådan. Detta är det borgerliga samhällets objektiva dialektik, vilket historien bekräftat ett oräkneligt antal gånger.

När en handfull revolutionära marxister runt Leo Trotskij tog itu med att återuppbygga Internationalen, visste de förstås mycket väl att deras företag till en början bara kunde ge en föraning om en ny, framtida kommunistisk international av masskaraktär, att de själva bara utgjorde en sådan Internationals allra första kärna. Även om de revolutionära marxisterna idag står tio eller tjugo gånger starkare än vid tiden för Fjärde internationalens grundningskongress (1938) eller strax efter andra världskriget, så har de förblivit en kärna, som garanterar att det kommunistiska programmet bevaras och berikas och som skolar tusentals kadrer på grundval av detta. Det som framtiden bär i sitt sköte, dessa kadrers och detta programs sammansmältning med de breda massorna, kommer att bli resultatet av ett samspel mellan deras egen politiska förmåga och det som händer i klasskampen (som visserligen underlättar språng i utvecklingen av klassmedvetenheten, men inte driver fram den på något automatiskt sätt).

De revolutionära marxisterna måste idag beslutsamt gå emot strömmen och med kraft slå fast sitt ”Nej till ‘nationalkommunismen’!” – ”Ja till ett ‘enda centrum’ för världsrevolutionen!” Men då inte ett byråkratiskt ”centrum” som härskar och behärskar med administrativa metoder. Inte heller ett ”centrum” som tillsätter och avsätter nationella ledningar, utan att bry sig om graden av politisk utveckling hos de breda medlemslagren, eller om de är införstådda med sådana åtgärder. Och definitivt inte ett ”centrum” som föreskriver bindande taktiska riktlinjer, utan att ta hänsyn till den ojämna utvecklingen av styrkeförhållandena mellan olika länder (vilket eurokommunisterna lite förstulet beskriver som att ”inte ta hänsyn till de olika ländernas historiska särdrag”). Och framför allt inte ett ”centrum” som utfärdar order, där intressena hos proletariatet i ett visst land underordnas dem i ett annat eller anpassas till en eller annan stats diplomatiska manövrer.

Nej, hellre då ett ”enda centrum” som gör det möjligt att centralisera erfarenheterna, verksamheten och därmed också vunna lärdomar bland proletärer världen över. Ett ”centrum”, som på denna grundval och via öppna diskussioner och försök att vinna gehör för olika argument, utarbetar en gemensam handlingslinje för kommunisterna i viktiga internationella frågor! Ett ”centrum”, som därmed går utöver en ”solidaritet” som inskränker sig till högtidliga ord och ett tämligen ointressant ”utbyte av erfarenheter”, för att i stället öppna vägen för ett växande antal gemensamma aktioner mellan proletärer världen över! Ett ”centrum” som därför också ställer en växande centralisering av revolutionära initiativ i världsmåttstock mot borgarnas internationella centralisering av kontra-revolutionen!

I de ”multinationella företagens” epok, i en period av allt djupare internationell kapital-sammanflätning, blir också den ökade internationaliseringen av klasstriderna en objektiv och oåterkallelig process. Idag är det endast internationellt samordnade insatser som kan bemöta det internationella kapitalets manövrer på ett effektivt sätt. Den som avfärdar en internationell centralisering av arbetarklassens politiska verksamhet och organisering släpar snarare efter de objektiva och spontana tendenserna inom klasskampen än föregår dem. Hur skulle det över huvud taget ha varit möjligt att på ett effektivt sätt och i handling utmana imperialismens stöd åt Pinochets militär-fascistiska kupp i Chile om inte på det internationella planet? Hur skall de förslavade folken i kolonierna, som gör uppror mot de imperialistiska angriparna, kunna understödjas om inte genom internationella motåtgärder? Hur skulle det över huvud taget ha varit möjligt att neutralisera blockaden mot Portugal under den revolutionära utvecklingen där 1975, annat än genom ett samordnat internationellt svar från arbetarklassens sida? Under tiden får vi bevittna hur eurokommunismen ger upphov till den sorgliga historien om hur det franska kommunistpartiet försvarar ”franskt” vin mot det ”italienska” vin som backas upp av det italienska kommunistpartiet.

I en era av krig, revolutioner och kontra-revolutioner står alternativen: ”permanent revolution eller socialism i ett land”, ”proletär internationalism eller nationell kommunism”, ”ett enda centrum (dvs en internationell organisering) eller social-patriotisk uppsplittring”. De har en fruktansvärd logik, som Lenin, Trotskij, Luxemburg och deras medarbetare anade redan 1914, men som många kommunister tycks ha glömt bort idag. De väpnade konflikterna i världen blir allt fler och det gör att varje avvisande av en internationell disciplin i internationella frågor förr eller senare hotar att leda till den situation som Rosa Luxemburg hade i minnet när hon, gentemot allehanda centrister spetsfundiga svepskäl för att slippa en internationell disciplin, formulerade sitt syrliga slagord: ”Proletärer i alla länder, förena er i fredstid och skär halsen av varandra i tider av krig!”

Det finns bara ett alternativ till en sådan katastrofal utveckling: en verklig, demokratiskt centraliserad International; där alla partier är likaberättigade; som vägrar att godta någon slags ”nationell messianism” från ett visst land, ett visst parti eller ett visst nationellt proletariat; och som envetet, tålmodigt och ständigt verkar för att hindra de gemensamma klassintressena från att snärjas av ensidiga eller lokala intressen och den endast fläckvisa medvetenhet som det skulle ge upphov till.

Att bygga en sådan internationell organisation är förmodligen den mest svårbemästrade uppgift mänskligheten någonsin har föresatt sig. Beviset för det är att såväl Marx och Engels som Lenin och Trotskij aldrig förmådde förverkliga den fullständigt under sin livstid. Vi kan inte veta hur lång tid det kommer att kräva att genomföra den uppgiften men vi vet att mänskligheten inte ställer sig uppgifter som den inte kan genomföra och vi är övertygade om att det inte går att lösa ett enda av de absolut livsavgörande problem som mänskligheten står inför idag – problem som bokstavligen gäller mänsklighetens överlevnad – utan en kommunistisk massinternational och en proletärt internationalistisk medvetenhet bland de breda massorna världen över.

2. Tre aspekter av eurokommunismen

Eurokommunismen och den imperialistiska borgerligheten

Mer än något annat innebär eurokommunismen en bekräftelse på de västeuropeiska kommunistpartiernas högervridning alltsedan Kominterns sjunde kongress. Med undantag för perioden mellan september 1939 och våren 1941 och tiden för Koreakriget, har denna utveckling efterhand lett till en politik av allt intimare samarbete med borgarklasserna i de egna länderna.

Om man ser på det franska kommunistpartiets (PCF) senaste kongress från denna synvinkel, liksom hur de italienska, spanska, brittiska, svenska och belgiska kommunistpartierna vid andra tillfällen gjort sig ”kvitt” ”proletariatets diktatur”, finner man något som skulle kunna motsvara den tyska socialdemokratins Görlitz-kongress.* Efter en lång period, då den dagliga reformistiska verksamheten kommit att hamna i allt skarpare motsättning till en formell programmatisk renlärighet, låt vara att den bara återfanns på papperet (vi tänker här på socialdemokratins Erfurtprogram en gång i tiden, respektive de stalinistiska kommunistpartierna så kallade ”marxist-leninistiska principer’ idag), låt man till slut anpassa programmet för att det bättre skulle motsvara den dagliga verksamheten. På så sätt har revisionismen officiellt stadfäst också i teorin.

Ska man tolka det så att denna officiella teoretiska bekräftelse på de västeuropeiska kommunistpartiernas ny-reformistiska verksamhet inte kommer att ha så stora återverkningar på deras praktik? Det är uppenbart att dessa partier följt en klassamarbetslinje i tiotals år. Vid andra världskrigets slut räddade de bokstavligen det kapitalistiska systemet i Frankrike och Italien genom sitt deltagande i regeringar där – genom att avvärja motståndskämparna, genom att aktivt hjälpa till att återuppbygga den borgerliga staten, den borgerliga våldsapparaten (utan att ta hänsyn till de pågående kolonialkrigen) och den kapitalistiska ekonomin. Precis på samma sätt räddade socialdemokratin i Centraleuropa kapitalismen efter första världskriget. De kommunistiska partiledningarnas kontra-revolutionära roll hade redan tidigare förebådats i det republikanska Spanien och utvecklingen där mellan 1936 och 1938. Vid denna tid genomfördes en sådan politik fortfarande ”till försvar av Sovjetunionen”. Idag avsvär sig de västeuropeiska kommunistpartierna den marxist-leninistiska statsuppfattningen. Men ändrar det någonting i praktiken?

Om man ska kunna besvara den frågan rätt, så måste man inse att den urartning som arbetarklassens massorganisationer genomgått utgör en *process* och inte en enstaka händelse. En rad faktorer, som varken kan uppfattas som helt fristående eller absolut likformiga flätas samman och bidrar var och en på sitt sätt och i sitt sammanhang till denna process: inriktningen av den dagliga verksamheten; den officiella teoribildningen (som sedan också ligger till grund för kaderskolningen); rekryteringsmetoderna; klasskampens objektiva följder samt ledningens, kaderns och partimedlemmarnas sätt att uppfatta sig själva och sin roll.

Efter vändningen till folkfrontspolitiken på 30- och 40-talen, anslöt sig genomsnittsmedlemmen i ett västeuropeiskt kommunistparti till sin organisation – trots dess reformistiska verksamhet – därför att han eller hon förknippade den med Oktoberrevolutionen och med Sovjetunionen som ett förkroppsligande av denna revolution. Idag framstår detta som allt mindre sant. Förr var kadern inom dessa partier beredda att anpassa sig till en taktisk sicksackpolitik från Kominterns sida (där taktiken förändrades vart tredje eller vart fjärde år). I dagens Västeuropa har den kommunistiska partikadern, med några få undantag, varit syssel-

* *Görlitz-kongressen* – en symbol för den tyska socialdemokratins programmatiska kräftgång.

satt med en viss, rent reformistisk verksamhet i tjugo eller tjugofem år i ett sträck. *Under dessa omständigheter* betyder stadfästandet av ny-reformismen inledningen på ett nytt och betydelsefullt stadium i dessa partiers högerkurs.

Den imperialistiska borgerligheten är helt medveten om dessa förändringar. Den hänförs knappast av ett perspektiv på att få in eurokommunister i regeringsställning, i alla fall inte så länge som den inte står inför en allvarlig revolutionär kris. Borgerlighetens misstänksamhet mot dessa kommunistpartier är fortfarande av en helt annan kaliber än gentemot socialdemokratin. Men den förstår att någonting har förändrats. En av det kalla krigets ledande ideologer, George Kennan, gav klart uttryck åt det i en TV-intervju, som återgavs i *New York Review of Books* den 20 januari 1977: "När de italienska och franska kommunistpartierna i dag tas upp till debatt rör det sig inte längre om samma partier som vi hade att göra med 1947."

I många år har vi använt begreppet *gradvis socialdemokratisering* om de västeuropeiska kommunistpartierna. Den senaste utvecklingen bekräftar helt och hållet den diagnosen. Men, som vi också framhållit tidigare handlar det här om en process. Även om de västeuropeiska kommunistpartierna i dagens läge inte längre bara värnar om den borgerligt-parlamentariska demokratin utan också om den borgerliga politiken som sådan (och därvid påminner den om den klassiska socialdemokratin), så upprätthåller de fortfarande speciella band till Moskva och "det socialistiska lägret". Trots all växande kritik av den sovjetiska byråkratins inrikespolitik, är fortfarande deras förhållande till denna byråkrati annorlunda än de socialdemokratiska partiernas. Deras förhållande till den internationella – amerikanska, europeiska och japanska – imperialismen är inte heller densamma som socialdemokratin.

Å andra sidan fortsätter också den sovjetiska byråkratin såväl som det internationella kapitalet att behandla kommunistpartierna och de socialdemokratiska partierna på olika sätt.

Denna process av gradvis socialdemokratisering av de västeuropeiska kommunistpartierna har ännu inte passerat någon avgörande gräns och skälet till det ligger i det speciella materiella och politiska egenintresset hos de enorma byråkratiska apparaterna i dessa partier. Denna byråkrati skulle inte kunna existera om den inte hade en alldeles bestämd särprägel – och till den hör förvisso ett "speciellt förhållande" till "det socialistiska lägret". När det franska kommunistpartiet satte igång sin dramatiska offensiv mot socialdemokratin på hösten 1977 så var det faktiskt just för att försvara såväl sin speciella särprägel i förhållande till socialdemokratin som att bevara sin dominerande ställning inom den organiserade franska industriarbetarklassen.

Om socialdemokratiserings-processen skulle fortgå ända till det bittra slutet, skulle också motiven för dessa kommunistpartiers säexistens försvinna. Lejonparten av kommunistpartiledarna är idag (ännu?) inte beredda att utsätta sig för den risken – och inte heller förmögna att göra det. Det finns också många andra faktorer som bidrar till att sätta gränserna för hur långt socialdemokratiseringen kan fortsätta för närvarande. Det gäller t ex partiernas traditioner, deras fortsatta materiella förbindelser åt olika håll, de fördelar som kommunistpartierna har gentemot socialistpartierna genom att kunna åberopa sin historiska roll och vinna förståelse för den bland stridbara skikt inom arbetarklassen, och faran att många medlemmar och sympatisörer i stället kan ansluta sig till olika organisationer till vänster om kommunistpartierna.

Ur historisk synvinkel är emellertid eurokommunismen inte blott och bart en bekräftelse på en (fortsatt) högerkurs hos de allra flesta västeuropeiska kommunistpartierna. Det står också för en vidare högerutveckling under speciella omständigheter, som i och för sig är nya. För det första har den att verka i en situation av växande och ibland till och med våldsamma uppsving i masskampen i södra Europa, som då och då gränsat till förrevolutionära eller revolutionära situationer. Under *dessa* omständigheter uttrycker vändningen mot ett fullständigt

accepterande av den borgerligt-parlamentariska demokratin och ett fullfjädrat klassamarbete som t o m kan innefatta storkapitalet (som i Italien), en öppnare och tvärare utveckling mot klassförräderi än tidigare. Händelserna i Italien under våren 1977 belyser detta. Eurokommunisterna tvingas, liksom socialdemokraterna efter 1914, offra inte bara den revolutionära klasskampen utan också lönearbetarnas dagliga behov på klassförsoningens altare (för att, som det heter, ”till varje pris undvika en styrkemätning”).

Det är nödvändigt att förstöra den borgerliga staten och dess våldsapparat om man ska kunna hindra att den utnyttjas till privategendomens försvar, vilket mycket väl kan ske mot folkmajoritetens demokratiskt uttryckta vilja och med det blodigaste våld. Denna lärdom drog inte eurokommunisterna från de chilenska erfarenheterna. Tvärtom återupprepade man de socialdemokratiska ”visdomsorden”: undvik en omfattande styrkemätning med borgarklassen. Om skärpningen av klassmotsättningarna och polariseringen * mellan de politiska krafterna i en förrevolutionär eller revolutionär situation leder till en sådan styrkemätning, då är det enkelt att inse de politiska följderna av en sådan ”visdom”: lägg band på arbetarnas mobiliseringar, även om det skulle splittra arbetarmassorna och passivisera stora delar av proletariatet! Om en sådan politisk linje sätts i verket och når framgångar kan det bara leda till seger för kontra-revolutionen.

Men en andra sida hos eurokommunismen och det avgörande skälet till deras högervändning är att de inte längre är beredda att villkorslöst anpassa sig till den sovjetiska diplomatins behov (dvs till den sovjetiska byråkratins intressen), på samma sätt som de gjorde det 1935 eller efter de nazistiska imperialisternas attack på Sovjetunionen. I detta fall är den avgörande faktorn ett försök från deras sida att bryta sig ut ur sina politiska ghetton, att göra slut på sin parlamentariska isolering och att söka samarbete med socialdemokratin och den ”liberala” borgerligheten. Det är alltså uppenbart att eurokommunismen på intet sätt beordrats fram från Moskva, som i så fall skulle ha utfärdat sina order ungefär samtidigt i en rad olika länder. Vändningen kom till stånd under en längre tidsperiod i länder som Italien, Sverige, Frankrike, Spanien och England och det visar klart och tydligt att det är inhemska och inte internationella faktorer som varit avgörande.

Det är inte de västeuropeiska kommunistpartiernas högervändning som sådan som irriterar Moskva. Den faller ju inom ramen för den ”fredlig samexistens” och den ”internationella avspänningspolitiken”, dvs den frysning av Europa i olika intressesfärer, uppdelade mellan Sovjetbyråkratien och det internationella kapitalet, som beslöts i Jalta och Potsdam. ** Icke desto mindre ses denna vändning med oblid, om inte rentav öppet fientliga, ögon av Sovjetbyråkratien och dess östeuropeiska satelliter. Det finns flera olika skäl till det, men inget av dem har något att göra med en trofasthet från Brezjnevs eller hans vänners sida mot ”proletariatets diktatur”.

Ett av dessa skäl är att ett växande klassamarbete med de egna borgarna, och då inte för att det har sin täckning i några diplomatiska manövrer av Kreml utan mer och mer på grund av en ren valtaktisk och parlamentarisk opportunist (ett uttryck för en växande integration i det borgerliga samhället och den borgerliga statsapparaten), gör risken större att dessa partier i händelse av en konflikt mellan Sovjetunionen och de västeuropeiska imperialisterna skulle komma att ställa sig på de egna borgarklassernas sida gentemot Sovjetunionen.

I dagens läge, kan man bara spekulera över om detta kommer att ske eller ej. Utvecklingen har ännu inte gått så långt att man kan besvara den frågan med ett enkelt ja eller nej. Men om Moskva skulle gå miste om varje form av verkligt politiskt verktyg för att kunna påverka den

* *Polarisering* – ung. en växande politisk spänning mellan olika ”poler”.

** *Jalta- och Potsdam-konferenserna* – hölls i februari respektive juli–augusti 1945 mellan andra världskrigets ”segermakter” för att ”reglera förhållandena efter kriget”.

västeuropeiska politiken skulle det vara en allvarlig motgång. Kreml utgår klart ifrån att det verkligen finns en fara för det, att en sådan utveckling åtminstone är fullt möjlig på sikt.

Trotsky förutsåg det här så tidigt som 1938, även om han hade fel i sina förutsägelser om tidsförloppet. I en artikel med rubriken ”München, en sista varning” gjorde han följande kommentar till de västeuropeiska kommunistpartiernas utveckling och den bör tjäna som en utgångspunkt för den som vill förstå eurokommunismen:

”När det gäller vad som en gång var Komintern, är dess sociala bas i egentlig mening dubbel. Å ena sidan lever den på bidragen från Kreml och anpassar sig till Moskvas påbud – i denna bemärkelse är varje ’kommunistisk’ byråkrat en yngre kollega till den sovjetiske byråkraten och underordnad denne. Å andra sidan hämtar de före detta Kominternpartiernas apparater sin näring på samma håll som socialdemokratin, dvs ur imperialismens överprofiter. De kommunistiska partiernas tillväxt under senare år; den växande småborgerliga påverkan de utsatts för; den plattform de nått inom statsapparaten, fackföreningarna, parlamentet och de kommunala församlingarna – allt detta har ökat deras beroende av den egna imperialismen och detta på bekostnad av deras traditionella beroende av Kreml.”

”För tio år sedan förutsades det att teorin om socialism i ett land oundvikligen måste leda till en tillväxt av nationalistiska tendenser inom de olika sektionerna av Komintern.... Idag kan vi säkert förutspå inledningen på ett nytt stadium. De ökande motsättningarna imperialisterna emellan, den omedelbara och uppenbara krigsfaran och Sovjetunionens lika uppenbara isolering måste nödvändigtvis stärka de nationalistiska tendenserna inom Komintern och få dem att dra ännu mer åt varsitt håll. Var och en av dess olika sektioner kommer att börja utveckla en egen fosterlandsvänlig politik. Stalin har förlikat de imperialistiska demokratiernas kommunistiska partier med deras egna borgarklasser. Detta är nu ett passerat stadium. Denne bonapartistiske * kopplare har gjort sitt. I fortsättningen kommer de ’kommunistiska’ chauvinisterna att få se om sitt eget hus, men det finns då ingenting som säger att deras intressen måste sammanfalla med det som gagnar ’försvaret av Sovjetunionen’.” (*Writings of Leon Trotsky, 1938-39 Pathfinder Press, New York sid. 70-71*).

Eurokommunismen och den sovjetiska byråkratin

Mycket viktigare än den sovjetiska byråkrats irritation över eurokommunisternas fortsatta förhållande till Sovjetunionen och det ”socialistiska lägret” är emellertid deras rädsla för och fientlighet mot den försiktiga kritik eurokommunisterna riktat mot de allra värsta formerna av byråkratiskt förtryck. Det gäller t ex deras fördömande av invasionen i Tjeckoslovakien, fördömandet av att politiskt oliktankande spärras in på så kallade psykiatriska kliniker i Sovjetunionen, fördömandet av olika attacker på demokratiska och medborgerliga fri- och rättigheter, stödet åt Charta -77 i Tjeckoslovakien, de ”finkänsliga” protesterna mot undertryckandet av olika strejker i Polen och de ”varsamma” förebråelserna sedan Wolf Biermann utestängts från Östtyskland och berövats sitt medborgarskap där.

Vi har här att göra med något som de revolutionära marxisterna i ökad utsträckning understrukt i sin analys av stalinismens kris alltifrån 1948 – och som andra riktningar med en kritisk hållning mot Sovjetledningen inte har förstått (eller inte förstått helt och hållet) – nämligen det faktum att den sovjetiska byråkratin inte låtit skära av den navelsträng som förbinder den med den internationella arbetarrörelsen och därmed med den internationella arbetarklassen. Följaktligen, har allt det som sker inom kommunistpartierna utanför Sovjetunionen (och folkdemokratierna) återverkningar på de inhemska förhållandena i dessa länder. Under vissa omständigheter kan de också skada eller rentav hota stabiliteten i Sovjetbyråkrats herravälde.

* *Bonapartistisk* – marxistiskt begrepp För att beteckna att någon ”spelar rollen av Bonaparte”, ung. ”står över olika intressegrupper i sitt omedelbara handlande”.

I Östeuropa och Sovjetunionen får eurokommunisternas uttalanden om flerpartisystem och försvar för de demokratiska fri- och rättigheterna ett varmt mottagande men då inte därför att de bidrar till att stärka kapitalismen och den borgerliga staten utan därför att folken där kan uppfatta dem som ett alternativ till det nuvarande politiska styresskicket i *Östeuropa och Sovjetunionen* (som alternativa sätt att organisera arbetarstaten). Det är här vi återfinner eurokommunismens ur Kremls synvinkel starka sprängkraft.

När Jimmy Carter kräver medborgerliga rättigheter i Sovjetunionen eller när Solsjenitsyn drar Oktoberrevolutionen i smutsen kan det bara gynna byråkratins politik på hemmaplan. Sådant gör det möjligt för byråkratin att ställa den egna arbetarklassen inför det förlamande valet mellan å ena sidan en massarbetslöshet och å den andra ett byråkratiskt maktmonopol. Men när däremot en Berlinguer, en Carrillo eller en Marchais talar sig varm för "ett politiskt flerpartisystem under det socialistiska uppbygget", då är det verkligen något som slår mot Kreml. Man måste då antingen förklara att de största kommunistpartierna i den kapitalistiska världen korsat klassgränserna och gått över till imperialismens läger eller också erkänna att det för arbetarklassen finns alternativ till stalinismens och ny-stalinismens styresformer. Vilket av dessa val Kreml än föredrar, skulle det undergräva dess politiska maktfullkomlighet och ordentligt bredda den sovjetiska och östeuropeiska oppositionens manöverutrymme. På så sätt skulle det också skynda på utvecklingen mot en politisk revolution i öst.

Är det då inte en självmotsägelse att hävda att eurokommunismen framför allt står för en högervridning, en anpassning till den västeuropeiska socialdemokratin, till småborgerligheten och i viss mån storkapitalet? För att kunna lösa upp den skenbara motsättningen måste man formulera frågan annorlunda: hur kommer det sig att de västeuropeiska kommunistpartierna kritiserar den sovjetiska byråkratins inhemska förtryck i ökande (om än otillräcklig) utsträckning just idag? Är det bara fråga om ett försök från deras sida att vinna den västeuropeiska borgerlighetens gunst och på så sätt få tillträde till deras "salonger"? Det vore en förenklad tolkning.

Som vi redan har visat har huvudorsakerna till eurokommunisternas ändrade taktik under de gångna åren med deras inställning till de parlamentariska valen att göra. Deras mål är att komma förbi sådana avgörande hinder som gör det särskilt svårt för dem att stärka sin ställning inom valmanskåren (och i viss mån också bland fackföreningsmedlemmarna). Ur denna synvinkel kan eurokommunisternas kritik av den sovjetiska byråkratins förtryck på intet sätt betecknas som ett sätt att vinna röster från borgerligheten och den "övre medelklassen". Deras opportunistiska valtaktik syftar till att vinna ett ökat stöd inom arbetarklassen och bland lägre småborgerliga skikt. Det är bland sådana grupper som de stora kommunistpartierna (och särskilt då de italienska, franska och spanska partierna) kan hoppas på stora framgångar med sin eurokommunistiska linje. Med andra ord är den ökade kritiken mot den sovjetiska byråkratin inte i första hand en eftergift gentemot borgerligheten utan mot arbetarklassen själv.

Man kan förstås försöka urholka denna analys genom att trycka på det reformistiska och socialdemokratiska inflytandet inom arbetarklassen, dvs den borgerliga eller småborgerliga ideologins tyngd. Utan tvekan ligger det en kärna av sanning i ett sådant argument, men bara en kärna. För i Italien är det kommunistpartiet och inte socialdemokratin som stått i ledningen för arbetarklassen och arbetarrörelsen sedan årtal tillbaka. Det är också svårt att göra gällande att den stridbara spanska arbetarklassen under senare år fullkomligt skulle ha genomgått av reformism. Tvärtom är det ju så att, i den mån som det sker ett uppsving i arbetarkampen i södra Europa och till viss del i andra europeiska länder, leder detta uppsving till en växande anti-kapitalism och inte till ett alltmer fördjupat klassarbete hos de breda arbetargrupperna. Under sådana omständigheter är en betydande del av den eurokommunistiska kritiken mot Kreml inte en eftergift gentemot den borgerliga ideologin och dess

inflytande inom arbetarklassen, utan i stället *en eftergift gentemot den anti-byråkratism som kan återfinnas i den genomsnittliga medvetenheten hos kampberedda arbetargrupper* – och det uppenbarligen i betydligt högre grad nu än tidigare.

Därför måste vi också uppfatta *den här* aspekten av eurokommunismen som positiv, inte negativ. Det skulle vara minst sagt motsägelsefullt om revolutionära marxister, som i årtal fördömt den sovjetiska byråkratins brott mot den sovjetiska och östeuropeiska arbetarklassen, plötsligt skulle känna sig illa till mods när det hörs en svag återklang av denna kritik från ledarna för många officiella kommunistpartier i väst. Det vi förkastar i eurokommunisternas inställning *på den här punkten* är inte att de ”ger sig för imperialismen”, utan bristen på konsekvens och bristen på mod när det gäller för dem att verkligen fullfölja sitt eget resonemang. En ”objektiv” kritik av stalinismen i Elleinsteins* anda, där man försöker förklara allting utifrån ”historiska omständigheter” – det är ett av skälen till att den nuvarande eurokommunistiska kritiken av de politiska förhållandena i Östeuropa framstår som inkonsekvent och föga trovärdig, men långt ifrån det enda. Det finns annat som pekar i samma riktning: deras vaga krav på ”flerpartivälde” som inte klart och tydligt anger att det arbetande folket i Sovjetunionen och folkdemokratierna skall ha rätt att inom ramen för ett allmänt rådssystem bilda så många partier som det över huvud taget önskar, inklusive oppositionspartier och en oppositionell press – eller deras flyktiga hänvisningar till den ”socialistiska demokratin”, utan att de klart och öppet kräver en demokratisk regim byggd på arbetarråd, dvs fritt och demokratiskt valda råd som kan utgöra en politisk ryggrad för ett arbetarstyrt samhälle.

Endast en marxistisk förklaring av den sovjetiska byråkratins karaktär, som ett privilegierat socialt skikt; endast en förklaring av stalinismens väsen, som tar fasta på denna byråkratis materiella behov; endast en förståelse för hur dessa problem förhåller sig till de svårigheter som varje samhälle mittemellan kapitalismen och socialismen har att tampas med, med dess särskilda produktionsförhållanden, motsättningar och dynamik – endast utifrån en sådan förståelse för alla dessa problem i deras helhet kan man förklara verkligheten i det sovjetiska samhället, både när det gäller dess grundläggande struktur och dess överbyggnad. Bara en sådan helhetsuppfattning kan ge en vetenskaplig grund och ett perspektiv för en kamp mot byråkratins maktmonopol, för en politisk revolution i Östeuropa.

Allt detta saknar eurokommunismen. Det är därför vi kritiserar dess teser om det sovjetiska samhället. Men samtidigt kan vi idag på ett helt annat sätt än tidigare föra en dialog med den eurokommunistiska kadern och dess medlemmar i dessa frågor. Det är ett framsteg och inte ett steg tillbaka.

Vissa obotliga sekterister som försöker förneka detta förhållande, försäkrar att eurokommunismen antingen bara är ett lömskt trick från Kreml som syftar till att göra det lättare att nå en ”internationell avspänning” eller också innebär ett fullständigt uppgivande av ”försvaret av Sovjetunionen”. Det första argumentet är rent löjligt. Är det någon som på allvar tror att Kreml beordrat Carrillo, Marchais och Berlinguer att kritisera – Kreml? Det andra argumentet leder till farliga slutsatser. Varken i Tjeckoslovakien eller Polen eller Sovjetunionen heller för den delen, finns det i verkligheten idag någon konflikt mellan imperialismen och Sovjet-samhället, som gör återupprättandet av kapitalismen till en omedelbar möjlighet. Däremot finns det olika konflikter mellan den sovjetiska byråkratin och olika befolkningsgrupper (eller rentav majoriteten av befolkningen), som förtryckts, belagts med munkavle och splittrats upp, men det har ingenting med försök att återupprätta privategendomen att göra. (Endast politiska nollor kan falla för det förtal som byråkratin sprider ut på den här punkten.) I en konflikt mellan byråkratin och arbetarklassen ger vi ett hundra procentigt stöd till arbetarna – oberoende av deras ideologiska nivå. (Om den är låg

* *Elleinstein* – jfr kapitel 4.

och förvirrad är det i sin tur en följd av den byråkratiska diktaturen och kan då bara höjas via en kamp för att störta denna diktatur.) De som likställer en konflikt mellan byråkratin och de arbetande massorna med en konflikt mellan Sovjetsamhället och det internationella kapitalet kapitulerar i själva verket för stalinismen. Det är en kapitulation för stalinismen att uppfatta eurokommunisternas försiktiga stöd åt kampen för mänskliga rättigheter och för demokratiska fri- och rättigheter i Sovjetunionen och folkdemokratierna som en ”eftergift för imperialismen” med svepskälet att Carter också väsnas om mänskliga rättigheter. Enligt samma form av logik skulle de revolutionära marxisternas villkorslösa stöd till den ungerska revolutionen 1956 eller deras opposition mot invasionen av Tjeckoslovakien 1968 kunna kallas ”stöd åt imperialismen”, eftersom imperialisterna väsnades ännu mer i dessa frågor.

Vi bedömer sådana konflikter i enlighet med de sociala krafter som är i rörelse och inte efter den imperialistiska propagandan. En rättmätig strejk förtjänar inte mindre stöd från den samlade fackföreningsrörelsen bara därför att en eller annan arbetköpare, som konkurrerar med den kapitalist vars företag ”drabbats”, beslutar sig för att dra fördel av denna strejk för att kapa åt sig några poäng hos den allmänna opinionen, på den andres bekostnad. De politiska konflikter som utspelar sig i Sovjetunionen och Östeuropa ställer byråkratin och de arbetande massorna emot varandra, och är inte konflikter mellan byråkratin och den imperialistiska borgerligheten. Om de eurokommunistiska ledarna tar ställning mot byråkratin i denna konflikt (låt vara halvhjärtat), placerar de sig därmed också på de arbetande massornas sida och inte hos imperialismen.

Eurokommunismen och den västeuropeiska arbetarklassen

Eurokommunisternas programmatiska och politiska högervändning sammanfaller med ett uppsving av masskampen och en skärpning av den sociala krisen, åtminstone i södra Europa där också de starkaste eurokommunistiska partierna återfinns. Det ger upphov till en viktig motsättning: eurokommunisterna är tvungna att på en och samma gång göra eftergifter för ett reformistiskt småborgerligt tryck från höger och ett anti-byråkratiskt tryck från vänster. Det är viktigt att förstå denna säregenhet hos eurokommunismen om man ska kunna uppfatta dess inre motsättningar och då i synnerhet motsägelserna i dess utveckling. Dessa motsägelser går ju inte bara att förklara utifrån eurokommunisternas förhållande till den sovjetiska byråkratin.

Den klassiska stalinismen utgjorde ett inåtvänt och slutet system och uttryckte en alldeles speciell samhällelig logik (som pekade i riktning mot ett totalitärt vansinne). Denna logik kan sammanfattas på följande sätt: Sovjetunionen är hemlandet för all världens arbetare – det är världsrevolutionens hjärta. Den samlade internationella arbetarrörelsens behov måste absolut formas efter vad som gagnar försvaret av Sovjetunionen. Sovjetunionens intressen företräds av ”SUKP:s leninistiska centralkommitté”, under ledning av dess allvetande generalsekreterare. Varje form av kritik mot centralkommittén eller dess generalsekreterare uttrycker därför omedelbart ett politiskt tryck (eller ett inflytande) från fientliga samhällsklasser och ytterst ett förräderi mot arbetarklassen. Den som inte villkorslöst sluter upp bakom Stalin ställer sig i ”objektiv” motsättning till socialismen och stöder imperialismen.

Åtminstone fr o m SUKP:s 20:e partikongress, om inte fr o m återupprättandet av Tito eller t o m från Moskvias brott med Tito, har Stalin-tidens slutna system fått fler och fler sprickor. Bland eurokommunisterna återstår det nästan ingenting att bärga från detta stalinistiska vrak. Numera är det öppet uttalat eller också underförstått att man kan förbli en del av den ”internationella arbetarrörelsen” samtidigt som man riktar en skoningslös kritik mot den sovjetiska ledningen på många områden. Samtidigt är det klart utsagt eller i alla fall erkänt i förtäckta ordalag att det sovjetiska samhället långt ifrån är något ”arbetarnas paradiset”, utan tvärtom har många drag som ett eurokommunistiskt parti aldrig skulle godta om nu

kapitalismen störtades i dess eget land. I stället för en rad förstelnade dogmer finner vi nu allt oftare kritiska frågor och försiktiga krav på en öppen diskussion. (Här måste vår rörelse – den Fjärde internationalen – ta en så aktiv del som möjligt. Den har arbetat mycket längre med dessa frågor och kommit fram till mycket tyngre resultat i sitt marxistiska analysarbete än någon annan konkurrent inom den internationella arbetarrörelsen.)

Men det finns ingen kinesisk mur mellan ”den stora Stalins” ”ofelbarhet” och ”ofelbarheten” hos alla ”småstalinare” på nationell, regional och lokal nivå. Om SUKP:s ledning kan göra misstag, så kan också ledningarna för de italienska, franska och spanska partierna göra det. Kravet på en kritisk granskning av den sovjetiska byråkrats nuvarande politik (med början i en kritisk granskning av det sovjetiska samhällets historia) leder oundvikligen över i krav på en kritisk granskning av eurokommunisternas egen aktuella politik (med början i en ökad förståelse för deras egen historiska utveckling).

Med andra ord, ger eurokommunismens utveckling utan tvekan ett ökat *utrymme för arbetardemokrati*, för fri intern och offentlig diskussion i den västeuropeiska arbetarrörelsen, i de västeuropeiska kommunistpartierna och i de massorganisationer de kontrollerar eller påverkar och i synnerhet då fackföreningarna. Man kan inte i all evighet kräva ”politisk mångfald” i stat och samhälle (inklusive en framtida arbetarstat) och samtidigt hålla fast vid dogmen om det ”monolitiska” partiet, för att inte tala om den ”monolitiska” fackföreningen.

Men det ökade utrymme för arbetardemokrati som eurokommunismen objektivt för med sig står i motsättning till de objektiva och i synnerhet de subjektiva* följderna av dess högerutveckling. Man kan inte predika ”vidsynthet” och ”demokrati” och på en och samma gång vänta sig att det ska gå bra att tvinga på stridbara arbetare en åtstramningspolitik (som i Spanien), utan att det straffar sig. Eurokommunismen ger därför oundvikligen upphov till en växande olikformighet inom de kommunistledda fackföreningsrörelserna, åtminstone i lägen av uppgång i masskampen, och dessutom en motsvarande differentiering i de kommunistiska masspartierna själva (framför allt bland ungdomen och inom arbetarleden), en växande svårighet att upprätthålla den byråkratiska kontrollen över betydande arbetargrupper och, sist men inte minst, skärpta krav på tendensfrihet inom de kommunistiska partierna, fackföreningarna och övriga massorganisationer. Man kan lätt se skillnaden mellan ”igår” och ”idag” genom att jämföra det som Berlinguer uppnått 1974-77 med resultaten av Togliattis politik i de stora norditalienska fabriker 1943-47.

Vid sidan av arbetarklassens och de fackliga ”gräsrötternas” aktiva motstånd mot Berlinguers politiska kurs, har kommunistpartiets centralkommitté som sådan börjat dela upp sig i tre riktningar: en ”högerflygel” kring Giorgio Amendola, en ”center” kring Berlinguer och ”den hårda linje” som företräds av Armando Cossuta och gamla stalinister som Luigi Longo. Ett liknande fenomen har uppträtt i det spanska kommunistpartiet, där en ”vänsterflygel” kring Marcelino Camacho ställde sig i motsättning till en ”högerflygel” som förespråkade en upplösning av de spanska arbetarkommissionerna. ”Centern” runt Santiago Carrillo gav slutligen sitt stöd åt Camacho i den här frågan, efter att först ha förhandlat med högern.

Vi hyser inga illusioner om att det skulle vara möjligt för en stalinistisk byråkrati att ”reformera sig själv”, vare sig det gäller i Sovjetunionen eller i de eurokommunistiska masspartierna i de imperialistiska länderna. Sådana partier kan inte omvandlas till revolutionära eller centristiska partier ”genom tryck underifrån”. Däremot är vi fullkomligt övertygade om att den försvagade byråkratiska kontroll som blir en följd av eurokommunismens utveckling kommer att ge upphov till ett nytt och högre stadium i krisen för dessa partier. Hur kommer då den krisen att utvecklas? Vilka grupper av kampberedda kommunist-

* *Subjektiv* – ung. som rör den egna medvetenheten, den egna inställningen.

tiska arbetare och ungdomar kommer att kunna bryta sig loss från dessa byråkratiska apparater? I vad mån kommer den växande oppositionen inom dessa partier att på ett eller annat sätt kunna kringskära de egna partiledningarnas manövermöjligheter? Frågor som dessa kommer bara att kunna besvaras av de aktuella styrkeförhållandena. I sista hand, är det de arbetande massornas verksamhet och den roll som de revolutionära marxisterna kan spela i såväl masskampen som i de programmatiska och politiska debatterna, som bestämmer dessa styrkeförhållanden.

Eurokommunisternas stora trumfkort, som de hittills har haft möjlighet att spela ut i länder som Italien, Frankrike och Spanien, har varit att de i de arbetande massornas ögon tycks stå för en *trovärdig och sammanhängande politisk strategi*. Det reformistiska innehållet i den har uppmärksamrats mindre (och behandlats med mindre allvar; storborgerlighetens anti-kommunistiska kampanjer bidrar i hög grad till att dölja denna aspekt för de breda massorna). Det som lockat arbetarna – och delvis fortfarande gör det – är att de här för första gången sedan 1948 kan uppfatta ett möjligt slut på det skyttegravskrig som varat så länge och att de instinktivt eller halvt medvetet sätter denna förändring i samband med senkapitalismens fördjupade sociala kris. ” ‘Vänsterunionerna’ kommer att vinna alltfler röster. Efter två eller tre försök kommer det att leda till parlamentariska majoriteter. När tiden så är inne för en styrkemätning, kommer förutsättningarna att vara mer förmånliga.” Det är så de breda arbetarmassorna uppfattar eurokommunismen. Det var också så de tyska löneslavarna uppfattade Kautskys ”utmattningsstrategi”, den eurokommunistiska strategins historiska föregångare.

Men ju större de ekonomiska svårigheterna växer sig i den senkapitalistiska epoken, ju kraftigare arbetsköparna attackerar det som arbetarklassen redan kunnat tillkämpa sig, och ju mer den sociala krisen och klasstriderna skärps – desto snabbare kommer också denna strategi att ställas inför sitt ”sanningens ögonblick”. Samarbete med borgarklassen, för att inte tala om ”historiska kompromisser” kommer omöjligen att kunna säljas till priset av nya reformer. Det kommer i stället att krävas nya uppoffringar av arbetarklassen så att profitkvoten kan höjas. Det spelar ingen roll – hur trovärdigt och positivt de breda massorna än uppfattar ”vänsteralternativet”, kommer de i alla fall att vara allt mindre benägna att gå med på en uppoffrande sänkning av sin levnadsstandard och inskränkningar av de demokratiska fri- och rättigheterna, för att det ska kunna komma till stånd. De kommer oundvikligen att hamna i skarp motsättning till kommunistparti-apparaterna på denna punkt. Denna sammanstötning kommer så att utlösa en allvarlig kris för eurokommunismen, just som en följd av dess egen ideologiskt-politiska dynamik.

Om denna kris får en negativ utgång – dvs ett nederlag för arbetarna i deras kamp mot arbetsköparna och den borgerliga staten, till följd av den kommunistiska partibyråkratins avledande manövrer och avsaknaden av ett alternativt politiskt ledarskap – kommer detta att betyda en förändring av styrkeförhållandena till förmån för storkapitalet, vilket i sin tur kan få ödesdigra följder. Men en positiv utgång av denna kris, en segerrik utveckling för arbetarklassen (som dock är omöjlig att föreställa sig såvida inte ett nytt revolutionärt ledarskap utvecklats och stärkts på ett kvalitativt sätt), skulle fordr2 att stora arbetargrupper inlett en process av anti-kapitalistisk självorganisering och politiska masstrejker i strid mot eurokommunisternas vilja. Det skulle i så fall bana väg för den socialistiska revolutionen i Västeuropa.

På det ena eller andra sättet är den eurokommunistiska strategin dömd att misslyckas.

Många hängivna kommunistiska arbetare, ungdomar och intellektuella, som uppmuntrats i sin kritiska hållning till stalinismen av eurokommunismen, kommer att kämpa i första ledet för sin klass intressen och för den socialistiska revolutionen. En orubblig och principfast

enhetspolitik för omedelbara krav och övergångskrav som motsvarar massornas mest brännande behov, i förening med en tålmodig och pedagogisk förklaring av stalinismens väsen och av vårt socialistiska program för arbetarråd och en alternativ strategisk inriktning – det är våra främsta vapen för att få dem att söka sig till våra led. Eurokommunismen är som en mellanstation – utan tidtabell. För sanna kommunister finns det ingen annan väg än leninismens väg, den Fjärde internationalens väg.

3. Östberlin-konferensen – en ny etapp i stalinismens kris

Så kunde då slutligen en konferens komma till stånd mellan 29 europeiska kommunistpartier. Den hölls i Östberlin i juni 1977. Den kommunistiska pressen i en del länder – med Pravda i främsta ledet – hälsade sammankallandet av den som en stor seger. Det var väl känt att Breznev satsat sin personliga prestige på denna konferens. I själva verket hade motsättningarna mellan ledningen för ett antal kommunistiska partier – och bland dem i synnerhet de jugoslaviska, italienska, spanska och franska partierna samt delvis det rumänska – och å andra sidan det sovjetiska kommunistpartiets ledning om en del nyckelformuleringar i den gemensamma deklARATIONEN, varit så djupgående att det länge ifrågasatts om konferensen över huvud taget skulle kunna äga rum.

Att den så småningom ändå kunde genomföras, berodde på att Kreml då gett efter på så gott som varje punkt där dess meningstståndare envetet krävt det. Antagligen var den mest kända eftergiften från Kremls sida att varje form av fördömande av det kinesiska kommunistpartiet eller maoismen fått utelämnas ur den gemensamma deklARATIONEN, liksom varje hänvisning till dogmen om ”SUKP:s ledande roll”. Men inte ens sådana eftergifter kunde hindra polycentrismens mest hängivna försvarare – och fr a då Berlinguer från Italien och Carrillo från Spanien men också Jugoslaviens Tito – från att ge klart uttryck för att detta slags konferenser i själva verket var helt meningslösa, att det i framtiden inte längre borde utarbetas några gemensamma deklARATIONER och att den socialistiska strategin och taktiken var något som uteslutande kunde avgöras av de nationella partierna själva.

En del felaktiga tolkningar – och en riktig

Var ska man då placera denna konferens i stalinismens historiska utveckling? Det finns ett antal tolkningar som man kan avfärda direkt. En av dem, som är gemensam för såväl de mest konservativa borgerliga grupper (à la Kissinger-Fanfani) som en del ”vänster”-dogmatiker, försäkrar glatt att Östberlin-konferensen inte var något annat än ett rent skådespel i avsikt att lura de lättrogna. Breznev, Berlinguer, Tito och Santiago Carrillo är i själva verket överens på varenda punkt.

Om så skulle vara fallet är det svårt att förstå de oändliga diskussioner, den rad av konflikter och uppflammande gräl som nära nog hindrade kongressens genomförande, för att inte tala om de häftiga utfallen från herrar som Suslov, Ponomarev och Bilak mot eurokommunismen – eller det tjeckoslovakiska kommunistpartiorganet Rude Pravos offentliga attacker mot de franska och italienska kommunistpartierna, Moskvas ansträngningar att skapa ett spanskt kommunistparti (under Enrique Lister's ledning) i motsättning till Carrillos spanska kommunistparti eller SUKP:s brev till ”alla broderpartier” som fördömde ”våra (franska) kommunistiska kamraters brist på kritik mot borgarnas anti-kommunistiska ränker”.

En andra tes, som står i skarp motsättning till den förra men som är lika felaktig, gör gällande att eurokommunismen innebär ett slut på de speciella förbindelserna mellan Moskva och de franska, italienska, spanska, brittiska eller svenska kommunisterna. Enligt en variant på samma tema skulle man nu även kunna skymta början på ”den västeuropeiska arbetarrörelsens återförening”. Om det franska kommunistpartiet gör upp med ”proletariatets diktatur” skulle det betyda att den historiska splittringen i Tours^{*} förvandlades till en meningslöshet – har en del personer i Frankrike hävdad. Det tycks för övrigt som om Rumäniens Ceausescu formulerade problemet på ungefär samma sätt vid själva Östberlin-konferensen.

* *Splittringen i Tours*– syftar på det franska socialistpartiets kongress 1920, när kommunistpartiet bildades.

Tvärtemot sådana teser måste varje korrekt tolkning av Östberlin-konferensen ta sin utgångspunkt i något som pågått sedan 1948 och som revolutionära marxister kallar stalinismens kris. Denna kris har utvecklats ibland snabbare, ibland långsammare och mer tvekan, under inflytande av en serie motsättningar som i vissa fall varit oberoende av varandra och i andra länkats samman genom ett helt system av sammanbundna kanaler. Stalinismens kris kan beskrivas som en summa av fem krisfenomen:

- Krisen när det gäller Kremels förmåga att kontrollera de övriga statsbärande kommunistpartierna och bland dem först och främst de partier som erövrade makten oberoende av den sovjetiska byråkratin och då i ledningen för en socialistisk revolution byggd på verkligt massdeltagande, även om den samtidigt redan från början var byråkratiskt förvriden (de jugoslaviska, kinesiska och vietnamesiska kommunistpartierna).
- Krisen när det gäller de kommunistiska partiernas kontroll över arbetarmassorna (och speciellt då arbetarklassen) i de kapitalistiska länderna. Dessa arbetarmassor uppvisar en växande kampförmåga, en ökande anti-kapitalistisk medvetenhet och en uppenbar misstro mot olika former av byråkratisk styrning och påverkas nu också av ett ökat om än fortfarande begränsat inflytande från ett avantgarde^{**} som är mer inflytelserikt, kampdugligt och bättre förankrat inom arbetarklassen än någonsin tidigare under de senaste trettio åren.
- Krisen när det gäller de maktavande östeuropeiska och kinesiska kommunistpartiernas kontroll över massorna i de egna länderna, vars politiska verksamhet och kampförmåga nu börjar återuppväckas. Denna kris kan utvecklas till att ställa den politiska revolutionen på dagordningen (som skedde i Ungern oktober–november 1956, vid Prag-våren i Tjeckoslovakien 1968 och i viss mån genom arbetarresningarna i Polen 1956, 1970 och 1976).
- Krisen när det gäller den sovjetiska byråkratin kontroll över Sovjetsamhället. Denna kännetecknas ännu inte av att de breda massorna håller på att väckas till politisk medvetenhet och aktivitet, men samspelet mellan avstaliniseringen och utvecklingen av den politiska revolutionens objektiva förutsättningar har lett till de första sammanstötningarna mellan byråkratin och politiskt olikänkande vilket ger den stalinistiska krisen en ytterligare dimension.
- Krisen när det gäller förhållandet mellan kommunistpartierna i det kapitalistiska Europa och Kreml – vilken är en följd av hur dessa partier tvingats anamma avstaliniseringsprocessen, villkoren för deras politiska verksamhet i de egna länderna och det sätt på vilket de utsätts för den dubbla pressen från å ena sidan den imperialistiska borgerligheten (och den allmänna avspänningspolitiken) och å den andra den framväxande proletära revolutionen.

När man en gång har förstått denna stalinismens mångfacetterade kris kan man också sätta fingret på den grundläggande orsaken till de felaktiga uttolkningarna av Östberlin-konferensen från så många ”höger”- och ”vänster”-kommentatorer. *Det är nödvändigt för den sovjetiska byråkratin att ta ställning till allt det som händer inom de kommunistiska partierna, inte bara utifrån sitt eget perspektiv på avspänning och goda förbindelser med imperialismen, utan också utifrån hur det påverkar dess förhållande till arbetarmassorna i själva Östeuropa och Sovjetunionen.*

Det är här själva kärnpunkten ligger. den process som satts i rörelse av de kommunistpartier som nu fjärrar sig från Kreml, hotar att göra den sovjetiska byråkratin mer sårbar och bidrar också till att den politiska revolutionen mognar fram.

^{**} *Avantgarde* – ung. förtrupp, de mest medvetna och politiskt drivande representanterna för sin klass.

Det som Kreml kan stå ut med och det man fruktar

Kremls upphetsade gester när Berlinguer, Marchais och Carrillo tar avstånd från proletarietets diktatur, när de uttalar sig för den ”fredliga vägen till socialismen genom allmänna val”, när de förkunnar behovet av allianser med de borgerliga partierna och när de försäkrar att de kommer att respektera NATO om de en gång blir ministrar i en eller annan koalitionsregering är bara ett spel för gallerierna. De kommunistiska partierna har sedan länge rört sig i precis denna riktning, närmare bestämt sedan det franska kommunistpartiet röstade för krigskrediter och sedan Kominterns sjunde kongress 1935. Teorin har slutgiltigt kommit att anpassas till praktiken. I denna mening har de reformistiska kommunistpartierna upprepat samma process av revidering av marxismen som socialdemokraterna inledde i början av detta århundrade. I grunden är Kreml överens med dessa ställningstaganden. Att avsvära sig proletarietets diktatur för att på så sätt få tillgång till några minister-taburetter? En utomordentlig kohandel: Under Stalin slöts det många överenskommelser av den typen.¹

Är den sovjetiska byråkratin rädd för att integreringen i den borgerliga statsapparaten denna gång skall fullföljas och att de kommunistiska masspartierna, i händelse av en konflikt mellan den europeiska borgarklassen och Kreml, utan vidare skulle komma att sluta upp i det borgerliga lägret? Det är mycket troligt att antalet funktionärer och byråkrater som skulle vara beredda att ta ett sådant steg blir allt fler ju mer kommunistpartierna rekryterar på sin högerinriktade politik och ju färre deras skiljaktigheter med socialdemokratin blir. (Redan i augusti-september 1939 var det en hel del som hoppade av – det kommer säkert att bli ännu fler nästa gång.) Men om de kommunistiska partierna som helhet skulle bryta fullständigt med Sovjetunionen, skulle det betyda att de gjorde sig kvitt en egen identitet, vilket i sin tur skulle kasta dem in i en situation, där de mer och mer skulle riskera att slukas av socialdemokratin. Deras nuvarande, oberoende tillvaro ger dem en bra materiell grund och det är därför inte heller troligt att ledningarna för dessa partier kommer att acceptera ett totalt brott med Moskva och de egna partiernas fullständiga socialdemokratisering. Deras nuvarande förhållande till Kreml passar dem i grund och botten mycket bra.

Men när Berlinguer, Carrillo och Marchais talar om ett flerpartisystem under det ”socialistiska uppbygget”, när de kräver fackföreningarnas oberoende av staten, när de säger sig vara för strejkrätt efter kapitalismens störtande och när de fördömer brott mot och våld på den proletära demokratin och de mänskliga rättigheterna i Sovjetunionen och Östeuropa – även om det nu sker på ett ytterst tvekan och otillräckligt sätt – ja då, då sprider sig förtrytelsen och skräcken inom den sovjetiska byråkratin. Om man bara ser ”underkastelse under borgerligheten” hos eurokommunismen, då kan man inte heller förstå att de italienska, franska, spanska och portugisiska partierna idag utvecklas i en förrevolutionär situation och utsätts för trycket från en arbetarklass som förstått en del av stalinismens brott och som är fast besluten att använda alla nödvändiga medel för att hindra att de återupprepas. Att uppfatta Berlinguers och Carrillos bedyranden som rätt och slätt eftergifter för borgarna är att inte inse

¹ Det räcker här med att citera ett enda dokument, det brev som Stalin, Molotov och Vorosjilov skickade till den spanske premiärministern Largo Caballero, daterat den 21 december 1936: ”Den spanska revolutionen öppnar en väg som i mångt och mycket avviker från den som var den ryska revolutionens. Det beror på särskilda, historiska och geografiska förhållanden och på de villkor som skapas av den internationella situationen, som skiljer sig från de vara den ryska revolutionen ställdes inför. *Det är mycket möjligt att den parlamentariska vägen kommer att stå för en effektivare revolutionär utvecklingsprocess i Spanien än vad som var fallet i Ryssland.*” (Citerat av Santiago Carrillo i hans *Eurokommunismen och staten*, sid. 157 i den spanska utgåvan. /Boken är också utgiven på svenska under detta namn av Rabén & Sjögren./

På motsvarande sätt antog det brittiska kommunistpartiet med Stalins klara gillande ett programkast kallat ”Den brittiska vägen till socialismen”, som uttryckligen ställde sig bakom den ”parlamentariska vägen”. Redan 1947 hade Harry Pollitt, det brittiska kommunistpartiets generalsekreterare, övergivit perspektivet på proletarietets diktatur i sitt land.

det väldiga mått av anti-byråkratism som det revolutionära uppsvinget i det kapitalistiska Europa rymmer. Detta var något som man kunde skönja redan under maj 1968. Det visade sig med all önskvärd tydlighet i den revolutionära processen i Portugal och kommer att uttryckas med ännu större kraft i de framväxande spanska, italienska och franska revolutionerna.

En Berlinguer, Marchais, Carrillo eller Cunhal är inte mer förtjusta i arbetarråd än herrar som Breznev, Husak och Kadar. Men det är omöjligt för dem att gå till frontalattack mot uppkomsten av sådana arbetarråd så länge som vi befinner oss i en växande revolutionär process i södra Europa. De kommer att få ta till kringgående rörelser snarare än öppna angrepp och manövrera snarare än att försöka utplåna dem direkt. Det är för övrigt det som gör deras roll så farlig för den socialistiska revolutionens vidare öde, då sådana manövrer är väl ägnade att återställa den borgerliga ordningen. Men de kommer också att tvingas betala ett högt politiskt och ideologiskt pris för dem, under en period av revolutionärt uppsving.

Det är hela denna motsägelsefyllda situation som skapar spänningar inom den internationella byråkratin och som gör att Kremels utspel så ofta rar en bumerangeffekt. De polska arbetarnas aktioner mot prishöjningarna 1976, som ledde till en tillfällig framgång, kan bara ytterligare understryka de faror som Kreml nu mer och mer ser hota sitt herravälde från olika håll.

De västeuropeiska kommunistpartiernas ledare försvarar nu en del grundläggande teser om demokratiska och medborgerliga fri- och rättigheter under det socialistiska uppbygget *i de egna länderna* och det utan att det lett till att Kreml lyst dem i bann såsom Tito och Mao en gång bannlystes. Man kan alltså samtidigt göra sig till språkrör för flerpartisystem, en verklig pressfrihet och arbetarnas fullständiga strejkrätt sedan kapitalismen störtats, utan att för den skull omedelbart utnämnas till "rasande anti-kommunist", "imperialistisk agent" eller till och med "Hitleristisk trotskist". En fråga inställer sig då omedelbart: antag att en tjeckoslovakisk, östtysk, polsk, bulgarisk, sovjetisk (eller jugoslavisk!) kommunist krävde att just dessa principer skulle tillämpas i hans eller hennes eget land. . . skulle han eller hon då bli "anti-kommunist", "anhängare av kapitalismens återupprättande", "lömsk huggorm" eller "anti-sovjetisk uppviolare" bara för att ha återupprepat det som Carrillo, Berlinguer och Marchais sade högt och tydligt i Östberlin?

Enligt information från vanligen välunderrättade källor (som vi emellertid ännu inte har kunnat bekräfta), skulle ett brev författat av ett antal av de tjeckoslovakiska kommunistpartiledare som stöttes ut under "normaliseringen" (dock inte Dubcek, vars underskrift inte lär finnas med på brevet) ha spritts till deltagarna vid Östberlin-konferensen. Detta brev talar om en "fraktion" av tjeckoslovakiska kommunister som är överens med de eurokommunister, vilkas teser segrade vid konferensen. De kräver under dessa omständigheter ett slut på det förtryck de utsatts för och att de rar tillbaka sina rättigheter, nu när deras politiska linje redan återupprättats i praktiken.

För att undvika att själv hamna i ett sådant bryderi lät Pravda censurera så gott som samtliga de omtvistade avsnitten ur eurokommunisternas anföranden. Men det var omöjligt för en del andra östeuropeiska byråkrater att gå tillväga på exakt samma sätt. DDR:s styresmän, som hittills varit bland de mest förhårdade och följsamma i sin underkastelse under Kreml, var tvungna att publicera Berlinguers och andras tal utan en enda strykning av det enkla skälet att den östtyska radion och televisionen redan sänt dessa tal direkt och sålunda gett miljoner människor kännedom om dem. Än en gång bekräftades därmed den revolutionära kraftkälla som ligger i en omedelbar nyhetsöverföring i situationer av djup social och politisk kris, denna gång i Östeuropa.

Kremels största fruktan ligger därför inte så mycket i ett fortsatt minskat inflytande över de västeuropeiska kommunistpartierna. Det man där verkligen fruktar är de följder som eurokommunismen, och de eftergifter inför massornas antibyråkratiska stämningar den

uttrycker, kan få för Moskvas förmåga att kontrollera kommunistpartierna och de breda massorna i Sovjetunionen och Östeuropa som sådant. På sitt eget sätt förebådar den skärpta stalinistiska kris som Östberlin-konferensen gav uttryck åt den oerhörda förändringens vind som kommer att blåsa över Östeuropa och Sovjetunionen – och Kina också för den delen – efter de första segerrika proletära revolutionerna i Östeuropa.

Man kan då fråga sig varför Kreml slutligen gav efter för eurokommunisterna om nu dessa återverkningar inom dess egen intressesfär hotar att bli så negativa. Svaret på den frågan är att den medicin som i annat fall hade behövt användas skulle ha varit ännu värre än själva sjukdomen. En ny, tredje, uppsplitande strid inom den stalinistiska världen med en åtföljande bannlysning av de spanska, italienska, franska och brittiska kommunistpartierna, skulle ha lett till ännu starkare upplösningstendenser inom Sovjetunionen och folkdemokratierna. I synnerhet inför de stora händelser som nu kan skönjas i Italien och Spanien, skulle en sådan bannlysning ha lämnat Moskva utan någon som helst förmåga att ingripa i det politiska skeendet i det kapitalistiska Europa och försvagat dess ställning både i förhållande till imperialismen och gentemot de politiskt minst underutvecklade befolkningsgrupperna i Östeuropa och Sovjetunionen. Brezjnevs valde därför vad som ur hans synvinkel var det mindre onda.

Ett steg framåt, två steg tillbaka

Betyder detta att vi bör applådera eurokommunismens och polycentrismens seger vid Ostberlin-konferensen? Att hävda något sådant skulle vara att förfalla till en ensidig och opportunistisk värdering av denna konferens.

För det första, betyder den ökade prestige som Berlinguer och andra kunde vinna i Östberlin till en mycket låg kostnad, att deras möjligheter att påverka och förråda såväl den framväxande proletära revolutionen i väst som den framväxande politiska revolutionen i öst ökar. Man finner ett viktigt belegg för det i östtysken Robert Havemanns entusiastiska kommentarer till Östberlin-konferensen (vilket inte hindrar att han ändå är en ärlig, kritisk vänsterkommunist och våldsamt motståndare till byråkratin). De återgavs i den västtyska veckotidningen *Der Spiegel* den 5 juli 1976. Havemann uttryckte sin entusiasm över de eurokommunistiska ledarnas ”demokratiska” trosförklaringar och hoppades att de skulle få många positiva återverkningar bland de oppositionella kommunisterna och arbetande massorna i öst. Men Havemann förbiser då samtidigt de avsevärda eftergifter för borgerligheten som ligger i dem. Övergivandet av varje form av kamp i syfte att förgöra den borgerliga statsapparaten och undertryckandet av massornas självorganisering, vilket är oundvikliga resultat av eurokommunisternas uppslutning bakom de borgerligt-parlamentariska institutionerna, gör det svårare att uppnå en seger för den socialistiska revolutionen i södra Europa. Det är också uppenbart att ett nederlag skulle ha förödande följder för arbetarklassen och de kritiska kommunisterna i öst.

De västeuropeiska kommunistparti-ledningarnas ideologiska reträtter sätter vidare igång en objektiv utvecklingsprocess. De är negativa både för den kommunistiska kadern och medlemskåren och för de kommunistiskt orienterade arbetarna. En hel generation av arbetarledare som anslöt sig till kommunistpartierna därför att de uppfattade dessa partier som de mest stridbara och anti-kapitalistiska masspartierna kommer att konsekvent felskolas till att blanda samman massornas demokratiska rättigheter med de borgerligt-demokratiska institutionerna; oppositionen mot den byråkratiska diktaturen och enpartisystemet med oppositionen mot en arbetarmakt byggd på arbetarråd och eventuellt också en ”åtstramningspolitik” som införs av en koalitionsregering med borgarna i syfte att återupprätta kapitalisternas profitkvot med en ”etapp i övergången till socialismen”. Detta kan leda till synnerligen allvarliga följder i

samband med en avgörande kraftmätning mellan den borgerliga statsapparaten och framväxande arbetarmaktsorgan, liksom motsvarande förhållanden gjorde i Tyskland 1918-19 och i den spanska republiken 1936-37.

Allt detta ger de revolutionära marxisterna ett särskilt ansvar. De måste samtidigt som de utnyttjar den bräsch som eurokommunismen öppnat i den stalinistiska fästningen också orubbligt verka för en revolutionär anti-kapitalistisk strategi i Västeuropa. Att bidra till att vidga denna bräsch betyder då också att på hemmaplan trycka på de eurokommunistiska ledarna i frågor som gäller den proletära demokratin.

Det är en sak att brösta sig som stora demokrater inför breda åhörarskaror i Rom, Paris, Madrid eller till och med Östberlin. Men det är något helt annat att verkligen tillämpa en proletär demokrati där man själv har makt och myndighet. Det är en uppgift för de revolutionära socialisterna att visa på denna motsättning och vända den till arbetarklassens fördel.

Vad är det dessa framstående demokrater väntar på? Varför inte omedelbart införa tendensfrihet i CGT (den franska fackliga centralorganisationen) eller CGIL (den italienska fackföreningsfederationen) eller inom de nationella och regionala samordningsorgan i (de spanska) arbetarkommissionerna som de kontrollerar? Vad väntar de på? Varför inte genast se till att delegaterna till de olika fackföreningskongresserna väljs på allmänna medlemsmöten, på grundval av rapporter och motrapporter från var och en av de organiserade tendenser eller ideologiska strömningar som finns inom fackföreningarna? Varför dröjer de med att genomdriva en fullständig pressfrihet inom fackföreningsrörelsen och garantera olika riktningar ett utrymme för att kunna göra sina ståndpunkter kända? Är de beredda att en gång för alla sätta stopp för den byråkratiska vanan att utesluta revolutionära minoriteter ur fackföreningarna? Varför inte omedelbart återinföra tendensfrihet inom de egna partierna?

När det gäller att fördöma den sovjetiska byråkratins brott mot arbetardemokratin, de arbetande massornas rättigheter och de medborgerliga rättigheterna kan inte deras inledande, försiktiga protester tillfredsställa någon. En del ledare för det spanska kommunistpartiet har förklarat att Trotskij var en stor revolutionär.² Vi ser detta erkännande som ett steg framåt.

² Det följande är ett utdrag ur en diskussion mellan Fernando Claudín, tidigare medlem av och ledare för det spanska kommunistpartiet, och Manuel Azcárate, som för närvarande ingår i detta partis verkställande utskott. Samtalet dem emellan publicerades i den spanska veckotidningen *Triunfo* (3 juli 1976) under rubriken "Azcárate och Claudín diskuterar eurokommunismen":

Claudín: "I Sovjetunionen skapades ett byråkratiskt system, vilka de historiska och objektiva orsakerna till det nu än var. Enligt Trotskij fanns det å ena sidan en grundläggande socialistisk struktur och å andra sidan en byråkratisk överbyggnad (han talade här om en 'deformerad arbetarstat'), som stod i motsättning till den socialistiska strukturen. Men i slutet på sitt liv försäkrade Trotskij själv att denna byråkratklass, om den omvandlades till en stabil regim, också skulle komma att omvandlas till en verklig härskande klass – inte i meningen en samling privata egendomsinnehavare med en egen stat, utan snarare därför att olika skikt inom denna klass skulle komma att spela en bestämd roll inom staten och partiet. Det framstår därför inte heller som mekaniskt för mig att beskriva Sovjetunionen som ett samhälle utan socialistiska produktionsförhållanden. Tvärtom tycks det mig verkligen mekaniskt att hävda att det å ena sidan finns socialistiska produktionsförhållanden och å den andra en icke-socialistisk ideologisk och politisk överbyggnad. Här har vi att göra med en av de stora frågor som marxisterna studerat och nu diskuterar för att kunna nå fram till en så vetenskaplig definition av det sovjetiska systemets karaktär som det över huvud taget är möjligt, ett system som inte kan räknas till de kapitalistiska systemen i väst, men som enligt min mening inte heller kan kallas socialistiskt ...

Du framhöll att ett av de viktiga problemen är förhållandet mellan stat och parti. Varför står det spanska kommunistpartiet och andra kommunistpartier för tesen att det kan och bör finnas ett utrymme för flera partier, både under ett övergångsskede och i ett socialistiskt samhälle? Är det en taktisk fråga för er eller är det något djupare än så, något som svarar mot den sociala verklighetens krav under dessa olika etapper i marschen mot socialismen?

Azcárate: Det är tydligt att jag är mer överens med Trotskij än vad du är. (Skratt.) Det bekymrar mig inte så mycket. Trotskij var en stor revolutionär och en stor marxist. Även om en del av hans teorier, särskilt då en del som han formulerade mot slutet av sitt liv, visat sig felaktiga, så har tiden i många stycken gett honom rätt i hans

Men följden borde då också bli att dessa ledare offentligt fördömer de brott som GPU* utförde mot Andres Nin, ledare för POUM**, och mot trotskisterna och vänsteranarkisterna under det spanska inbördeskriget.

Men det kan inte stanna vid det. En före detta medlem av det spanska kommunistpartiet (eller är han fortfarande medlem?), Ramon Mercader, mördade den store revolutionären Leo Trotskij. Han bor idag i Moskva, har förlänats en fin sovjetisk medalj och fördriver tiden med att skriva en historik över det spanska inbördeskriget (och vem vet, kanske också den blir ”kritisk”?). ledarna för de spanska, italienska och franska kommunistpartierna borde nu kräva att denne usle mördare dras inför en internationell tribunal, som upprättas av den internationella arbetarrörelsen. De borde kräva ett offentligt återupprättande av Trotskij, Bucharin, Zinovjev, Kamenev, Rakovskij och alla gamla bolsjeviker. De borde kräva att dessa revolutionärens skrifter släpps fria för spridning i Sovjetunionen och folkdemokratierna. I annat fall kan man inte sätta särskilt stor tilltro till deras högtidliga försäkringar om att de står för en socialistisk demokrati.

Detsamma gäller för den ”liberala kommunismens” anhängare i Östeuropa. Det verkar som om Ceausescu och Tito nu applåderar eurokommunismen. Men kränkningarna av den proletära demokratin blir nu allt vanligare i Jugoslavien (liksom kränkningarna av ”självstyret” – jämför fallet med de marxistiska filosofi-professorerna i Belgrad). Den rumänska regimens inrikespolitik är bland de mest repressiva och stalinistiskt präglade bland samtliga folkdemokratier. Må dessa herrar se till att deras handlingar stämmer bättre överens med de högtidliga orden; i annat fall lär trovärdigheten i deras bekännelser till ”demokrati” och den ”politiska mångfalden” undergrävas ännu mer.

Östberlin-konferensen speglade inte bara en fördjupad kris för stalinismen, utan också dess ideologiska och teoretiska bankrutt. I ett läge när det internationella kapitalistiska systemet genomgår sin djupaste kris sedan andra världskriget, är de europeiska kommunistpartierna fullkomligt oförmögna att dra någon av de nödvändiga slutsatserna för de europeiska arbetarna och världsproletariatet. De har ingenting att komma med förutom tillfälliga ny-keynesianska*** bedövningsmedel, som borgarna för övrigt själva ifrågasätter som allt mindre effektiva. I ett läge där produktivkrafterna och klasstriderna internationaliseras i en makalös takt, stoltserar kommunistpartierna med sin alltmer uttalade återgång till nationalistiska lösningar.

I motsättning till denna bankruttartade utveckling förkroppsligar den Fjärde internationalen – som är den rättmätige arvtagaren till kommunismen och den Kommunistiska internationalen – ett levande marxistiskt tänkande, den proletära internationalismen och den socialistiska

kritik av det sovjetiska systemet, i synnerhet då när det gäller det sovjetiska samhällets byråkratiska deformation. Utan att ge mig in i någon omfattande diskussion på ett område där det är nödvändigt att fortsätta undersökningarna, skulle jag vilja karakterisera det sovjetiska systemet som en primitiv /låg form av/ socialistisk regim. Det nuvarande systemet i Sovjetunionen är ett resultat av dess oerhört dåliga utgångsläge, de internationella förhållanden ur vilka det växte fram samt en hel rad missbildningar – uttryckta i stalinismen – som hindrade det från att utvecklas längre än till ett första primitivt stadium. Jag håller med om att det finns en väldig klyfta mellan den sovjetiska verkligheten och vårt socialistiska ideal. . . . När det gäller vår uppfattning om utvecklingen mot socialismen, anser vi att denna måste grundas på ett flerpartisystem – och då med både socialistiska partier och partier som är motståndare till socialismen, som representerar befolkningsgrupper som motsätter sig en socialistisk utveckling, men som enligt vår mening kommer att besegras politiskt eftersom de krafter som stöder socialismen är starkare. Varken hos Marx eller Lenin kan man finna stöd för idén att socialism skulle betyda enpartivälde.”

* GPU – den sovjetiska säkerhetstjänsten.

** POUM – det största partiet till vänster om kommunistpartiet i det dåvarande Spanien, av centristisk karaktär.

*** Ny-keynesiansk – en återupprepning av de metoder Keynes gick i spetsen för på 30-talet för att ”stimulera ekonomin”, t ex’ genom underbalansering av budgeten.

revolutionens väg. Med sina fortfarande svaga krafter som är helt otillräckliga om man jämför med de enorma uppgifter som vår epok ställer oss inför – men som likväl snabbt växer till i styrka – förklarar Fjärde internationalen inför det europeiska proletariatet och proletärerna i alla länder: kapitalismens och stalinismens sammanlänkade kriser gör det lättare för er att uppnå era historiska mål. Framåt mot den socialistiska revolutionen, framåt mot ett störtande av kapitalets herravälde, framåt mot en makt byggd på arbetarrådets demokrati, framåt mot Europas – och världens – förenade socialistiska stater!

För fyrtio år sedan skrev Trotskij: ”Det finns mycket som talar för att upplösningen av Komintern, som inte har något särskilt stöd att hämta inom GPU, kommer att föregå den bonapartistiska klickens fall och hela den thermidorianska^{**} byråkratins fall” (Övergångsprogrammet). När Tito citerade Berlinguer och vid Östberlin-konferensen förklarade att denna konferens ”inte har något förflutet och inte heller någon framtid”, bekräftade han, på sitt eget sätt, Trotskijs förutsägelse. I Warszawa mumlas det nu om att Stalin dog för tredje gången i Östberlin, men att han nu verkligen har avlidit för gott. Den proletära revolutionen i Europa kommer att begrava honom slutgiltigt.

^{**} *hermidoriansk* – anspelning på ett skede av tillbakagång efter den Franska revolutionen, då reaktionen återvann krafterna och gick till motoffensiv.

4. Ett nytt sätt att närma sig stalinismen

Av de mest betydelsefulla kommunistpartierna i Europa, dröjde det franska kommunistpartiet (PCF) längst med att anamma avstaliniseringen. Den ”Maurice Thorezskas” traditionen* spelade här sin bestämda roll. PCF:s generalsekreterare hade länge burit den stalinistiska etiketten som ett hedersmärke.¹ Men lagen om den ojämna utvecklingen gäller likaväl på idéernas område som inom de olika historiska domänerna. Med sin bok *L’Histoire du Phénomène Stalinién*** går Jean Elleinstein utöver den form av kritik som de italienska, belgiska, brittiska och svenska kommunistpartierna tidigare levererat av stalinismen – för att inte tala om de västtyska och portugisiska partierna.

Elleinstein – som för övrigt är författare till en fyra volymer tjock historik över Sovjetunionen, där det ”stalinistiska fenomenet” över huvud taget inte nämns² – utgår ifrån den så omvittnat otillräckliga teorin om ”personkulten”, en teori som påstås kunna förklara de ”brott mot den socialistiska legaliteten”*** vilka kostade miljoner människor livet och bland dem då förmodligen fler kommunister än som krossades av Hitler. När allt kommer omkring är teorin om ”personkulten” något i grunden subjektivt. Den kretsar kring Stalins personlighet, hans tyngd inom det sovjetiska kommunistpartiets ledning, hans personliga diktatur, de metoder han lät införa och befästa, och så vidare.

Ett oändligt antal framträdande personer inom de kommunistiska partierna har helt riktigt stämplat sådana ”förklaringar” som vetenskapligt otillräckliga och djupt antimarxistiska. En rad anti-stalinistiska, kommunistiska strömningar – och bland dem då först och främst Fjärde internationalen – har konstaterat samma sak, alltsedan februari 1956 då Chrusjtjov avgav sin hemliga rapport.

Elleinsteins bok är ett försök att gå utöver en sådan subjektivistisk tolkning av historien och söka en mer materialistisk förklaring som inordnar det ”stalinistiska fenomenet” i ett större historiskt sammanhang. Men då uppstår genast en självmotsägelse. När Elleinstein talar om det ”stalinistiska fenomenet” i stället för ”personkulten” – begår han då inte själv samma misstag som det han kritiserar? Faktum är att betydelsen av *Stalins person* är en avgörande tes genom hela boken.

Elleinstein försöker förklara hur sådant som kvävandet av den interna demokratin inom partiet och Komintern; säkerhetspolisens växande tyngd i det sovjetiska samhället (i form av GPU och NKVD); användandet av en massiv terror för att ”lösa” sociala och politiska motsättningar; de upprepade utrensings- och förintelsekampanjerna – hur allt detta som generaliserades av Stalin i hela det sovjetiska samhället, växte fram och kom att ta överhanden. Men, till sist kommer han i alla fall tillbaka till samma utgångspunkt: Varför tillgreps *Stalin* dessa metoder? Eller, för att formulera det på ett lite annorlunda sätt: Hur kom det sig att den centrala partiledningen (som smält samman med statsapparaten och i allt högre grad reducerats till Stalins person med stöd av hans ”allra mest förtrogna” Molotov, Kaganovitj

* *Maurice Thorez* – generalsekreterare för det franska kommunistpartiet (1930-64)

¹ Ända till sin död vidhöll således Thorez sin beskrivning av Chrusjtjovs hemliga rapport till den tjugonde SUKP-kongressen 1956, som den ”påstådda Chrusjtjov-rapporten”. I sina engagerade memoarer (*La Nostalgie n’est plus ce qu’elle était*, Paris 1976; sid. 152-59, 169-73 och 209-11) påvisar Simone Signoret de tragikomiska självmotsägelser som denna kurragömmalek med historien ledde till. Hon berättar där om förberedelserna för och det som hände under och efter hennes resa till Moskva i november-december 1956 – och bl a då hennes möte med ledarna för SUKP, inklusive Chrusjtjov, som hade åtskilligt att säga om den ”påstådda rapporten”.

** Elleinsteins bok är utgiven på svenska på Arbetarkulturs Förlag under titeln. *Stalin-fenomenets historia*

² Jean Elleinstein, *Historie de l’URSS*, Editions sociales, Paris.

*** *Legalitet* – ung. laglighet, i enlighet med fastställda rättsprinciper.

och Vorosjilov) lät tillgripa sådana metoder? Med denna problemställning har vi knappast lämnat subjektivismen.

De teoretiska och politiska följderna av ett sådant metodologiskt fel är uppenbara. Det är också troligt att de hänger samman med författarens motiv, orsakerna till att han valde denna metod hellre än någon annan – vilket inte betyder att han handlar i bedrägliga avsikter.

Om man talar om det ”stalinistiska fenomenet”, kan man fortfarande beteckna Sovjetunionen som ett socialistiskt land och behandla denna ”urartning” som något som visserligen ryms inom den ”socialistiska världen”, men utan att kunna härledas ur dess strukturella förhållanden. Man kan därmed också fördöma stalinismen och samtidigt upprätthålla särskilda band till Sovjetunionen och dess nuvarande ledning. Man kan – tvärt emot alla belegg för motsatsen – fortsätta att hoppas på en avstalinisering uppifrån, och en självreformerings av diktaturen genom ledarna i Kreml. Man kan uppfatta enpartisystemet i dagens Sovjetunionen som något ofrånkomligt³ och ändå bedöma stalinismen som ett passerat stadium eller något som håller på att upplösas i och med att det nu bara finns en del ”rester” kvar – visserligen obehagliga sådana, men samtidigt mindre och mindre allvarliga.

Fast enparti-systemet är uppenbarligen inte något som lämpar sig för en ”socialism i franska färger”...

Det framstår omedelbart helt klart att denna hållning passar gruppen kring Georges Marchais perfekt. Marchais försöker, via en allt besvärligare balansakt, att framstå som den främste av demokrater i Frankrike utan att samtidigt kritisera den byråkratiska diktaturen i Sovjetunionen fullt ut – för att därmed bevara banden till broderpartierna i öst. Men det står också klart att denna balansakt inte kan pågå hur länge som helst. Elleinsteins ståndpunkt är bara av övergångskaraktär. Santiago Carrillo har gått mycket längre.⁴ Elleinstein har skjutit iväg ett gevärsskott mot den rätttroga stalinismen, men Carrillo har kastat en bomb...

En följd av den subjektivism i analysen som Elleinstein inte helt kunnat frigöra sig ifrån, är att han fortfarande fjättras i ett helt mytiskt begreppssystem. Det är ett direkt arv från Stalin och står för en revidering av marxismen och leninismen, som kunnat beläggas gång på gång. Socialismen framställs enbart som liktydigt med ett slut på den privata äganderätten och inte som en upplösning av de sociala klasserna. Det påstås att marknaden och penninghushållningen måste bestå under socialismen – den motsatta uppfattningen hos Marx avfärdas som ”utopisk”. Eftersom klasserna i samhället fortlever under socialismen, gör också staten det. Inte nog med det: Elleinstein upprepar tanklöst Stalins argument att statens överlevnad ”under socialismen” härrör ur trycket från den ”utländska fienden”. Ett klasslöst samhälle, med en stark social sammanhållning och omgivet av teknologiskt överlägsna kapitalistiska länder, skulle ju inte behöva en särskild tvångsmakt riktad mot de egna medborgarna för att försvara sig gentemot en utländsk fiende. För marxismen är staten just en sådan tvångsmakt.

Alla dessa motsägelser upplöses i samma stund som man erkänner att socialismen inte alls uppnåtts i Sovjetunionen, att det samhället i själva verket befinner sig i en övergångsperiod mellan kapitalism och socialism, under vilken de sociala klasserna, staten och – åtminstone delvis–marknadsförhållandena, består. Den byråkratiska urartningen har sin grund i de motsägelser som uppstår i ett sådant samhälle – och inte i ”socialismens inre motsättningar”.

³ Elleinstein skriver t ex. ”Enpartiväldet i Sovjetunionen var ett oundvikligt resultat av den historiska process, som vi studerat och som knappast lät ändra på sig. En politisk demokrati kunde bara ha utvecklats på grundval av denna verklighet, med ett enda styrande parti” (sid. 243). (Sidhänvisningen här och på annat håll är till den franska upplagan.)

⁴ Jfr kapitel fem i den här boken som handlar om Carrillos bok *Eurokommunismen och staten*.

Just här har vi också det främsta teoretiska problem som Elleinstein ställs inför och misslyckas med att lösa: *Hur kan det komma sig att det "stalinistiska fenomenet" i stort sett bara utspelar sig inom den samhällseliga överbyggnaden?*

Vi kan utgå ifrån att Elleinstein har rätt när han svarar sina kritiker på förhand⁵ och då framhåller att samma grundläggande samhällsstruktur kan ge upphov till mycket olika överbyggnader – olika ideologiska system, olika stats- och regeringsformer (även om de förenas av vissa gemensamma drag). Samma kapitalistiska struktur kan då ge upphov till så olika statsformer som det nazistiska Tredje riket, Weimar-republiken* och Bonn-republiken och så skilda förhärskande ideologiska system som tesen om allas likhet inför lagen och idén om ariernas rasmässiga överlägsenhet. Därmed finns det inte heller någon anledning för marxister att anta det som omöjligt för en given samhällsstruktur – under övergången från kapitalism till socialism – att ge upphov till så olikartade överbyggnader som en exemplarisk arbetardemokrati och ett stalinistiskt självhärskardöme.

Men Elleinstein går längre än så när han försäkrar att "nyckeln till en förståelse av det stalinistiska fenomenet ligger i en studie av staten" (sid. 230 i franska upplagan). Det är inte bara ohållbart ur teoretisk synvinkel. Det stämmer inte heller överens med fakta (varav en del lyfts fram i hans egen bok, medan andra lyser med sin frånvaro).

I sista hand är de olika överbyggnader som en viss samhällselig bas kan ge upphov till, ett resultat av motsättningarna och förändringarna inom denna sociala bas själv. Förklaringen till en viss överbyggnad står aldrig att finna i denna överbyggnad som sådan; att hävda det är att bryta med den historiska materialismen. Övergången från Weimar-republiken till den nazistiska diktaturen kan varken helt och hållet eller ens huvudsakligen förklaras som ett politiskt fenomen. Den har djupare sociala och ekonomiska rötter.

När det gäller fakta, visar de att det "stalinistiska fenomenet" på intet sätt kan reduceras till att bara gälla överbyggnaden: terror från statens sida, enmans-diktatur, en allsmäktig polis eller ideologisk dogmatism. Dessa fenomen är uppenbarligen delar av ett större sammanhang: bestämda *sociala villkor och produktionsförhållanden*. Det gäller sådant som avsaknaden av arbetarstyre över produktionen: frånvaron av en medborgarnas egen administration eller kontroll från deras sida över det politiska och ekonomiska administrativa systemet; en byråkratiskt centraliserad planering; tillägnelse och distribution av det sociala överskottet genom staten utan varje form av kontroll från producenternas sida; systemet med en enda, allsmäktig direktör i varje fabrik; en fortsatt toppstyrning av fabriker; ett belöningsystem som tillförsäkrar partifunktionärerna bestämda privilegier, och utsätter en stor del av proletariatet för ett hemskt ackordsarbete. Hur kan en marxist hävda att förklaringen till allt detta helt och hållet står att finna på statlig nivå och inom den samhällseliga överbyggnaden, utan att med det vända upp och ned på den historiska materialismen?

En annan följd av att Elleinstein inte förmått övervinna subjektivismen i uttolkningen av den sovjetiska historien, är att han har en farlig benägenhet att inta en ideologisk hållning där det ena eller andra "felet" hos Lenin och bolsjevikerna blir den "huvudsakliga orsaken" till stalinismen. Tidigare satte många ett likhetstecken mellan leninism och stalinism – och båda uppfattades på ett positivt sätt. Nu sägs det att allt det som stalinismen kan klandras för har sina "rötter" i oktoberrevolutionen som sådan. Elleinstein hävdar inte uttryckligen detta, men han trycker mycket hårt på tjekans** överdrivna tyngd redan 1921 och på det faktum att det

⁵ Det gäller inte minst professor Robert Steigerwald, en ledande teoretiker i det västtyska kommunistpartiet, som skrev en lång kritik av Elleinsteins bok i tidskriften *Marxistische Blätter*, september 1977.

* *Weimarrepubliken* – en beteckning för det borgerligt-demokratiska Tyskland från 1918 fram till nazisternas maktövertagande 1933.

** Tjekan – beteckning på den sovjetiska säkerhetspolisen från 1917 fram till GPU:s bildande 1922.

detta år skapades ”ett antal institutioner, strukturer och mekanismer som skulle komma att överleva de behov och omständigheter som gett upphov till dem” (sid. 25 i franska upplagan). I sina slutsatser kommer han tillbaka till samma sak: ”Diktaturen var ett tveeggat vapen.” (Sid. 230). Diktaturen var på en och samma gång nödvändig och en bärare av stalinismen.

Det mått av sanning som ligger i detta resonemang är platt och tautologiskt*. Om det inte redan från början funnits en viss byråkrati, så hade den inte kunnat lägga beslag på makten. Om det inte funnits en stat, hade den inte heller kunnat urarta. Detta slags argumentering för oss inte särskilt långt. Man kan lika väl säga att Hitler aldrig hade kunnat få 12 miljoner röster i Tyskland om det inte funnits allmän rösträtt. Men måste man av det dra slutsatsen att nazismens ursprung står att finna i den allmänna rösträtten och att fascismen aldrig skulle ha uppstått utan den?

De verkliga frågorna har ställts av motståndarna till kommunismen och oktoberrevolutionen – och dem svarar inte Elleinstein på: Måste proletariats diktatur *nödvändigtvis* leda till en byråkratisk diktatur; *måste* bolsjevikernas nödfallsåtgärder mot den kontra-revolutionära terrorn följas av en stalinistisk terror; är stalinismen leninismens rättmätige arvtagare? Om vi besvarar dessa frågor med ett ”nej och tusen gånger nej”, så gör vi det inte bara på grundval av en sammanhängande teoretisk uttolkning av det som ägt rum i Sovjetunionen och i världsmåttstock sedan 1917. Vi gör det också utifrån ett historiskt faktum som går igen i Elleinsteins egen bok: det var nödvändigt för Stalin att förstöra Lenins parti rent fysiskt för att diktaturen skulle kunna upprättas. Det ena ”ger upphov till” det andra i samma mening som liv ”ger upphov till” död: genom sin egen negation.

Från subjektivism till objektivism

Det kan verka motsägelsefullt men Elleinsteins oförmåga att undgå effekterna av en subjektivistisk tolkning av det ”stalinistiska fenomenet” får honom att kombinera ett subjektivistiskt sätt att närma sig problemet med en massa ”objektivistiska”** förklaringar. Stalinismen sägs vara en ”produkt av omständigheter”: Rysslands barbariska förflutna; trycket från utländska angripare (eller hotet om angrepp); behovet av en påskyndad industrialisering; böndernas tyngd i det ryska samhället; proletariats numerära och kulturella svaghet; bristen på demokratiska traditioner. Detta leder fram till en välkänd tankegång, som först kom till uttryck hos Brandler och Thalheimer i Tyskland⁶, sedan delvis användes av Isaac Deutscher och nu går igen hos en hel flygel av eurokommunistiska ledare: ”Oktoberrevolutionen och Stalins politik skapade en socialistisk ekonomi och ett socialistiskt samhälle. . . Samtidigt kom totalitära*** metoder till användning.” (Sid. 88 i franska upplagan av Elleinsteins bok.) Stalin ”utvecklade socialismen, även om han gjorde det på ett despotiskt**** sätt” (sid. 116). Brandler var på sin tid ännu klarare och precisare: Stalinism är att bygga socialismen med barbariska metoder.

* *Tautologi* – ung. en upprepning. Om man försöker bevisa ett resonemang genom att använda ord eller begrepp som har samma innehåll i premisser och slutsats då gör man ett felslut. Ex: den runda cirkeln är cirkulär.

** *Objektivism* – en uppfattning som inte tar hänsyn till medvetna (subjektiva) faktorer, utan förklarar allt ur enkla ”objektiva omständigheter”. (Motsats: subjektivism.)

⁶ Henrich Brandler och August Thalheimer var de främsta politiska respektive teoretiska ledarna för det tyska kommunistpartiets högerflygel, vilken satt i ledningen för partiet åren 1922-23. ”Brandleristerna” avlägsnades från partiledningen sedan det ”tyska Oktober” misslyckats 1923 och utslöts ur Komintern 1928. De arbetade under 1930-talet som en internationell oppositionell strömning – och under 40- och 50-talen som en oberoende, kommunistisk oppositionsgrupp i (Väst-)Tyskland. ”Brandleristerna” stod alltid för en höggradig eftergivenhetspolitik gentemot Stalin (och uttryckte tom sitt gillande över den första Moskva-rättegången!). Isaac Deutscher påverkades till en del av Brandler. Den siste överlevande representanten för denna strömning är vår vän professor Wolfgang Abendroth – och det är inte underligt att han hälsat Elleinsteins bok med entusiasm.

*** *Totalitär* – ung. diktatorisk.

**** *Despot* – ung. ”självhärskare”.

Till grund för detta sätt att resonera ligger en inbyggd men obevisad förutsättning: socialism = uppbygget av en ekonomi utan privat äganderätt till produktionsmedlen (och vad därtill hör i form av andra samhälleliga effekter). Om man väl godtar denna definition så följer det andra logiskt. Men definitionen är felaktig och icke-marxistisk. Upphävandet av den privata äganderätten till produktionsmedlen är en nödvändig men inte tillräcklig förutsättning för att ett socialistiskt, dvs klasslöst, samhälle skall kunna skapas. Det krävs också en hel rad andra förutsättningar: en omvälvning av produktionsförhållandena; höjning av de arbetande massornas självförtroende, medvetenhet och förmåga till administrering av de egna angelägenheterna; förändring av vanor, seder och kulturella förhållanden; allsidig utveckling av de arbetande massornas personlighet; gradvis utjämning av levnadsvillkoren och möjlighet att få tillgång till information och kultur från andra delar av världen.

Om man ser det från denna synvinkel, så misslyckades inte bara de ”barbariska metoderna” att föra det sovjetiska samhället närmare det socialistiska målet – de gjorde avståndet ännu större. Idén om att socialismen kan ”byggas genom barbariska metoder” är lika orimlig för marxismen som tanken på att ”lära sig spela piano genom att amputera vänster hand” måste förefalla för en musiker.

Den objektivistiska, fatalistiska* och apologetiska** tolkning – av typen: ”vi” drogs så länge till Stalin och det han stod för, därför att vi såg de socialistiska bedrifterna samtidigt som vi förbisåg de barbariska medel som kom till användning – har en avgörande empirisk*** svaghet: den är helt abstrakt till sin karaktär. När man mäter denna tolkning mot precisa fakta förklarar den ingenting alls. Var Kominterns politik, som gjorde det möjligt för Hitler att erövra makten, en ”produkt av historiska omständigheter i Ryssland”? Var den nödvändig för det ”socialistiska uppbygget”? Var det nödvändigt att genomföra en påskyndad kollektivisering? Tjänade den uppbygget av socialismen? Vad ska man säga om det fruktansvärda slöseri med materiella resurser som var ett kombinerat resultat av en byråkratiskt centraliserad planering och ett system med enskilda företagsledare och krav på lönsamhet för varje företag? Var detta en följd av ”Rysslands barbariska förflutna”? Tjänade detta det socialistiska uppbygget? Listan kan göras hur lång som helst. Den objektivistiska uttolkningen av den sovjetiska utvecklingen lyckas lika lite som den subjektivistiska *förklara* vad som hände. De två tillsammans ger oss inte mycket mer än vilket sunt förnuft som helst.

Nyckeln till förklaringen av det ”stalinistiska fenomenet”

Alla dessa brister och självmotsägelser upplöses i samma ögonblick som man för in en *avgörande mellanliggande länk* i argumentations-kedjan: *en social kraft som ytterst har ett bestämt intresse* av alla stalinismens ”avvikelser”, ”misstag” och ”brott” – den sovjetiska byråkratin.

Stalinismen är varken en ”förvrängning av den socialistiska staten” eller summan av de ”totalitära institutioner och handlingar” som används för att ”bygga socialismen med barbariska medel”. Stalinismen är de samlade politiska institutioner, styresformer, regerings- och planeringsmetoder som säkrar den sovjetiska byråkratins maktmonopol och som garanterar dess privilegier i ett övergångssamhälle mellan kapitalism och socialism. Det är bara en sådan

* *Fatalism* – tro på det ödesbestämda.

** *Apologetisk* – ursäktande, rättfärdigande.

*** *Empirisk* – som grundar sig på erfarenheter.

förklaring av det stalinistiska fenomenet som överensstämmer med den historiska materialismens metod och som förmår ta hänsyn till *helheten* av dess olika motsägelsefyllda aspekter.⁷

Elleinstein förnekar inte det ”byråkratiska fenomenet” i Sovjetunionen. Då och då talar han till och med om ”byråkratin” (se särskilt sidorna 92-93 i den franska upplagan). Men som regel tillmäter han den inte den nödvändiga betydelsen när det gäller att förklara urartningen i Sovjetunionen. I stället ställer han oss mycket lättvindigt inför dilemmat: antingen är byråkratin en klass– eller också rör det sig om något annat än ett socialt skikt (sid. 198-200). För en person som är så beläst som Elleinstein kan det knappast vara något som han gör uteslutande i god tro.⁸ Han går så långt att han t o m förnekar att funktionärerna är byråkrater (sid. 200) och reducerar byråkratin till ”byråkratism” (ett begrepp som uppfanns av Stalin själv). Han ramlar med andra ord återigen in i en subjektivistisk tolkning:

”Det är sant att det stalinistiska fenomenet är byråkratiskt, men detta betyder att ämbetenas roll (?) är överordnad massornas, att den administrativa beslutsprocessen är överordnad ekonomiska stimuli” (sid. 200).

Nej, sanningen är att vi i byråkratin verkligen finner en avgränsad social gruppering; den omfattar alla dem som utövar det administrativa maktmonopolet i Sovjetunionen, alla dem som därmed också kan tillägna sig betydande privilegier och alla dem som är beredda att försvara detta maktmonopol och dessa privilegier med all kraft.

Det är sant att denna byråkrati inte utgör en klass. Men den marxistiska sociologin och den historiskt materialistiska samhällsanalysen arbetar med fler begrepp än sociala klasser. Det finns också avgränsade fraktioner av sociala klasser. Det finns sociala skikt. Det finns kaster. Byråkratin tillhör just en sådan kategori – liksom, på sitt sätt, mandarinerna och de skriftlärde inom det asiatiska produktionssättet.

Vi nämnde tidigare att förståelsen av byråkratin som en bestämd social gruppering är avgörande för att man skall kunna begripa sig på det ”stalinistiska fenomenet”. I och med att vi för in detta begrepp i analysen av Sovjetunionens utveckling från 1923 och framåt, så inser man också att den konkreta ekonomiska och politiska linjen *överensstämmer med de samhälleliga intressena hos detta utkristalliserade * sociala skikt*; den svarar väl mot dess konkreta läge och motsägelsefyllda karaktär. Jämför t ex sicksackandet på det ekonomiska och utrikespolitiska planet och den alltmer förvridna statsapparatusens funktion i olika lägen (hur proletariats diktatur förvanskades först till Stalins despotiska diktatur och sedan till en slags kollegial ** diktatur).

Man förstår då också varför ”avstaliniseringen” varken är eller kan vara en ”självreformerings från byråkratin sida”, där byråkraterna ovanifrån avsäger sig sitt maktmonopol och sina privilegier, utan i stället en *anpassning av sättet att utöva* makten till nya objektiva och subjektiva omständigheter. Därmed kan man också inse att den socialistiska demokratin i Sovjetunionen bara kan komma till stånd via en politisk revolution.

⁷ Detta är något som utvecklas i detalj av Trotskij i *Den förrådade revolutionen* och andra skrifter av honom om Sovjetunionens utveckling, i olika dokument från Fjärde Internationals och av författaren själv i en rad texter (i synnerhet ”Tio teser om övergångssamhället mellan kapitalism och socialism”).

⁸ Elleinstein polemiserar i sin bok mot de ”trotskister” som står för teorin om byråkratin-som-klass och citerar då speciellt James Burnham och Bruno Rizzi. Men han glömmer att tillägga att dessa bröt med trotskismen när de formulerade sin tes. Med samma slags logik kan man hävda att idén om den nya byråkrat-klassen utformades av ”stalinisten” Milovan Djilas.

* *Utkristallisera* – ung. ta fast form.

** *Kollegialism* – ung. att hålla varandra om ryggen.

Allt detta är ”trotskism”. Elleinstein strör för sin del ut olika primitiva anti-trotskistiska tankegångar, som är ett direkt arvegods från hans stalinistiska förflutna,⁹ över sitt arbete. Problemet är bara att det inte går att närma sig det ”stalinistiska fenomenet” på ett vetenskapligt, dvs marxistiskt, sätt utan att använda sig av trotskistiska källor.¹⁰

⁹ Jfr t ex sid. 96 i Elleinsteins bok, där han försöker använda sig av Trotskij i sin polemik mot 1975 års trotskister, vilka ”kännetecknas av sin anti-sovjetism och står för en strategisk inriktning som är dogmatisk och utvecklats åt fel håll”. Ex-stalinister som Elleinstein är verkligen skrupelfria när de talar om trotskister, som de själv ägnade sig åt att beljuga under årtionden och som de då också gärna skulle ha skickat iväg till Gulag. Nu när de bytt dessa sina gamla måltavlor mot nya, drar de sig inte ens för att försöka framställa sina tidigare offer som medansvariga tillsammans med dem som røjde dem ur vägen. Hur mycket hederligare och hedervärdare är då inte Leopold Treppers kommentarer. Trepper – hjälten från den Röda kapellets tid – skriver i sin självbiografi:

”Men vem var det då som protesterade? Vem reste sig för att ropa ut sin avsky? Det är trotskisterna som kan ta åt sig äran av detta. I likhet med sin ledare, som fick betala för sin envishet med hugget från en ishacka, bekämpade de stalinismen på alla plan – ensamma. Under de stora utrensningarnas tid kunde de bara skrika ut sin revolt från den politiska tundran, dit de släpats för att lättare kunna utplånas. Deras uppträdande i fånglägren var värdigt och också exemplariskt. Men deras röster gick förlorade där borta i ödemarken. Idag har trotskisterna rätt att anklaga dem som då tjöt med vargarna. Men de bör inte glömma att de hade ett försprång framför oss andra, eftersom de var i besittning av ett sammanhängande politiskt tanke-system, som kunde ersätta stalinismen och som de kunde hålla sig till allt under sin djupa beklämning över den förrådade revolutionen. De ’bekände’ inte, eftersom de visste att bekännelser varken skulle tjäna partiet eller socialismen.” Ur Leopold Treppers *Le Grand Jeu*, Paris 1975, sid. 64 [svensk översättning: [Röda Kapellet](#), Stockholm 1977. *MF anm*].

¹⁰ För en mer detaljerad kritik av Elleinsteins bok vill vi hänvisa till två utmärkta artiklar: Jean-Francois Godchaus i tidskriften *Quatrième Internationale* (hösten 1975) och Pierre Franks i den engelska tidskriften *International* (hösten 1977).

5. En bomb från Carrillo

Santiago Carrillo, det spanska kommunistpartiets (PCE) generalsekreterare har kommit ut med en bok som heter ”Eurocomunismo” y *Estado* (”Eurokommunismen och staten”). I denna bok hittar vi den fram till idag klaraste avspeglingen av alla de motsättningar som rymms inom eurokommunismen.

Revidering av marxismen

Vi kommer inte att uppehålla oss länge vid hur Santiago Carrillo uttryckligen gör sig till språkrör för det egna partiets ny-reformistiska revidering av marxismen. Ingenting saknas: här återfinns kritiken mot ”överdrivna” skrivningar i Lenins bok om *Staten och revolutionen*; hänvisningar till det berömda förord som Engels skrev 1895 till Marx bok om *Klasstriderna i Frankrike 1848-50*, i precis samma ordalag som de Bernstein och Kautsky använde sig av i polemiken mot bolsjevikerna på sin tid (och utan att nämna att socialdemokraterna förvanskade Engels text och att Engels själv protesterade mot denna förfalskning); en teoretisk ”utvidgning” av folkfrontens och den anti-fascistiska motståndskampens ”taktik”; samt, olika spetsfundigheter om att statsapparaten besitter vissa ”särdrag” som är klassmässiga och andra som inte är det, och så vidare.

Det man måste understryka här är att Carrillo, trogen sin övertygelse, formulerar reformismens avgörande teoretiska och analytiska förutsättning: revolutionen är *omöjlig* i de industrialiserade, kapitalistiska länderna. En samlad styrkemätning med borgarklassen och dess våldsapparat måste undvikas till varje pris; annars går ett blodigt nederlag *inte att undvika*:

Frågan är om det går att uppnå en demokratisk förändring av den militaristiska inställningen efter en social kris, som drivits fram av andra faktorer än krig. Om svaret blir nej, är det också nödvändigt att avsvära sig socialismen och för evigt foga sig i ett politiskt och socialt status quo, eller också, vilket vore vansinne, säga sig vilja förespråka krig (sid 83 i den spanska utgåvan).

Tanken att en revolutionär kris skulle kunna leda till att borgarklassens militära förtryckarapparat *börjar upplösas* och alltmer förlamas om proletariatet förmår agera bestämt och oförväget, om det kan ta de nödvändiga initiativen och mobilisera sin egen oerhörda styrka (= en stor befolkningsmajoritet i nästan samtliga västländer) under ledning av ett revolutionärt parti – en sådan möjlighet faller inte ens Carrillo in och ännu mindre hittar man någon vederläggning av den i hans bok.

Också när det gäller PCE:s socialdemokratisering framlägger Carrillo sina teser med all önskvärd tydlighet. Det är visserligen sant att han börjar med att förklara:

På ideologins område finns det inget utrymme för någon sammanblandning mellan socialdemokratiska och eurokommunistiska uppfattningar, i alla fall inte om man med socialdemokrati menar det som den sagt sig stå för fram tills idag. Det som på ett grovt sätt kommit att klassas ”eurokommunism” står för ett förslag till *omvandling* av det kapitalistiska samhället, inte en *administrering* av det; ”eurokommunismen” vill utforma ett socialistiskt alternativ till statsmonopolkapitalismen och inte kapslas in i detta system och fungera som en av dess olika möjliga regeringar (sid. 132 i spanska upplagan).

Lägg märke till att Carrillo inte säger *störta* kapitalismen utan *omvandla* den, dvs något fortlöpande och gradvist. Det var också så de socialdemokratiska reformisterna beskrev sin revisionistiska strategi före 1914 – liksom Kautsky när han återknöt till deras uppfattningar efter 1921. Även om han själv inte märker det, utgår Carrillo i själva verket från den klassiska socialdemokratins teoretiska insatser när han försöker avgränsa sig från *dagens* socialdemokrati. Vi har heller aldrig påstått något annat: genom en process av socialdemokratisering

omvandlas de västeuropeiska kommunistpartierna (och en del andra dessutom) till partier av klassisk socialdemokratisk modell – inte till partier av den typ som leds av en Schmidt eller en Wilson-Callaghan.

Men Carrillo gillar en fälla åt sig själv när han försöker beskriva vad som skiljer eurokommunismen från socialdemokratin. På sid. 133 (i spanska upplagan) motsäger han just det som han velat uttrycka på sidan innan (jfr. citatet ovan):

När det gäller kommunisterna och vår inställning, tar vi det fulla ansvaret för vår historia – med alla dess framsteg, misstag och svagheter; vi avsvär oss den inte och inte heller försöker vi förvandla den till någon slags triumfalistisk* saga; vi närmar oss den på ett kritiskt sätt. Om socialisterna och de socialdemokratiska partierna mer eller mindre öppet närmade sig en liknande hållning – ibland begår ju politiska partier självkritik snarare genom att korrigerera sin strategi och taktik än genom att justera sin historiska analys, åtminstone till att börja med – då skulle det inte heller finnas någon anledning att inte göra slut på den splittring som skedde på 20-talet och försöka sluta leden på grundval av den vetenskapliga socialismen och demokratin.

Det skulle inte kunna skrivas klarare! Problemet är bara att den ”vetenskapliga socialismen” bekräftar lärdomarna av mer än ett århundrades europeisk klasskamp: att det är *oundvikligt* med återkommande och omfattande ”frontal-krockar” mellan borgarklassen och proletariatet. De är då inte resultatet av olika ”äventyrligheter” eller ”ultravänsteristiska överdrifter” hos den ena eller andra teoretikern, ideologin eller minoritets ”provokatörs”-gruppen, utan en *produkt av växande inre motsättningar inom det kapitalistiska systemet*. De som försöker kuva och splittra upp de arbetande massornas mobiliseringar – antingen det nu är av rädsla för omfattande ”frontal-kollisioner” eller av något annat strategiskt eller taktiskt skäl – förbereder verkligen inte proletariatet för de ofrånkomliga sammanstötningarna. Tvärtom avvärjar de det, politiskt och materiellt. En sådan linje avvärjer inte någon styrkemätning; inte heller räddar den ”freden” och ”demokratin”. Dess funktion är helt enkelt att säkra borgarklassens seger – och som regel också en våldsam och blodig sådan.

I denna mening är den eurokommunistiska läran en lära om det västeuropeiska proletariatets demobilisering – och den kommer till uttryck samtidigt som vi börjar kunna ana omfattande förrevolutionära strider i framför allt södra Europa. Denna ståndpunkt måste bekämpas med all kraft om ett genombrott för den socialistiska revolutionen ska kunna tryggas i Västeuropa.

Kritik mot maktförhållandena i Sovjetunionen

Trots denna vår kritik är det ändå inte här vi vill lägga tyngdpunkten i vår kommentar till Carrillos bok om eurokommunismen. Boken öppnar nämligen ett nytt stadium i eurokommunismens utveckling på ett annat område. Carrillo går från en splittrad detaljkritik mot den ena eller andra åtgärden från Kremles och dess östeuropeiska allierades sida till en *systematisk kritik av den sovjetiska byråkratin och maktförhållandena i Sovjetunionen* – och det på ett betydligt klarare sätt än någon annan kommunistpartiledare i väst. I så måtto är det ingen överdrift att tala om en verklig, litterär sensation, som ger ett viktigt bidrag till den anti-byråkratiska kampen i öst och de revolutionära marxisternas antistalinistiska kamp i resten av världen. Revolutionära marxister på olika håll bör noggrant studera sådana delar av Carrillos bok som kan användas för denna anti-byråkratiska kamp – och utnyttja dem på ett systematiskt sätt i diskussioner med kommunistiska partimedlemmar, inte minst i de länder där deras kritik av Sovjet-byråkratin är betydligt mindre utvecklad än Carrillos.

För att poängtera en del av de mest positiva sidorna i denna andra del av Carrillos bok:

* *Triumfalism* – ung. överdriven segervisshet.

- Vid åtminstone två tillfällen ifrågasätter Carrillo uttryckligen teorin om socialismen i ett land (sid. 207 och 210 i denna spanska upplaga). Visserligen blir hans avståndstagande från denna teori svagare genom att han här utnyttjar ett argument färgat av "idealism": eftersom Stalin och de andra SUKP-ledarna föresatte sig att "skapa en fullständigt utvecklad socialism i ett enskilt land", tvingades de att "öka hastigheten" och driva på investeringar m m, på bekostnad av massornas konsumtion – med åtföljande förtryck, brist på demokrati och så vidare. Denna idealism har en tydlig objektivistisk motsvarighet: "Under de konkreta historiska omständigheterna fanns det ingen annan utväg." För oss står båda dessa resonemang i strid med marxismen och därför avvisar vi dem. Den stalinistiska urartningen var inte en följd av ett ideologiskt val – och inte heller en automatisk produkt av de objektiva omständigheterna. Den motsvarade ett bestämt socialt skikt – den sovjetiska byråkratins – *intressen*. Den var ett resultat av denna byråkratis *politiska* seger över sina motståndare.

Men också med denna reservation är det i alla fall en oerhörd historisk vinning för Trotskij och trotskismen att en ledare för ett kommunistiskt massparti i Västeuropa för första gången uttryckligen anger teorin om socialismen i ett land som orsaken till den byråkratiska urartningen i Sovjetunionen. Efter femtio år rättfärdigar det den historiska kamp som våra sovjetiska kamrater förde – dessa stålhårda män och kvinnor som verkade som bolsjevik-leninister i det sovjetiska samhället. Det bekräftar något som vi heller aldrig har tvivlat på: historien kommer att återupprätta var och en av dem som mördades av Stalin – från de mest merittyngda ledarna till de mest anonyma arbetarna – och hylla dem för deras fantastiska uthållighet, klarsynthet och trohet mot proletariats sak. Under de allra svåraste villkor som historien någonsin har ställt något avantgarde inför, utkämpade de en till synes hopplös strid – som till slut ledde till att det kommunistiska programmet och den kommunistiska fanan kunde räddas och som gjorde ett nytt uppsving i den medvetna kampen för den socialistiska världsrevolutionen möjlig.

- Carrillo slår uttryckligen fast att den sovjetiska byråkratin är ett privilegierat socialt *skikt* (sid. 199, 206), som inte utgör en samhällsklass, men som upprätthåller ett maktmonopol på alla nivåer i samhället (sid. 208). Han tillägger vidare att det här rör sig om en verklig urartning ("degenerering"; sid. 115) och talar själv om "stalinismens färor" (sid. 200). Enligt Simone Signoretts självbiografi skulle Chrusjtjov också ha nämnt siffran "12 miljoner döda under Stalin", i ett samtal med henne.
- Carrillo noterar att det i Sovjetunionen inte finns någon arbetardemokrati; med andra ord är det inte bara storbörgerligheten och småbourgeoisin som i allt väsentligt berövats sina politiska rättigheter, utan också *proletariatet* (sid. 201-202).
- Carrillo erkänner att den byråkratiska diktaturen har vissa formella drag gemensamma med fascismen och andra totalitära samhällen, även om den i grunden skiljer sig klart från dem (jfr i synnerhet sid. 199-200). I fyrtio år har Trotskij och vår rörelse använt samma slags uttryck – uppenbarligen har Carrillo lånat dem, liksom begrepp som "privilegierat byråkratiskt skikt" och "byråkratisk degenerering" från Trotskij och trotskismen.
- Carrillo återupprättar uttryckligen Trotskij och trotskismen som representanter för en strömning inom arbetarrörelsen, som hade rätt i en del avseenden (sid. 149-150), låt vara att han också anser att denna strömning måste kritiseras för sina ställningstaganden på andra punkter. (Det är föga förvånande att han då särskilt hårt angriper den trotskistiska kritiken av folkfrontspolitiken.) Han återupprättar Andres Nin fullständigt – gentemot det baktaleri som det spanska kommunistpartiet och Komintern en gång utsatte honom för. Carrillo kallar mordet på Nin en "vederstygglig och orättfärdig handling" (sid. 152).

- Sist men inte minst i Carrillos systematiska teoretiska genomgång, erkänner han att de förhoppningar om en byråkratins självreformer som den tjugonde partikongressen födde var fåfänga (sid. 201) och att byråkratin kommit att bli så gott som ”omöjlig att avlägsna” (sid. 199).

Motsägelserna hos Santiago Carrillo

Även om vi i *Eurokommunismen och staten* kan se ett tydligt närmande till en marxistisk analys av staten och det sovjetiska samhället och till en *förklaring* av det ”stalinistiska fenomenet” i vetenskapliga, dvs historiskt materialistiska, termer, så kvarstår icke desto mindre en rad uppenbara motsägelser:

1. Trots sin definition av byråkratins sociala karaktär som ett socialt skikt, förmår Carrillo inte klart påvisa den materiella grunden till dess privilegier. byråkratins monopol när det gäller administreringen (och förvaltningen) av produktionsmedlen och det sociala överskottet. Han kan därför inte heller formulera det nödvändiga alternativet: en demokratisk förvaltning av produktionsmedlen, det samhälleliga överskottet och hela den socialiserade och planerade ekonomin genom ett samarbete producenterna emellan och då genom en fritt och demokratiskt vald arbetarrådsförsamling.

2. Även om han mycket starkt trycker på existensen av en ”politisk pluralism”^{*} i väst och hänvisar till behovet av ”arbetardemokrati” i Sovjetunionen, saknar man en klart uttalad ståndpunkt att det är nödvändigt att få slut på enparti-väldet i Sovjetunionen, folkdemokratierna och Kina, liksom övriga arbetarstater. Man rar leta förgäves efter något erkännande av att det är omöjligt med arbetardemokrati utan ett politiskt flerpartisystem och utan allmänna *politiska* och medborgerliga rättigheter under proletariats diktatur (inklusive strejkrätt och frihet att upprätta en oppositionell press).

3. Trots att Carrillo i sin bok avvisar tanken på en byråkratins självreformer och byråkratin framställs som så gott som omöjlig att rucka på, och trots att frågan om de nuvarande maktförhållandena kommit att bromsa produktivkrafternas och arbetardemokratins utveckling tas upp i boken (sid. 208), försmår Carrillo att någonstans uttrycka den uppenbara slutsatsen av allt detta: nödvändigheten av en *politisk revolution* för att störta den byråkratiska diktaturen.

4. Fast han fördömer diktaturen i skarpa termer formulerar Carrillo ingenstans det självklara alternativet: inte ett återvändande till den borgerliga parlamentarismen (något som han inte heller föreslår), utan en institutionalisering av arbetarmakten, genom fria och demokratiskt valda arbetarråd (dvs sovjeter)—med rätt att återkalla utsedda representanter och med en begränsning av alla makthavares inkomster till en kvalificerad arbetares nivå.

5. Även om han trycker på behovet av ”arbetardemokrati”, är Carrillo synnerligen ”lågmäld” när det gäller att dra de uppenbara slutsatserna *för arbetarrörelsen i de kapitalistiska länderna* – och då inte minst för hans eget parti och den spanska fackföreningsrörelse där det spelar en dominerande roll. Det gäller sådant som att godta rätten till tendensbildningar; att återvända till den leninistiska epokens demokratiska centralism, med full diskussionsfrihet inom alla arbetarorganisationer och då också delvis i offentlig form; samt, att överge och sätta stopp för alla former av byråkratisk manipulation, något som står i skarp kontrast till arbetardemokratins normer.

6. Trots att han helt klart går emot teorin om ”socialismen i ett land”, drar han av det inte alls den logiska slutsatsen: att det krävs en internationalistisk och revolutionärt socialistisk inriktning; att man måste motsätta sig ”national-kommunismen”; att det är nödvändigt att överge

* *Pluralism* – ung. politisk mångfald.

varje utopisk föreställning om att den ”spanska staten” ensam skulle kunna genomgå en ”socialistisk omvandling”; att det fordras ett perspektiv på ett förbund av socialistiska stater, i Europa och i världsmåttstock; och, att det behövs en ny kommunistisk massinternation, som inte bara vilar på en eller annan stat, utan som utgör ett äkta uttryck för det internationella proletariats intressen och behoven hos de utsugna och förtryckta världen över.

Det är kring dessa motsägelsefyllda element i Carrillos framställning – och andra som vi inte tagit upp här – som kamrater bör koncentrera kritiken när de går in i vänskapliga diskussioner med olika företrädare för den ”avancerade eurokommunismen”. Men de bör därmed inte rycka loss denna sin kritik från kritiken mot det eurokommunistiska ”projektet” som helhet – dess reformistiska strategi, som objektivt gynnar borgerligheten och bidrar till att bevara kapitalismen i en period av växande revolutionär kris. Det finns nämligen en uppenbar förbindelse mellan de olika motsägelserna i Carrillos framställning och hans politiska projekt. Dessa motsägelser beror långt ifrån på någon tillfällighet – och utgår inte heller från någon slag brist på ”sunt förnuft” från Carrillos sida – utan hänger samman med den bestämda karaktären på det parti och den partiledning som drivit fram dem.

De fyra första av de punkter vi nyss drog fram, har sin motsvarighet i deras önskan att inte ovillkorligen och oåterkalleligen bryta förbindelserna med den sovjetiska byråkratin. Eurokommunismen är ett uttryck för stalinismens kris. Den har inte löst denna kris för sin del, varken på ett borgerligt eller proletärt sätt. De tre sista punkterna visar hur oförmögna de eurokommunistiska ledarna är att bemästra arbetardemokratins problem (för att inte tala om deras dilemma när det gäller *arbetarmakten*), i ett läge när de själva försöker hålla sig inom ramarna för den borgerliga staten och kapitalets herravälde. En sådan inriktning är ett vanskligt företag i en period av revolutionärt uppsving i masskampen.

Dessa motsägelser hos eurokommunismen kan inte lösas av de eurokommunistiska ledarna själva, men de kan lösas av medlemmarna i de olika partierna. För oss gäller det nu att vända oss till dessa grupper och försöka få till stånd en dialog, som framstår som alltmer fruktbar och lovande. I detta avseende har revolutionärerna åtskilligt att hämta i Carrillos bok.

6. Det sovjetiska svaret

Det var inte annat att vänta än att den sovjetiska byråkratin inte skulle kunna tillåta att den hårda kritik som Santiago Carrillo riktade mot maktförhållandena i Sovjetunionen och folkdemokratierna i sin bok *Eurokommunismen och staten* förblev obesvarad. Inte heller var det förvånande att det svar som kom – i Moskva-veckotidningen *Nya Tider* i juli 1977 var så våldsamt.

Den publicerade artikeln – som bär rubriken *Emot den europeiska fredens och socialismens intressen* – anklagas Carrillo för att understödja ”imperialismens och den internationella socialdemokratins splittringsstrategi”, för att ”svärta ner den verkliga socialismen, dvs de länder med Sovjetunionen i spetsen som redan upprättat ett nytt samhälle” och för att ”avsvärja sig den proletära internationalismen och då först och främst vänskapen med Sovjetunionen och de andra /socialistiska/ länderna”. Anklagelserna når sin höjdpunkt med följande anklagelse:

Det kan inte råda något tvivel om att den tolkning av ‘eurokommunismen’ som S. Carrillo står för enbart tjänar imperialismens intressen och aggressionens och reaktionens krafter. Att genomdriva en sådan linje i praktiken skulle få allvarliga följder, som kommunisterna i de länder där kapitalet härskar, Spanien inräknat, skulle bli de första att drabbas av. Slutligen skulle en tillämpning av denna linje i praktiken leda till en splittring av den internationella kommunistiska rörelsen, vilket är det mål de reaktionära imperialistiska krafterna strävat efter i två årtionden (sid. 11).

Uppenbart förtal

Vi kommer inte att ägna mycket tid åt det ”ideologiska” innehållet i Kremles svar. Man kan ha all respekt för Kremles militära och polisiära styrka (som utan tvekan är en verklig styrka). Men kraften i dess idéer är lika med noll. Mer än fyra och ett halvt decenniums förkvävande av den offentliga politiska och ideologiska debatten i Sovjetunionen har i själva verket lett till en sådan idétorke – och då inte minst bland de ledande byråkraterna och deras främsta språkrör – att det närapå väcker medlidande.

Nya Tidens teoretiska svar till Santiago Carrillo är således en sådan blandning av förfalskningar, uppenbart förtal och dumheter att det inte ens liknar ett svar på de argument som framförts av generalsekreteraren för det spanska kommunistpartiet. Carrillo anklagas till exempel för att vilja skapa en ”isolerad gruppering av västeuropeiska länder, vars ‘styrka’ framför allt är riktad mot de socialistiska staterna”. *Nya Tider* ger inte ens skuggan av ett bevis för att försöka underbygga denna anklagelse. Denna förfalskning av Carrillos ståndpunkter fulländas sedan med ett verkligt förtal.

Man kan här notera att S. Carrillo nyligen stödde idén om Spaniens anslutning till NATO, detta aggressiva block vars främsta syfte är att förbereda ett krig mot Sovjetunionen och de socialistiska länderna. Denna mer än absurda ståndpunkt återupprepas inte i Carrillos bok. Men det som sägs där är mer än tillräckligt, eftersom det klart och tydligt framgår att författarens huvudsakliga idé är att Västeuropa skall ‘förenas’ på en anti-sovjetisk plattform. Det förvånar inte att S. Carrillo genom denna typ av projekt vunnit borgerliga ideologers gillande. Tanken på att skapa ett ‘förenat Europa’, ett Europa som är ‘oberoende från Sovjetunionen och USA’ har också en annan sida, nämligen att splittra de demokratiska krafterna och den kommunistiska rörelsen i Europa i två delar.... Naturligtvis är det inte bara en rättighet utan också en plikt för de västeuropeiska kommunistpartierna att samordna sina aktioner, om inte annat så därför att det västeuropeiska kapitalet sedan länge uppträtt som en enad front mot arbetarrörelsen. Men det är svårt att förstå varför det skulle vara nödvändigt att, i namn av denna samordning, avsvärja sig samarbetet med de socialistiska ländernas kommunistpartier – eller, ännu värre, ‘revidera internationalismens principer’ ”(sid. 11).

Förtalet blir här helt uppenbart om man läser den andra meningen noggrant. Carrillo försvarar nämligen inte Spaniens inträde i NATO. Tvärtom försvarar han uttryckligen idén att Frankrike och Italien skall lämna NATO. Skulle detta stärka eller försvaga imperialismen? Naturligtvis besvarar inte *Nya Tider* den frågan.

Kremls språkrör är ute i dåliga avsikter och det framstår ännu klarare om man minns att ledarna för det italienska kommunistpartiet öppet förespråkar att deras land skall stanna i NATO, vilket inte de franska och spanska kommunistpartiledarna gör, åtminstone inte hittills. Nu angriper emellertid Moskva inte olika försök att rättfärdiga NATO, utan paroller om ett Europa som är "neutralt" gentemot Sovjetunionen och USA. (Sedan är det en annan sak att ingen vet hur länge denna ståndpunkt kommit för att stanna.) Skall man av Moskvas kritik dra slutsatsen att den sovjetiska byråkratin föredrar NATO framför ett "neutraliserat" Europa och att de tycker det är bättre att USA-imperialismens vaktstyrkor stannar i Europa än att de dras bort?

Men förfalskningen av Carrillos ståndpunkter går längre än så. Carrillo försvarar inte alls någon "tredje kraft" – ett system som varken är kapitalistiskt eller socialistiskt. Snarare står han i likhet med alla de andra kommunistpartierna i det kapitalistiska Europa – inberäknat Moskvas mest trogna hejdukar (som de västtyska, österrikiska, danska och luxemburgska kommunistpartierna) – för idén om en etapp av "avancerad demokrati" och "anti-monopolistisk allians" i övergången till socialismen. Vi är fullkomligt oeniga med denna strategi. En stor del av den här boken ägnas ju också åt att vederlägga den. Men det är uppenbart att man inte på en och samma gång kan förespråka en "demokratisk väg till socialismen" (vilket innebär förbund med socialdemokratin och så kallade borgerliga vänsterpartier, liksom respekt för valproceduren och de parlamentariska institutionerna) och, som Kreml säger sig göra, samtidigt motsätta sig tanken att västeuropeiska länder skall sluta sig samman och som grupp vägra gå med i Comecon och Warszawa-pakten.* Fakta är klara: det är inte bara den överväldigande majoriteten av proletariatet och de arbetande massorna i Västeuropa som nu motsätter sig något sådant *på grund av allt det de känner till om de ekonomiska och politiska förhållandena i dessa länder*, utan också majoriteten av de kommunistiska arbetarna och partimedlemmarna.

Det verkliga valet står följaktligen mellan ett kapitalistiskt och imperialistiskt status quo i Västeuropa och olika förslag om en självständig, ny väg till socialismen i enlighet med traditionerna, de politiska ståndpunkterna och känslorna hos proletariatet och de arbetande massorna i dessa länder. Den enda slutsats man kan dra av de klumpiga utfallen i *Nya Tider* är att Kreml går med på en defensiv samordning av den västeuropeiska arbetarrörelsen gentemot de "internationella monopolerna" om så skulle behövas, *men då bara inom ramen för bibehållna kapitalistiska produktionsförhållanden*. Däremot godtar Kreml inte en samordning som går ut på att de västeuropeiska arbetarna försöker göra sig kvitt det kapitalistiska systemet av egen kraft på ett sätt som verkligen skulle leda till detta mål. Med andra ord föredrar Kreml ett kapitalistiskt Västeuropa. Det föredrar ett borgerligt status quo framför ett Västeuropa som bygger socialismen enligt en ny modell som står i skarp kontrast till den byråkratiska utvecklingen i Sovjetunionen. Vi kände redan till detta. Vi är tacksamma mot pennfäktarna i Kreml för att de än en gång bekräftat det.

Att den överväldigande majoriteten av västeuropas arbetare motsätter sig inträde i Comecon och Warszawa-pakten är ett resultat av Stalins och den sovjetiska byråkratin brott och ett uttryck för att en "socialism" à la Moskva bringats i djupt vanrykte genom dessa brott. Detta är ett objektivt faktum idag, såväl för klasskampen i Europa som i den övriga världen.

* Comecon och Warszawa-pakten – de av Sovjetunionen dominerade handels- och försvarsorganisationerna i öst.

Vi är övertygade om att en seger för den socialistiska revolutionen i några av det kapitalistiska Europas nyckelländer helt och hållet skulle förändra läget. Det skulle ställa ett strålande och attraktivt exempel mot den gräsliga vrånbild av socialismen som den privilegierade och repressiva** byråkratin i Sovjetunionen visat upp i decennier. Och så skulle en flod av förhoppningar återigen komma att välla fram i öst och väst, i Sovjetunionen och folkdemokratierna lika väl som i USA.

Ett Västeuropa med arbetarna vid makten, med en socialiserad, planerad och självstyrd ekonomi, politisk mångfald och fullständiga individuella rättigheter – ett sådant Västeuropa skulle inte ha något som helst intresse av att avgränsa sig från arbetarna i Sovjetunionen och Östeuropa. Det borde tvärtom erbjuda dem ett förbund, men på helt nya villkor. Det skulle gå på politisk offensiv och uppmuntra arbetarna i Sovjetunionen att följa dess eget exempel. Perspektivet på ett Europas Förenade Socialistiska Stater, på grundval av en verklig arbetarråds-regim (dvs ett sovjet-system) från Atlanten till Ural och ännu längre än så innefattar den alla de stater som avskaffat kapitalismen, skulle då verkligen kunna uppfattas av de arbetande massorna i dessa länder som ett perspektiv för en framtid utan byråkratisk diktatur, där det också i deras egna länder är arbetarna som utövar den direkta makten – via samma slags regim byggd på ”samverkande producenter” som upprättats här i Västeuropa. Det är inte förvånande att byråkratin inte är så särskilt förtjust över detta perspektiv. Det skulle ju betyda slutet på dess egen maktställning och dess egna privilegier. Så mycket större anledning för den att då föredra ett status quo, USA-imperialismens närvaro i Europa och en fortsatt västeuropeisk kapitalism.

Ett sällsynt dumt svar

Det som verkligen bekymrar Kreml är alltså inte eurokommunismens strategi. Det är att Santiago Carrillo ”förtalar” det rådande maktsystemet i Sovjetunionen och folkdemokratierna. Ställd inför Santiagos strikta argumentering, som är grundad på många träffande empiriska fakta och teoretiska analyser – låt vara ibland delvis otillräckliga och osammanhängande – har *Nya Tider* inget annat att komma med än dumheter som inte kan övertyga någon. Eller vad sägs om följande utdrag:

Carrillo försäkrar att Oktoberrevolutionen gav upphov till en ny typ av stat, som ‘inte var borgerlig, men inte heller kan betraktas som en arbetardemokrati med det organiserade proletariatet som härskande klass’.

Och detta sägs om de länder där arbetarklassen är den drivande kraften i samhället, där den tillsammans med bönder och intellektuella nått maktens höjdpunkt, om de länder där åtminstone hälften av platserna i de ledande maktorganen besätts av folk som tillhör arbetarklassen (sid 12).

Det minsta man kan säga om denna argumentering är att den är synnerligen grov. Hur många arbetare kan idag sitta i Sovjetunionens ministerråd eller SUKP:s centralkommitté och samtidigt ändå fungera *som arbetare* i produktionen? Låt oss erinra om den rekommendation som återfinns i Lenins testamente om att man måste göra en åtskillnad mellan arbetare som verkligen står kvar i produktionen och olika medlemmar inom den sovjetiska *apparaten* som har sitt *ursprung* i arbetarklassen – folk som Lenin redan 1922 uppfattade som så byråkratiserade att de på intet sätt skulle kunna hindra regimens och partiets byråkratiserings-process. Det var för 55 år sedan. Var och en kan dra sina egna slutsatser ...

Var finns den ”maktens höjdpunkt” som de sovjetiska arbetarna sägs åtnjuta? På fabrikerna? Är det inte så att maktens höjdpunkt där ligger i företagsledningens händer? Finns det möjligen demokratiskt valda arbetarråd – sovjeter som styr företagen? Eller den nationella

** *Repressiv* – förtryckande, undertryckande.

ekonomin i stort? Underställs den ekonomiska planen kanske en all-sovjetisk kongress av demokratiskt valda arbetarråd så att de kan kontrollera och eventuellt inlägga sitt veto mot den? Och hur är det då på den politiska nivån? Ligger den politiska makten i händerna på arbetarråd, på sovjet-kongresser som väljs på samma sätt som den första, andra, tredje, fjärde och femte sovjet-kongressen valdes en gång i tiden – med frihet för alla sovjetpartier, efter en helt fri diskussion, utifrån olika ekonomiska, inrikes- och utrikespolitiska program som de arbetande fritt kunde välja mellan? Ingen kan på fullt allvar tro att det är så makten i dagens Sovjetunionen utövas.

Nyligen antogs en ny konstitution i Sovjetunionen, som i förbigående sagt ingenstans hävdar att proletariet ”utövar den fulla politiska makten” eller definierar Sovjet-staten som ”arbetarklassen, organiserad som härskande klass”. När denna konstitution högtidligen skulle antas vid Högsta Sovjets möte den fjärde oktober 1977, lät Leonid Brezjnev tillkännage att den ”konstitutionella kommission” som han stått i spetsen för, erhållit ca 350 000 ändringsförslag till den föreslagna konstitutionen. 111 av dem antogs (enligt *Le Monde* 5 oktober 1977). Resten antingen avslogs eller ändrades . . . av en konstitutionell kommission, sammansatt av en handfull medlemmar.

Hur kommer det sig att arbetarklassen som ”utövar den fulla makten” i Sovjetunionen inte ens hade rätt att läsa dessa tiotusentals avvisade ändringsförslag? Varför publicerades de inte? Varför underställdes de inte en offentlig diskussion, där olika meningar kunde komma till uttryck? Varför fick inte arbetarna rösta för eller emot en del av dem? Det är en märklig form av ”politisk överhöghet” som inte ens innefattar rätten att demokratiskt besluta om konstitutionens utformning?

I samma tal underströk Brezjnev att ”nära 140 miljoner människor eller fyra femtedelar av landets vuxna befolkning” deltagit i den ”landsomfattande diskussionen” om konstitutionen. Detta slags debatt bevisade, enligt vad Brezjnev försäkrade, att ”sovjet-regimen löst problemet med massornas misstro mot allt det som kommer från staten”(Le Monde 5 oktober 1977).

Såväl Brezjnev som andra representanter för SUKP:s ledning och den sovjetiska regeringen betonade det sovjetiska folkets ”enastående sammanhållning” – ett folk som enligt dem inte längre tyngs av djupgående sociala motsättningar eller motstridande klassintressen. Men samtidigt fortsätter de sovjetiska ledarna att försäkra att en ”handfull oliktankande” som alla mer eller mindre står i ”den utländska fiendens sold” utgör ett verkligt hot mot Sovjet-samhället. Att tillförsäkra dem yttrandefrihet eller rätten till en fri press skulle hota att ”sprida en kontrarevolutionär omstörtande verksamhet”. Dessa påståenden är så löjliga och motsägelsefulla som de kan bli. När proletariet fortfarande var i minoritet i Sovjetunionen kunde Sovjet-regimen – till och med mitt under inbördeskriget – kosta på sig ”lyxen” av en fri och hård politisk debatt, en oppositionell press (som fanns kvar i Sovjetunionen fram till 1921) och en politisk diskussion inom regeringspartiet (inklusive en offentlig debatt åtminstone fram till 1926).

Kapitalistiska länder som slits mellan motsatta klasser och vilkas regimer vilar på en socialt privilegierad minoritet som utsuger befolkningsmajoriteten har tillåtit sig ”lyxen” att tillåta till och med så oförsonliga och upproriska motståndare till den egna sociala ordningen som Marx, Engels, Lenin, Rosa Luxemburg och Trotskij att skriva och tala fritt. Men Sovjetunionen, där proletariet nu utgör den överväldigande majoriteten av den aktiva befolkningen, som sägs vara det ”mest enhetliga och eniga samhälle” som någonsin existerat, där ”fyra femtedelar av den vuxna befolkningen aktivt deltar i det politiska livet och stöder staten” – detta så ytterst stabila samhälle darrar av skräck inför perspektivet att en ”handfull avfällingar” skulle kunna åtnjuta yttrandefrihet!

Är det inte uppenbart att om det i praktiken inte finns någon pressfrihet i Sovjetunionen, om det är omöjligt för den ena eller andra gruppen av medborgare att få tillgång till massmedia, om det inte går att uttrycka politiska uppfattningar och inriktningar som skiljer sig från regeringens – så är det inte på grund av ”hotet” från en ”handfull avfallingar och spioner” (det hotet skulle för övrigt vara nära nog lika med noll i ett verkligt socialistiskt samhälle), utan på grund av det verkliga hot mot byråkratins maktmonopol som skulle ligga i att *arbetarna själva fick en reell tillgång till dessa massmedia*.

Brezjnev avslöjade i förbigående att det bland de avvisade ändringsförslagen fanns ett om löneutjämning. I alla imperialistiska länder finns det en offentlig diskussion – i synnerhet inom fackföreningarna, men också i dagspressen – om lönesystem. Varför finns det inte någon sådan diskussion i den sovjetiska pressen? Hur kan någon verkligen föreställa sig att varje medborgare i Sovjetunionen är överens om att de enormt ojämlika lönerna är rättvisa och att de privilegierade förtjänar de ”naturaförmåner” som förvägras massorna! Vågar Brezjnev & Co låta arbetarna tala ut om detta? Vågar de låta arbetarna rösta – genom en folkomröstning – för eller emot en omedelbar minskning av den nuvarande löneklyftan med hälften eller en tredjedel och då inklusive en nedskärning av de högsta stats- och partifunktionärernas liksom militärernas löner? Och om de inte vågar det, visar inte detta bättre än tusen sidor dokument att Carrillo har rätt när han vidhåller att arbetarklassen inte utövar makten i Sovjetunionen?

Reaktioner på Sovjet-ledningens svar

Vad syftade Kreml till med sin offentliga bannlysning av Santiago Carrillo? För att sätta en gräns för den allt hårdare eurokommunistiska kritiken mot maktstrukturerna i Sovjetunionen strävade byråkratin förmodligen efter att splittra upp det spanska kommunistpartiets ledning genom att sätta de som kunde tänkas längta tillbaka till ”den gamla goda stalinistiska tiden” – i synnerhet då Dolores Ibarruri – i motsättning till Santiago Carrillo.¹ De ville antagligen också så tvedräkt mellan de eurokommunistiska partierna i hopp om att det italienska kommunistpartiet och, framför allt, det franska skulle kunna komma att uppmana Carrillo att tona ner sina attacker och samtidigt själva ta mer eller mindre avstånd från honom.

Denna målsättning uppnåddes inte. Det var en klumpig uträkning. Den sovjetiska byråkratin undervärderade den inre logiken i eurokommunismens utveckling som av uppenbara politiska skäl på en rad områden är en utveckling utan återvändo. Frånsett det faktum att de franska och italienska kommunistpartiledningarna inte har någon önskan om att än en gång ge sitt samtycke till en bannlysning inom den ”kommunistiska rörelsen”,² kunde de knappast i det här läget med sina aktuella politiska planer kosta på sig att ge intrycket av att de gav vika för trycket från Kreml.

Reaktionen blev därmed ganska tuff – inte bara i Madrid, utan också i Paris och Rom. I stort uttryckte de franska och italienska partierna sin solidaritet med Carrillo och inte med *Nya*

¹ Man får inte glömma att Kreml redan för flera år sedan försökte piska upp motståndet mot Carrillo inom det spanska kommunistpartiet, runt ex-generalen Enrique Lister. Men detta ”oppositionella PCE” blev aldrig något mer än en betydelselös liten grupp.

² *Nya tider* hade mage att i juli 1977 (nr 28 av tidningen) skriva: ”Troget principerna och politiken från den tjugonde till den tjugofemte partikongressen har SUKP aldrig organiserat och organiserar inte heller nu någon som helst kampanj gentemot broderpartier. Inte heller ’bannlyser’ det någon från den kommunistiska rörelsen. Det skulle aldrig kunna sätta sig före en sådan uppgift. Det skulle stå i strid mot dess egna principer.” Så fräckt! Skulle SUKP aldrig ha bannlyst något broderparti? Vad skall man då säga om bannlysningen av det jugoslaviska kommunistpartiet 1948? Eller är det kanske bara efter den tjugonde partikongressen, som man har avhållit sig från bannlysningar? Men vad var det då som hände med det kinesiska kommunistpartiet?

Tider, samtidigt som det spanska kommunistpartiets ledning inklusive *La Pasionaria** förklarade att den solidariserade sig med sin generalsekreterare. För första gången misslyckades därmed Kreml med att uppnå rättning i ledet och nu gällde det inte ledningen för ett statsbärande kommunistparti (som de jugoslaviska eller kinesiska), utan ledningen för ett kommunistparti i ett kapitalistiskt land.

Inte heller bland de makthavande kommunistpartierna i folkdemokratierna utlöste angreppet på Santiago Carrillo den samstämmiga reaktion som man skulle ha kunnat vänta. Så gott som alla dessa partier reagerade på olika sätt – längs en skala från å ena sidan de bulgariska och östtyska partiernas ”ovillkorliga” uppslutning bakom Kreml till å andra sidan det rumänska med dess klara ogillande. Man kunde också lägga märke till en serie olika reaktioner från ett och samma parti, såsom fallet var med det ungerska.³

Kreml tvingades därmed att ta ett steg tillbaka och publicerade i *Nya Tider* (nr 28) en uppföljningsartikel med ett något annorlunda syfte. Angreppen mot Santiago Carrillo var naturligtvis fortfarande hårda vilket klart framgår av följande stycke:

Under många år var det ingen i Sovjetunionen som kritiserade Carrillo offentligt trots hans anti-sovjetiska skrivelser. Vi tog hänsyn till att den frankistiska regimen fortfarande satt kvar vid makten och att en intensiv kamp för att göra slut på fascismens rester pågick på spansk mark. Det är först nu när det spanska kommunistpartiet har förklarats lagligt och kan agera öppet, när det ägt rum parlamentariska val i detta land och när S. Carrillo publicerat en bok i en ännu mer fientlig anda, som *Nya Tider* kritiserat det som Carrillo skrivit. . . . I årtal har Santiago Carrillo fört en ohöjd och hänsynslös kampanj mot Sovjetunionen och SUKP utan att på något sätt ta hänsyn till att Sovjetunionen under alla dessa år varit indraget i en intensiv kamp med imperialismen för att försvara freden över hela världen. . . . I tre eller fyra år har nu S. Carrillo knappast kunnat öppna munnen utan att då samtidigt anklaga Sovjetunionen, SUKP, kommunisterna (?) och sovjeterna i allmänhet (?) för alla upptänkliga slags synder. Nyligen gick han så långt som till att mana till strid mot sakernas nuvarande tillstånd i vårt land (i en intervju i *Der Spiegel*; se sid. 16-17; våra understrykningar).

Kremls reträtt består i att man klarare skiljer kritiken mot ”de idéer och uppfattningar om utrikespolitiken” som återfinns i Santiago Carrillos bok från det spanska kommunistpartiets – och därmed eurokommunismens i allmänhet – strategiska och taktiska inriktning. För att vid detta tillfälle kunna undgå en gemensam attack från de spanska, italienska och franska kommunistpartierna var *Nya Tider* tvingad att förklara att den artikel som publicerats i nr 26 inte innehöll någon kritik av det spanska kommunistpartiets strategi och taktik. *Nya Tider* ”betonar än en gång att broderpartiernas strategi och taktik är en intern angelägenhet för dessa partier som de bestämmer helt självständigt”. Dess uppfattning kan med andra ord beskrivas så här: Vi kan med lätthet acceptera och leva med alla de överdrifter åt ”höger” som eurokommunismen ägnar sig åt; men vad vi inte kan godta är en öppen kritik av den politiska regimen i Sovjetunionen och folkdemokratierna och i ännu mindre grad ”maningar till strid mot sakernas nuvarande tillstånd” i Sovjetunionen, dvs uppmaningar till en politisk revolution.

Vi skriver ”uppmaningar till en politisk revolution”. Att anklaga Carrillo, vilket somliga har gjort, för att vilja kämpa ner den nuvarande sociala och ekonomiska ordningen i Sovjetunionen – dvs för att tala för en del av byråkratin som skulle vara positivt inställd till kapitalismens återupprättande eller för att tala om tala å imperialismens vägnar – är lättsinnigt och farligt ansvarslöst.

* *La Pasionaria* (”den passionerade”) – beteckning på Dolores Ibarruri, som hon förvärvade efter sina utsändningar över den republikanska radion under spanska inbördeskriget.

³ När det gäller de olika östeuropeiska kommunistpartiernas reaktion på artikeln i *Nya Tider* – se Guy Desolres artikel i *Inprecor* nr 12 (nya serien), 15 september 1977.

Det vore inte bara förtal utan varje form av påtagligt bevis. Det skulle också oundvikligen betyda att var och en som strävar efter att bevara den sociala och ekonomiska grundval som skapades av oktoberrevolutionen måste ge ett kritiskt stöd till Breznev gentemot Carrillo. Men varför skulle man inte då också stödja Breznev mot Dubcek & Co som inte var mindre ”liberala” än Carrillo politiskt och som dessutom stödde den eurokommunistiska inriktningen med all sin kraft? Måste man då också i efterhand backa upp den militära interventionen i Tjeckoslovakien? Den som ger sig in på ett sådant resonemang öppnar vägen för alla upptänkliga slutsatser! För varje revolutionär, anti-byråkratisk och antistalinistisk strömning är detta ett sidospår.

Det som följde på Carrillos ”bomb” är en påtaglig bekräftelse på att konflikten mellan Kreml och de eurokommunistiska ledarna inte gäller de eftergifter dessa ledare gjort till sina respektive borgarklasser på ideologins, ekonomins eller inrikespolitikens områden. Inte heller gäller den deras mer eller mindre eftergivna inställning till NATO. Den gäller rätt och slätt de eurokommunistiska teoretikernas och ledarnas alltmer omfattande offentliga kritik av den byråkratiska diktaturen i Sovjetunionen och det övervåld mot de breda massornas demokratiska rättigheter som är regel där. Denna kritik irriterar och retar Moskva eftersom den uppmuntrar oppositionella strömningar, inte bara i samhället som helhet utan också inom de sovjetiska och folkdemokratiska kommunistpartierna som sådana.

Men Kreml besitter inte något effektivt maktmedel för att kunna tysta denna kritik. Kreml har inga andra medel att tillgripa än muntliga förbannelser och hemliga påtryckningar. Resultatet blir ett *modus vivendi*,* som hela tiden utmanas och hela tiden återskapas! En öppen brytning skulle nämligen betyda ännu mer ödesdigra följder än de nålsting Moskva nu rar av sina ”broderpartier”.⁴

En aktuell – begränsad men symptomatisk – händelse har understrukit denna dynamik ännu en gång. Vid den internationella bokmässan i Moskva hösten 1977 blev utländska förläggare utsatta för censur och tvingade att från sina monstrar ta bort vissa så kallade ”pornografiska” böcker och sådana som ”prisade krig och rasism”. Bland de böcker som sålunda togs bort från det italienska förlaget Einaudis monter återfanns *Litteratur och revolution* av Leo Trotskij; det är förstås ett pornografiskt verk som hyllar krig och rasism mer än något annat ... Också böcker av oliktankande ryska författare som Solsjenitsyn och Bulgakov togs bort.

Den direktör för Einaudi som förestod den bokserie där dessa arbeten publicerats hade troskyldigt begärt visum till Sovjetunionen. Detta visum förvägrades honom, vilket naturligtvis var en logisk tillämpning av Helsingfors-avtalet. . . Men det föll sig inte bättre än att redaktören för dessa utgåvor var en viss professor Strada, som varit medlem av det italienska kommunistpartiet i 32 år! *L'Unità*, PCI:s huvudorgan, reagerade skarpt i en artikel under rubriken ”En häpnadsväckande åtgärd”:

Vi har som tidning och som parti uttryckt vårt starka ogillande över att kamrat Strada förvägrats sitt begärda visum. Efter det nya /bok/beslaget kan vi bara återigen slå fast vår kritiska inställning till sådana åtgärder som skarpt kränker demokratins principer.

Till slut fick Strada visserligen sitt visum, men den särskilda medarbetare som *L'Humanité*, det franska kommunistpartiets huvudorgan, ville sända till rättegången mot fyra tjeckoslovakiska oliktankande den 17 oktober 1977 förvägrades också visum vilket utlöste en häftig protest från PCF:s dagstidning. I *L'Humanité* av den 19 oktober 1977 kritiserade ledarskribenten René Andrieu den dom som följde på rättegången i följande otvetydiga ordalag:

* *Modus vivendi* – från latin. ”sätt att leva”.

⁴ Jfr här Charles-André Udrys och Charles Michaloux artikel *Eurocommunists and the Kremlin face New Times* i *Inprecor* nr 11 (nya serien), 21 juli 1977.

Även om åklagaren denna gång inte nämnde Chartan (dvs Charta-77), är det uppenbart att de fyra intellektuella som ställdes inför rätta i Prag anklagades för att ha uttryckt uppfattningar som inte är i enlighet med de nuvarande tjeckoslovakiska ledarnas politik. Om någon invänder att de våldförde sig på lagen genom att utomlands låta sprida flygblad som i Prag anses som omstörtande, så kan vi bara konstatera att det är ganska brådskande med en lagändring. I vilket fall som helst kan ingen förvänta sig att vi skall stödja – om så bara genom att tåga – våldförandet på något som för oss framstår som en rättighet.

Pravda lät samtidigt censurera ett tal från en CGT-delegat* vid den sovjetiska fackföreningsrörelsens senaste kongress, därför att han påstod att socialism och frihet är oskiljaktiga.

Detta samspel kommer att fortsätta. Det kommer utan tvekan att bidra till att en kommunistisk opposition återföds i Sovjetunionen och folkdemokratierna. Objektivt kommer det att påskynda utvecklingen, i riktning mot en antibyråkratisk, politisk revolution i dessa länder – en revolution som då också kommer att befästa deras icke-kapitalistiska ekonomiska och sociala grundvalar.

* CGT, den största fackföreningsunionen i Frankrike – dominerad av Kommunistpartiet.

7. Ekon i Östeuropa

Alternativet av Rudolf Bahro¹ är det mest betydelsefulla teoretiska arbete som har framställts i något av de icke-kapitalistiska länderna sedan Leo Trotskijs *Den förrådade revolutionen*. Om man utgår ifrån Milovan Djilas politiskt tunna bok om ”Den nya klassen”, går vidare till Jacek Kurons och Karol Modzelewskis ”Öppna brev”, den förre ungerske premiärministern András Hegedüs skrifter om byråkratin, de ”liberala” tjeckoslovakiska och jugoslaviska kommunisternas böcker, polacken Włodzimierz Brus arbeten och Roy Medvedevs *Låt historien döma* och jämför alla dessa verk med Bahros bok, så representerar denna ändå ett slående och obestridligt framsteg.

I Rudolf Bahros arbete sammanfogas aktuella idéer och handlingar som har sin upprinnelse på tre olika håll. De har vävts samman av trådar med tre olika ursprung. För det första ser man hur de praktiska erfarenheterna från de antibyråkratiska rörelserna i öst – så oerhört mycket rikare nu än i början på 50-talet! – går igen där. Pragvåren och de polska arbetarnas revolt i Östersjö-städerna 1970 går som en frisk fläkt igenom Bahros verk.

För det andra återspeglas där de framsteg och de motsättningar som satt sin prägel på det internationella marxistiska tänkandet under de senaste tjugo åren. I Bahros bok hör man ekon från såväl striden mellan stalinister och jugoslaviska kommunister, som polemiken mellan Kina och Sovjet, den pånyttfödda revolutionärt marxistiska debatten i väst (i synnerhet efter maj -68), den internationella debatten mellan olika marxistiska strömningar om ”Sovjetunionens karaktär” och dispyterna kring eurokommunismen.

Slutligen är Bahro också en produkt av den teoretiska traditionen i Tyskland – en tradition som visserligen har försvagats men inte utplånats! Under de gångna 45 årens tragiska utveckling för den tyska arbetarrörelsen: först under Hitlers och Stalins epok, sedan i strid med en andra våg av förtryck och integration i statsapparaten i väst och byråkratisk förstelning i öst.

Det är kanske här man finner den första viktiga lärdomen – och den första glädjekällan! – i samband med publiceringen av detta häpnadsväckande verk: den tyska marxistiska teoretiska traditionen håller på att återfödas i Östtyskland. Vi kan vara övertygade om att denna återfödelse kommer att ge ekon under lång tid framöver. Den kommer att glädja alla dem som motsätter sig varje form av mänskligt förtryck och den ena människans utsugning av den andra i alla dess former. Den kommer däremot att så oro på många andra håll – och då också bland en del, där man kanske inte hade väntat sig det.

Det är just det starka teoretiska arvet hos Bahro – ett arv som går tillbaka på de bästa traditionerna hos Marx själv och då inte bara hans ekonomiska arbeten, utan hans verk som helhet – som ger *Alternativet* en historisk, ja nästan ”universell”^{*} innebörd. Det förläner hans bok en dragningskraft som varje revolutionär, varje marxist, ja varje humanist, måste reagera på, oberoende av vilka kritiska tvivel man än kan ha mot olika speciella argument i Bahros arbete.

Bahro själv är noga med att inte låta detaljerna skymma helheten. Han skriver – knappast utan anledning! – att man ”sällan känner igen djävulen på detaljerna”. Mer än något annat är det de *grundläggande* problemen som intresserar honom. Eftersom det är uppenbart att samhällena i Sovjetunionen, Östtyskland, Kina och Jugoslavien ingalunda uppnått någon social jämlikhet trots att kapitalismen avskaffats, och eftersom de inte är klasslösa samhällen som befriats från

¹ Rudolf Bahro, *Die Alternative – Zur Kritik des real existierenden Sozialismus*, Köln 1977. (Svensk upplaga 1979 av Bokomotiv Förlags AB.)

* *Universell* – ung. allomfattande.

den sociala ojämlikhetens bojar – så inställer sig två avgörande frågeställningar: Är det utopiskt att tänka sig att ett klasslöst samhälle över huvud taget skulle kunna växa fram? Om inte – varför har då inte detta slags samhälle redan sett dagens ljus i öst?

Som god marxist besvarar Bahro den första frågan med ett mycket bestämt ”nej”. Hans sätt att ta itu med den andra frågeställningen går rakt på den avgörande punkten.

Roten till det onda

För Bahro går den samhälleliga ojämlikheten ytterst tillbaka på den sociala arbetsdelning som tvingar somliga att enbart syssla med de speciella uppgifter som hänger samman med reproduktionen* av materiella resurserna för samhället som helhet. (Bahro tänker här inte bara på olika manuella arbetsuppgifter**. Icke-manuellt arbete kan vara lika enformigt och alienerande*** som manuellt arbete.) Denna sociala arbetsfördelning innebär att enbart en minoritet av befolkningen ges möjlighet att syssla med det som Bahro – i likhet med Hegel och Marx – kallar ”allmänt arbete” (*die allgemeine Arbeit*), till skillnad från specialiserat arbete, dvs ett ”allmänt arbete” som ger utrymme för en allsidig utveckling av den egna personligheten.

I detta sammanhang använder sig Bahro av två begrepp, som till en början kan tyckas ”idealistiska”, men som i själva verket är materialistiska: ”psykologiskt produktivt arbete” och ”psykologiskt improduktivt arbete”. Han för in en viktig historiskt materialistisk dimension i sitt verk när han beskriver den oförstörbara enheten ”produktion/kommunikation” i mänsklighetens *samhälleliga* verksamhet. Han visar här att varje form av social arbetsdelning oundvikligen för med sig en olikmässig tillgång till information: en fullständigt uppsplittrad, specialiserad och begränsad information för ”producenterna” i strikt mening; en allmän och alltmer övergripande för dem som är sysselsatta med ”allmänt arbete”.

Dessa två olika informationssystem, som vart och ett motsvarar olika former av samhällelig verksamhet, leder också till att barnen har olika förutsättningar från den allra första början av sin intellektuella utveckling. Arbetarbarnen hämmas, medan de som kommer från en privilegierad miljö stimuleras i sin utveckling. Detta bidrar i sin tur till att den sociala ojämlikheten hela tiden tenderar att återskapas. (Men Bahro förstår mycket väl att man inte kan generalisera detta fenomen eller tillmäta det en *avgörande* betydelse. De härskande klasserna besitter de institutionella och ekonomiska medel som gör att de hela tiden kan reproducera den sociala ojämlikheten och det nyss nämnda fenomenet är något som tillkommer *därutöver*.)

Av detta följer att den omfattande tillväxt av produktiv-krafterna som 1800-talets industriella revolution i de kapitalistiska länderna gav upphov till, i kombination med att den borgerliga privategendomen upphävts i ett visst antal länder under 1900-talet, skapat nödvändiga – men inte alls *tillräckliga* – förutsättningar för att införa socialism i dessa länder. För det krävs det något ytterligare: att det skapas en tillräckligt stor social överskottsprodukt för att de materiella brister som gjorde de gamla privilegierade klassernas existens oundviklig, skall kunna upphävas. För det krävs medvetna och systematiska ansträngningar för att utplåna den sociala arbetsdelningen. Om denna arbetsfördelning bibehålls och befasts, såsom uppenbarligen är fallet i länderna i Östeuropa, då kommer samhället att stanna i sin utveckling någonstans mitt emellan klassamhället och det klasslösa samhället. Roten till det onda och den byråkratiska diktaturens historiska innebörd ligger i att de post-kapitalistiska**** mekanismer

* *Reproduktion* – ung. återskapande.

** *Manuell* – som utförs för hand, sköts med händerna.

*** *Alienation* – ung. förfrämligande, när något skiljts från verkligheten.

**** Post-kapitalistisk – efterkapitalistisk; post- = efter.

och institutioner som garanterar en total kontroll över *administration och förvaltning* på alla samhällets områden – den totala kontrollen över det ”allmänna arbetet” – hamnat *i händerna på en privilegierad minoritet*.

Bahro vänder därmed på orsakssammanhangen när det gäller förhållandet mellan materiella privilegier och den monopolistiska kontrollen över förvaltning och administrativa funktioner – jämfört med de förklaringar som de *mekaniska* materialisterna* försökt generalisera utan att ta hänsyn till de särskilda historiska omständigheterna. Han försöker till och med genomföra en motsvarande ”omvändning” när han jämför villkoren för *uppkomsten* av en första härskande klass inom ett klasslöst samhälle i upplösning – eller som vi skulle ha formulerat det: under övergångsfasen från det klasslösa samhället till klasssamhället – med de villkor som kännetecknar *utplåningen* av den sociala ojämlikheten i ett efter-kapitalistiskt samhälle. (Vi skulle snarare ha uttryckt det: under en övergångsfas från ett kapitalistiskt till ett socialistiskt samhälle.)

Det är inte privilegierna som skapar maktmonopolet, utan tvärtom så att maktmonopolet säkrar privilegierna. Jag anser att Bahro har fullständigt rätt på den här punkten. Det han gör är i själva verket att återigen säga det som Rakovskij, Trotskij och andra bolsjevikledare gång på gång upprepade under 20- och 30-talen. (Även om det står klart att Bahro inte läst samtliga deras arbeten.) Härskarna i den stalinistiska apparaten genomförde inte någon ”samman-svärjning” för att beröva arbetarklassen dess politiska rättigheter därför att de önskade försvara de materiella privilegier som de redan uppnått. Snarare var det genom att beröva arbetarklassen dess politiska rättigheter och därmed göra slut på varje möjlig kontroll från massorna över distributionssystemet, som de bit för bit kunde tillägna sig allt orimligare materiella fördelar och slutligen också skapa sådana institutioner som gjorde det möjligt för dem att befästa och fortplanta såväl maktmonopolet som de särskilda förmåner de åtnjöt.

En anmärkningsvärd dom över byråkratin

Det är när han tar itu med frågan om Sovjetunionens karaktär som Bahros överlägsenhet jämfört med de flesta ”revisionistiska” marxistiska teoretiker är som mest uppenbar. Bahro avvisar såväl tesen om ”statskapitalism” i Sovjetunionen som den om att det där uppkommit en ”ny klass”. Han går tillbaka till den ursprungliga leninistiska uppfattningen, som skiljer tre faser åt i det efter-kapitalistiska samhället: övergångsfasen, den socialistiska fasen (kommunismens första stadium) och den kommunistiska fasen. Enligt Bahro befinner sig Sovjetunionen, Östtyskland och de andra länderna i det ”socialistiska lägret” fortfarande inom den första eller övergångsfasen, som han själv med ett ganska akademiskt begrepp beskriver som ”proto-socialistiskt” (dvs efter-kapitalistiskt, men för-socialistiskt).

Det finns ingen anledning att tvista så mycket om begreppen. I själva verket framför Bahro den tes som länge försvarats av revolutionära marxister gentemot både ”fan och hans moster”. Att Bahro kunnat nå fram till denna ståndpunkt trots en otillräcklig kännedom om de omfattande diskussioner som förts på detta område, såväl i väst som i oppositionella kretsar i öst, är ett ytterligare exempel på den enastående förmågan hos denne marxistiske teoretiker. Det finns ett nära samband mellan en korrekt beskrivning av de östeuropeiska ländernas sociala (socio-ekonomiska) karaktär och förmågan att genomföra en kritiskt vetenskaplig analys av byråkratins funktion, på vilket sätt den verkar i det efter-kapitalistiska systemet i länder som dessa. Även om den beteckning som alla slags stalinister i Östeuropa så gärna använder sig av – ”den faktiskt existerande socialismen” – också går igen i underrubriken till Bahros arbete, går han kraftfullt mot den idé som döljs i en formulering som denna. Också på

* *Mekanisk materialist* – en som *direkt* härleder det som händer inom samhällets överbyggnad (politiken, juridiken etc) från samhällets ekonomiska bas; alltså en förenklad och därmed förvriden verklighetsuppfattning.

det här området återvänder han till det marxistiska tänkandets ursprungliga källor. En ”socialism” med bevarad penninghushållning och marknadsekonomi; med ett system där betalningen för arbetsinsatsen fortfarande går efter ”kvantiteten och kvaliteten” av den enskilda personens arbete (här citerar Bahro det berömda avsnitt i *Anti-Dühring* där Engels förnekar att det kan finnas en sådan ”socialism”!); en ”socialism” med fortsatt social ojämlikhet och en orimlig inskränkning av de politiska rättigheterna – en sådan ”socialism” är raka motsatsen till allt det som den marxistiska traditionen definierar som socialistiskt!

Naturligtvis kan man förändra definitionerna som man vill. Man kan ju alltid kalla en möbel där man sätter sina tallrikar för en ”stol”. Eller också kan man benämna den möbel, där man lägger upp fötterna när man sitter framför brasan eller ser på TV, för en ”säng”. Men om man gör så måste man åtminstone medge att det samhällssystem som ”faktiskt” existerar i Sovjetunionen, Kina, Jugoslavien och alla de länder som tillhör det ”socialistiska blocket” inte är (eller ännu inte är) det de ”fritt samverkande producenternas” samhälle som Marx och Engels beskrev (även om de, tyvärr, gjorde det alltför kortfattat). Det finns inget ”normativt”, ”idealistiskt” eller ”moraliserande” i att ställa *en definition som härletts ur en vetenskaplig analys av samhälleliga strukturer* (till skillnad från etiska axiom^{**}) mot en verklighet som den inte stämmer överens med. Då skulle man lika väl kunna använda samma tillmälen om de marxistiska historiker som helt riktigt förklarade att varken Kina, Iran eller Etiopien kännetecknades av kapitalistiska produktionsförhållanden under senare hälften av 1800-talet, trots att de mer och mer kom att inordnas i den kapitalistiska världsmarknaden. Tänkandet slår över från vetenskap till moraliserande idealism – inte när det *uppmärksammar* skillnaden mellan den östeuropeiska verkligheten och definitionerna hos Marx (som är mycket tydliga), utan när det nöjer sig med att fördöma denna verklighet utan att förklara dess ursprung och utan att söka de medel som måste till för att denna skillnad skall kunna utplånas.

Bestämningen av den precisa roll som byråkratin spelar i det efter-kapitalistiska (eller ”proto-socialistiska”) samhället idag utgör en av de mest lyckade och tilldragande delarna i Bahros arbete. Analysen är mycket noggrann och hans uppgörelse med byråkratin strålande. Man skulle vilja citera långa avsnitt. Här är några exempel:

- ”Den post-stalinistiska apparatens historiska funktion är dess strävan att förhindra de östeuropeiska folken från att gå mot socialismen” (sid. 402).
- ”Det är en social och ekonomisk nödvändighet att ersätta byråkratins politiska diktatur” (sid. 306).
- ”Det som Sovjetunionen lider under . . . är allehanda missgärningar från diverse *apparatjiki*^{***} och deras överordnade (*natjalniki*), till dem kan man räkna både böndernas gamla patriarker och de nya patriarkerna i form av industrins enväldshärskare, som tillsammans med den rådande formen av partidisciplin skapat ett system av något slags religiös underdånighet” (sid 267).
- ”Vår pedagogiska vetenskap har återuppväckt myndigheternas traditionella sätt att gadda sig samman mot barnens oberoende utveckling och fantasi via ett så kallat ‘enat lärarkollektiv’. På samma sätt talar vår politiska skolning – ända ned till den siste gatsoparen – *med en enda röst*: ‘Vi skolar dig så att du må förbli okunnig’ (Reiner Kunze). Detta är något som massorna ‘anammnar’ i sitt eget medvetande så att de anpassar sig till de rådande omständigheterna” (sid. 356).

* *Normativ* – som ställer upp normer, absoluta regler.

** *Axiom* – teser som tas för självklara och inte behöver bevisas.

*** *Apparatjiki* – ”apparatmänniskor”; ung. byråkrater som ”drunknat” i apparaten.

Bahro skriver också:

- ”Under en byråkratisk planering går slöseriet och bristen på materiella resurser hand i hand” (sid. 103).
- ”Edward Gierek är värd ett tack för den ärlighet med vilken han sammanfattade våra samhällens problem efter den polska decemberkrisen (1970). Han knöt ihop dem med följande ord: ‘Om ni arbetar väl, kommer vi att styra er väl’ ”(sid. 207).
Och man kan fortsätta med citat som . . .
- ”Den byråkratiskt centralistiska formen av planering där höjdarna enbart förses med en passiv fakta-information och ‘frågor’ underifrån, medan den aktiva informationen om vad som måste produceras förmedlas rakt uppifrån och ned –bestämmer också hur de enskilda individerna rar sina order. Det är här en princip att individerna inte skall lägga sig i vad som skall göras, försöka urskilja problemen eller söka lösningar på dem. Deras uppgift är rätt och slätt att ta emot order om att göra det ena eller det andra. Resurstilldelningen sker enligt denna metod allteftersom det behövs för att hålla det hela i gång och mer och mer enligt strikta ‘nödvändighetskriterier’ ” (sid. 252). Det är nödvändigt att ”utan omsvep söka sig fram till en klar gränslinje mellan vad som är trohet mot de grundläggande strukturerna i ett icke-kapitalistiskt samhälle och vad som är lojalitet med en gammal överbyggnad” (sid. 411).
- ”På grund av hur vår överbyggnad ser ut, har det blivit regel att explosiva motsättningar hopas under en längre period för att sedan ‘plötsligt’ få sin utlösning – och det därför att det inte finns några normala utlopp för de växande motsättningarna, som skulle kunna göra att de kom till uttryck tidigare. Till och med i Tjeckoslovakien där det borde ha varit möjligt att förutse en hel del av den kommande utvecklingen redan 1966 och 1967, kom tempot, bredden och djupet i de förändringar som ägde rum som en överraskning för alla” (sid. 397). ”Möjligheterna till en oppositionell verksamhet har ökat betydligt under senare tid” (sid. 395).
”Det är nödvändigt att utveckla en socialistisk modell som ett alternativ till den (existerande modellen) – och då helt öppet och inte genom några konspirationer” (sid. 359 och 405).
När det gäller de speciella förhållanden som bestämmer arbetarklassens och byråkratin situation i det rådande ekonomiska systemet, ger Bahros bok informationer som i allmänhet bekräftar den revolutionärt marxistiska analysen och vederlägger en del av de hypoteser som olika ”revisionistiska” teoretiker så bestämt fört fram. Han understryker t ex (vilket jag själv också gjort vid många tillfällen) att arbetsintensiteten och arbetsdisciplinen i Östeuropa är lägre än vad som är fallet under det kapitalistiska produktionssättet, just därför att det finns en allmän ”rätt till arbete” och att staten garanterar livets nödtröft i hela Östeuropa. (Se sid. 243-45.)
- ”Ur den politiska ekonomins synvinkel”, skriver Bahro, ”har arbetarna här . . . större möjlighet att idka utpressning mot samhället som helhet än vad fackföreningarna har under det kapitalistiska produktionssättet. Tvärtemot vad det kan tyckas vid första anblicken, utnyttjar de också dessa möjligheter – men de kan bara göra det på ett improduktivt sätt, genom att minska sina insatser i produktionen. Detta gäller i mindre utsträckning för arbetargrupper som har det sämre ställt och allra minst för kvinnorna, som är de som får lida hårdast under ackordsoket. Men för de flesta yrkesutbildade arbetare gäller att de sinsemellan kan komma överens om arbetstakten i fabriker” (sid. 245).
Den huvudsakliga drivkraften för att planen skall kunna förverkligas ligger i att byråkraterna får materiella stimuli och inte i den skapande förmågan hos de arbetande massorna, något som utesluts av den rådande sociala och politiska ordningen. Men dessa

”byråkraternas materiella stimuli” är uteslutande inriktade på att försöka skapa förutsättningarna för att planen skall kunna förverkligas (se sid. 260) och har alltmer en tendens att fungera i ett vakuum. Eftersom planens uppläggning är förutbestämd och eftersom det alltid finns en brist på materiella resurser uppkommer det en ”konkurrens byråkraterna emellan”. Men de tävlar då inte med varandra för att få fram en så förnuftig ekonomisk utveckling som möjligt, utan för att själva erövra en största möjliga politiska och administrativa maktställning – det enda sättet för dem att tillförsäkra sig ökade materiella resurser (jfr sid. 261). ”Den individuella byråkraten kan mycket väl själv vara filosof, men det är omöjligt för den byråkratiska apparaten som helhet att vara en kollektiv filosof” (sid. 258). ”När byråkratismen blir den förhärskade styresformen inom förvaltning och arbetsliv skapas en speciell form av människa som kännetecknas av en konservativ medelmåttighet” (sid. 265). Bahro sammanfattar sitt resonemang genom att återge en paroll från den förre ungerske stalinistiske premiärministern András Hegedüs: ”Det byråkratiska systemet är ett system av organiserad oansvarighet” (sid. 134).

Detta är bara en liten citatsamling som mycket lätt kan utvidgas i samma riktning.

Den politiska revolutionens sociala innehåll

En del av de ovanstående citaten kan ge intrycket att Bahro uppfattar det som att den revolution som är nödvändig i de byråkratiserade arbetarstaterna är begränsad till att bara gälla överbyggnaden. Men det är uppenbarligen inte alls fallet. För också på detta område är Bahro en mycket rättrogen marxist. Helt riktigt hävdar han att det gäller att bibehålla och befästa den icke-kapitalistiska grundläggande strukturen i dessa länder, men han inser också – just på grund av sin helhetliga marxistiska analys – att den kommande revolutionen medför omfattande förändringar inom basen, likaväl som inom överbyggnaden, och att den fr a kommer att förändra förhållandet mellan dessa nivåer. Bahros bidrag är här både rikt och imponerande, även om det till slut visar sig vara mindre originellt än det till en början kan synas. Det som är mest slående i hans programmatiska studie – det ”alternativ” som gett hans arbete dess titel – är att det så mycket liknar den bild av den verkliga socialism, som de revolutionära marxisterna utvecklat i de industriellt avancerade kapitalistiska länderna. Detta kan man se om man går igenom de viktigaste dragen i Bahros ”alternativ”:

1. Det står för ett system där självstyret och självförvaltningen generaliseras till att omfatta alla aspekter av mänskligt liv (sid. 523) – och då organiserat i form av ett förbund av kommuner som har sin grund i arbetarråd på basnivå (Räte; fast på denna senare punkt är Bahros resonemang inte så klart; jfr sid. 528-531).
2. Det förutsätter en radikal kamp mot den vertikala^{*} arbetsdelningen och då framför allt på två fronter: för det första genom en drastisk minskning av arbetstiden vid enformigt och mekaniskt (”psykologiskt improduktivt”) arbete; medlet för det är fr a att tjänstemän i stor skala återinförs i industriellt arbete ett visst antal timmar varje vecka. (Bahro ger följande, tämligen slående siffror när det gäller den sociala strukturen i Östtyskland: Det finns tre miljoner arbetare inom produktionen, en miljon studenter på universitetsnivå eller anställda inom den högre utbildningen samt fyra miljoner tjänstemän /sid. 504/.) Bahros andra förslag går ut på att universitets- och annan högre utbildning generaliseras, dvs att den utvidgas till att omfatta alla upp till 23 års ålder (sid. 334-335)²

^{*} Vertikal – uppifrån och ned.

² För att hindra att *vanan* vid alienerat arbete ger upphov till alienerande eller alienerad fritid, betonar Bahro mycket starkt hur viktigt det är att barnen får en utbildning som inte bara inskränker sig till fysiska och tekniska områden, utan också innefattar vetenskapligt-filosofiska och estetiska element.

3. En allmän övergång till att beräkna målsättningen och resultatet för den ekonomiska planen i arbetstid och inte som tidigare i priser – detta för att göra fördelningen av den sociala produktionen mellan konsumtions- och ackumulationsfonder tydligare (sid. 517-520). Bahro lyckas också på ett slående sätt påvisa det uppenbara sambandet mellan denna metod att bedöma planen utifrån arbetstiden och ”den verkliga individuella tidsåtgången” för producenterna. En sådan beräkningsgrund skulle därmed driva fram en otvetydig och allmän process av socio-ekonomiskt framåtskridande, som det också skulle vara möjligt för varje enskild medborgare att mäta. Låt oss här lägga till att ett *dubbelt redovisningssystem* – i både arbetstid och priser – förmodligen kommer att visa sig nödvändigt så länge som ekonomin i arbetarstaterna befinner sig i ett övergångsskede och fortfarande är förbunden med en internationell kapitalistisk ekonomi och så länge som ersättningen för utfört arbete utgår i pengar.

4. Bahro utgår ifrån att såväl individuella produktionsnormer som ackordsarbete ska avskaffas och det av uppenbara skäl som vi knappast behöver upprepa här (sid. 462-468). Bahro visar att de ”besparingar” som kan uppnås med sådana produktionsnormer i allmänhet inte ens räcker till för att täcka de förluster som orsakas av att man måste anställa tidsstudiemän, vilka inte deltar i produktivt arbete i egentlig mening.

5. Bahro förutsätter att materiella och personella resurser kan återskapas på ett smidigare sätt än idag, inte minst genom en ökad satsning på återanvändning, maskinreparationer och verktygsskötsel, besparingar av råmaterial och energi samt ett helt nytt sätt att ta tillvara ”teknologiska nyvinningar” med syfte att spara tid för producenterna och verkligen förbättra konsumenternas livskvalitet (sid. 512-513).

6. Alla former av materiella privilegier ska bort – och i synnerhet sådana som hänger samman med att en viss person utövar en speciell funktion eller som tar sig uttryck i att någon har en särskild nyttjanderätt till olika materiella tillgångar. Samtidigt blir det nödvändigt att minska löneklyftorna, även om de förvisso inte är lika stora i Östtyskland som i Sovjetunionen (sid. 458-460).

7. När det gäller konsumtionen krävs det en helt ny värderingsskala, som utgår från vad som mest tjänar den mänskliga utvecklingen i stort och inte från en strävan att hopa allt fler materiella tillgångar. (jfr sid. 485.) I synnerhet utbildning och hälsovård måste prioriteras.

8. Det fordras att alla medborgare får tillgång till en allmän central information (där inte minst datamaskiner, till vilka medborgarna kan koppla sig med telefonens hjälp, bör kunna spela en viktig roll). Alla ”statshemligheter” på politikens, ekonomins och den kulturella informationens områden, måste avskaffas.

9. Samtliga de hierarkiska strukturer som har sin grund i den byråkratiska centralismen måste förstöras. Vi ser ju där ett allmänt fenomen med ”underhuggare” som ständigt backar upp varandra – med generalsekreteraren själv som den främste av underhuggare; enligt Bahro är detta ett av de främsta kännetecknen för de östeuropeiska samhällena.

10. Det krävs ett verkligt grundskott mot den patriarkaliska familjen. Här riktar Bahro fr a in sin kritik på de skriande missförhållanden som drabbar barnen - snarare än på den funktion som denna familjeform fyller i förtrycket av kvinnan. Men dessa två aspekter snarare kompletterar än motsäger varandra.

När borgerliga och småborgerliga kommentatorer (och bland dem såväl stalinister som socialdemokrater) envisas med att kalla sådana idéer utopiska eller till och med demagogiska, så avslöjar de med det bara sin egen brist på samhällelig realism och sitt eget hjälplöst konservativa tänkande. De är fångna i tankebanor, som i bästa fall hörde hemma på 1800-talet. Utan att riskera att göra våld på sanningen vågar vi påstå att Bahros förslag långtifrån är ”utopiska”, utan tvärtom mycket väl svarar mot de möjligheter som står till buds med dagens produktiva

resurser – och att de dessutom motsvarar hundratals miljoner människors innersta förhoppningar. På lång sikt är det i själva verket bara om dessa idéer förverkligas, som människorna kan räddas undan en krigets förödelse av den materiella civilisationen och ett återfall i barbari.

En uppfriskande världssyn

Man måste göra en liknande värdering av en andra, positiv sida hos Bahros bok. För att komma från en östeuropeisk oppositionell kommunist är det oväntat att den har en så bestämt internationalistisk prägel. Vi skriver ”oväntat” – därför att de flesta östeuropeiska olik-tänkande, också på vänsterkanten, reagerat mot den stalinistiska formen av ”proletär internationalism” och då uppfattat detta begrepp som liktydigt med att man blint underordnar sig den sovjetiska byråkratins intressen. Som regel har deras reaktion tagit formen av en mer eller mindre nationalistisk inåtvändhet, som med dagens sociala förhållanden världen över nödvändigtvis måste bli politiskt ofruktbar och ineffektiv. Vi använder alltså omdömet ”oväntat” snarare än ”förvånande” om Bahros ståndpunkt, eftersom en teoretiker som själv åberopar sig på den tyska marxismens klassiska tradition och som har en viss egen praktisk erfarenhet från den ekonomiska förvaltningen,³ egentligen knappast kan undgå att införliva iden om ekonomins, politikens och de sociala motsättningarnas *världsomspännande* karaktär under vår epok, i sitt tänkande. Här finns flera aspekter av Bahros analys som förtjänar att uppmärksammas.

Rudolf Bahro inser helt och hållet det utopiska och reaktionära i tesen om att det socialistiska uppbygget kan fullbordas i ett enda land, även om han inte uttryckligen hänvisar till den polemik som utspunnit sig på detta område. Han uppfattar mycket väl att världsmarknaden utövar ett ekonomiskt, socialt och politiskt tryck på de östeuropeiska länderna och påverkar rytmen och inriktningen av ackumulationen i dessa länder. Han presenterar en fängslande teoretisk analys av grundvalen för den berömda teorin om ”ekonomisk tävlan mellan de två systemen”. Bahro upprepar faktiskt också en av de förutsägelser som Trotskij gjorde för ett halvt århundrade sedan i form av en bildlik jämförelse med kapplöpningen mellan sköldpaddan och haren. Under denna tävlan tvingas ”haren” – trots sin överlägsna genomsnittshastighet – konstatera att ”sköldpaddan” även efter tio ”teknologiska revolutioner” och hundra nya ”konsumtionsartiklar” kommer först över mållinjen.. .

Bahro uppmärksammar också helt och fullt det allvarliga och explosiva i motsättningen mellan nord och syd och det avgörande problem som underutvecklingen i olika delar av världen ställer mänskligheten inför när det gäller dess socialistiska framtid. Han anser det helt nödvändigt med en förnuftsmässig skolning av människorna till solidaritet och hushållning med världens resurser; i sitt program har han införlivat åtskilliga ”ekologiska” överväganden.

Bahro åtminstone anar att det finns ett samband mellan ett uppsving för den västeuropeiska arbetarrörelsen och möjligheterna till revolutionära förändringar i Östeuropa. Pragvåren - som Bahro i viss mån är en naturlig produkt av - har redan totalt skakat om de östeuropeiska samhällena. Upprättandet av en ”alternativ socialistisk modell” i Västeuropa skulle leda till en tiofalt kraftigare ”chockvåg” genom dessa stater!

³ 1952 var Bahro kandidat /dvs ett förstadium till fullt medlemskap/ i SED, det Socialistiska enhetspartiet; det östtyska kommunistpartiet har haft detta namn, alltsedan sammanslagningen med det östtyska socialdemokratiska partiet efter andra världskriget. Bahro blev fullvärdig medlem 1954. 1954-1959 studerade han filosofi vid Humboldt-universitetet i Ostberlin. 1959 och 1960 deltog han aktivt i kollektiviseringsrörelsen inom jordbruket. 1962-1965 var han medarbetare i den nationella ledningen för vetenskapsmännens fackliga organisation. 1965-1967 var han redaktör för *Forum*, en tidning för studenter och ungdom. Sedan 1967 har han arbetat som ingenjör i olika företag, där han fr a har specialiserat sig på hur olika industriella rationaliseringsprojekt kan genomföras samt vetenskaplig arbetsorganisation.

Men allra viktigast är kanske att Bahro med full kraft går emot varje rent defensiv eller till och med likgiltig inställning från de östeuropeiska kommunistiska oppositionella gentemot utvecklingen i Sovjetunionen. Han uppfattar den östeuropeiska oppositionens *väsentligaste* uppgift som att ”utlösa” liknande fenomen i Sovjetunionen självt. Han anklagar med all rätt den härskande byråkratin i Östtyskland, och på annat håll, för att systematiskt – trots alla sina bedyranden om ”vänskapen med Sovjetunionen” – ge upphov till en växande anti-sovjetisk stämning, inte bara bland befolkningen i stort utan också inom vissa delar av de egna partiapparaterna; stämningar som skulle kunna få förödande konsekvenser för freden i Europa i händelse av en framgångsrik politisk revolution i dessa länder.

Även om vi inte kan acceptera alla de förutsättningar som Bahros analys här vilar på, är det uppenbart att den också innehåller en betydande kärna av sanning.

Två stadier i byråkratins utveckling

Sammanfattningsvis måste vi värdera betydande delar av Bahros bok positivt. Men denna positiva värdering kan inte utsträckas till att gälla analysen i dess helhet – långt därifrån! Bahros bok är inte ett revolutionärt marxistiskt arbete i dess trotskistiska mening. Den innehåller betydande svagheter – eller, för att använda ett ryskt ordspråk som Lenin ibland hänvisat till: problemen är värre än en sked tjära i ett fat honung. I själva verket är en betydande del av Bahros samlade ”alternativ” oanvändbart som sådant.

Förklaringen till detta motsägelsefyllda fenomen - att en författare med Bahros stora talang och visionära förmåga inte lyckats utveckla en korrekt helhetsyn på sambandet mellan de motstridiga sociala krafterna i öst och i väst - måste man söka i den brist på information som han lider av (såväl på teorins område som när det gäller rena fakta). Det är helt enkelt omöjligt för en enda människa att på egen hand, skild från en kollektiv kritisk verksamhet och en världsomspännande revolutionär praktik (m a o från en internationell revolutionär organisation), återge en ”universell verklighet”. Men vi har samtidigt alldeles för mycket respekt för Bahros teoretiska förmåga och begåvning för att blott och bart nöja oss med att *förklara* svagheterna i hans analys. Vi tror att en kritisk diskussion av dem - mot bakgrund av de problem de reser (problem som är helt avgörande för mänsklighetens framtid, vi upprepar det!) - är alldeles oundgänglig. Om vi nu alltså går över till att rikta en hård kritik mot det som vi finner felaktigt i Bahros teser, är det därför inte för att försöka ”sätta åt honom”, utan tvärtom i hopp om att kunna få till stånd en verklig dialog och en förändring i vissa ståndpunkter, både hos honom själv och dem som kommer att inspireras av det han skriver (och som säkert inte kommer att vara få till antalet!). Också vi själva kommer otvivelaktigt att lära oss en hel del av en sådan diskussion, eftersom vi på intet sätt gör anspråk på att stå för någon ”slutgiltig” uppfattning om den östeuropeiska anti-byråkratiska politiska revolutionens precisa innehåll; det är bara *efter* de första avgörande segrarna i den kampen som något sådant över huvud taget kan bli möjligt.

I Bahros analys finns det tre svagheter som kompletterar och påverkar varandra ömsesidigt: för det första en oklar föreställning om byråkratins historiska roll, för det andra en oklar uppfattning om statsapparatusens historiska funktion, för det tredje en heltigenom felaktig bedömning av arbetarklassens revolutionära möjligheter.

Bahros grundläggande syn på byråkratins historiska funktion utgår ifrån en ”objektivistisk”, ja till och med fatalistisk föreställning om vad som ägde rum efter den socialistiska revolutionen i de mindre industrialiserade länderna. Alltifrån det att Preobrasjenskij publicerade sina analyser har det stått klart att Sovjetunionen – i frånvaron av en framgångsrik socialistisk revolution i väst – var hänvisat till en ”primitiv socialistisk ackumulation”. Men av det följer inte alls att det endast var byråkratin (dvs stats-, parti- och den ekonomiska förvaltnings-

apparaten) som kunde driva fram en sådan utveckling. Inte heller att denna ackumulation nödvändigtvis måste ske till priset av en absolut nedgång i arbetarklassens och de flesta böndernas levnadsstandard! En ”materialistisk förklaring” av den stalinistiska diktaturen måste vila på en analys av det ryska samhällets konkreta sociala och ekonomiska förhållanden och inte utgå från logiken hos den ”primitiva socialistiska ackumulationen” i sig.

Man kan därför inte heller dra någon slutsats om att det skulle vara ”oundvikligt” med en byråkratisk diktatur på grundval av de villkor som kännetecknade det ryska samhället 1917.

Nu medger Bahro visserligen att det alternativa program som vänsteroppositionen lade fram skulle ha tillåtit – om inte en ”smärtfri industrialisering”, så åtminstone betydligt mindre uppoffringar. Därmed skulle man också ha kunnat undvika tvångskollektiviseringens barbariska metoder. Men han undviker de uppenbara slutsatser som detta måste leda till, genom ett enkelt ”konstgrepp” i argumenteringen: ”Det var inte av en tillfällighet som detta program förkastades av den överväldigande majoriteten av ryska kommunister.”

Därmed är vi framme vid den avgörande frågan: skillnaden mellan en ”objektivistisk” historisk ödestro och en korrekt förståelse för *samspelet mellan de objektiva och subjektiva faktorerna*. Ur en sådan synvinkel är det precis lika absurt att hävda att den byråkratiska diktaturen i Ryssland var oundviklig efter oktoberrevolutionens seger ”därför att de objektiva omständigheterna i Ryssland var som de var”, som att påstå att Hitler och Auschwitz redan 1918 (eller t o m tidigare: under Bismarck. . .) var oundvikliga på grund av de ”historiska omständigheterna i Tyskland”. Det finns alltid ett flertal mellanliggande förklaringar mellan de ”yttersta objektiva orsakerna” och ett eller annat slutgiltigt praktiskt resultat. Dessa mellanliggande faktorer är fr a uttryck för den strid som ständigt utkämpas mellan konkreta sociala och politiska krafter. För att ta ett exempel: Den tyska socialdemokratiska ledningens förräderi mot revolutionen i Tyskland 1918, 1919, 1920 och 1923 hade säkert en lika stor betydelse för den ryska revolutionens öde som Rysslands eget ”asiatiska” och ”barbariska” förflutna, därför att det befäste oktoberrevolutionens isolering, tvärtemot bolsjevikernas planer och förväntningar.

Varje form av fatalistisk historiesyn drar också med sig en frestelse att hela tiden rättfärdiga det som skett. Bahro är visserligen fullt medveten om denna fara, men faller ändå delvis i fällan. För när allt kommer omkring blir hans tes att byråkratin var nödvändig – och därmed progressiv – när det gällde att genomdriva den ”primitiva socialistiska ackumulationen”. Byråkratin blev reaktionär först i samband med att det i stället för en möjlig ”extensiv* industrialisering” blev nödvändigt med en ”intensiv** industrialisering”. Det går inte att förneka att det här finns ett visst inflytande från den brandlerska traditionen i Tyskland där man stod för liknande ståndpunkter. (Denna tradition har för övrigt aldrig helt utplånats i det östtyska kommunistpartiet!) Liknande idéer återfinns man för övrigt också hos Elleinstein i det franska kommunistpartiet.

Bahro begår vidare en uppenbar orättvisa mot Trotskij och trotskisterna, när han anklagar dem för ”historisk subjektivism”, därför att de använder sig av begrepp som ”byråkratisk deformation” och ”byråkratisk degenerering”. (Jfr kapitel 1.) Det är ju faktiskt så att Trotskij, i *Den förrådada revolutionen*, återger alla de objektiva faktorer som Bahro själv nu anser vara bestämmande för byråkratin seger. Bahro har i själva verket inte något originellt att tillägga på denna punkt. Skillnaden är inte att Trotskij skulle ha ”undervärderat” dessa objektiva faktorer, utan att han ansåg att partiets arbetarkader – proletariatets förtrupp – skulle ha kunnat driva fram en förändring av de nationella och internationella sociala och politiska

* *Extensiv* – ung. på bredden, utsträckt; motsats; intensiv.

** *Intensiv* – ung. på djupet, starkt koncentrerad etc.

kraftförhållandena om den förmått reagera politiskt korrekt. Den skulle därmed också ha kunnat hindra den stalinistiska utvecklingen. Varken världsrevolutionens nederlag; avpolitiseringen av den sovjetiska arbetarklassen; det definitiva undertryckandet av sovjetdemokratien; den ytterligare eftersläpningen när det tvärtom krävdes en allt snabbare industrialisering samt koncentrationen av jordbruksöverskottet i kulakernas *** händer – var nödvändig eller hade 1923, 1924 eller 1925 nått en punkt utan återvändo! Detsamma gäller för den byråkratiska diktaturen – den hade ännu inte befäst sin ställning, en gång för alla! Om partikadern reagerat på ett korrekt sätt, kunde det ha öppnat vägen för en motsatt utveckling till den som nu ägde rum – och det skulle i sin tur ha lett till en allt snabbare förbättring av situationen. Men genom att dessa kadrer undervärderade faran för ett ryskt Thermidor och risken för en tilltagande byråkratisering – och sen när de alltför sent fick klart för sig vad som verkligen hotade, bara förmådde reagera på dessa faror på ett splittrat sätt – kunde byråkratin mer och mer befästa sin ställning. Som god leninist, ansåg Trotskij att den subjektiva faktorn har en relativ självständighet. Det är en uppfattning som Bahro angriper i sin analys av stalinismen, även om han sedan själv tillgriper den – och då t o m på ett överdrivet sätt – i sina egna slutsatser. Detta är en stor brist i hans metod.

Har arbetarklassen en revolutionär potential

Allvarligare än Bahros halvt rättfärdigande inställning till byråkratins roll, är hans inställning till arbetarklassens revolutionära kampförmåga. Visserligen sätter han (och då i likhet med mig själv och andra, före honom) fingret på ett viktigt fenomen, när han trycker på den oerhörda uppsplittringen inom den östeuropeiska arbetarklassen. När han sedan också lägger till att det under *nuvarande omständigheter* (dvs under en byråkratisk diktatur) är så gott som omöjligt för arbetarklassen att av egen kraft återuppbygga sin organisationskader* (sid. 223-224), har han inte helt fel. Men den enda slutsats man har rätt att dra av det är att det antagligen krävs en ”utlösande faktor” utanför den egentliga arbetarklassen för att den politiska revolutionen skall kunna sättas igång. Det finns då flera olika, möjliga varianter: en klyvning inom den byråkratiska apparaten, en revolt från olika intellektuella grupper eller t o m inom produktionsapparaten, en avgörande stimulans från utlandet osv.

Men att av tesen att arbetarklassen har mycket svårt att utlösa en process av politisk revolution i Östeuropa idag, dra slutsatsen att den inte kommer att kunna spela en förgrundsroll när denna process *inletts* – och då i synnerhet i dess avgörande skede (jfr sid. 388) – det är att inte dra de verkliga erfarenheterna från den ungerska revolutionen, Prag-våren och händelserna i Polen. Ändå var detta tre länder där arbetarklassens objektiva sociala tyngd och politiska traditioner var svagare än de är i Östtyskland och Sovjetunionen. Det finns därför ingen social och ekonomisk grund för Bahros skeptiska inställning. Snarare rör det sig här helt enkelt om en politisk fördom.

Men ännu värre är det när Bahro i ett försök att ge sin analys större koherens** låter sin skepticism över arbetarklassens möjligheter i öst vidgas till att också omfatta den i väst – och sen, därifrån, går vidare och gör en allmän revidering av marxismens tes om att proletariatet nödvändigtvis måste spela en nyckelroll i störtandet av kapitalismen och upprättandet av ett klasslöst socialistiskt samhälle.

”Alla marxistiska diskussioner efter 1914” skriver Bahro, ”leder fram till slutsatsen att de intressen arbetarna för tillfället verkar för inte är deras verkliga intressen” (sid. 224). De intressen som arbetarklassen faktiskt verkar för överskrider inte, enligt Bahro, en ”små-

*** *Kulaker* – beteckning för storbönderna i Ryssland och den unga Sovjetstaten.

* *Organisationskader* – de som har till funktion att organisera arbetarklassen i dess egenskap av lönearbetare.

** *Koherens* – ung. inre sammanhållning.

borgerlig” eller ”skråmässig” kamp för att förbättra de egna villkoren. Därför kan inte heller en ”medfött reformistisk” (trade-unionistisk^{***}) arbetarklass vara den som bär upp ett verkligt socialistiskt program. Ett sådant program kan bara bli resultatet av ett ”historiskt block” där intellektuella, tekniker och högt utbildade tjänstemän kommer att spela en mycket mer dynamisk roll än arbetarna. Därmed har Bahro också slagit en bro till eurokommunismen. Eurokommunismen rättfärdigar sin strategi med samma tal om de förment nödvändiga åtgärder som krävs för att ”ett historiskt” block skall kunna upprättas som det som Bahro för till torgs i sin bok. I denna del av hans arbete hittar man i alla fall en förtjänstfull frispråkighet som man sällan finner bland ledarna i de franska, spanska och italienska partierna (möjligen med undantag för så rättframma talesmän som Giorgio Amendola). Den eurokommunistiska strategin grundar sig just på att man där förnekar arbetarklassens revolutionära potential. Det är mycket typiskt för dialektiken mellan den framväxande socialistiska revolutionen i väst och den framväxande politiska revolutionen i öst, att det uppstår en motsättning mellan de oerhörda möjligheter som nu öppnas för mänskligheten och de byråkratiska apparaternas motstånd mot att de förverkligas – och att en politisk oppositionell som Bahro kläms mellan sin instinkt (som säger honom att räddningen ligger i en revolution i väst) och sitt förnuft (som ständigt mumlar ursäkter i örat på honom i stil med: ”Glöm den marxistiska utopin om proletariatets förment revolutionära roll!”)

Bahros argumentering är verkligen ganska svag, frånsatt en del abstrakta filosofiska utflykter. Det är helt enkelt inte sant att den europeiska arbetarklassens uppträdande efter 1914 *helt och hållet* begränsats till försök att nå omedelbara fördelar av ett ”trade-unionistiskt” eller ”skråmässigt” slag. Vad skall man i så fall säga om den tyska revolutionen 1918, när det skapades arbetarråd över hela landet? Eller generalstrejken mot Kapp-kuppen i Tyskland 1920? De stora strejkerna och fabriksokkupationerna i Italien 1920? Generalstrejken i Frankrike i juni 1936? Den spanska revolutionen 1936-37? De omfattande striderna under och efter befrielsen av Frankrike och Italien, med kulmen i den italienska generalstrejken 1948? Vad skall man säga om Maj-68 i Frankrike eller det ”utdragna maj” i Italien 1969, den portugisiska revolutionen 1974-75 och den växande kampviljan i dagens Spanien?

När han utvärderade erfarenheterna från 1905 års revolution var Lenin mer ”realistisk” än så, mer ”marxistisk” och mer omsorgsfull än Bahro. De praktiska erfarenheterna under 1900-talet har bekräftat att arbetarklassen – även om den normalt är ”spontant reformistisk” (trade-unionistisk) – är ”spontant anti-kapitalistisk” (revolutionär) under perioder av revolutionär kris. Det är för övrigt bara en sådan materialistisk (till skillnad från konspirativ) teori som kan förklara denna växling mellan ”normala” förhållanden och revolutionära kriser under 1900-talet.

Och så är vi då framme vid den oundvikliga slutsatsen: förutfattade meningar, fördomar, och falskt medvetande har en obehaglig logik till och med (eller, kanske, framför allt) för en stor teoretiker som Bahro. Nödvändiga försök att systematisera resonemangen ger lätt upphov till falska systematiseringar – ”bortom det fromma fåret lurar den glupska ulven”. I samma ögonblick som man tror att revolutionen är omöjlig ”därför att det inte finns någon drivande kraft” tvingas man av ”politisk realism” att försöka tygla och undertrycka den verkliga revolutionen när den börjar ta form framför ens ögon. Bahro förebrår därför inte heller Cunhal i Portugal för hans ”anti-monopolistiska allianspolitik”, som utgjorde räddningen för den portugisiska kapitalismen när den kapitalistiska krisen slog som hårdast under första hälften av 1975. Bahro anklagar honom tvärtom för att ha provocerat fram en meningslös polarisering

^{***} *Trade-unionistisk* – ung. som enbart bekymrar sig om arbetarnas fackliga uppgifter och reducerar dessa fackliga uppgifter till att enbart handla om *omedelbara* problem på den ena eller andra arbetsplatsen och struntar i den politiska nivån i samhället. (Trade union = engelska för fackförening.)

mellan vänster och höger, även inom armén. Detta höjda pekfinger påminner om det pekfinger som Eduard Bernstein riktade mot de tyska revolutionärerna 1918 (ja till och med mot de franska revolutionärerna och Marx själv, när han kritiserade dem för deras uppträdande i 1848 års revolutioner). Den här formen av politisk klokskap – som får ersätta en förståelse för klasstridernas objektiva dynamik – är ovärdig en Bahro med hans kommunistiska visioner och politiska lidelse.

En förvirrad uppfattning om statens roll

I sin analys av arbetsdelningen och ”allmänt arbete” utgår Bahro från den historiska materialismens allmänna ståndpunkt. Men när han studerar statens karaktär och roll får Bahros halvt rättfärdigande inställning till byråkratin honom att tappa fotfästet också här. Han blandar systematiskt samman det förhållandet att det oundvikligen uppstår sociala funktioner som uttrycker allmänna samhällsintressen, i motsats till de specifika intressena (hos vissa grupper, skikt eller sammanslutningar), med statsapparatsens *funktion*, som just går ut på att svika detta ”allmänna samhällsintresse”, genom att *avskilja sig* från samhället som helhet. Staten gör naturligtvis detta, i enlighet med en ”viss grupp” specifika intressen, nämligen en härskande klass.

Alla borgerliga teorier om statens roll har sitt ursprung i denna systematiska sammanblandning. Detsamma gäller för socialdemokratins teorier, liksom för eurokommunismens idéer. Den marxistiska teorin om staten har emellertid alltid fördömt den mystifikation som ligger till grund för denna sammanblandning. Det är tyvärr så att Bahro här bestämt slår in på en revisionistisk väg. Därmed kommer han också att ansluta sig till en annan av eurokommunismens ideologiska hörnpelare.

Enligt honom är staten en fantastisk drivkraft för civilisationen (sid. 149-150). Den är nödvändig för att reglera samhället och för att neutralisera konkurrensen mellan olika böjelser och intressen. (sid. 187-188). ”Industri”-samhället kan inte längre kosta på sig lyxen att rasera statsapparaten, utan att äventyra den ekonomiska reproduktionen som helhet. Det är i denna tes som vi finner förklaringen till eurokommunisternas vägran att rasera statsapparaten – och det är helt följdriktigt att Bahro godkänner deras revidering av marxismen på den här punkten (sid. 160-161).

Motsättningarna mellan denna analys och de ”frihetligt socialistiska” slutsatser Bahro drar av den är slående. Eller närmare bestämt: *kombinationen* hos honom av en frestelse att tillgripa apologetiska förklaringar och en revolutionär instinkt leder till något slags blandprodukt, som rimmar illa med de storslagna och vittomfattande visioner som man återfinner i hans kritik.

”Arbetsdelningen måste övervinnas innan staten kan börja vittra bort.” Men vem är det då som kommer att *organisera* och *säkra* denna upplösning av den sociala arbetsdelningen? Byråkratin själv? Men visar inte Bahros egen analys att byråkratin ingalunda har något intresse av detta, utan att det förhåller sig tvärtom? Hur kan byråkratins monopol inom förvaltningen störtas (det är ju detta monopol som är grunden till den samhällseliga arbetsdelningen), utan att statsapparaten raderas och utan att de statliga funktionerna mer och mer överförs till arbetarrådskongresser, kommunkongresser, råd inom utbildningsapparaten, sjukvårdssektionen etc?

Staten är just precis *inte* lika med en uppsättning tekniska eller teknokratiska funktioner. Bahro visar själv detta vid ett antal tillfällen. Han förlöjligar partiets så kallade ledande roll, som inte är något annat än ett tafatt försök att rationalisera byråkratins maktmonopol:

”Partiet har omkommit till följd av dess byråkratisering och hyper-byråkratisering. Dess ‘kadrer’, de individer som går in i partiet, är så gott som helt och hållet hänvisade till att ta på

sig byråkratiska funktioner inom partiet, staten eller på ekonomins, vetenskapens och kulturens områden. När SED:s* centralkommitté har möte är det t ex en träffpunkt för de högst uppsatta parti-, stats-, fackförenings- och ekonomiska funktionärerna. . . . Idag möts de som 'centralkommitté' och fattar uppenbarligen beslut om partiets politiska linje. Men i morgon kan så gott som var och en av dem kallas till Generalsekreteraren för att ta del av hans 'instruktioner'; de är ju alla hans underordnade eller underordnade hans underordnade" (sid. 426-427). Eller som Bahro så träffande kommenterar det: "De individuella partimedlemmarna är i och för sig inte kommunister; de förnekas ju rätten att vara kommunister. När de tilltalas som kommunister sker det nästan undantagslöst genom att apparaten vädjar till deras kvasi-militära disciplin" (sid. 427).

Men det är ju just dessa byråkrater som styr och är staten! Vad har detta att göra med vad som är nödvändigt ur "objektiv, teknisk" synvinkel? Vad i den "nuvarande teknologiska nivån" skulle göra det så nödvändigt med denna "människans makt över andra människor", denna administration av människor till skillnad från administration av ting. Med andra ord: varför skulle en producenternas själv-organisering och själv-administrering vara "utopisk" i de industriellt utvecklade länderna (för Västtyskland, Frankrike och Italien måste ju räknas in bland dessa länder)? Varför skulle det nödvändiga "skiljedomsförfarandet" mellan "olika specifika intressegrupper" inte kunna genomföras av kollektivt valda representanter för de samverkande producenterna? Varför skulle det fordras en enorm apparat av funktionärer och gendarmer (för det är ju just vad staten är!), till och med under förhållanden av ett relativt överflöd och där de grundläggande behoven är någorlunda tillfredsställda?

Wolfgang Harich, landsman till Bahro och ny-stalinistisk ideolog (som eventuellt också har påverkat Bahro), är åtminstone mer logisk och materialistisk när han för tillbaka sin tes om statens, byråkratins och enpartisystemets beständighet – inklusive under kommunismen (en egendomlig kommunism!) – på att det alltid kommer att finnas tvång och en brist på materiella tillgångar . . . till följd av ekologisk nödvändighet!

En programmatisk förvirring på tre viktiga punkter

Dessa analytiska svagheter ger upphov till programmatiska tvetydigheter, som skulle få allvarliga följder om man drog slutsatserna till sin spets. (Det är vår förhoppning att kamratliga diskussioner, även om de som nu måste föras genom fängelsegaller, kommer att leda till att Bahro inte går så långt.)

Vi kommer här för det första in på den politiska och sociala innebörden av den samlade kritik som Bahro lägger fram. Är det eller är det inte så att *massorna måste upprätta sin egen politiska makt*? Eller måste vi nöja oss med att hoppas på en utdragen samhällsomvandling efter det att teknokraterna ersatt den politiska byråkratin vid makten?

Bahro är varken blind eller hycklare. Han inser mycket väl var problemet ligger. Trots all sin entusiasm för Pragvåren och de jugoslaviska erfarenheterna tvekar han ändå inte att skriva: "Det var inte av en tillfällighet som den främste ekonomiske teoretikern bakom reformen (i Tjeckoslovakien), Ota Sik, *inte* ville se verkliga arbetarråd i sitt land, utan en regim av direktörer till vilka arbetarråden skulle knytas" (sid. 116). Han kommenterar detta så här: "Om den tjeckoslovakiska reformrörelsen på ett eller annat sätt hade lyckats, skulle arbetarna ha återtagit kontrollen över sina fackföreningar, och det skulle ha gjort det möjligt för dem att förbättra sina politiska och sociala villkor. Men denna förnyelse skulle ännu tydligare ha påvisat deras underordnade ställning i en byråkratiskt dominerad stat" (sid. 224). Just precis!

* *SED* – det "tyska socialistiska enhetspartiet"; resultat av en sammanslagning mellan de kommunistiska och socialdemokratiska partierna i Östtyskland efter andra världskriget.

Så står valet: reform av det byråkratiska systemet eller en anti-byråkratisk politisk revolution. Eftersom Bahro är skeptisk mot arbetarklassens revolutionära potential uttalar han sig (ännu?) inte för en politisk revolution, men han understryker att en reformering av det byråkratiska systemet är otillräcklig. Ändå måste vi här erkänna att hans ständiga hänvisningar till ”kulturrevolutioner” (till skillnad från politiska revolutioner) bara är en undanmanöver som gör det möjligt för honom att kringgå svårigheten, men inte att lösa den. De tragiska erfarenheterna från den kinesiska kulturrevolutionen ger t ex bara utrymme för en slutsats: utan ett upprättande av proletarietets, de arbetande massornas, *politiska makt* kommer det inte att finnas några verkliga möjligheter att störta det maktmonopol som den ”byråkratiska kasten” utövar. (Bahro använder själv detta begrepp, sid. 13.)

En andra motsägelse när det gäller Bahros programmatiska ställningstaganden rör förhållandet mellan arbetarråden och kommunerna, vilka enligt Bahro skall utgöra den ”administrativa” basen för en stat ”i färd med att vittra bort”. Alla de avsnitt i boken som berör denna fråga är misstänkt vaga. ”Principen att människorna skall sluta sig samman” som det talas om är förstås lovvärd. Men vad betyder den konkret? Och då inte minst i ljuset av den oerhörda makt som Bahro tillerkänner kommunerna? Är tanken att dessa skall väljas genom allmänna omröstningar? Eller skall de byggas upp på ett system av rådsdelegerater? Skall det finnas råd inom vissa geografiska områden *och* fabriksråd eller bara det förra? Hur ska man kunna garantera att de som inte är producenter inte återigen kommer att låta påtvinga producenterna nya bördor? Icke desto mindre följer de logiskt av alla de förutsättningar som Bahro utvecklat i långa resonemang i sin bok.

Den tredje och kanske allvarligaste oklarheten hänger samman med frågan om enpartistaten. Det allra mest paradoxala i Bahros tänkande är att han – efter att först ha riktat elden mot byråkratin som helhet, för att sedan enbart koncentrera sina attacker mot den ”politiska” flygeln inom byråkratin (*die Politbürokratie*)– underlåter att klart uttala sig emot principen om ett enda parti och för ett flerpartisystem! Det längsta han går är att förespråka att det skapas ett ”kommunisternas förbund”. Det är inte klart om han med det menar ett enda parti, ett andra parti eller ett parti över huvud taget.

Det finns anledning att än en gång påpeka att Bahro varken är naiv eller godtrogen. Vid flera tillfällen försäkrar han att Jugoslavien – trots självförvaltningen på fabriksnivå och trots ”förbundet olika kommuner emellan” – fortfarande styrs av en byråkrati. Han tror inte heller att staten kan försvinna över en natt. Han erkänner de nuvarande produktivkrafternas kraftigt centraliserande tendens. Han har till och med en överdriven respekt för statens ”objektivt oundgängliga” roll.

Vem skall då kunna lösa problemen?

Är det möjligt för tusentals ”fritt sammanslutna” kommuner att bestämma exakt hur de nationella, eller till och med internationella, inkomsterna skall fördelas? Hur skall de arbetande massorna kunna välja mellan hundratals möjliga alternativ? Bahro vill backa upp ”initiativ underifrån” – och det med all rätt. Men om man förvägrar massorna de nödvändiga institutionella medel som måste till för att de skall kunna göra sammanhängande val mellan en serie alternativa strategier för den ekonomiska, sociala, politiska och kulturella utvecklingen – med andra ord mellan olika partier och tendenser – då är man tillbaka vid en kombination av tämligen oförarglig anarkistisk spontanitet på basnivå och en *byråkratiserad enpartiregim på toppnivå*. Det finns inga andra möjligheter – åtminstone inte under övergångsfasen från kapitalism till socialism, så länge som staten består.

Bahro kritiserar Lenins anti-byråkratiska kamp som otillräcklig och använder då följande uttryck:

”Man kan inte bekämpa apparaten med hjälp av en annan apparat.”

Det är sant. Men den uppenbara slutsatsen måste bli att den byråkratiska diktaturen inte kan utplånas så länge som den fortfarande har monopol på det centrala beslutsfattandet, dvs på de politiska besluten. Inte heller kan vi hysa illusioner om att ”politiken” – dvs de centrala besluten – på något magiskt sätt skulle försvinna under trycket från olika

”sammanslutningar”. *Sålunda är det den centrala beslutsprocessen som måste demokratiseras på ett genomgripande sätt.* Det finns inget annat medel för det än genom att det upprättas ett sampel mellan en politisk regim som vilar på de arbetande massornas rådssystem, olika kommunorgan och en mångfald partier och sammanslutningar på nationell och internationell nivå.

Bahro har för övrigt själv poängterat den socialistiska demokratins roll och dess materiella bas samt visat hur den måste kopplas till en bestämd form av planering. (Själv framförde jag samma idé i boken *Marxist Economic Theory*.) Bahro beskriver planeringssystemet i Östtyskland och Sovjetunionen, och kommenterar det på följande sätt:

”Vid första anblicken kan det synas som om planens främsta uppgift är att garantera att den allmänna produktionen av bruksvärden (då inklusive tjänster i ordets bredaste bemärkelse) sker enligt noga avvägda metoder genom en exakt kalkyl. I själva verket är det så att detta arbete upptar huvuddelen av den tid som planerarna på alla nivåer i hierarkin ägnar åt sitt arbete. Det är en enorm sifferexercis som krävs för att två eller tre gånger per år – i samband med utkastet till plan, den slutgiltiga planen och den korrigerade planen – beräkna strukturen av det som ska produceras och det arbete som fordras från ett oräkneligt antal moment i planen . . . och för att sedan göra bokslut över allt detta och värdera vad som krävts i form av arbetstid, maskiner och råmaterial. Åtminstone i princip stämmer det att det här verkligen rör sig om en vetenskaplig planering, som den påstår sig vara – så länge som det gäller de metoder som används för att fördela resurserna på ett visst sätt. Man kan också anta att de kalkyler som görs är ‘ärliga’ i meningen matematiskt korrekta. . . Men var tar då vetenskapligheten slut? I förutsättningarna – innan planeringen över huvud taget har påbörjats! Dessa förutsättningar – och med det menar jag *prioriteringar och preferenser** som planen skall säkra – kan inte bestämmas på ett objektivt och vetenskapligt sätt, så länge som det existerar olika motstridiga intressen inom samhällets ramar, vilka är resultat av en ojämn fördelning av knappa nödvändighets- och bekvämlighetsartiklar och, framför allt, en ojämlig fördelning av sådan kunskap och sådant arbete som är ägnat att utveckla människan och hennes kulturella nivå” (sid. 181-182, våra understrykningar).

Men under sådana omständigheter är statens huvudsakliga funktion i det efter-kapitalistiska samhället att bestämma de prioriteringar och preferenser som skall ligga till grund för planen. Och det finns bara två institutionella möjligheter att fastställa dem. Antingen är valet av dessa prioriteringar något som *påtvingas* producenterna/konsumenterna av krafter utanför deras kontroll (vilket också inbegriper ”marknadslagarna” under den så tragiskt välbekanta ”socialistiska marknadsekonomin”) – eller också bestäms det på ett demokratiskt sätt av medborgarna, producenterna/konsumenterna, själva. Eftersom det inte finns några materiella möjligheter för dessa människor att välja mellan 10 000 olika alternativa planer (eller för den delen att *utarbeta* 10 000 olika, sammanhängande planer varje år), är det en oskiljaktig del av en fungerande socialistisk demokrati att människorna har möjlighet att välja mellan vissa samlade alternativ till en helhetsplan. (Det skulle för övrigt kunna finnas utrymme för ytterligare valmöjligheter därutöver, eftersom varje sådan sammanhållen helhetsplan skulle rymma ett antal underordnade alternativ.) För att det skall kunna bli möjligt att formulera sådana helhetsalternativ krävs det just ett flerpartisystem med fri tillgång till massmedia och en fri debatt inom de breda befolkningslagren. Det är bara under sådana omständigheter som

* *Preferens* – när man föredrar något speciellt av flera olika möjligheter.

den enorma kraftkälla som ligger i den skapande initiativförmågan hos ett välutbildat och kulturellt högstående proletariat kan få fritt utlopp.

Efter denna hårda kritik mot Bahros bok kan det finnas anledning att runda av genom att än en gång understryka det viktiga bidrag som Bahro gett diskussionen om den politiska revolutionens problem. Låt oss framför allt återupprepa vår indignation över att den östtyska byråkratin satt en sådan tänkare inom lås och bom – anklagad för att ha tjänat de imperialistiska spioncentralerna! I ett brev som Engels skrev till August Bebel i protest mot den censur det tyska socialdemokratiska partiets ledning försökte utöva vid publiceringen av *Kritiken av Gotha-programmet*, utbrast Engels:

”Vad är skillnaden mellan er och Puttkamer (Bismarcks inrikesminister) om ni inom era egna led försöker införa en *Sozialistengesetz* (en anti-socialist-lag)?”

Fängslandet av Bahro utgör också en *Sozialistengesetz* inom arbetarrörelsen. Det står som en symbol för den östtyska byråkratin envälde. Liksom den franska Bastiljen på sin tid symboliserade ett okänt självhärskardöme för en hel generation frihetskämpar, representerar fängslandet av Bahro en utmaning mot hela arbetarrörelsen. Men också den östtyska Bastiljen kommer en dag att stormas av de arbetande massorna.

8. Det italienska kommunistpartiet och åtstrammingspolitiken

Av de olika eurokommunistiska partierna är det det italienska partiet (PCI) som gått längst i sin anpassning till den "egna" borgarklassens konjunkturella behov och som på det mest iögonfallande sättet ställt upp som det "egna" kapitalistiska systemets räddare i nöden. En mer detaljerad undersökning av PCI:s inriktning för den ekonomiska politiken är väl ägnad att klarlägga tendenser som gäller för eurokommunismen överhuvudtaget, men som ännu inte slagit ut i full blom i de övriga västeuropeiska länderna, Japan, Australien eller Mexiko.

En sådan genomgång kan dessutom ge de revolutionära marxisterna i olika länder material för deras diskussioner med medlemmarna i respektive kommunistpartier. Den kan hjälpa till att belysa den slående – och för kommunistpartiledningarna ganska besvärande – kontrasten mellan den till synes bestämda opposition mot olika åtstrammingsåtgärder som de franska, spanska, portugisiska, brittiska, svenska och belgiska kommunistpartierna fortfarande ådagalägger* (fast det är omöjligt att säga något om hur länge denna opposition kommer att sitta i) och det ohämmade sätt på vilket det italienska kommunistpartiet helt och fullt har anammat denna åtstrammingspolitik! En sådan diskussion kan också tjäna som en varning för arbetarrörelsen i dessa länder; de kan mycket väl komma att hamna i en liknande situation som Italien – *försåvitt inte* de fackliga aktivisterna och kommunistpartimedlemmarna kan väckas och mobiliseras i tid för att det skall kunna bli möjligt för dem att effektivt motsätta sig de motsvarande kursändringar som nu förbereds också i deras länder; och *försåvitt inte* det revolutionära avantgardet i tid lyckas förändra styrkeförhållandena inom arbetarrörelsen och arbetarklassen som helhet.

En "förklaring" till krisen som hämtats från den borgerliga ideologin

Ledarna för PCI har åtminstone en fördel: de står för en sammanhållen ideologi och politik. Deras strategiska målsättning är fullständigt klar, att till varje pris undvika en omfattande frontal* konfrontation mellan arbete och kapital, vilken enligt dem bara kan resultera i ett nederlag för arbetarrörelsen. Deras taktiska inriktning är inte mindre klar; den går ut på att motarbeta att den allvarliga ekonomiska kris som nu hemsöker den italienska kapitalismen skall sammanfalla med en intensifiering av klasstriderna; det är därför det italienska kommunistpartiet hänger sig åt en klassarbetspolitik på alla områden. Den ekonomiska politiken blir därefter; den innebär ett kraftfullt stöd åt den italienske regeringschefens Giulio Andreottis åtstrammingsåtgärder.

Men om det skall kunna bli möjligt att få de politiskt mest medvetna och avancerade arbetarna, intellektuella och studenterna att "köpa" hela den här politiken, så behövs det också något mer: ett ideologiskt hölje i form av ett försök att ge en strukturell förklaring till krisen och några idéer om hur den skall kunna övervinnas. Det var den uppgiften mer än något annat som Enrico Berlinguer, PCI:s generalsekreterare, ägnade sig åt vintern 1976-77.

Det som omedelbart slår en i detta försök att ge en sammanhållen ideologisk förklaring till PCI:s politiska och sociala projekt, är hur man mer och mer öppet överger marxismen – och det med en hastighet som blir närmast förbryllande om man tänker på hur försiktiga de tyska socialdemokratiska ledarna var när de företog sig något liknande under perioden 1914-23 (det

* I synnerhet med tanke på att det spanska kommunistpartiet nämns kan det finnas anledning att påpeka att detta skrevs i juni 1977, dvs innan det spanska partiets anslutning till den så kallade Moncloa-pakten, en bred lönepolitisk uppgörelse med Suarez-regeringen.

* *Frontal* – egentligen: framifrån; här ung. rakt på, direkt.

är nämligen denna historiska parallell som närmast faller en i minnet). Utan att överdriva vågar man påstå att den förklaring som Berlinguer nu ger till den ekonomiska krisen – och som återupprepas av de flesta PCI-ledare – eller åtminstone hans förklaring till denna kris konjunkturella särdrag, helt och hållet hämtats från de borgerligt ideologiska föreställningar som nu är förhärskande i väst och då till och med från dess minst ”progressiva” representanter.

I sin rapport till PCI:s centralkommittémöte i oktober 1976 (publicerad i PCI:s veckotidning *Rinascità* den 19 oktober 1976) begränsade sig Berlinguer till att ange två grundläggande orsaker till krisen: inflationen och ”överföringen av resurser” från de industrialiserade länderna till länderna i ”tredje världen” (dvs via uppgången i priserna på råvaror och då framför allt olja). I sitt slutanförande vid en konferens för intellektuella som sammankallats av PCI i januari 1977, blev Berlinguers ”förklaring” till den så allvarliga krisen reducerad till en enda faktor: de förändrade relationerna med den ”tredje världen”. Berlinguers tal har tillsammans med ett annat tal som han höll inför ett möte med kommunistiska arbetare i Lombardiet (30 januari 1977) publicerats av PCI i en broschyr med den talande titeln: *Åtstramning – ett medel för att förvandla Italien*¹ De följande citaten är från denna broschyr.

I Berlinguers tal till konferensen med de intellektuella hittar vi bl a följande:

Vi får aldrig förbise den allmänna betydelse som ligger i dessa folks (dvs folken i ”tredje världen”) mäktiga uppror – ett uppror som förändrat världshistoriens förlopp och som mer och mer vänder upp och ner på alla hittillsvarande och nuvarande jämviktsförhållanden världen över, men också inom de enskilda länderna. *Det är detta uppror – eller i vart fall, i huvudsak detta uppror – som lett till att de motsättningar som lagrats under hela efterkrigstidens kapitalistiska utveckling nu utlöses, med åtföljande exempellösa krisförhållanden i olika länder.* (Se sid. 16, våra understrykningar.)

Låt oss lämna det här med de ”exempellösa krisförhållandena” åt sidan; Berlinguer glömmer i hastigheten bort krisen 1929-32, som var betydligt allvarligare än den nuvarande. Men att fr a föra tillbaka den ekonomiska recessionen – eller åtminstone dess allvar – på de höjda oljepriserna, är verkligen att härma den borgerliga ideologin. (Låt vara att Berlinguer låter garnera sina teser med en pliktskyldig hänvisning till de nationella befrielseörelsernas mäktiga uppror.)

Detta slags förklaring liknar en så grov form av keynesianism att Keynes själv skulle ha tagit avstånd från den. Den låtsas okunnig om hela den internationella kapitalistiska ekonomins funktionssätt. Höjningen av oljepriserna sägs ha haft en deflationistisk* effekt på den imperialistiska ekonomin (till följd av en ”överföring av resurser”, som Berlinguer uttryckte det i sin rapport till PCI:s centralkommitté i oktober 1976). Detta skulle så ha drivit fram recessionen.

Olyckligtvis för anhängarna av denna teori är denna ”överföring av resurser” alls inte liktydig med de ytterligare inkomster som de oljeexporterande länderna inom OPEC/Organisation of Petroleum Exporting Countries/erhållit, utan svarar bara mot den andel av denna inkomst som *undanhållits* den internationella varu- och kapitalcirkulationen, dvs som lagts på hög i de oljeexporterande länderna. Den andel av sina ytterligare tillgångar som dessa länder använder för att köpa en större mängd varor i de imperialistiska länderna, kan därmed inte bidra till att ”minska efterfrågan i världen”. Tvärtom bidrar de till att *ytterligare öka efterfrågan* på exportvaror från de imperialistiska länderna (och leder därigenom också till en ökad produktion).

¹ Enrico Berlinguer, *Austerità Occasione per Trasformare l'Italia*, Rom 1977.

* *Deflation* – relativ minskning av den penningmängd som befinner sig i omlopp; motsats till inflation.

Överskottet i OPEC-ländernas bytesbalans var i själva verket lägre 1973, 1974 och 1975 än vad som ursprungligen antagits. Det uppgick till respektive 57 000 miljarder \$, 35 000 miljarder \$ och 34 000 miljarder \$. Detta motsvarar mindre än 2 procent av den årliga bruttonationalprodukten i de imperialistiska länderna, för 1975 mindre än 1 procent. De höjda oljepriserna har förmodligen inte bidragit med mer än 1 1/2-2 procent av prisökningarna. Det är därmed heller inte så lätt att inse hur en så pass allvarlig inflation och recession som den vi fått uppleva under de senaste åren ”mer än något annat” skulle ha berott på denna marginella andrahandsfaktor.

Men inte nog med det. Marxister – för att inte tala om Marx själv – har aldrig godtagit den teori som säger att ekonomiska kriser huvudsakligen eller helt och hållet skulle bero på en nedgång i den totala efterfrågan (vare sig nationellt eller internationellt). I själva verket förhåller det sig så att överproduktionen av varor är något som *föregår* en nedgång i den samlade efterfrågan i stället för att vara en produkt av den. Om efterfrågan kommer in i bilden så är det för att såväl efterfrågan som konsumtionen, *även om den ökar* strax innan en kris, inte gör det *i samma takt* som produktionskapaciteten. Överproduktionen – och dess nuvarande, speciella senkapitalistiska form av outnyttjad produktionskapacitet – är närvarande och fullt möjlig att urskilja i god tid innan den ekonomiska krisen bryter ut. Den var fullt skönjbar redan i början av 70-talet. Berlinguer har över huvud taget ingenting att säga om detta – det är heller inte så lätt att ge folkens befrielsekamp i den så kallade tredje världen skulden för sådana faktorer...

För marxister är en överproduktionskris inte bara en *kris i meningen att det råder en överproduktion av varor*. Det är också en *kris i betydelsen överproduktion av kapital*, som tar formen av en ackumulations-kris.

Såväl nedgången i den genomsnittliga profitkvoten som den outnyttjade produktionskapaciteten, gör att kapitalisterna minskar de produktiva investeringarna. Det är här vi finner den andra utlösande faktorn bakom krisen. Också den var fullt synbar vid slutet på 60-talet och i början av 70-talet. Men också den går Berlinguer spårlöst förbi. En svag kommunist gör en dålig marxist.. .

Det är inte utan anledning eller av ren salongsfäihighet som Berlinguer kastar ett århundrades utveckling av den marxistiska ekonomiska kristeorin överbord. Tesen om ”överföringen av resurser” till andra delar av världen är ägnad att teoretiskt rättfärdiga den ”nödvändiga” åtstramningspolitiken – de ”nedskärningar av konsumtionen som vi alla måste gå med på”.²

I denna analys lyser klasskampen med sin frånvaro. I stället får vi oss till livs en massa banala ord om ”lika fördelade bördor”, samma lösenord som ett oräkneligt antal liberala och reformistiska demagoger strött omkring sig i liknande situationer under de senaste årtiondena.

Den som ger upp klasskampen och ansluter sig till ett program för att rädda det kapitalistiska systemet, måste också i konsekvensens namn avsvära sig marxismen. Ideologin om att det ”allmännas bästa” och ”nationens öde” måste sättas i första rummet – uttryck som Berlinguer gång på gång använder i de tal vi hänvisat till – svär uppenbarligen falskt mot de ”dammiga teorier” som någon ”kufisk figur” framförde någon gång på 1800-talet om en *oförsonlig* motsättning mellan arbete och kapital, mellan arbetarklass och borgarklass, också i varje enskilt kapitalistiskt land. Eftersom de strategiska och taktiska intressena kräver att ideologin om ”det

² ”Det var inte av en tillfällighet som vi i den ”Rapport om det ekonomiska tillståndet i Italien” som vi utarbetade inom CESPE och publicerade nu i juli, talade om hur nödvändigt det är med en ’betydande minskning’ av den andel av bruttonationalprodukten som är avsedd för konsumtionsändamål. Det är nödvändigt, inte bara för att återställa betalningsbalansen, utan också och framför allt för att finansiera investeringar” (Eugenio Peggio, PCI-ekonom, i *Politica e Economia* september-oktober 1976).

allmännas bästa” sätts främst finns det heller ingen anledning att klänga sig fast vid marxismen...

Denna utveckling mot ett klart avståndstagande från marxismen, som inte formaliserades förrän helt nyligen, har gått så snabbt att det är ”risk” för att de aktiva partimedlemmarna och t o m de mest eftergivna kadrerna inte hänger med i svängarna. Det gäller därför att maskera denna utveckling och sopa igen spåren. Denna otacksamma uppgift anförtroddes en medlem av PCI:s ekonomiska kommission, Sergio Zangirolami. I en snabbt hopradsad skrift lyckas han med konststycket att – efter att ha skisserat den marxistiska kristeorin i en första del (låt vara på ett ganska summariskt sätt) och utvecklat en analys av den nuvarande krisen och PCI:s förslag till åtgärder i del II – slutligen i den tredje delen bryta varje förbindelse mellan denna ”allmänna teori” och den ”specifika analysen”. Profitkvotens fall, som spelar en viktig roll för den ”allmänna analysen”, nämns inte ens i analysen av den nuvarande krisen.³

Krisens och åtstramningspolitikens plats i historien

Även om krisen ytterst är ett resultat av nedgången för den genomsnittliga profitkvoten, utgör den samtidigt den mekanism som det kapitalistiska produktionssättet utnyttjar för att kunna återuppta ackumulationen och åter höja profitkvoten. Krisens objektiva funktion är att minska kapitalets värde (genom att de mest sårbara företagen slås ut) – och följaktligen att öka utsugningen av arbetarklassen. I de imperialistiska länderna kan man nu skönja en sådan ökad profitmängd och profitkvot.⁴

Det är ytterligare ett anmärkningsvärt faktum att Berlinguer, i den 100-sidiga skrift som vi diskuterar här, *bara nämner begreppet profit en enda gång (sid. 59) och då på ett heltigenom positivt sätt:*

”Vi försäkrar”, skriver Berlinguer, ”att marknaden, den privata företagsamheten och profiten kan och måste fortsätta att fungera inom ramen för en ekonomi, som utgår ifrån och anpassas till den allmänna viljan.”

Det är allt han har att säga. Tyst som en kyrkråtta!

Eftersom Berlinguer kastar såväl den marxistiska kristeorin som klasskampens teori överbord, tvingas han oundvikligen också att fördunkla den bistra verkligheten: *att åtstramningspolitikens verkliga innebörd är att omfördela nationalinkomsten till förmån för borgarklassen och till nackdel för lönearbetarna.*⁵ I det kapitalistiska systemet finns det ingen annan väg att återställa profitkvoten, genomdriva ökade produktiva investeringar och säkra en varaktig ekonomisk återhämtning.

Helmut Schmidt och andra högersocialdemokrater av det mer aggressiva slaget har åtminstone den förtjänsten att de är rättframma när de, från sin högt uppsatta position låter kungöra för folken att ”dagens profiler ger morgondagens jobb”. Men Berlinguer står inför en av de mest radikaliserade och stridbara arbetarklasserna i världen och kan därför inte uttala sig med samma brutala rättframhet. Han tvingas därför att klä sin dödssynd, sitt förräderi mot

³ Sergio Zangirolami, *Economia Politica Marxista e Crisi Attuale* (Marxistisk politisk ekonomi och den nuvarande krisen), Rom, april 1977.

⁴ Låt oss visa ett exempel på detta – från Australien. 1976 ökade profiterna där med 33 %, lönerna med 11,6 % och levnadsomkostnaderna med 15 %. Som ett resultat av denna reallöneminskning, växte profitens andel av nationalinkomsten till den högsta sedan 1970.

⁵ Fast PCI:s veckotidning *Rinascità* den 20 maj 1977 publicerade en redogörelse för en diskussion mellan olika kommunistiska ekonomer, där en viss Napoleoni rapporterades ha tryckt på att det var nödvändigt att öka den produktiva sysselsättningen, dvs ”att stimulera krav på arbetskraft inom industrin; /och för den skull/ . . . måste vi, jag upprepar det, ta itu med den ekonomiska situation som dessa företag befinner sig i, med drastiska åtgärder och i synnerhet då för att påverka arbetskraftskostnaden i företagen”.

proletariatets klassintressen, i en något lite mindre utmanande skepnad, genom sitt hycklande och mystifierande sätt att förklara sina ståndpunkter (liksom de tyska socialdemokraterna gjorde 1918-23).

Det är därför som åtstramningspolitiken – dvs de åtgärder som är ägnade att driva de kapitalistiska profitterna i höjden – dränks i en ogenomtränglig fraseologi om ”ekonomisk programmering”.^{*} Vi återkommer till vad denna ”programmering” verkligen innebär för dagens italienska samhälle. Så mycket står klart att det här inte bara är fråga om munväder. Långt därifrån. Men innan vi går in på denna ”programmerings” ekonomiska funktion, kan det finnas anledning att lyfta på förlåten och beskriva dess mystifierande roll.

Berlinguer låter påskina att en sådan ”programmering” skulle kunna hjälpa fram en avsevärd höjning av den offentliga konsumtionen (som kollektiva transporter, bättre bostadsvillkor, sjukvård, utbildning och kultur); bidra till en modernisering i stor skala av jordbruket i södra Italien, en minskning av arbetslösheten, i synnerhet av de dramatiska siffrorna för ungdomsarbetslösheten,⁶ och en fantastisk utveckling av den vetenskapliga forskningen (jfr Rinascità 19 oktober 1976). I själva verket finns det bara två alternativ:

- *Antingen* kommer den nödvändiga ”överföring av resurser” (som Berlinguer skulle ha kallat det) som måste till för att finansiera alla dessa jättelika projekt, fr a att göras på bekostnad av mervärdet. I så fall kommer det också att visa sig i en ny nedgång för profitkvoten och därmed också i en ännu mer omfattande ”investeringsvägran” än den som genomfördes under och strax efter lågkonjunkturen.
- *Eller också* kommer denna överföring främst att drabba konsumenterna, *dvs betyda en drastisk minskning av reallönerna* – något som arbetarklassen knappast kommer att finna sig i (även om PCI manar den till det) så länge som den fortfarande i stort sett har kvar sina organisationer och sina demokratiska rättigheter. I båda fallen leder PCI:s ”projekt” till en ren katastrof för proletariatet.

Det mest troliga – och det som stämmer bäst överens med de gångna årtiondenas erfarenheter av ”ekonomisk programmering” (i framför allt Frankrike, Holland och Belgien) – är att påtagliga *realiteter* som den privata äganderätten till produktionsmedlen, kapitalisternas makt och rätt att förfoga över maskiner och arbetskraft, sätter bestämda ramar för den ”ekonomiska programmeringens” inflytande och effektivitet. Även de mest ambitiösa planer kommer i stort sett att stanna på papperet under dessa villkor. I praktiken kommer endast de projekt att se dagens ljus som stämmer överens med storkapitalets intressen, de som kompletterar och fullständiggör kapitalets egna investeringsprogram och förbättrar dess egen lönsamhet (antingen direkt eller indirekt).

I ett kapitalistiskt system (låt oss upprepa det!) är detta bara ett sätt att hindra den ”privata sektorn” från att systematiskt undergräva det som man inom den ”offentliga sektorn” så mödosamt börjat bygga upp (naturligtvis på ett långsamt och byråkratiskt sätt – eftersom vi ju här har att göra med en ”offentlig sektor” som administreras av en borgerlig stat; PCI avhåller sig för övrigt nog från att kräva arbetarstyre över de nationaliserade företagen).

Av strukturella skäl kan ingen ”ekonomisk programmering” under kapitalismen fungera som något mer än ett bihang till de privata företagen – och fr a då monopolen och trusterna. Att

^{*} *Ekonomisk programmering* – försök att införa större mått av planmässighet inom ekonomin (som i ett kapitalistiskt samhälle dock hela tiden möter oöverstigliga hinder i form av den privata äganderätten till produktionsmedlen och den därmed följande konkurrensen).

⁶ Enligt Milano-tidningen *Mondo Economico* från den 21 februari 1976 skulle ungefär 62 % av de arbetslösa arbetarna i Italien våren 1975 ha varit under 25 år. Av dessa sammanlagt 775 000 arbetslösa ungdomar hade 620 000 aldrig haft något arbete.

försöka locka arbetarna med tal om att det skulle kunna vara tvärtom – det är att helt enkelt förleda dem. Det är att låta påskina att den så kallade ”blandekonomin” på något mirakulöst sätt skulle kunna befria dem från den kapitalistiska profitjaken och konkurrensvånget – dvs att det här skulle kunna röra sig om en ekonomi som till sin struktur är annorlunda uppbyggd än den kapitalistiska ekonomin och som följer andra utvecklingslagar än de som gäller för det kapitalistiska produktionssättet. Detta är ett stort illusionsmakeri, som hundra gånger om vederlagts av historien.⁷

Den verkliga innebörden av PCI:s ekonomiska politik

Betyder då detta att talet om ”ekonomisk programmering” bara är en fint? Om så vore fallet skulle det vara svårt att begripa varför den införts i det ena imperialistiska landet efter det andra. Det skulle också vara svårt att förstå den verkliga innebörden av PCI:s dubbla invit till den italienska borgarklassen.

I Berlinguers tal finner man kraftfulla fördömanden, som ibland också tar sig överdrivna, patetiska* uttryck. Men det gäller då förvisso inte några fördömanden av det kapitalistiska produktionssättet, eller av att de enskilda företagens vinster får fungera som ekonomins drivkraft, och definitivt inte heller av det kapitalistiska ackumulationssättet! Nej, det som Berlinguer uttalar sitt höga missnöje med i sina tal, är 50-och 60-talens *konsumtionsmodell*, grundad som den är på ”kapitalvaror” och med privatbilismen som symbol. Han kombinerar denna sin anklagelse med ett allmänt fördömande av allt ålderstiget, efterblivet och underutvecklat i den italienska kapitalismen...

”Åtstrammingspolitiken kan – beroende på dess innehåll och de krafter som bestämmer hur den tillämpas – användas antingen som ett redskap för att driva fram ekonomisk depression, politiskt förtryck och fortsatt social orättvisa eller också som ett möjligt instrument för en ny ekonomisk och social utveckling för en noggrann kontroll av statsapparaten, för en djupgående förändring av själva grunden för det existerande samhället och för att försvara och vidga demokratin” (sid. 44-45).

På annat håll förklarar Berlinguer:

”För mig tycks det i själva verket uppenbart att dessa mål kommer att bidra till att skapa en social grundval och en ekonomisk och finanspolitisk inriktning, direkt riktad mot slöseri, privilegier, parasitism och resursförstöring. På så sätt kommer de också att förkroppsliga själva innebörden av en verklig åtstrammingspolitik och dess egentliga väsen. Ja mer än så: man kan lägga märke till hur orättvisa och lättsinne ofta gått hand i hand – och går hand i hand – i samhällen som håller på att vittra sönder; medan rättvisa och sparsamhet går hand i hand i sådana samhällen som befinner sig i framåtskridande” (sid. 27).

Om någon skulle tveka att instämna i denna vår hårda kritik av Berlinguer; om någon till äventyrs skulle tro att det bakom vaga uttryck som ”omvandling av samhällets grundvalar” och ”ny social utveckling” trots allt skulle kunna vara tal om något slags socialistiskt projekt eller något projekt för kapitalismens avskaffande (även om det uttrycks i oklara och förvridna

⁷ Ledningen för PCI betonar medvetet det beklämmande misslyckande som fram tills idag har kännetecknat den ”ekonomiska programmering” som tillämpats i Italien. 1965-70 års ”program” förutskickade en nettoökning på 800 000 arbeten; men i själva verket skedde det en minskning med 172 000. Detta program utgick också ifrån en önskan om att skillnaden mellan det ytterligare värde som varje person bidrar med i landet som helhet jämfört med den södra delen av Italien skulle minska från 22 % till 15 %; i själva verket skedde det en ökning från 22 % till 24 % (se Zangirolami, citerat arbete sid. 92). Men i stället för att förklara detta misslyckande ur de inneboende motsättningarna i varje form av *kapitalistisk* ”programmering” som ju fjättras av kravet på profit, konkurrensen, det privata berikandet och den privata tillägnelsen av vinsterna så skyllde man dem på ”svagheten” och ”ineffektiviteten” hos center-vänsterregeringarna.

* *Patetisk* – här ung. högtravande.

termer) – så försummar inte Berlinguer själv några chanser att dementera sådana föreställningar. Han är ju angelägen om att ge borgarklassen sina garantier och det gör han också utan någon som helst tvekan. I sin rapport till partikonferensen med de intellektuella uttryckte han det så här:

”Det som vi tagit itu med gör vi inte som propaganda eller därför att partiet drivs av en överdriven lust till exhibitionism*. Vi gör det för att visa förtroende. Vi gör det för att återigen visa vår strävan efter enhet. Vi vill genom vårt bidrag mana de andra partierna till enhet, så att det skall bli möjligt att få igång det verkliga arbetet och få till stånd gemensamma åtaganden från samtliga demokratiska och folkliga krafter (vilket i PCI:s ögon också innefattar kristdemokraterna, den italienska borgarklassens viktigaste parti – E.M.). Av samma skäl – eftersom vårt projekt just söker enhet och är utformat och motiverat därefter – så tror jag inte man kan säga att det är avsett att vara, eller är, *något slags övergångsprogram till ett socialistiskt samhälle*. Det är mer blygsamt och konkret än så. Dess uppgift är att föreslå en utveckling för ekonomin och samhället som helhet med sådana särdrag och sådana funktionsformer att detta förslag kan få stöd och samtycke också från alla de italienare som inte står för socialistiska eller kommunistiska uppfattningar, men som ändå upplever behovet av att frigöra sig och sitt land från de orättvisor, förvrängningar, orimligheter och sönderslitande effekter som vi drivs till, därför att den nuvarande grundvalen för samhället ser ut som den gör.” (Sid. 24-25)

Det är klart uttryckt så att det räcker. Det betyder, vi önskar inte en omedelbar övergång till socialismen. Våra förslag har inte sådana avsikter. Men eftersom det nu en gång för alla är så att det inte finns samhällen som samtidigt är både kapitalistiska och icke-kapitalistiska, eftersom talet om ”blandekonomi” bara är amsagor – så innebär ”vårt” förslag (även om vi inte uttrycker det på ett sådant sätt att arbetarna helt och fullt skall inse det, medan däremot borgerligheten – med sin oerhört mycket större politiska erfarenhet – uppenbarligen förstått vad det är fråga om) att en ”*oförnuftig*”, *ålderstigen och orimlig form av kapitalism*, där en stor del av mervärdet slösas bort genom den av kristdemokraterna så omhuldade ”parasitismen” och ”kollegialismen”, ersätts av *en moderniserad, förnuftsmässig konkurrenskraftig, utvecklingsbar och dynamisk kapitalism*. Det är bara inom ramen för en sådan ”rationell” kapitalism, som arbetarrörelsen kommer att kunna befästa och utvidga det den redan tillkämpat sig; som arbetarnas levnadsstandard kommer att kunna öka igen efter en period av ”nödvändiga” nedskärningar (naturligtvis med ”jämligt fördelade bördor”).

Än en gång ser vi här en ren och skär upprepning av det klassiska socialdemokratiska projekt som en gång utformades av den tyske fackföreningsledaren Fritz Tarnow under den stora krisen 1929-32; man tilldelar sig själv rollen som den sjuka kapitalismens läkare – för om patienten inte tillfrisknar så kommer aldrig den gemensamma kakan att växa och arbetarnas lott blir allt mindre.

Är då den ekonomiska politik som PCI föreslår den italienska borgarklassen trovärdig? Kommer den att ha någon chans att lyckas? Ja och nej. Utan tvekan skulle de stora italienska monopolerna i och för sig inte ha någon anledning att ställa sig fientliga till åtstrammingsåtgärder som genomdrivs med PCI:s och fackföreningsrörelsens aktiva deltagande (dvs genom att man rider på det tryck som de förmår utöva); inte heller till att många olika former av slöseri och ekonomiskt lättsinne som plågat den italienska kapitalismen alltsedan landets enande (därför att landet enades på ett historiskt ganska säreget sätt) och framför allt sedan fascismen försvinner. Det kristdemokratiska styret har knappast utplånat dessa historiska företeelser, trots tjugo års ekonomisk expansion. Det finns i ett sådant projekt ingenting som är oförenligt med produktionen, realiseringen och ackumuleringen av mervärde, vilket är kapitalismens själva väsen och innersta grundval. *Under gynnsamma ekonomiska och sociala omständigheter* skulle ett sådant projekt kunna väcka ett allmänt samtycke från storkapitalets

* *Exhibitionism* – en överdriven vilja att visa upp sig, att ”pråla” med sina egna företräden.

sida (frånsett dess mer efterblivna och parasitära skikt), såsom de Gaulle i Frankrike lyckades vinna stöd för sina planer på en femte republik – en på det stora hela giltig jämförelse.⁸

Men det finns ett kruz! PCI:s projekt kommer tjugo år för sent. Det utgår ifrån att det är möjligt med en kraftfull ekonomisk expansion för den italienska kapitalismen och då framför allt på världsmarknaden. Men i själva verket är det allra mest troliga tvärtom en varaktig avmattning i världshandelns tillväxttakt och en skärpning av den internationell. konkurrensen. I detta sammanhang har den italienska kapitalismen klara strukturella nackdelar, till följd av sitt förflutna (något som också PCI:s företrädare är medvetna om). I det mest gynnsamma fallet skulle det behövas enorma investeringar under en hel historisk period bara för att väga upp dessa nackdelar och för att över huvud taget kunna bevara landets konkurrensförmåga. Att också erövra en kvalitativt mycket större andel av världsmarknaden än för närvarande framstår som fullkomligt verklighetsfrämmande. Inte ens de italienska kapitalisterna själva tror på det.

Perspektivet på den italienska kapitalismens ”modernisering” och ”rationalisering” leder därmed över till ett perspektiv på en varaktig och långsiktig minskning av den andel av nationalinkomsten (som i sin tur bara kan växa i långsam takt), som används för konsumtion. Därmed ger den också upphov till antingen samhälleliga spänningar och en allvarlig och långvarig social kris eller också till nederlag och demoralisering av arbetarklassen och en tillbakagång för hela arbetarrörelsen. I båda fallen innebär det också ett misslyckande för PCI:s projekt.

Men just därför att denna plan på en modernisering av den italienska kapitalismen utformas inom ramen för bestämda internationella villkor, så rymmer den också en annan dimension som de olika PCI-analyserna knappast tar hänsyn till. Till följd av den växande internationella konkurrensen; på grund av det stora gapet mellan, å ena sidan de stora växande och lönsamma monopolens verksamhetsområde (där Fiat och Pirelli kan sägas utgöra ur bilden), och å andra sidan de mer avgränsade offentliga och ”blandade” företag som är dömda att försöka överleva så gott det nu går med hjälp av återkommande och växande subventioner från den offentliga sektorn – så kommer intressena, aktiviteten och inriktningen hos de ”multinationella företagen” med italienskt ursprung att ha en tendens att mer och mer utvecklas utöver de nationella gränserna. Därav följer att vi kommer att få se en växande internationell kapital-sammanslagning, via sammanslagningar eller genom att det ena företaget uppgår i det andra. Fiat/Allis Chalmers och Pirelli/Dunlop är exempel på detta.⁹ En annan slutsats är att varje form av kapitalistiskt präglad ”nationell, ekonomisk programmering” – dvs varje form av programmering som respekterar den privata äganderätten, kravet på profiter och marknads-lagarna – i allt mindre grad kommer att kunna påverka omfattningen, inriktningen och förläggningen av sådana monopols investeringar.

PCI:s ledare har en vag känsla av att det också förhåller sig så (men utan att dra några strategiska eller taktiska slutsatser av det). I 1976 års valprogram framhåller PCI bl a följande, i ett kapitel med rubriken ”Hur vi kan övervinna den ekonomiska krisen”:

”Vi väljer fortfarande att acceptera ett ’öppet’ marknadssystem, ett system med en fri internationell konkurrens ... Men det finns ingen motsättning mellan en anti-protektionistisk inriktning och att

⁸ Om olika försök som PCI gjort att länka sin åtstrammingspolitik till mer långsiktiga projekt – speciellt uttryckt i en rapport med rubriken *Proposta di Progetto a Medio Termine* (Utkast till ekonomiskt projekt på medellång sikt) författad av en ekonomisk kommission tillsatt av PCI:s centralkommitté i juni 1977 och publicerad med förord av Giorgio Napolitano – se Livio Maitans artikel om ”PCI:s ekonomiska projekt på medellång sikt”, *Inprecor* nr 13, nya serien, 29 september 1977.

⁹ Den andel av Fiats omsättning som satsades utomlands var 1973 fortfarande 40 %, men har nu passerat 50 %-strecket och lär snart vara uppe i 60 % (jfr Arturo i *Consigli*, nr 27/28 augusti–september 1976).

godkänna en investeringspolitik som har till uppgift att, till konkurrenskraftiga priser, öka Italiens produktion av jordbruks- och industrivaror, vilka under de senaste åren fått importeras i växande omfattning och till stigande priser. . . . Det krävs en sådan investeringspolitik att Italien förmår tränga in på teknologiskt mer avancerade områden, för att därmed också förstärka och förnya landets exportkapacitet” (*l’Unità*, 16 maj 1976).

Men om nu alla imperialistiska länder försöker minska importen och öka exporten – vad blir då det sammanlagda resultatet? Blir det då inte en övermäktig uppgift för Italien (om vi fortfarande utgår ifrån att arbetarklassen inte fått vidkännas något avgörande nederlag)? Man måste alltså föra resonemanget vidare. För PCI:s del blir resultatet följande bedrövliga ”lösning”, såsom den formulerats av Luciano Lama, ledare för CGIL (Italiens största landsorganisation) och själv en av ledarna för det italienska kommunistpartiet:

”Det är uppenbart att det ömsesidiga beroendet mellan olika länders ekonomiska politik hela tiden ökar, allteftersom tiden går. . . . Jag utesluter därför redan på förhand att det skulle vara möjligt för oss att uppnå eller ens närma oss den fulla sysselsättningen genom att bara lita till våra egna förutsättningar. . . . Tvärtom är det nödvändigt för oss att agera inom ramen för internationella sammanslutningar, inklusive ekonomiska sammanslutningar, för att förmå de västeuropeiska länderna och hela den avancerade kapitalistiska världen att inse att det ligger i vars och ens intresse att bidra till att lösa problemet med den italienska arbetslösheten”.¹⁰

Kan man sjunka djupare när det gäller banaliteter – i fråga om att sprida enfaldiga, falska föreställningar inom arbetarklassen? Lama börjar med att tillstå att krisen är osedvanligt allvarlig. Han fortsätter med att betona hur våldsam den kapitalistiska konkurrensen verkligen är – och han erkänner slutligen att de italienska kapitalisterna har ett speciellt dåligt utgångsläge. Han erkänner också att dessa kapitalister försöker minska ”kostnaderna för arbetskraften” för att på så sätt ”hjälpa fram” produktionen. Är inte arbetslösheten i *grund och botten* ägnad att underlätta just detta?¹¹ Men Lamas slutsats blir i stället att sätta sin lit till utländska kapitalister som säkert är helt beredda att avstå en bit av världsmarknaden för att hjälpa det kära Italien att ”lösa sina arbetslöshetsproblem”. Låt vara att borgerligheten i olika länder alltid haft för vana att följa djungelns lag och försöka *exportera arbetslösheten* till omkringliggande och konkurrerande länder när det råder kris (jämför t ex hur schweiziska, västtyska och beneluxländernas kapitalister också denna gång beter sig på det sättet, när de skickar hem italienska invandrare). Men Lama säger sig ändå tro att dessa rovgiriga kapitalister plötsligt kommer att gå med på att *öka arbetslösheten i de egna länderna mitt under en period av kris* till fromma för Enrico Berlinguer. Och denna löjeväckande analys framställs sen också som ett exempel på kommunistisk klokhet!

Det är sant att PCI inte alltid talar med en och samma röst. Det är inte bara inom centralkommittén, utan också inför offentligheten som olika talesmän för partiet uttrycker olika uppfattningar. Exempelvis drog sig inte Georgio Amendola, ledare för PCI:s högerflygel för att i en artikel i oktober 1976 göra sig till tolk för en uppfattning som gick nästan rakt emot den som var de kommunistiska fackföreningsaktivisternas (för övrigt under den betecknande titeln ”Koherens och stränghet”):

”När vi talar om de nödvändiga offer som arbetarna måste finna sig i om krisen skall kunna övervinnas, skulle det vara felaktigt att uppfatta dessa offer som ’eftergifter’ till kapitalisterna och regeringen, såsom ibland sker, eller som ’priset’ för någon slags kommunistisk manöver,

¹⁰ Luciano Lama, *Intervista sul Sindacato*, utgiven av Massimo Riva i oktober 1976, sid. 101.

¹¹ Vi finner här ett nytt fall när en grundläggande tes hos Marx har övergetts. För Lama är det inte längre något objektivt nödvändigt för kapitalet att den industriella reservarmén /dvs den ”armé” av arbetslösa som står till arbetsmarknadens förfogande/ återskapas med jämna mellanrum. Detta är, enligt honom, bara en tes som ”borgerliga ideologer” då och då för fram och som lika väl kan ersättas med den precis motsatta uppfattningen (cit. arbete sid. 103-104).

vars syfte egentligen är att till varje pris få in partiet i regeringen. Dessa offer är tvärtom nödvändiga om det över huvud taget skall bli möjligt för landet att rädda sig undan krisen på ett sätt som verkligen står i överensstämmelse med arbetarnas intressen; om ungdomen ska kunna få jobb, om folkets levnadsförhållanden skall kunna förbättras. . . . Därför är det inte heller riktigt att ta upp en diskussion om vilken ersättning man skall kräva i gengäld. Dessa offer är nödvändiga som en del av ansträngningarna att förändra förhållandena” (citerat av Henri Weber i *Parti Comunista Italien: Aux sources de l’Eurocommunisme*, sid. 68).

”Kommunisten” och ”marxisten” Amendola tycks ha varit oförmögen att förutse eller föreställa sig att de offer som arbetarna blir påtvingade ökar de *kapitalistiska* profitterna och hjälper *borgarklassen* ut ur krisen, utan att ge jobb åt ungdomen, samtidigt som folkets levnadsvillkor snarare försämras än förbättras.

Är det för övrigt inte något av en nattstånden borgerlig ideologi att så glatt försäkra att det är ”nödvändigt” för arbetarna med dessa ”upppoffringar” i sin levnadsstandard under perioder av kris?¹² Dessa upppoffringar är ungefär lika ”oundvikliga” som de ekonomiska kriserna som sådana. De härrör ingalunda från något ”ödesbestämt” eller någon ”järnlag”. De har sitt ursprung i det kapitalistiska produktionssättets själva existens, något som varken är ”ödesbestämt”, ”oundvikligt” eller evinnerligt, utan tvärtom bygger på vissa bestämda sociala och politiska styrkeförhållanden. Det kan med andra ord också störtas av en tillräckligt stark, medveten och enig arbetarklass. Också inom ramen för detta produktionssätt, är den exakta fördelningen av nationalinkomsten mellan löner och vinster ingalunda förutbestämd; den följer inte heller på något automatiskt sätt ur arbetslöshetsnivån. Den bestäms av ”styrkeförhållandet mellan de klasser som står emot varandra”; med andra ord: klasskampens upp- och nedgångar.

Det är nästan så man skäms att behöva påminna någon som fortfarande kallar sig kommunist om dessa enkla sanningar. Men Amendola låtsas glömma att det kommunistiska partiets ursprungliga och historiska uppgift inte alls var att försöka övertyga arbetarna om det ”oundvikliga” i de ekonomiska kriserna och de ”nödvändiga” ”offer” som det skulle tvinga proletariatet till, utan snarare att skola, organisera och mobilisera dem till ett orubbligt försvar för sina intressen; att förbereda störtandet av det kapitalistiska system som är själva upphovet till kriser och arbetslöshet; och att då just dra fördel av de ögonblick av svaghet och allvarlig kris som detta system ibland drabbas av för att uppnå detta mål.

PCI:s facklige ledare Bruno Trentin gör sig däremot omaket att tala ett helt annat språk. Han försäkrar att ”en alternativ politik oundgängligen måste bära fram en kvalitativ förändring av systemet. Och då inte en mer förnuftig kapitalism, utan ett ekonomiskt övergångssystem. Där det blir möjligt för kollektivet att bestämma en ny fördelning av investeringarna, en ny sorts omfördelningspolitik såsom den som idag stöds av fackföreningsrörelsen inte genom dekret, utan genom massaktioner, nya former av arbetarkontroll, nya förhållanden mellan de traditionella representativa institutionerna och nya former av gräsrotsdemokrati. . . . Detta kan inte beskrivas som en omstrukturering eller kapitalistisk rationalisering. Det är min uppfattning, och det är också något som den italienska kapitalismen är helt medveten om, att det som utmanas genom en sådan utveckling är kapitalets rätt att bestämma över profiten” (sid. 120 i den nyss citerade skriften).

¹² ”Den skada som olika slags demagoger gör – när de hävdar att vi vill påtvinga arbetarna olika bördor – är enorm. Det är arbetarklassen de skadar, inte partiet. Och det beror då inte bara på att sådana upppoffringar är nödvändiga, antingen vi nu vill det eller inte, utan också därför att de på detta sätt döljer det allra viktigaste förhållandet ... nämligen att dessa upppoffringar, såvida de inte bestäms utifrån klara politiska överväganden – utifrån en medveten plan som syftar till reformer och jämlikhet – kommer att bestämmas av marknaden, dvs av en kapitalistisk mekanism” (Alfredo Reichlin, *Rinascita*, 3 december 1976).

Låt oss här förbigå de olösliga motsättningarna mellan en politik som innebär nedskärningar och försämrad levnadsstandard för arbetarna och massaktioner som drivs så långt att de kan leda fram till en arbetarnas kontroll över produktionen och investeringarna i motsättning till kapitalisterna. Trentin förbiser att – om vinsterna nu skall kunna delas i enlighet med ett ”socialt nytto”-kriterium som utformats av fackföreningarna och arbetarpartierna – så måste vinsterna först produceras. Det måste, annorlunda uttryckt, först till tillräckligt stora investeringar och en tillräckligt hög sysselsättning. Men kapitalisterna investerar inte i avsikt att tjäna ”kollektivet” eller den ”sociala nyttan”. De investerar för att på så sätt kunna få en så hög vinst som möjligt och sedan fritt kunna förfoga över denna vinst (inom ramen för de skatterestriktioner som de emellertid kan tänja ut genom lurendrejeri och olika former av institutionaliserad skattesmitning). Om deras förhoppningar och förväntningar därvidlag kommer på skam, går de i strejk: de vägrar att investera. Därmed sjunker sysselsättningsnivån. Planens alla storslagna projekt går upp i rök. Men också de ökade sociala spänningar som oundvikligen skulle följa på de växande ”massaktionerna”, för att inte tala om ”de nya formerna av gräsrotsdemokrati” och en allmän arbetarkontroll, vilka skulle leda till precis samma resultat.

Med andra ord är alltså det ”ekonomiska övergångssystem” som Trentin står för med samma slags mystifikation som talet om ”blandekonomi”. Ingen har någonsin lyckats visa hur kapitalisterna skall kunna förmås att hålla fabriker igång, i strid med sina egna intressen. Antingen råder profitens (dvs den privata profitens) lagar – vilket betyder att systemet tjänar kapitalet och (under och efter en kris) *slår mot de arbetande massorna* – eller också har vi att göra med ett försök att, på fabriksnivå och inom det ekonomiska livet som helhet, genomdriva en ordning som strider mot borgarklassens intressen. I så fall måste borgarklassen berövas sin rätt att äga produktionsmedlen – fabriker måste nationaliseras, profiten konfiskeras, omfattningen och inriktningen av investeringarna beslutas av kollektivet och alla nödvändiga resurser som krävs för att *denna* plan skall kunna genomföras, mobiliseras för just detta syfte. Det är inte något som kan genomföras via allmänt ”sambörstånd”. Man brukar tala om det som inledningen till den socialistiska revolutionen. Att försöka sitta på båda stolarna samtidigt betyder att än en gång sätta sin lit till verklighetsfrämmande föreställningar. Det betyder att kasta sig huvudstupa rakt in i en depression och en nedgång för den produktiva verksamheten.

Den ”nya konsumtionsmodellen”

Själva kärnpunkten i Berlinguers försvarstal för den åtstramningspolitik som storkapitalet kräver, ligger i hans plädering för en ”ny konsumtionsmodell” där inriktningen på privat konsumtion ersätts med en betoning på offentlig konsumtion. PCI:s ledning försöker här, på ett ganska demagogiskt sätt och mer eller mindre i förbigående, suga upp en del av de idéer som under 60-talet kom till uttryck bland missnöjda intellektuella. Allt detta beskriver så Berlinguer som att det inom det kapitalistiska samhället utvecklas ”socialistiska företeelser” (*Rinascità* 19 oktober 1976). Återigen har vi här att göra med något som är en så gott som ordagrann återgivning av den klassiska socialdemokratins teser om ”socialism på kommunal nivå” och så kallade. ”politiska löner”.

Vi kan omedelbart lägga märke till en första motsägelse, som i sin tur avslöjar hela detta projekts mystifierade karaktär, bland det som sålunda skall undandras från den privata (och tydligen ”alienerande” konsumtionen) kan man finna oxkött; Italien importerar ”ju” alldeles för mycket av denna vara, till nackdel för landets bytesbalans. Eftersom det under kapitalistiska egendomsförhållanden och inom ramen för en penningekonomi, inte finns något annat sätt att reglera konsumtionen än genom att köpa och sälja, så kan denna ”konsumtionsbegränsning” bara komma till stånd via höjda priser. Men höjda priser betyder bara att konsumtionen minskas för de människor som har mindre inkomster. Logiken i hela denna

högtravande harang om en ”ny konsumtionsmodell” är alltså att arbetarna skall berövas sitt kött, medan borgarna skall kunna sätta i sig vad de önskar. (Det är för övrigt omöjligt att, i ett land som Italien, tala om en ”jämlig fördelning av bördorna”; något som oundvikligen skulle leda till en svart marknad, där arbetarna och de fattiga skulle dra det kortaste strået, medan kapitalister och spekulanter skulle sko sig.) De ”fackföreningsmän” som försvarar sådana orättvisor har dessutom fräckheten att anklaga de arbetare som försöker försvara sig mot sådana inskränkningar för ”skråanda”. Cynismen har bestämt inga gränser.

En annan slående motsägelse är att den utveckling av den ”offentliga konsumtionen” som förutses här, tydligen förutsätter växande offentliga utgifter. Ändå upprepar Berlinguer det påstående som den italienska borgerligheten spritt omkring sig, att de offentliga utgifterna i Italien är alltför ”överdrivna”¹³ och att det behövs en ”åtstramningspolitik” också inom den offentliga sektorn (sid. 41-42 i den skrift vi hänvisat till). Problemet blir då att samtidigt öka och minska de offentliga utgifterna. PCI:s ekonomer besvarar lite generat detta med att de offentliga utgifterna måste ”rationaliseras”, dvs att ett ”slöseri” med offentliga medel (som då inte innefattar militära utgifter, eftersom PCI respekterar Italiens ”internationella förpliktelser”, dvs NATO) måste ersättas med en sådan användning av de offentliga medlen att det ”direkt eller indirekt bidrar till den ekonomiska utvecklingen”. Men det är bara en undanflykt med vilken man undviker kärnfrågan: betyder detta samlade ekonomiska program att man ökar eller minskar den del av bruttonationalprodukten som återfinns i den statliga budgeten? Ingen människa som verkligen anstränger sig lite för att ta reda på hur det förhåller sig, kan förneka att det innebär en ökning, t o m en omfattande sådan. Är borgarklassen beredd att godta en sådan ökning – och betala för den? Hur kan man tvinga den till det? Eller skall huvuddelen av denna enorma bör läggas på det arbetande folkets axlar (dvs den arbetarklass som redan betalar mer än 60 % av de direkta skatterna i Italien)? Skulle arbetarklassen acceptera detta, även om man bortser från de katastrofala effekter det skulle få på dess levnadsstandard? De ”kommunistiska analytikerna” utsätter sig inte för risken att ens ställa dessa frågor – och ännu mindre löser man dem.

Hela detta ekonomiska program är odugligt och det av en dubbel orsak. Historiskt är alltid utvecklingen av sådana delar av den offentliga servicen i det borgerliga samhället som främst gagnar de arbetande, knuten till perioder av snabb expansion när det gäller produktionen, inkomsterna och de kapitalistiska profitema. Det är en oöverstiglig begränsning. Borgarklassen har intresse av sådana eftergifter – det förstärker reformismens tyngd inom arbetarklassen. Dessutom är de ”indirekta bi effekterna” av sådana eftergifter mer förmånliga för borgarna än direkta lönehöjningar. Men icke desto mindre är det bara i tider av gynnsamma ekonomiska omständigheter som kapitalisterna kan göra sådana eftergifter. Att – i ett tillstånd av ekonomisk kris och minskad profitkvot – hoppas på sådana förbättringar av den sociala servicen, det är verkligen att nära falska föreställningar. De enda slags offentliga utgifter som borgarna strävar efter att öka i ett sådant läge, är direkta och indirekta subventioner till kapitalistiska företag, dvs ”statliga garantier för den kapitalistiska profitema” och i synnerhet då för monopolens profitema. Och det är knappast något som bidrar till en ”ny konsumtionsmodell”.

Det är visserligen sant att arbetarna också under perioder av minskad ekonomisk tillväxt kan tillkämpa sig nya sociala erövringar genom direkta och kraftfulla aktioner. (Hur länge de kan bevara vad de på så sätt uppnått om de inte fortsätter kampen och fullföljer den ända tills kapitalismen störtats – det är en annan fråga.) Den franska generalstrejken 1936 ledde till att alla fick betald semester - ett exempel på en ”förändrad konsumtionsmodell” så gott som

¹³ I verkligheten representerade de statliga utgifterna, enligt den Gemensamma Marknadens statistik, 1975 42 % av bruttonationalprodukten i Italien; detta skall då jämföras med 44,2 % i Belgien, 46,4 % i Storbritannien, 48 % i Västtyskland, 53,1 % på Irland, och 55,3 % i Holland. Endast i Frankrike låg andelen obetydligt lägre än Italien, nämligen på 41 %.

något. Men det krävdes just en generalstrejk och den rädsla för revolutionen som den gav upphov till hos borgerligheten, för att uppnå denna erövring. Det är alltså så att till och med den mest betydelsefulla reform som den internationella arbetarrörelsen lyckades tillkämpa sig på 30-talet framstår som en biprodukt till en masskamp med objektivt revolutionär innebörd. PCI kväser och kväver olika försök till mer allmänna strejker i dagens Italien. Det har knappast för avsikt att tilltvinga sig förbättringar genom att hota med revolutionen. Det är snarare ute efter att genomföra sina förhandlingar med arbetsköparna i en anda av ”gemensamt samförstånd”. Vi vågar faktiskt slå vad om att PCI på detta sätt aldrig kommer att få igenom någon av de reformer i riktning mot en ”socialistisk konsumtionsmodell” som det nu lockar de godtrogna med.

Denna politikens värsta motsägelse är ändå att man, samtidigt som man inser att 50- och 60-talens ”konsumtionsmodell” tydligt svarade mot en kapitalistisk logik - en logik av massproduktion och massiv försäljning av varor och en allmän strävan efter att berika sig ändå glatt föreslår en förändring av denna ”konsumtionsmodell”, utan att knyta det till ett avskaffande av det kapitalistiska systemet. Den grundläggande utvecklingstendensen bakom den ”konsumtionsmodell” byggd på en offentlig service som Berlinguer förespråkar, vilar på en logik av att det är människornas behov som skall tillfredsställas. Till och med en Galbraith* har förstått att den, *just av detta skäl*, bara kan bli en marginell företeelse i det kapitalistiska samhället.

Tror Berlinguer verkligen på allvar att en ekonomi som utgår från profitintressen kan integrera ekonomiska förhållanden som i grund och botten står i strid med just dessa profitintressen - och göra dem till en *väsentlig beståndsdel* av det ekonomiska livet? Den katolska myten om transsubstantiationen** är ingenting mot denna myt...

En första balansräkning

När man väl blivit kvitt hela detta ordflöde och när alla rökrådär upplösts, så kvarstår en grundläggande och omedelbar slutsats: *PCI:s ledare har lite i smyg efter hand kommit att närma sig en uppfattning som väl stämmer överens med arbetsköparnas – nämligen att löneökningar är en av inflationens viktigaste orsaker*, att kampen mot inflationen är en förstahandsuppgift och att det för den skull krävs *en inkomstpolitik som driver ned real-lönerna* genom att de inte längre anpassas till de snabbt stigande levnadsomkostnaderna. Detta är, klart uttryckt, innehållet i åtstramningspolitiken.¹⁴

* *Gailbraith* – syftar på den amerikanske ekonomen John Kenneth Gailbraith.

** *Transsubstantiationen* – enligt den katolska läran förvandlingen av bröd och vin till Kristi lekamen och blod.

¹⁴ Teorin om att löneökningar leder till inflation är nära förbunden med tesen att det är nödvändigt med sänkta reallöner ”om den nationella ekonomin skall kunna räddas”. Denna teori har nu en del kommunistiska ekonomer förtjust kommit att backa upp, t ex Ezio Tarantelli (se i synnerhet hans artikel ”Scala Mobile e inflazione” i *Politica ed Economia*, september-oktober 1976). Tarantelli ansluter sig helt och hållet till de borgerliga angreppen mot den rörliga löneskalan /se ordförkl. nedan/, som då påstås vara en orsak till inflationen. Han tillgriper också i sin artikel en Ricardiansk teori om förhållandet mellan löner och profit – han uppfattar ett direkt och omedelbart förhållande mellan löneökningar och sjunkande profitkvot, men inte hur kapitalets organiska sammansättning kommer in i detta sammanhang, dvs det fenomen som Marx upptäckte och formulerade i sin kritik av Ricardo. Den ny-Ricardianska ekonomiska teorin, som man nu särskilt kan förknippa med Cambridge-skolan och Piero Sraffa, har djupt påverkat PCI. Man ser här hur katastrofala följer den får i praktiken när det gäller försvaret av arbetarnas levnadsstandard – den tjänar som ett pseudo-teoretiskt fikonlöv som borgarna kan skyla sig med i sin offensiv mot de fackföreningar ”som driver på krisen”.

/Med ”rörlig löneskala” menas att lönerna justeras uppåt när inflationen ökar; i bästa fall (vilket inte är det nuvarande italienska fallet) sker denna anpassning omedelbart, fullständigt och automatiskt./

/Noten nämner Ricardo, dvs den engelske nationalekonomen David Ricardo (1772-1823)./

/Med kapitalets organiska sammansättning menas förhållandet mellan den del av kapitalet som används för att köpa maskiner, byggnader och råvaror och den del som utnyttjas för att köpa arbetskraft./

I oktober 1976 var Luciano Lama fortfarande en ”energisk” motståndare till denna uppfattning, även om han icke desto mindre försvarade idén att ”automatiska” löneökningar (inte via en automatisk uppjustering av lönerna i takt med inflationen, utan genom särskilda påslag för äldre, extra pensionsförmåner utöver avtalen osv) stod i motsättning till arbetarrörelsens intressen (citerat arbete sid. 83-90). Men Berlinguer är mer brutalt rättfram än så. När han höll sitt tal inför de kommunistiska arbetarna i Lombardiet, började han med att säga att stigande kostnader för arbetskraften inte var den enda orsaken till inflationen (sid. 41). Han fortsatte sen med att plocka fram hela sitt artilleri av argument:

”Vi hävdar att man på det stora hela måste ta hänsyn till problemet med arbetskrafts-kostnadernas utveckling i Italien, jämfört med andra länder i Europa, att detta problem måste lösas – men också att man måste göra detta utifrån bredare kriterier som bättre motsvarar de verkliga förhållandena” (citerat arbete sid. 42).¹⁵ Berlinguer sammanfattad sedan PCI:s förslag till handlingslinje:

”Vari ligger det viktigaste elementet i den nuvarande krisen om man ser det från en politisk och klassmässig synvinkel? Jo, i att den kapitalistiska världen – och med den också det gamla politiska garde som fortfarande sitter på en del (sic!) maktpositioner – tvingats vända sig till oss, till arbetarklassen, till de arbetande massorna och kommunisterna, därför att vi nu utgör en oundgänglig kraft om man ska kunna få saker och ting att fungera; om ekonomin och det statliga maskineriet skall kunna hållas igång; ja, om det sociala systemet i Italien över huvud taget skall kunna fungera effektivt ... detta förhållande avslöjar något som ur historisk synvinkel är helt nytt. De gamla härskande klasserna och de gamla politikerna är inte längre i stånd att *tvinga på* arbetarklassen olika uppoffringar; idag måste de begära det av oss – och gör det också” (citerat arbete, sid. 52).

Det är åtminstone rättfram så det förslår: Kapitalet förmår inte längre *tvinga på* arbetarna lönesänkningar. De måste ”fråga” PCI och de fackliga ledningarna om att få göra det. Och utan att tveka, utan att tänka till två gånger, rättar kommunistparti-byråkraterna också in sig i ledet:

”Men i vems namn ber då de traditionella styrande grupperna om vår hjälp? Ja, de gör det förvisso inte med argumentet att vi skall hjälpa dem att rädda kapitalismen, att bevara deras klassprivilegier. De hävdar i stället att arbetarnas uppoffringar skall tjäna ett tredubbel syfte, som ligger i det allmännas intresse: att rusta upp den nationella ekonomin; att förstärka tillväxten i produktionen; att bibehålla och öka sysselsättningen. Vilket blir då vårt svar, hur ska vi reagera på dessa målsättningar? Utan tvekan positivt i alla tre fallen. Men vi måste då också genast tillägga någonting ytterligare” (citerat arbete sid. 53).

Det här betyder alltså att de intelligenta kapitalisterna – i sina försök att göra det lättare för reformisterna att förråda arbetarnas intressen – beskriver denna räddningsaktion för det kapitalistiska systemet som en åtgärd för att rädda den ”nationella ekonomin” och inte det kapitalistiska systemet som sådant.

Den naive Berlinguer är inte sen att svälja kroken...

Kapitalism? ”Vi är inga förrädare – varför skulle vi rädda kapitalismen?” Men den nationella ekonomin? Det är en annan historia. ”Om ni åkallar ädla känslor, om fosterlandet är i fara – då svarar vi: ‘Vi är här och vi är redo’ . . .”

Det är naivt, men kanske ändå inte så naivt. Det är ju just denna blandning av naivitet, cynism och fräckhet som vill till för att man på en och samma gång skall kunna hoppas på

¹⁵ Inte en enda gång ens nämner Berlinguer att inflationen skulle kunna ha något att göra med monopolen och deras prispolitik eller de åtgärder inom bankväsendet och på valutaområdet som tjänar deras intressen, även om dessa faktorer ges en viss betydelse i den första delen av Zangirolamis bok

arbetsköparnas välvilja och ha en chans att övertyga politiskt vilna arbetare om att acceptera allt detta.

Men våra mer eller mindre naiva politiker tar sig då och då också lite ton: ”Ni måste också visa hänsyn, annars kommer ni att få problem. . .” Berlinguer säger t ex:

”Om ni försöker uppnå dessa olika målsättningar (jfr citatet ovan), med det italienska samhällssystemet intakt i dess nuvarande form, med samma ekonomiska strukturer och grundläggande idéer – då kommer det inte att gå. Det finns idag bara en metod med vilken vi kan uppnå de tre uppställda målsättningarna, målsättningar som alla ligger i det allmännas intresse: vi måste – även om det bara sker bit för bit – frigöra landet från de mekanismer och värderingar som har styrt den italienska utvecklingen under de senaste 25 åren... och vi måste låta införa åtminstone en del värden, mål och metoder i det italienska samhället och i dess ekonomiska verksamhet, som motsvarar de socialistiska idealen” (citerat arbete sid. 53-54).

Borgarna kanske blir nervösa för ett kort ögonblick, ungefär så länge som det tar att läsa sig fram till slutet på stycket: Rädsla kapitalismen? Aldrig. Rädsla den ”nationella ekonomin” då, även om den nu är kapitalistisk? Naturligtvis. Men inte under någon traditionell förevändning eller ideologisk förklädnad. Vi italienska kommunister är beredda att hjälpa till att rädda den kapitalistiska ekonomin, men bara om ni tillåter oss att framställa det som att vi då – gradvis förstås, mycket gradvis – för in olika värden från ett ”socialistiskt ideal”: programmering, utbyggd social service större förnuftsmässighet etc; en kapitalism som ”renats och moderniserats” med hjälp av sådana ”socialistiska värden”.

Det här är ingen dålig syntes av det som verkligen har ägt rum under de senaste årtiondena. Det påminner åtskilligt om Karl Marx definition av de framväxande aktiebolagen: ”de går utöver den privata äganderätten” – inom den privata äganderättens ramar; de italienska kommunistpartiledarna ”går utöver kapitalismen” – inom det kapitalistiska produktionssättets ramar.

Men om vi nu – efter att en stund ha sysselsatt oss med dessa högtstående andliga värden – tar oss ner på jorden igen, med dess klasstänkande och privata egenintressen och gör ett bokslut över denna operation.. .

Enligt offentlig statistik, som inte säger hela sanningen, steg levnadsomkostnaderna i Italien 1,4 procent i januari 1977, 2,3 i februari, 1,5 i mars, 1,1 i april– dvs 6,3 procent på fyra månader (eller uppemot 20 procent på ett år). Men den rörliga löneskalan gav arbetarna endast en ”6-punktsjustering i maj – det är lika med högst 3 procent i ersättning för de stigande omkostnaderna under de fyra första månaderna 1977.

De arbetare som tjänade mindre än sex miljoner lire per år* fick 14 334 lire i påslag per månad. Arbetare med inkomster mellan 6 och 8 miljoner lire fick bara hälften så mycket. Detta betyder att en del arbetare fick mindre än 2 procent i ersättning genom denna rörliga löneskala. *Reallönerna började med andra ord verkligen att sjunka.*

Rinascità har dessutom (25 mars 1977) erkänt att den rörliga löneskalan endast garanterat en bevarad köpkraft åt dem som tjänar ca 300 000 lire i månaden (vilket är under genomsnittslönen inom industrin). Den franska borgerliga tidningen *Le Figaro* gjorde en bra sammanfattning av situationen:

”Den historiska kompromiss som träffats mellan kristdemokraterna och PCI har sin motsvarighet på det ekonomiska planet; de två partierna har insett det farliga i om inflationen får rusa iväg, för snabbt och för länge. Resultatet visade sig i början på året i en överenskommelse mellan arbetsgivarna (Confindustria) och fackföreningsfederationerna. Fackföreningarna gjorde här omfattande eftergifter. Det är troligt att de hade gått ännu längre om medlemmarna gått med på det, men så var

* Sex miljoner lire skulle, när detta skrivs i början på hösten 1978, motsvara drygt 30 000 kr.

inte fallet. Nu tog man bort sju betalda helgdagar. . . . En annan punkt – den viktigaste – gick ut på att man förändrade den rörliga löneskalan (som en gång var lika helig, som de betalda helgdagarna. . .): man mildrade dess effekter” (31 maj 1977).

Man gjorde alltså uppoffringar från fackföreningsrörelsens sida – fast de ”gamla kapitalistiska strukturerna” försvann inte med det. . .

Jobben då? Arbetstillfällena lyfts fram som det grundläggande argumentet när det gäller att försvara olika försämringar, inför de minst medvetna arbetarna.

Under första kvartalet 1977 minskade sysselsättningen med 1,1 procent jämfört med första kvartalet 1976, trots en 10,9 procentig produktionsökning (*Neue Zürcher Zeitung* 24 maj 1977). En minskad köpkraft plus färre arbetstillfällen ledde till en påtaglig produktionsuppgång. Detta betyder, med andra ord, en uppgång i det relativa mervärdet **, alltså en ökad profit.

Det är det bokslut man måste göra. Är det ett uttryck för värderingar lånade från ett socialistiskt ideal”? Eller ett exempel på en rå men helt traditionell och normal kapitalism?

Under en period av allvarlig ekonomisk kris kan arbetarrörelsen inte nöja sig med rent defensiva strider för att försvara reallönerna. Detta är den förnuftiga kärna som man kan hitta i Berlinguers och Lamas resonemang. Om arbetslösheten sprider sig och blir ett permanent inslag, kommer lönerna så småningom att sjunka. Arbetarklassen och arbetarrörelsen löper då risken att splittras mellan dem som är beredda att låta köpkraften sjunka en del mot att de får behålla jobben och de alltmer desperata arbetslösa arbetare som är beredda att lämna fackföreningarna och strunta i klassolidariteten för att till varje pris få ett jobb. *Därför behövs det ockra ett helhetligt svar på krisen från arbetarklassens sida.*

Ett sådant svar måste fr a kombinera krav på att den rörliga löneskalan bibehålls och förstärks (så att köpkraften kan bevaras) och krav som syftar till full sysselsättning: en radikal nedskärning av arbetstiden (35 timmars arbetsvecka omedelbart); fördelning av de tillgängliga jobben mellan alla arbetande (rörlig arbetstidsskala) – utan att veckolönen sänks; konfiskering av företag som lägger ned produktionen och återupptagande av produktionen under arbetarkontroll; nationalisering av den tunga industrin, utan ersättning och utan återförsäljning till kapitalisterna; utarbetande av en ekonomisk plan från arbetarorganisationernas sida, som fr a syftar till att tillfredsställa arbetarmassornas behov; inklusive konkreta förslag om etablering av moderna statliga företag; centralisering av kreditväsendet till en enda statlig bank styrd av de arbetande; arbetarkontroll över produktionen och investeringarna; avskaffande av bank- och finanshemligheter, omedelbart upprättande av en särskild registreringsbyrå för att bekämpa kapitalflykt och skattesmitning; en arbetarregering som bryter med borgarklassen och den borgerliga staten.

De italienska kristdemokraterna – och andra delar av den italienska borgarklassen – kommer aldrig att kunna ansluta sig till ett sådant program. Det är ett anti-kapitalistiskt program som *inte* leder till en demobilisering av arbetarklassen och ett tyglade och en uppsplittring av arbetarkampen, utan tvärtom bygger på arbetarklassens och de arbetande massornas initiativkraft och förmåga till avancerad självorganisering.

Tillåter styrkeförhållandena i dagens Italien förverkligandet av ett sådant program? Det är här som man finner den mest påfallande motsägelsen i Berlinguers och Lamas argumentering. De målar upp en bild av ett dekadent*, dödssjukt borgerligt samhälle och av en ekonomi i lika

** *Relativt mervärde* – den form av det producerade mervärdet som beror på en ökad intensitet eller produktivitet i arbetet. (Jfr absolut mervärde, som förändras i förhållande till arbetsdagens längd och nivån på reallönerna och arbetarnas existensminimum.)

* *Dekadent* – som befinner sig i förfall (eller är förfallen).

dåligt skick. De förklarar också att arbetarklassen blivit så stark och så enad att den nu kan bli det italienska samhällets avgörande kraft (enligt Berlinguer i det Citerade arbetet, sid. 52). *Men varför kan då inte arbetarklassen hålla fast vid sin egen antikapitalistiska lösning på krisen, en lösning som går i den riktning vi just pekat på?* Om arbetarklassen objektivt sett är förmögen till detta – varför vägrar då en Berlinguer eller en Lama att slå in på den vägen? Kanske därför att de själva har valt att försöka rädda kapitalismen, därför att de strategiska val som eurokommunismen utgår ifrån ser ut som de gör?

Är då allt detta som PCI:s ledare har att komma med så banbrytande som Berlinguer vill göra det till? I verkligheten är Berlinguers ”innovationer”^{**} precis lika vilseledande som hans oskuldsfulla uppträdande. Han upprepar helt enkelt det som den tyska socialdemokratin gjorde 1918-19 och det som de franska och italienska kommunistpartierna gjorde 1944-47. Under dessa Perioder var kapitalismen, precis som idag, alltför svag för att själv kunna påtvinga arbetarna olika försämringar. Reformisterna tog hand om den detaljen. När de gjort sitt och inte behövdes längre, fick de avsked på grått papper. Samma process kommer att upprepas igen den här gången, om inte arbetarna kan hindra Berlinguer att befria borgarna från deras nuvarande predikament.^{***}

^{**} *Innovation* – tekniska (eller kulturella) nyvinningar.

^{***} *Predikament* – ung. svår belägenhet, kritisk situation.

9. Franska kommunistpartiet och staten

I slutet av april 1971, organiserades vid den av franska kommunistpartiet (Parti Communiste Français, PCF) understödda ”Studieveckan kring det marxistiska tänkandet” en diskussion på temat ”Hundra år efter Pariskommunen – Problem kring den socialistiska revolutionen i Frankrike”.¹ Francois Billoux, som talade i namn av PCF:s Politiska Byrå, sammanfattade här Marx och Lenins traditionella inställning till den borgerliga staten och den borgerliga demokratin:

”Kan man tala om demokrati i allmänhet och därmed bortse från de ekonomiska och sociala realiteterna, från klassförhållandena? Inte enligt vår uppfattning. I varje klassamhälle, är staten till sitt väsen ett instrument för den ena klassens herravälde över den andra. Endast socialismen kommer – genom att upphäva människornas exploatering* av varandra – att kunna skapa de förhållanden som fordras för att på skilda klasser uppbyggda samhällen skall kunna utplånas till förmån för en fortlöpande demokratisk utveckling.” (sid. 79).

Nu fogades till denna, på det stora hela korrekta definition, omedelbart en del tvetydigheter som tenderade att göra den självmotsägande. Billoux lade sålunda till följande formulering i sin beskrivning av staten som organ för klassherravälde:

”Vi har exemplet med den nuvarande franska staten, som tjänar stormonopolens intressen.”

”Stormonopolen” är emellertid faktiskt bara en fraktion, låt vara den dominerande fraktionen, av en klass, borgarklassen. Den borgerliga franska staten tjänar borgarklassens, inte bara stormonopolens, intressen. Den fungerar som skiljedomare vid konflikter mellan olika borgerliga intressen, framför allt konflikter mellan franska ”stormonopol”, Europa-orienterade multinationella företag, multinationella företag dominerade av japanskt eller amerikanskt kapital, ”små och medelstora” franska företag, osv. Hur den franska staten då exakt agerar beror på många olika faktorer. Bland dem är styrkeförhållandet de olika företagen emellan i ett visst bestämt läge en betydelsefull faktor, men långt ifrån den enda bestämmande faktorn.

Francois Billoux lät också föra in ett övergångsstadium mellan den borgerliga och den ”socialistiska” staten (det hade här varit bättre att tala om en ”arbetarstat” eller ”proletariatets diktatur”). Han kallar detta övergångsstadium en period av ”avancerad demokrati”, under vilken arbetarklassen måste lära sig att ”sköta statsapparaten”. Han förklarar emellertid att detta bara kan ske under förhållanden av *dubbelmakt** eller att arbetarklassen, på grund av sina särskilda egenskaper, är helt förmögen att styra en arbetarstat men oförmögen att styra en borgerlig statsapparat.

Trots sådana reservationer måste man ändå konstatera att PCF så sent som 1971 fortfarande stod för en ”formellt renlärig” inställning i fråga om staten, åtminstone så länge som det gällde abstrakta teoretiska förklaringar. (När det gällde den politiska praktiken började däremot dess högervridning redan 1935, med ty åtföljande, allt kraftigare revisionistiska följdverkningar och då i synnerhet under perioden 1941-47.)

Billoux – en representant för det stalinistiska ”gamla gardet” – var för övrigt inte den enda PCF-medlem som återopade sig på den marxistiska ”ortodoxin” vid denna diskussion. Lucien Sève lade t ex fram en intressant analys, där han påvisade sambandet mellan alienationen – inklusive den politiska alienationen – hos de arbetande massorna och det kapitalistiska produktionssättets (alltså inte bara det ”stormonopolistiska herraväldets”) själva natur:

¹ Denna diskussion återgavs i en skrift med samma titel, utgiven av Editions Sociales, Paris 1971.

* *Exploatera* – utnyttja, ofta utnyttja hänsynslöst.

* *Dubbelmakt* – en situation där två motsatta politiska krafter kämpar om den fullständiga kontrollen av samhället, utan att den ena ännu lyckats besegra den andra.

”Ju mer man funderar över detta problem, som i grund och botten är skäligen enkelt, desto mer inser man att *det inte finns någon väg och i synnerhet inte någon genväg som gör att man kan kringgå problemet med produktionens och varuutbytets socialisering*. Varken den traditionella reformismen eller anarkismen erbjuder någon lösning: reformismen med dess föreställningar om att man åtminstone delvis kan göra sig kvitt alienationens effekter utan att ge sig på deras yttersta orsak: de privata ägandeförhållanden som berövar massan av individer kontrollen över sina samhälleliga arbetsvillkor och därmed sina liv; och anarkismen, som blandar samman det förhållandet att man bit för bit kan erövra vissa delar av produktionsresultatet och *vissa omedelbara friheter inom ramen för ett alienerat samhälle* med en verklig och allmän befrielse från de objektiva förhållanden som ger upphov till alienationen; på så sätt blir inte heller anarkismen något annat än en mer högröstad variant av reformismen (a.a. sid. 30, våra understrykningar).

Nu, sex år senare, har samme Lucien Sève tillsammans med Jean Fabre och Francois Hincker gett ut en bok om staten som står för de precis motsatta åsikterna jämfört med april 1971.² Det talas här om en möjlig ”demokratisk stat” som varken är borgerlig eller proletär; dvs just en stat som inte längre uttrycker ”den ena klassens herravälde över den andra”. På samma sätt talas det om en arbetarklass som är i färd med att bemästra sina levnadsvillkor och håller på att ”avalieneras” – *utan* att det kapitalistiska produktionssättet avskaffats och *utan* att den privata äganderätten till produktionsmedlen och varuutbytet upphävs; det blir helt enkel fråga om att ”erövra vissa friheter inom ramen för de alienerade samhället”.

Det finns ingen större anledning att försöka spåra upp de olika mellanliggande stadierna i den teoretiska utvecklingen från 1971 års, till synes ”ortodoxa”, inställning till den öppna revisionistiska hållningen 1977. Det är en studie som vi skulle vilja rekommendera marxister som är intresserade av att visa hur marxistisk teori, småborgerlig ideologi och reformistisk praktik kan vävas samman i klasskampen i det kapitalistiska samhället. Faktum är att PCF:s revisionism i frågan om staten inte har sitt ursprung på den teoretiska nivån (lika lite som en gång Bernsteins revisionistiska utveckling^{*}). Det rör sig snarare om en teoretisk kodifiering^{**} i *efterhand* av en reformistisk praktik, ett långvarigt klassarbete. Teorin har omformats så att den kan tjäna en opportunistisk praktik. Denna opportunistiska praktik härstammar inte ur en brist på teoretisk klarhet, utan ur ett socialt tryck, en integration i de rådande sociala förhållandena och en skiktning inom proletariatet (med dess arbetarbyråkrati, och arbetararistokrati^{***}, med partiapparatens avgörande tyngd, sammanväxandet mellan denna partiapparat och småborgerliga sociala skikt osv).

En av förbindelselänkarna i denna PCF:s utveckling från ”formell renlärighet” till öppen revidering av den marxistiska teorin om staten förtjänar ändå att ställas i blyxtbelysning. Det gäller hur denna revisionism förhåller sig till teorin om statsmonopolkapitalismen. Kapitlet om ”statsmonopolkapitalismen” i den (av PCF utgivna) andra volymen av *Traité Marxiste d'Economie Politique* (Paris 1971) försvarar ingående tesen om att det finns en symbios mellan staten och monopolerna på så sätt att staten mer och mer tar på sig ansvaret för att – *för monopolens räkning* – lösa de motsättningar som uppstår genom den privata kapitalackumuleringen. Det leder till allt djupare motsättningar mellan dessa monopol å ena sidan och de icke-monopolistiska delarna av borgarklassen och samhället i övrigt å den andra.

² Fabre, Hincker, Sève: *Les communistes et l'Etat*, Paris 1977.

^{*} Edward Bernstein, ledare för den tyska socialdemokratin – och för dess revisionistiska flygel – i slutet av 1800-talet och början av 1900-talet.

^{**} Kodifiera (något) – stadfästa (eller lagfästa) regler som tidigare varit oskrivna (icke formaliserade).

^{***} Arbetararistokrati – ”överklassen” bland arbetarna, de relativt privilegierade delarna av arbetarklassen.

Bakom denna till synes rent beskrivande tes lurar en betydande teoretisk revidering av marxismen. Den samtida västeuropeiska statens speciella särdrag sägs faktiskt inte längre bestämmas av det kapitalistiska produktionssättet, utan av den ekonomiska utvecklingens tekniska och konjunkturella behov. Enligt denna teori blir statens roll rent "funktionell" och samhälleligt "neutral". Den står till den ena eller andra klassens förfogande, beroende på hur de samhällseliga styrkeförhållandena utvecklas. Det heter bl a:

"Genom att omforma förhållandena i den stat som stats-monopolkapitalismen lämnat efter sig, kommer den avancerade demokratin – med sin förmåga att frigöra den skapande kraften hos de av finanskapitalet exploaterade och dominerade klasserna och skikten - att ge utrymme för en gradvis men grundläggande förändring av statsformen samtidigt som den går till storms mot de sociala villkor som ligger till grund för denna" (a.a. sid. 264).

Om vi, med andra ord, placerar en ny härskande elit i spetsen för statsapparaten, så kommer den enorma tyngden hos denna statsapparat (med sina skatte- och kreditsystem och sina nationaliserade industrier) att, mer eller mindre automatiskt, kunna utnyttjas till de arbetande massornas fromma.

Nu kombinerades förstås denna revisionistiska inställning, ända fram till den senaste PCF-kongressen, i officiella sammanhang med olika trosförklaringar om anslutning till mer "ortodoxa" ståndpunkter, vilket kan utläsas ur de tidigare citaten från Billoux och Sève.

Det kan ha sitt värde att plocka sönder de argument som Sève och hans medförfattare använder för att rättfärdiga sin nuvarande revisionistiska hållning – att avslöja deras spetsfunktioner och att visa på likheterna med den argumentering som en gång ledde till den klassiska socialdemokratins teoretiska urartning. Vi kommer då också att visa vilka katastrofala effekter de får för arbetarklassen och arbetarrörelsen på det praktiskt-politiska planet.

Statsapparatsens karaktär

Denna argumentering ger upphov till en första ödesdiger oklarhet när den framställer de sextioelva olika samhällsfunktioner som staten (staten i allmänhet, men den borgerliga staten under senkapitalismen i synnerhet) fyller och som är ägnade att tillfredsställa vissa av den materiella produktionsprocessens *objektiva* behov – som liktydigt med statsapparatsens roll som instrument för att upprätthålla, befästa och hela tiden återskapa en samhällsklass dominans över en annan.

Postleveranser, garantier för att t ex gastillförseln fungerar, utbildning, vägbygge, vägunderhåll och vaccinationer mot epidemier, allt detta är meningsfulla och oundgängliga funktioner för produktivkrafternas utveckling och dagens sociala behov, oberoende av vem som behärskar statsapparaten. Idag upprätthålls de av den borgerliga staten. I morgon kommer de att upprätthållas av en arbetarstat, utan att det behöver kräva att det stora flertalet av de personer som nu är sysselsatta med dessa uppgifter byts ut. Ingen kommunist med sinne för proportioner har någonsin föreslagit att man skall "göra upp räkningen" med de postanställda, med järnvägsarbetarna, lärarna osv, därför att den borgerliga statsapparaten måste krossas.

Däremot måste vi förstås genast tillägga att *innehållet* i den undervisning som nu kontrolleras och styrs av den borgerliga staten, kommer att genomgå grundläggande förändringar efter en socialistisk revolution, efter det att proletariatet erövrat den politiska makten. Detsamma gäller också för den *hierarkiska uppbyggnaden* av servicesektorn, posten och järnvägen och sammanflätningen mellan t ex den statliga administrationen av de offentliga arbetena och de privatkapitalistiska intressen som ser till att de sätts i verket; ja, t o m, *vägnätets exakta sträckning* (som idag i hög grad påverkas av påtryckningar från olika fastighetsägare och företagare som står för intressena hos vissa delar av borgarklassen) kommer att förändras. I

förhållande till alla dessa uppgifter kan tanken på att ”krossa statsapparaten” icke desto mindre tyckas såväl ovidkommande som överklig.

Men frågan om statsapparaten karaktär blir brännande och helt avgörande om vi i stället tar upp statens roll som garant för vissa funktioner i fråga om den materiella reproduktionen och dess roll som garant för reproduktionen av en given samhällsstruktur. Att t ex hävda att generalerna, befälhavarna för den franska kravallpolisen CRS, polischeferna, de högre statliga funktionärerna inom Finansdepartementet eller Quai d’Orsay* på samma sätt som lärarna, de postanställda och järnvägsarbetarna eller de anställda inom det statliga försäkringsväsendet, tjänar den ”materiella reproduktionens intressen” eller ”samhällsintressena” i stort, är uppenbarligen att ägna sig åt det värsta ordklyveri. De här människorna tjänar ju ingalunda de allmänna ”samhällsintressena”, utan den härskande klassens intressen i motsättning till det stora flertalets. De utgör en ”parasitär organism” som livnär sig på den ”samhälleliga organismen” – för att tala med Marx och Engels. De utgör det omtalade ”statsmaskineri”, som arbetarklassen har till uppgift att krossa,³ eftersom arbetarna på intet sätt kan utnyttja den för sina syften – något som Marx och Lenin understrukit ett oräkneligt antal gånger.

Inget av det som hänt sedan 1914 pekar på att vi måste rucka på denna slutsats: varken erfarenheterna från *Reichswehr*** under den tyska *Weimarrepubliken*, den spanska arméns roll under Republiken 1931-36, de franska armégeneralernas uppträdande under 30-talet och 60-talet, den italienska arméns och *karabinjärernas**** funktion i den ”spänningens strategi” som användes mot de tilltagande arbetarstriderna under 1969 eller Pinochets & co. roll i Chile för att nu bara nämna de mest slående och välkända exemplen.

Vår slutsats är inte alls resultatet av någon enögd dogmatism. Den springer fram ur en analys av hur de ledande funktionärerna inom statsapparaten rekryteras, ur studier av de oundvikliga effekterna av statsapparaten hierarkiska uppbyggnad och ur en förståelse för sambandet mellan en växande ideologisk samhörighet hos en viss grupp människor och deras förmåga att genomföra vissa speciella samhälleliga funktioner. (En fångvakt, som har ambitionen att vara effektiv och trängtar efter att befordras, lär knappast låta organisera systematiska rymningar. Det har väl heller aldrig hänt i historien att man sett en fullt övertygad och aktiv pacifist som överbefälhavare.)

I ett borgerligt samhälle är det oundvikligt att statsapparaten överhuvuden – som representerar, ja förkroppsligar ”det statliga maskineriet” oberoende av sitt individuella sociala ursprung – sugts upp och integreras i borgarklassen, även om det så bara beror på att de har vissa speciell löneförmåner och därmed kan ackumulera kapital.

Lucien Sève är av en annan uppfattning. Han skriver bl a:

Det finns /.. / utan tvekan något som det går att *utplåna* i den nuvarande staten: storkapitalets maktställning. Det är en avgörande uppgift: det är på detta det beror hur det skall gå med den sociala och politiska samhällsomvandlingen. Denna tar sin början med en förändring av parlamentariska majoritetsförhållandena och upprättandet av en demokratisk regering, med uppgift att sätta det Gemensamma programmet* i verket. Sedan måste de stora förändringarna av de ekonomiska och politiska förhållandena inledas omedelbart. Det gäller t ex nationaliseringarna. För att monopolens herravälde genast skall kunna försvagas, måste man se till att snabbt komma över en viss *tröskel* i denna process. Därutöver måste man se till att demokratins ställningar skjuts

* *Quai d’Orsay* – syftar på det franska utrikesdepartementet (eg. namn på gatan utanför).

³ Jfr i synnerhet Karl Marx: *Inbördeskriget i Frankrike* och Lenins *Staten och revolutionen*.

** *Reichswehr* – Riksvärnet, Tysklands krigsmakt 1919-35.

*** *Karabinjärer* – benämning på italienska polistrupper.

* *Gemensamma programmet* – syftar på den dåvarande programmatiska överenskommelsen mellan de franska socialist-, kommunist- och radikal-partierna.

framåt på så sätt att det inte längre finns någon väg tillbaka – de erövringar som motsvarar väljarmajoritetens röster och uttalade vilja skall med ens, till såväl syfte som funktionssätt, göras till något bestående. Det är så revolutionen förverkligas under de nuvarande omständigheterna i Frankrike (*Les Communistes et l'Etat*, sid. 148-49).

Detta sätt att argumentera går helt enkelt förbi den centrala frågan. Sève och hans medarbetare antar nämligen att just det som ska uppnås redan har uppnåtts. Finns det något medel med vilket man kan ta sig förbi den nödvändiga ”tröskeln” i ansträngningarna att beröva ”storkapitalet dess makt” (vilket för oss betyder att *beröva borgarklassen i dess helhet den ekonomiska och politiska makten*), samtidigt som hierarkin inom armén, polisen, kravallpolisen och departementen lämnas i orubbat bo? Kan dessa organ verkligen ”demokratiseras” gradvis, bit för bit? Kommer inte snarare detta ”statsmaskineri” att – med alla nödvändiga medel, inklusive våld och olagliga metoder – sabotera och blockera varje försök att säkra en ”demokratisk utveckling, där det inte längre finns någon väg tillbaka”, dvs försöken att bryta borgarklassens makt? Är det inte just detta som vi kan lära oss av hela den kapitalistiska historien, i synnerhet från det att arbetarrörelsen blev en massrörelse och därmed kom att injaga så mycket skräck hos borgarna? Kan Sève hitta ett enda historiskt exempel på motsatsen? Den borgerliga stats- apparaten respekterar aldrig ”majoritetens vilja och dess sätt att rösta”, om dessa hamnar i motsättning till borgarnas grundläggande klassintressen. Sådan är den historiska erfarenhet som ligger till grund för den marxistiska statsuppfattningen. Att låta påskina att det förhåller sig annorlunda är att leda arbetarklassen rakt in i en blodig fälla.

De motsägelser som Sève och hans medarbetare hamnar i kommer till fullt uttryck på en enda gång när de skriver: följande under den betecknande rubriken ”Upplösa statsapparaten?” (obs. frågetecknet!):

Giscard-regimen* i Frankrike . . . strävar efter (!) att förvandla polisen till blott och bart en kugge i det monopolistiska maskineriet. Nu när den möter allt svårare problem här, försöker den mer och mer att använda sig av gendarmeriet** för detta, eftersom gendarmeriet som en del av armén står under militär disciplin. Vad är då folkets intressen och krav i detta läge? Vilka är intressena och kraven hos olika demokratiska- och arbetar-organisationer, som idag också stöds på vissa punkter av polisens fackliga organisationer? En demokratisk regim skulle ge polisen till enda (!) uppgift att garantera den personliga säkerheten: fri- och rättigheterna, egendomsskyddet, respekten för de lagliga förhållandena och för de institutioner som folket låtit utrusta sig med. Vad detta innebär är inte att ’undertrycka’ polisen. Det är fråga om en djupgående reform av polismakten, så att den helt och hållet kan ställas i folkets och nationens tjänst. Detta är också något som står i överensstämmelse med polisernas egna intressen (a a sid. 148).

Lucien Sève har här glömt en liten ”detalj”: vi lever fortfarande i ett kapitalistiskt system, som enligt vad han själv hävdar kommer att bestå under den ”avancerade demokratis” period. Men under detta kapitalistiska system betyder ”laglighet” försvar för den kapitalistiska privategendomen. Det innebär att det hierarkiska systemet och den blinda disciplinen inom armén, gendarmeriet och polisen bevaras och stadfästs. En ”djupgående demokratisk reformering” av dessa institutioner skulle – om dessa ord nu verkligen över huvud taget betyder någonting – oundvikligen innebära att denna hierarki, denna disciplin utmanades. Det skulle leda till en *gradvis upplösning* av dessa förtryckarorgan, detta ”statsmaskineri”. Vi är förstås helt ense med idén om att detta är ett väsentligt, ja absolut nödvändigt led i deras krossande. Det är något som i synnerhet erfarenheterna från den portugisiska revolutionen 1975 visat. Låt soldaterna utöva sin demokratiska rättighet att samlas till dagliga stormöten för att diskutera sina order – eller avvisa dem om så skulle vara fallet! Låt dem ersätta sina

* Giscard – Valéry Giscard d'Estaing, den franske presidenten.

** Gendarmeri – militariserad polistrupp.

ovanifrån tillsatta befälhavare med valda sådana! Det skulle verkligen vara en utomordentlig demokratisering!

Men tror verkligen någon ens för ett ögonblick att officerskåren passivt skulle låta en sådan sönderfallsprocess inom sin armé passera? Är det inte tvärtom uppenbart att en sådan revolutionär process skulle leda till att den gamla armén ersattes med en ny? Hur kan Sève undgå att inse att något sådant skulle skärpa de sociala och politiska motsättningarna till det yttersta? Är det inte absurt att påstå att allt detta skulle kunna få äga rum i enlighet med ”lag och ordning” bara därför att parlamentet stiftat några lagar?⁴

Men viktigast av allt: hur kan det undgå någon att så revolutionära och omskakande händelser som detta, omöjliga kan utvecklas utan att gång på gång, ja ständigt, ta sig uttryck i attacker mot privategendomen, utan att det innebär upprepade övergrepp mot det omtalade ”egendomsskydd”, som Sève & Co. så glatt anförtrott åt den ”demokratiska polisen”? Måste man inte i stället inse att varje soldat, varje polis här ställs inför ett avgörande val: antingen stödjer man (eller åtminstone: underlåter att undertrycka) massornas, inklusive de mest revolutionära soldaternas, stormanlopp, deras kraftfulla mobiliseringar – eller också förbereder man sig för att försöka undertrycka dessa initiativ (och då också genom att krossa dem i blod).

Det senaste beviset för att det verkligen förhåller sig på det här sättet kan vi hämta från Portugal 1975. När den typ av utveckling som vi här har beskrivit äger rum, finns det inte längre utrymme för någon gradvis demokratisering av statsapparaten. Antingen upplöses den (och då kommer uppenbarligen proletariatet att hälsa alla dem – inklusive de officerare – som går över till arbetarklassens sida i kampen mot den borgerliga regimen, med öppna armar) – eller också återställs den gamla statsapparats grepp över situationen de proletära och revolutionära organ som upprättats och de upproriska soldaternas organisationer undertrycks åter av den nyetablerade borgerliga ordningen.

De demokratiska rättigheterna och den borgerligt demokratiska statens institutioner

Revideringen av den marxistiska statsuppfattningen tar sig också uttryck i en annan grundläggande oklarhet; massornas demokratiska rättigheter uppfattas som liktydigt med den borgerligt demokratisk-parlamentariska statens institutioner.

Parlamentet är inte något som de kämpande arbetarmassorna ”tvingar på” borgarklassen. Det är en institution med typiskt borgerligt ursprung. Från början hade parlamentet till uppgift att kontrollera hur de skatter som borgarna betalade, användes. Därför kom borgarklassen också traditionellt att motsätta sig den allmänna rösträtten; man föredrog att begränsa rätten att välja

⁴ Redan 1968 skrev Rene Andrieu i en bok som blev ökad genom sina antydningar om att det skulle ha funnits en komplott mellan den gaullistiska regimen och ledarna för majrevolten i Frankrike: ”Det skulle verkligen vara ett uttryck för de mest hopplösa parlamentaristiska illusioner att tro att en revolution kommer till stånd i samma ögonblick som man erövrar mer än hälften av rösterna i parlamentet. Även om den allmänna rösträtten – som vi redan har understrukt – kan ge de partier som uppfattar sig som socialistiska majoritet, innebär inte det att den därmed också förlänar dessa partier den verkliga makten i samhället – åtminstone inte så länge som det fortfarande är det borgerliga fåtalsväldet som dominerar samhällslivet. Att bilda regering betyder verkligen inte nödvändigtvis att utöva den verkliga makten. Det förblir också då en uppgift att göra slut på vad som i praktiken är en borgerlig diktatur, dvs att upphäva det herravälde som utövas av ledarna för de monopolistiska företagen, något som de kan utnyttja för att bestämma ekonomins och statens utveckling, hindra nödvändig produktion, organisera kapitalflykt, köra francen i botten och – tillsammans med uppsatta funktionärer inom förvaltningen, höga arméofficerare och polisen – sabotera samhällsutvecklingen” (*Les Communistes et la Révolution*. Paris 1968, sid. 248).

parlamentsledamöter till kapitalägarna.⁵ Alla de andra borgerliga statliga institutionerna har liknande ursprung och samma funktion, att försvara kapitalägarnas intressen i motsättning till det halvfeodala enväldet, men förstås också gentemot de egendomslösa massorna.

Den allmänna rösträtten är däremot (med några få undantag och då framför allt Tyskland) en verklig erövring från massornas sida, något som arbetarrörelsen påtvingat en motspänstig borgarklass.⁶ Detsamma gäller församlingsfriheten, demonstrationsfriheten, den obegränsade pressfriheten och den oinskränkta strejkrätten. Borgarklassen försökte begränsa omfattningen av dessa grundläggande demokratiska rättigheter – så att de inte skulle kollidera med dess eget försvar av privategendomen. Endast genom den organiserade arbetarrörelsens uppkomst kunde dessa demokratiska rättigheter utvidgas, dvs en del (men inte alla) av dessa begränsningar kunde upphävas.

Den allmänna rösträtten och breddningen av de demokratiska rättigheterna har haft en dubbel följeffekt – allt i enlighet med det borgerliga systemets logik:

- de har parats med en allt hårdare beskattning av arbetarnas inkomster (så att arbetarna nu betalar mer än 50 procent av de direkta skatterna; de har för övrigt alltid betalat större delen av de indirekta skatterna i de avancerade kapitalistiska länderna);
- de har motsvarats av en fortgående utvidgning av den politiska betydelsen och den politiska maktställningen hos statsapparatusens verkställande organ, utanför parlamentets kontroll; verkställande organ som utgör den yttersta garanten för den borgerliga ordningen.

Ju mer olika representanter för arbetarrörelsen vinner tillträde till parlamentet, desto mer tenderar parlamentets betydelse inom ramen för den borgerliga statens samlade mekanismer, att minska.

Det betyder förstås inte att arbetarklassen eller arbetarrörelsen kan ställa sig likgiltig inför den borgerliga statens precisa uttrycksformer och den grad av demokratiska rättigheter som massorna kan utöva i en viss stat. Jämfört med mer repressiva statsformer (militära, bonapartistiska eller fascistiska diktaturer) tillåter den parlamentariskt-demokratiska borgerliga staten en friare och mer organisk* utveckling av såväl arbetarkampen som arbetarklassens organisering, en starkare tillväxt för arbetarrörelsen och större möjligheter samla erfarenheter och skola sig, något som gynnar klassmedvetenhetens utveckling.

Paradoxalt nog, ger en längre period av borgerlig demokrati t o m mer bestående resultat i det långa loppet, när det gäller kampen mot de elektoralistiska** illusionerna – förutsatt att det verkligen existerar ett tillräckligt brett inflytelserikt avantgarde med förankring i massrörelsen och med den nödvändiga politiska erfarenheten. De elektoralistiska illusionerna har en tendens att förstärkas under diktaturer. Allt i enlighet med den berömda parollen ”Hur underbar tedde sig inte Republiken under kejsardöme dagar!”.

⁵ Samtliga den revolutionära borgarklassens mest representativa och konsekventa ideologer var motståndare till den allmänna rösträtten, som de såg som ett hot mot friheten (läs: friheten för kapitalet). Jfr i synnerhet Locke, Montesquieu, Voltaire, Fichte, Kant och Turgot. Till och med de så kallade levellers, som utgjorde den yttersta vänsterflygeln under den engelska borgerliga revolutionen på 1600-talet, delade denna uppfattning. (Se här Leo Kollers *Zur Geschichte der bürgerlichen Gesellschaft*, Halle/Saale 1948, sid. 444-45, 455-56 och 462.)

⁶ Göran Therborn påminner (i *New Left Review* nr 103) om hur pass sent den allmänna rösträtten i allmänhet infördes i de flesta utvecklade kapitalistiska länder – strax efter första världskriget.

* *Organisk* – här ung. sammanhållen och harmonisk.

** *Elektoralism* – här: att se samhällsomvandlingen som ett resultat av förändring av de parlamentariska styrkeförhållandena, snarare än massornas egen kamp.

Det europeiska proletarietets förödande erfarenheter från fascism och stalinism har haft en verkligt traumatisk effekt på det. Den borgerliga demokratin har utan tvekan återupprättats i massornas ögon (efter att ha varit tämligen diskrediterad under perioden 1929-39).

En av borgarklassens främsta ideologiska kampanjer är också att ständigt upprepa de ”självlara sanningarna” att det inte finns någon politisk frihet utan en borgerligt parlamentarisk demokrati och att det inte finns någon politisk frihet där det inte finns en fri företagsamhet. Den internationella socialdemokratin förstärker i sin tur den ideologiska mytbildning mycket kraftigt, med de västtyska socialdemokraterna i täten. Också de eurokommunistiska partierna ansluter sig nu i växande omfattning till denna oheliga allians.

Det är inte svårt att visa hur mytisk hela denna argumentering egentligen är. Om den borgerligt-demokratiska statens institutioner verkligen är den ”naturliga” och ”ändamåls-enliga” ramen för att bredda och befästa de demokratiska rättigheterna – varför kräver då inte borgerligheten världen över att *valbarhetsprincipen* skall utsträckas till att gälla alla nivåer inom statsapparaten? Varför inte kräva val till de ämbeten som domarna, officerarna och departementscheferna nu innehar? Varför inte skriva in rätten till arbete i grundlagen eller rätten till en *garanterad* minimi-standard för *alla*? Skulle inte det vara ”demokratiskt”? Eller är det kanske så att det inte skulle stå i överensstämmelse med den borgerliga statens roll: att garantera den kapitalistiska egendomen, kapitalets värdeökning och produktionen av mervärde?

Varför inte kombinera principen om val till alla överordnade ämbeten med *en princip att väljarna skall ha rätt att avsätta de valda funktionärerna när de så önskar*? Skulle detta kanske undergräva den ”tekniska kompetensen”?* Men hur ligger det då till med ”kompetensen” hos de parlamentsledamöter och senatorer som förutsätts kunna besluta om problemen på inte bara ett enda område, utan i hundratals specialiserade frågor? Är det kanske så att en sådan princip skulle medföra att statsapparaten inte längre är *oberoende av det arbetande folket*, själva förutsättningen för att den skall kunna försvara borgarnas klassintressen?

Och varför skulle man inte också i det här sammanhanget kunna kräva en allmän begränsning av de höga statliga funktionärernas, arméöverbefälhavarnas, ministrarnas och parlamentsledamöternas löner så att de hamnade i nivå med en utbildad arbetares, en princip som genomfördes under Pariskommunen och som Marx och Lenin ivrigt försvarade?⁷ Beror det kanske på att en sådan princip skulle komma att hindra en borgerlig urvalsprocess till statsapparaten högre befattningar. (Det skulle ju utesluta en konkurrens om posterna i syfte att berika sig själv. Det skulle också hindra att dessa funktionärer automatiskt sögs upp i borgarklassen kraft av sin kapitalackumulation.)

Det är därför långt ifrån någon tillfällighet att varken det Gemensamma programmet eller PCF:s eget partiprogram (”Le Socialisme pour la France” eller *Le Défi Démocratique* av Georges Marchais) och inte heller Sèves, Fabres och Hinckers⁸ kommentar i ämnet, förespråkar någon av dessa verkligt revolutionerande demokratiseringsåtgärder. *Var och en av dem respekterar ju den borgerligt-demokratiska statens nuvarande strukturer, dvs just det som ger den dess borgerliga prägel och garanterar denna.* Var och en av de accepterar med andra ord därmed också de avgörande begränsningar som denna form av stat innebär för massornas demokratiska rättigheter, även om de i och för sig föreslår en viss utvidgning av dessa rättigheter – men det är då just sådana rättigheter som inte betyder något grundskott mot den etablerade borgerliga statsapparaten.

* *Kompetent* – som förmår uträtta sina uppgifter på ett visst område.

⁷ Vi skall här bara hänvisa till ett exempel: *Inbördeskriget i Frankrike* av Karl Marx.

⁸ Se här fr a det andra kapitlet i del II av *Les Communistes et l'Etat* (sid. 153 och följande).

Vår hållning är den rakt motsatta. Vi förespråkar att massornas demokratiska rättigheter skall utvidgas, befästas och förbättras kvalitativt. Men vi vet också att varje rörelse i denna riktning svär mot den borgerliga statens nuvarande strukturer, antingen de är parlamentariskt-demokratiska eller inte. Det blir därför också oundvikligt med en konflikt mellan denna demokratiseringsprocess och den borgerliga statens institutioner. Denna konflikt är själva kärnpunkten en situation av dubbelmakt, under den i egentlig mening revolutionära situationen. Ur pedagogisk och politisk synvinkel innebär denna process att den borgerliga statens legitimitet* gradvis undergrävs i massornas ögon, ju mer får praktiska erfarenheter av en högre form av demokrati och en hel rad demokratiska fri- och rättigheter som de förnekades under den borgerliga demokratins epok. På så sätt kommer också en ny och högre form av demokrati legitimitet till stånd, den proletära demokratin, arbetarrådsdemokratin. Om inte denna senare verkligt demokratiska regim upplevs som överlägsen den borgerliga demokratin i massornas ögon, kommer inte den borgerliga staten att störtas överända. Då kommer vi inte heller att få se någon socialistisk revolution i de högt utvecklade industristaterna.

Ur praktisk synvinkel, med tanke på vilka institutioner som den ger upphov till, kommer denna konflikt mellan det gamla och det nya att leda till att det upprättas nya statliga organ med en proletär och folklig prägel, en ny statsmakt, ett nytt klassherravälde skilt från det som kännetecknade den borgerliga regimen med dess klassorgan. Men dessa nya institutioner kan och måste se till att garantera *ökade politiska och individuella fri- och rättigheter för massorna* och inte bara ökade ekonomiska och sociala rättigheter (som rätten till arbete, rätten till en social trygghet genom hela livet, dvs en garanterad minimistandard; verklig jämlikhet mellan man och kvinna, mellan utlandsfödda arbetare och den ursprungliga arbetarbefolkningen osv).

Om det förhåller sig annorlunda, kommer det socialistiska företaget inte att ha någon möjlighet till framgång i de högt utvecklade kapitalistiska industriländerna, med den erfarenhet och medvetenhet som kännetecknar de arbetande massorna där. Av detta skäl är vi också bestämda anhängare av ett flerpartisystem och yttrandefrihet för alla ideologiska, politiska och kulturella strömningar.⁹ Våra skiljaktigheter med eurokommunisterna gäller inte dessa principer. De handlar om den oundvikliga och explosiva motsättningen mellan ökade sociala, ekonomiska och politiska fri- och rättigheter för de arbetande massorna å ena sidan och den borgerligt-demokratiska statens institutioner å den andra. Så snart massmobiliseringarna nått en viss nivå, blir denna motsättning total och ställer människorna inför ett precist val: antingen upplöses den borgerliga statsapparaten eller också tillgrips våldsmetoder för att begränsa och undertrycka massornas rättigheter och handlingsfrihet (dvs vad Mario Soares, Melo Antunes och andra betecknade som ”anarkopopulism”^{**,*} under den portugisiska revolutionens framväxt 1975).

Direkt och indirekt demokrati

Här ställs vi inför en annan slående motsägelse hos den eurokommunistiska statsuppfattningen. De eurokommunistiska ledarna och ideologerna talar sig varma för en ”utökning av massornas demokratiska rättigheter” och deras växande deltagande i förvaltningen av den nationaliserad industrisektorn och statsapparaten som sådan”.¹⁰ De är till och med beredda – åtminstone i Frankrike, där idén om massornas självstyre är som starkast – att delvis anamma

* Legitimitet – behörighet, laglighet (enligt en viss rättsuppfattning).

⁹ Jfr här det förslag till resolution som Fjärde Internationals Förenade Sekretariat lagt fram inför den elfte världskongressen med titeln ”Socialistisk demokrati och Proletariatets diktatur”, *Inprecor*, nr 10, nya serien, 7 juli 1977. /På svenska i en broschyr från Röda Rummet, *Arbetardemokratin och kampen för socialismen.*

** *Anarko-populism* – en etikett som Soares m fl satte på bl a tendensen till självorganisering i den portugisiska revolutionen, med dess sk ”laglöshet” (”anarkism”) och ”folkförförelse” (”populism”).

¹⁰ Jfr här framför allt *Les Communistes et l'Etat*, sid. 164-66.

idén om massornas självförvaltning och självstyre: det populäraste ”motgiftet” mot den oerhörda fara för byråkratisering, som arbetarna med all rätt blir allt mer uppmärksamma på.¹¹ Men ingenstans ställer eurokommunisterna den, i det långa loppet oundvikliga tendensen till en total konfrontation mellan den *indirekta demokratis* representativa institutioner och den *direkta demokratis* manifestationer och institutioner, i blixtbelysning.

Ett parlament förblir, även om dess sammansättning bestämts genom allmän rösträtt, ett organ för den indirekta representativa demokratin och kommer därmed alltid att uttrycka ett djupt misstroende mot arbetarmassornas och folkets förmåga att sköta sina egna affärer. En församling vars sammansättning hela tiden ändras allt efter väljarnas önskemål, skulle – enligt alla dem som så envetet predika den borgerliga parlamentarismens förträfflighet (inklusive socialdemokrater, stalinister och eurokommunister) – göras till föremål för publikknipande utspel och demagogi. Om rycker undan den hycklande förlåten kring detta påstående, så framstår dess verkliga innebörd i sin rätta dager. ”Låt gärna människorna välja parlamentsledamöter på basis av deras värtaliga men förledande ’valprogram’ och vallöften! Men var så snälla och hindra inte dessa herrar och damer från att sedan ’styra’ samhället, med all sin ’individuella ansvarskänsla’ och utan att ständigt behöva stå under trycket från ’gatans parlament’! Låt dem, med andra ord, gärna duperas* väljarna, förråda vad de lovat och lagstifta på egen hand i enlighet med den borgerliga ordningens intressen!” Hela denna affär visar sig alltså vara tämligen osmaklig.

Ju mer massrörelsen skjuter fart, ju mer dess aktioner och mobiliseringar breddas, desto mer kommer också dess initiativ till självorganisering och till att bredda den direkta demokratin på det ena eller andra området, att växa i omfattning – antingen det nu gäller arbetarkontroll över fabriker eller upprättandet av marknader i folkets egen regi; övertagande av den sociala servicen eller upprättandet av kulturella institutioner och ”icke-officiella” daghem. Men ju mer den direkta demokratin utvidgas på det här sättet, desto mer kommer också dess konflikter med den borgerliga statens institutioner att tillta och bli allt mer oförsonliga. Det kommer då inte heller bara att röra sig om konflikter med det egentliga förtryckarmaskineriet och de högsta höjdarna inom statsapparaten. Det kan också – utom i speciella undantagsfall – komma att röra sig om konflikter med den indirekta representativa demokratis institutioner som sådana och deras desperata ansträngningar att försvara den egna ”överhögheten”, sin rätt att i sista hand fatta alla beslut och ”auktoriteten” hos den ”lagliga” regeringen, gentemot auktoriteten hos den nya framväxande majoriteten och den folkliga ”överhöghet” som dessa massmobiliseringar banat väg för.

Denna verkliga konflikt grundar sig framför allt på det faktum att ”medborgaren” i en indirekt representativ demokrati – och då också den lönearbetande ”medborgaren” – är en *atomiserad*** och *alienerad individ*, utsatt för ett mångsidigt tryck, inte bara från den borgerliga ideologin utan också – och framför allt – från hela det mönster som kapitalet format när det gäller konsumtion och arbetsvillkor, ett mönster som präglar hela hans tillvaro. Denne ”medborgare” har ingen huvudroll, ja medverkar egentligen inte över huvud taget i det politiska drama som utspelas. Han kan möjligen ha en statistroll, som något slags ”vapenbärare”.

¹¹ ”Detta skulle betyda att deras förhållande till staten förändras efter hand och i grunden. Det är möjligt att tänka sig en viss form av självorganisering omedelbart eller på kort sikt. Och då, enligt vår mening, som en del i en rörelse med perspektiv på en nationell självförvaltning över hela linjen. . . . Om man går efter förhållandena idag och deras troliga utveckling, så skulle detta ge en föraning om vad de marxistiska klassikerna benämnt statens bortdöende” (*Les Communistes et l’Etat*, sid. 167).

* *Dupera* – vilseleda.

** *Atomiserad* – ung. splittrad (eg. uppsplittrad i sina beståndsdelar /atomer/).

Men så snart massornas självorganisering satts i rörelse, så snart den direkta demokratin börjat ta form, kommer inte längre denne medborgare – och i synnerhet inte den lönearbetande medborgaren – att förbli en isolerad individ. Hans alienation minskar. Han blir mer och mer medveten om sin styrka som en del av en bredare rörelse. Han börjar komma till rätta med sina tidigare fördomar genom att delta i ett kollektivt beslutsfattande. Han nöjer sig inte längre med att bara lägga en sedel i en valurna någon gång då och då. Han deltar i en beslutsprocess; han medverkar till att genomföra de fattade besluten; han är med och kontrollerar hur de tillämpas: om det verkligen blir så som majoriteten bestämt. Han är inte längre en statist, utan en aktiv medarbetare, en huvudaktör i det politiska dramat.

Att det här rör sig om ett verkligt språng framåt för demokratin är det väl knappast någon som på fullt allvar kan förneka, åtminstone inte bland dem som vill leva upp till ordets verkliga innebörd. (Det finns de som uppfattar ”makten i folkets händer” som en utopi eller rent av ett hot. Men deras ”demokrati”-begrepp står för en skenbar, inte en verklig, makt.) Det är uppenbart att den process vi har beskrivit här verkligen omvandlar den formella demokratin till en folkmakt i ordets egentliga mening. Och att denna folkmakt i sin tur är oförenlig med en ökad roll, en stärkt maktställning för den representativa demokratis institutioner, har igen och igen bekräftats under alla de revolutionära perioder som Europa och andra delar av världen genomlevt, allt ifrån Pariskommunen till den portugisiska revolutionen.¹²

Eurokommunisterna är fångna i ett dilemma. Att å ena sidan förklara att det är nödvändigt att ”utöka massornas demokratiska rättigheter”, men å andra sidan förespråka att ”parlamentets maktställning och prestige förstärks och breddas” – det är som att försöka förena eld och vatten. I praktiken är det omöjligt. När eurokommunisterna accepterar den borgerligt-demokratiska staten som progressiv, så leder det dem förr eller senare till att ta ställning för denna stat, mot massornas rätt att genomföra sina aktioner, så snart som de sociala spänningarna och klassmotsättningarna i samhället gett upphov till en växande folklig kampvilja och därmed en verklig och oförsonlig konflikt dem emellan – precis som skedde med den klassiska socialdemokratin vid första världskrigets utbrott den 4 augusti 1914.

Hittills är det det italienska kommunistpartiet som har gått längst på den här vägen. Den programmatiska överenskommelse som PCI slöt sommaren 1977 tillsammans med fem andra ”konstitutionella” partier, inklusive kristdemokraterna, storkapitalets främsta politiska instrument, innefattade ett helt kapitel om försvaret av den ”allmänna ordningen”, med mycket omfattande fullmakter åt den borgerliga polismakten. Den italienska polisen kan nu hålla misstänkta häktade av ”preventiva” skäl^{*}, förhöra arresterade personer direkt utan advokats närvaro, genomföra husundersökningar när det gäller ”gömställen för undergrävande element” utan formell häktningsorder samt, efter eget gottfinnande, ägna sig åt telefonavlyssning. Det rör sig här uppenbarligen om en *begränsning* och inte en utökning av de demokratiska fri- och rättigheterna. På liknande sätt har PCI, med den logik som följer av dess ställningstagande till ”parlamentets försvar”,¹³ ändrat sin hållning till folkomröstnings-

¹² Vi ser det som föga troligt men inte helt omöjligt att en kraftig politisk medvetenhetsutveckling hos massorna, en kvalitativ breddning av de revolutionära organisationernas politiska inflytande och en splittringsprocess inom de reformistiska partierna – efter en utdragen revolutionär period – skulle kunna leda till en överensstämmelse mellan majoritetsförhållandena i parlamentet och i de organ som vilar på den direkta demokratin. Så mycket bättre i så fall. Vad som emellertid framstår som fullkomligt oacceptabelt och i strid med proletariats intressen, är att hänga upp förverkligandet av det revolutionära programmet, på om man dessförinnan uppnått en varaktig, stabil parlamentarisk majoritet, oberoende av om detta program uppenbarligen redan stöds av en klar majoritet av befolkningen.

^{*} *Preventiv* – förebyggande.

¹³ Följande citat som är hämtat från en tidigare ”vänsteravvikare”, en f d medlem av PSIUP (det ”Italienska socialistiska partiet för proletär enhet”) som nu anslutit sig till PCI och dess parlamentsgrupp, visar hur långt den parlamentariska ”inkröktheten” hos PCI har utvecklats; denna person prisar det faktum att Pietro Ingrao, numera

institutionen. Man försöker nu *minska*, inte öka, massornas rättighet att ta initiativ till folkomröstningar, med argumentet att denna rätt skulle ”undergräva” parlamentets auktoritet (därför att det finns ”risk” för att folkmajoriteten kan gå emot den parlamentariska majoriteten, som hände vid folkomröstningen om rätten till skilsmässa).

PCI-ledningen har inte heller underlåtit att dra alla upptänkliga revisionistiska ideologiska slutsatser av sin satsning på en ”historisk kompromiss”. Eftersom det är omöjligt för en marxist att säga ”ja” till den borgerligt-demokratiska staten och samtidigt ”nej” till dess förtryckarorgan, återstår det bara att förneka denna apparats klasskaraktär. En av partiets främste ledare, Paulo Bufalini, förklarade inför ett centralkommitté-möte i mars 1977:

Arbetarnas och folkets rörelse måste samarbeta med de styrkor som är beredda att försvara den demokratiska ordningen och stödja dem moraliskt och inför offentligheten. Polisen har aldrig varit vår fiende, inte ens under 50- och 60-talen, då den utnyttjades till försvar för klassprivilegier och då vi hamnade i konfrontationer med polismakten. Idag är situationen helt förändrad. Den har vänts fullkomligt upp och ner. Idag gäller det för polisen att försvara den demokratiska ordningen mot de band som är denna ordnings motståndare, som är fiender till den Republik som föddes ur den anti-fascistiska motståndskampen (*France-Nouvelle*, 1 april 1977).

För Bufalini är polisen inte längre något som alltid försvarar en bestämd *social och ekonomisk ordning*, dvs en viss klass herravälde och ett visst förhärskande produktionsätt. Han har glömt att detta klassherravälde i Italien är ett borgerligt klassherravälde, att detta produktionsätt är ett kapitalistiskt produktionsätt, att historien har gett oss ett oräkneligt antal – ofta blodiga – exempel på hur en ”demokratisk” polismakt, som förväntas upprätthålla den ”demokratiska ordningen” och stå höjd ovanför klasserna, agerar i själva verket; inte minst då exemplet med socialdemokratins hållning till den tyska polisen under Weimar-republiken. (Carl Severing, preussisk inrikesminister och därmed chef för den preussiska polismakten, härskade över en ”demokratisk poliskår” i nära femton år, tills han störtades av en handfull personer, en löjtnant och tio soldater, i samband med von Papens kupp i juli 1932 – utan att denna poliskår så mycket som rörde ett finger till ”demokratins försvar”).

Eurokommunismens ”vänsterflygel”

Dessa motsägelser hos de främsta ideologerna och ledarna för den eurokommunistiska strömningen är så iögonfallande och står i så skarp kontrast till de historiska erfarenheterna, att en del intelligenta företrädare för de eurokommunistiska uppfattningarna sett sig tvungna att reservera sig mot de mest uppseendeväckande spetsfundigheterna. Det gäller t ex Bruno Trentin, ledare för det italienska metallarbetarförbundet, och Fernando Claudín, tidigare ledare för det spanska kommunistpartiet, som båda kan uppfattas som typiska representanter för eurokommunismens vänsterflygel.¹⁴

Vi har i ett tidigare kapitel varit inne på hur Trentin försökt utveckla den eurokommunistiska strategin på det ekonomiska planet – inte i avsikt att rationalisera* den italienska kapitalismen, utan i det föregivna syftet att omvandla denna ekonomis kapitalistiska särdrag. Hans ståndpunkter skiljer sig inte så mycket när det gäller statens roll:

kommunistisk ordförande för deputeradekammaren, ”på ett ytterst strikt sätt har sett till att slipsbruket återinförts” i det parlamentariska arbetet. (*Quale Parlamento?* Turin 1977, sid. 68 och 43.)

¹⁴ I sin ungdom lutade också Jean Elleinstein /se kapitel 4/ åt en sådan ”vänster-eurokommunistisk” uppfattning; ”Det gäller inte att sätta sin lit till att borgarklassen avhåller sig från att starta ett inbördeskrig. Det gäller att binda dess händer så att den blir oförmögen att göra det” skrev han i *Problèmes de la Revolution en France* (sid. 189). Javisst – men hur är det möjligt att ”binda borgarklassens händer” om den inte avväpnas, dvs om man inte ser till så att dess armé upplöses och att i stället proletariatet och de arbetande massorna beväpnas?

* *Rationalisera* – här ung. modernisera och förbättra (eg. ”göra mer förnuftsmässig”).

Jag anser att vi måste fundera en hel del över den pluralistiska frågan och dialektiken mellan olika makter i samhället, men då från en helt annan utgångspunkt än när det är fråga om maktförhållandena i det borgerliga samhället. Ur denna synvinkel kan man hävda att styrkan hos de råd som existerar i ett visst övergångssamhälle bör härledas ur det faktum att de förblir en oberoende och främmande kropp, dvs att de inte institutionaliseras. Gramscis distinktion mellan rådets allmänna karaktär och partiets och de fackliga organisationernas privata karaktär, borde, enligt min mening, återuppväckas och fördjupas. Råden kan bli en andra makt, eller som Adler¹⁵ uttryckte det, en verklig, andra kammare i den socialistiska demokratin, i den utsträckning som den förblir en kontrollerande kraft, ett främmande kontrollorgan, som kompletterar det som utträts av andra demokratiska institutioner, inklusive de valda organen (*Parti Communiste Italien: Aux Sources de l'Eurocommunisme*).

Trentin fortsätter:

Decentraliseringen av statens maktställning inom ett visst geografiskt område och det ökade antal konfrontationer mellan de statliga institutionerna (lagstiftande församlingar på nationell och regional nivå) och en mer eller mindre institutionaliserad direkt demokrati (fabriksråd, råd inom ett visst geografiskt område, bostadskommittéer, kommittéer upprättade av dem som utnyttjar en viss social service, skol- och universitetsråd), som kan uppstå lokalt eller nationellt, skulle enligt min uppfattning tjäna som en ny anledning till initiativ från arbetarrörelsens sida i syfte att förändra staten under detta övergångsskede (a. a. sid. 135).

Låt oss gå förbi det faktum att Trentin själv öppet åberopar Max Adler och därmed den austro-marxism som försökte ”kombinera” sovjeter och borgerlig demokrati, proletariats klassherravälde och borgarklassens herravälde, något som Lenin och Trotskij obevekligt förlöjligade. Låt oss också förbigå det förhållandet att Trentin bland ”de statliga institutionerna” visserligen räknar in de valda, representativa organen, men glömmer hela det bestående statsmaskineriet – med polisen, gendarmeriet, armén, de höga statliga funktionärerna, de oavsättbara domarna, osv. Det kan tyckas som en händelse, men är det verkligen en händelse?

Förvirringen hos Trentin ligger i det faktum att han omärkligt glider över från att diskutera den *utmaning* mot den borgerliga makten som ligger i de råd och de kommittéer som börjar utveckla en direkt demokrati inom ramen för en *borgerlig stat stadd i upplösning* (dvs inom ramen för en förrevolutionär situation) – med den funktion av ”medbestämmande” som dessa råd fyller i en ”socialistisk demokrati”, dvs en arbetarstat, (ett ämne som det finns mycket att säga om, men det ligger utanför temat i denna bok); när Trentin gör denna övergång glömmer han att tala om för oss *hur han kommer från det ena till det andra*, dvs just det som är ämnet för hela polemiken.

Det finns inget som hindrar oss från att i lugn och ro diskutera om det är nödvändigt med en folkförsamling vald genom allmän rösträtt i ett läge där det redan existerar en arbetarrådskongress i en viss socialistisk demokrati. I och med att borgarklassens ekonomiska makt brutits och dess statsapparat upplösts, blir det här fråga om en konjunkturrell bedömning och inte om något principiellt.¹⁶ Men det som engagerar människorna mer än något annat, därför

¹⁵ Hänvisningen här är till Max Adlers *Politische oder soziale Demokratie*, Berlin 1926. Jfr också *Die soziale Staatsauffassung des Marxismus*, Wien 1922, där samme författare uttryckligen stöder tanken på att det statliga förtryckarmaskineriet skall krossas, dvs samma uppfattning som hos Marx (sid. 275-80). Också de ”vänsterinriktade” eurokommunisterna står till höger om austro-marxisterna, vilket mer än väl belyser deras teoretiska torftighet.

¹⁶ Jämför Nicos Poulantzas försvarstal för att en representativ folkförsamling, utsedd genom allmänna val, skall bevaras också inom ramen för en arbetarstat, i hans artikel ”L'Etat et la transition au socialisme” i den franska tidskriften *Critique Communiste*, nr 16 juni 1977 sid. 23 ff. Jämför också Daniel Bensaid's utmärkta inlägg ”Eurocommunisme, revisionnisme et austromarxisme” i *Critique Communiste*, nr 18-19, oktober–november 1977.

att det är en helt livsavgörande fråga för arbetarrörelsen, gäller om det är möjligt att övergå från en borgerlig stat till en arbetarstat (till en ”socialistisk demokrati”), från borgarklassens herravälde till proletariats klassherravälde, ”längs den fredliga vägen”, dvs utan att det borgerliga statsmaskineriet upplöses och då i synnerhet dess förtryckarapparat. *Men i denna helt avgörande fråga har Trentin inte ett enda ord att säga.* Därför är också hans fantasier om arbetarråden i framtiden föga trovärdiga. Arbetarråd, som ”toleras” av den borgerliga staten? Fredligt sammanväxta med den? Vars representanter helt fridsamt delar sin brödföda med herrar som von Seeckt,* von Schleicher,** Badoglio,** Mola,*** Franco, Petain,**** Salan,***** Spinola,***** Eanes***** och Pinochet.

Fernando Claudín är utan tvekan mer klarsynt än så; hans analys och argumentering är också mer förfinad. Han inser att valet står mellan att godta den borgerliga (demokratiska) statens legitimitet och att stödja uppsvinget för den antikapitalistiska massrörelsen. Han förstår också hur fruktansvärt mycket som står på spel när alternativet är undertryckandet av *massrörelsen eller dess självförsvar*, även om – eller snarare: i synnerhet om – denna representerar nationens absoluta majoritet:

”Det mäktiga PCI står idag vid ett vägskäl. Det är idag inte få som är av den uppfattningen att det allra troligaste slutet på dess demokratiska väg blir liknande den som det engelska Labourpartiet eller det tyska socialdemokratiska partiet genomgick – helt enkelt ett samarbete med kristdemokraterna för att styra Italien under krisen och än en gång se till att reparera det så utjänta kapitalistiska maskineriet. Skillnaden skulle i så fall vara att det för att uppnå något sådant i Italien, skulle fordras ett förtryck i stil med Noskes, mot den organiserade arbetarrörelsen. Det skulle i sin tur kräva sin tribut i form av djupgående sprickor och splittringar i partistrukturen. Enligt vår mening är detta inte den troligaste utgången. Den italienska arbetarrörelsen har en rik kamphistoria och har gång på gång demonstrerat sin kampberedskap och skaparförmåga. Redan nu kan man se tecken på en reaktion inom den italienska arbetarrörelsen mot de faror som hotar den och den italienska demokratin. Detsamma gäller också för PCI, som står i nära kontakt med massorna och arbetarrörelsen i stort och är mycket mottagligt för ett tryck underifrån.... Det brännande behovet idag – och en framgångsrik lösning här är en avgörande förutsättning för en lösning av den italienska krisen! – är att formulera en politik som förmår förena alla tillgängliga krafter i en gemensam aktionsenhet i syfte att genomdriva en djupgående omvandling av Italien och då *i full medvetenhet om att det är oundvikligt med en verklig konfrontation med den nuvarande styrande klick som representerar monopolkapitalets intressen....* Om det är denna stora uppgift som måste genomföras, så betyder det samtidigt att det krävs en ny strategi för detta den italienska vänsterns mest betydelsefulla parti. Mellan en äventyrlig extremism och en äventyrlig ”historisk kompromiss” måste man finna ett utrymme för en realistisk politik som syftar till en demokratisk socialistisk omvandling av det italienska samhället. Så snabbt som krisen utvecklas är det här inte

* /Hans/ von Seeckt – tysk militär, som bl a verkade som chef för det tyska ”riksvärdet”, 1920-26 Reichswehr.

** Kurt/ von Schleicher – tysk general, riksvärnsminister och rikskansler (1932-33) innan han mördades av nazisterna vid utrensningen i nazistpartiet i juni 1934.

*** /Pietro/ Badoglio – italiensk fältmarsalk, generalstabschef 1936-40, avgick 1940, då han hamnade i motsättning till Mussolini.

**** /Emilio/ Mola – spansk general och en av Francos förtrogna i samband med militärkuppen 1936.

***** /Philippe/ Petain – fransk marskalk med konservativa och antidemokratiska uppfattningar. ”Statschef” i Frankrike från 1940 och under den tyska ockupationen, i det s k ”Vichy-Frankrike”.

***** /Raul/ Salan – fransk general, bl a ledare för oppositionen mot de Gaulles Algeriet-politik och för terrororganisationen OAS.

***** /Antonio/ Spinola – portugisisk general, en av de etablerade militärer som deltog i revolten 1974, när den tidigare Salazarregimen avsattes, och ledare för den borgerliga kontra-revolutionen mot den följande revolutionära utvecklingen.

***** /Ramalho/ Eanes – portugisisk president sedan 1976; ledare för aktionerna i november 1975, när representanter för den borgerliga ordningen slog till mot ”upplösningen” inom armén och samhället i stort genom välplanerade militära aktioner.

möjligt med några längre dröjsmål" (*"Eurocommunism and socialism"*, London 1978, sid. 118-19; våra kursiveringar).

Det minsta man kan säga är att början och slutet på denna argumentering är ovanligt motsägelsefulla. Innebär inte den "oundvikliga konfrontationen" med den "styrande klick som representerar monopolkapitalets intressen" också oundvikligen en konfrontation med dess statsapparat? Hur är det möjligt att på en och samma gång förbereda massorna för denna konfrontation och invagga dem i falska föreställningar om en "fredlig övergång till socialismen" eller till och med en "historisk kompromiss"? Om det nu är nödvändigt att bryta med den "äventyrliga historiska kompromissen" (och att t o m hoppas på att PCI:s ledning kommer att genomföra detta brott "under trycket från massorna"), kommer då inte den utvecklingen att leda till just de "djupgående sprickor och splittringar" som Claudín först anspelar på men sedan avför som föga troliga; något som bara är möjligt därför att han glömmer bort att ett oräkneligt antal medlemmar av PCI *integrerats* i den borgerliga statsapparaten och olika organ knutna till denna, dvs just det som den "historiska kompromissen" går ut på?

Låt oss än en gång upprepa: skillnaden mellan revolutionära marxister och eurokommunister gäller inte om det är nödvändigt eller inte att avvisa varje tanke på ett maktövertagande via kuppmetoder, mot befolkningsmajoritetens vilja (vilket i sin tur, med den nuvarande socio-ekonomiska strukturen i Västeuropa också skulle betyda mot den proletära majoritetens vilja). Den handlar heller inte om att vi skulle vara mindre benägna att respektera massornas demokratiska fri- och rättigheter *i ord och handling* (något som vi kan ha anledning att än en gång upprepa innebär en fullständig respekt för den politiska, ideologiska och kulturella pluralismen). Idén om en "fredlig övergång till socialismen" och avståndstagandet från "proletariatets diktatur" har ingenting med den i och för sig helt nödvändiga demokratiska karaktären hos den socialistiska revolutionen att göra. Dessa åsikter är i stället ägnade att ingjuta illusioner om en "neutral" statsapparat som välvilligt anpassar sig efter väljarmajoritetens önskemål, som låter sig "demokratiseras" bit för bit och som ser till att vända ut och in på sig utan att ett enda skott avlossas – så att den från att ha varit ett redskap för privategendomen och den kapitalistiska utsugningens försvar i stället blir ett vapen i kampen för att undertrycka privategendomen och avskaffa kapitalismen. Vi avfärdar hela detta perspektiv som en utopisk dröm. Det minsta man kan säga är att historien redan har gett sitt utslag till förmån för vår uppfattning och inte den eurokommunistiska.

Den verkliga övergångsfasen: dubbelmakten

Betyder då detta att den socialistiska revolutionen enligt vårt sätt att se kan reduceras till själva upproret som sådant och att det verkliga valet står mellan "uppror" och "allmänna val"? Att hävda något sådant skulle vara att ge en nidbild av den revolutionära marxismen. Ett uppror är bara slutpunkten på en hel revolutionär process. Om styrkeförhållandena är gynnsamma kan det genomföras så gott som utan offer, under förutsättning att borgarklassens väpnade apparat redan har upplösts moraliskt och politiskt och att de proletära och folkliga rådsorganens legitimitet redan har erkänts av den överväldigande majoriteten av befolkningen, inklusive soldaterna.

För oss är det omöjligt att föreställa sig att den "normala" borgerliga staten i ett enda svep kan övergå till en ny statsmakt, arbetarmakten. Övergången från den ena till den andra kräver tid, i synnerhet i länder där den borgerliga demokratins statliga institutioner åtnjuter en oerhörd prestige och legitimitet i arbetarmajoritetens ögon. *Massorna måste genomgå en "läroperiod" i vad det innebär med en ny och högre form av demokrati.* De måste få tid att smälta innebörden och värdet av de nya statliga organ som de är i färd med att bygga upp. Samtidigt måste den borgerliga regimens institutioner – och i synnerhet då dess väpnade grenar – under-

kastas en process av upplösning och fortlöpande förlamning; i annat fall är det omöjligt att tänka sig en *generalisering* av de nya arbetarmakts-organen.

Den konkreta historiska fas, under vilken denna kombinerade process av sönderfall för den borgerliga regimen och uppkomst av en ny arbetarmakt äger rum, kallas dubbelmaktsperioden. Det är här vi finner det verkliga ”övergångsstadiet” mellan den stabila borgerliga statsmakten och den framgångsrika socialistiska revolutionen. Vi ser detta som något helt motsatt den eurokommunistiska teorin om den ”avancerade demokratin” och den nödvändiga ”demokratiska” fasen.¹⁷ Denna motsättning speglar än en gång de grundläggande strategiska (och analytiska) skillnaderna mellan marxism och reformism.

För oss representerar dubbelmakten ett väldigt uppsving i klasskampen: kampen mellan motsatta statsapparater (eller mellan en stat och en statsapparat under bildande) som kämpar om att *de facto* erövra makten inom ett visst geografiskt område.

När de spanska generalerna t ex inledde sin statskupp i juli 1936 blev de inte bara militärt besegrade och avväpnade inom sina områden av de katalanska – och i mindre utsträckning också de andalusiska, asturiska, aragonska och baskiska arbetarna och av arbetarna i Madridområdet och på Medelhavsöarna. Arbetarna lät också beväpna sig själva, organiserade en arbetarmilis, ockuperade fabrikerna, järnvägsstationerna, övertog kontrollen över det elektriska systemet och telefonnätet, dvs alla den ”verkliga maktens” nervcentra.

De såg också till att produktionen återupptogs under sin egen ledning, bland annat med hjälp av ett myller av kommittéer med uppgift att övervaka en stor del av det ekonomiska och sociala livet. Så var det åtminstone under de första månaderna efter deras lokala segrar mot de fascistiska upprorsmakarna.

Den överväldigande majoriteten av arbetarna erkände legitimiteten hos dessa kommittéer. Under veckor var det ofta de som hade det verkliga beslutsfattandet i sin hand, åtminstone på lokal nivå. På nationell nivå, däremot, fick de samexistera med en borgerlig regering och andra borgerliga statliga institutioner (inklusive resterna av den reguljära borgerliga armén). Det fanns i denna mening alltså en verklig *dubbelmakt*. Det var arbetarnas oförmåga att spontant centralisera sina kommittéer och samtliga arbetarpartiers, inklusive anarkisternas, vägran att bidra till denna centralisering som så småningom kom att fälla utslaget. Till slut kom kommittéerna åter att sugas upp och integreras i den borgerliga statsapparaten för att så slutligen utplånas av denna i hela den spanska republiken.

Dagens eurokommunister för nu fram ett rent fantasifoster: att det skulle vara möjligt med en kvalitativ social och ekonomisk förändring (och på så sätt inleda övergången från kapitalismen och påbörja uppbygget av socialismen), utan en allmän konfrontation mellan klasserna eller till och med utan någon skärpning av klasstriderna över huvud taget. De hoppas kunna få

¹⁷ Claudín ser tydligt de motsättningar och risker som ligger i idén om den ”parlamentariska vägen” och den ”anti-monopolistiska alliansen” med borgerliga partier: ”/Denna taktik/ underordnar alla former av massaktioner och samhällelig kamp under en strävan efter allianser med en eller flera fraktioner av borgarklassen (där vi inte bör glömma att de icke-monopolistiska skikten av borgarklassen utgör större delen av den och ansvarar för utsugningen av en stor del av arbetarklassen) och det av rädsla för att en sådan kamp skulle leda till en oberoende organisering av arbetarklassen och de breda massorna, inriktad på att uppnå största möjliga enhet; en sådan utveckling skulle äventyra kommunistpartiernas så heliga ‘ledande roll’ ” (”Eurokommunism och socialism”, sid. 108).

Claudín fortsätter och nu ännu tydligare: ”Det vi vill försöka få fram är att en strategi uppbyggd på ‘två olika stadier’, av alla de orsaker som vi nämnt, har en tendens att skilja den sociala och den politiska kampen åt, något som också i hög grad ligger inom ramen för den kommunistiska traditionen – liksom benägenheten att då i första hand satsa på den politiska verksamheten, i synnerhet det parlamentariska arbetet, och att nedvärdera arbetarklassens egen kamp och självorganisering. Denna skulle ju kunna äventyra alliansen med de icke-monopolistiska delarna av borgarklassen” (a.a. sid. 109).

till stånd detta underverk genom manövrer, genom att blidka motståndarna och genom att systematiskt hålla massaktiviteten nere. För oss måste borgarklassens statsapparat förstöras – och då med befolkningsmajoritetens och den överväldigande delen av proletarietets aktiva samtycke – om kapitalismen verkligen skall kunna ge plats för en begynnande socialistisk utveckling. Och det är omöjligt att förverkliga utan en oerhörd mobilisering av massorna och en allmän självorganisering från deras sida.

Detta är den verkliga innebörden i begreppet dubbelmakt. I motsats till detta talar euro-kommunisterna om en ”demokratisk stat” och en ”avancerad demokrati” och om hur denna kommer att se till att, som det heter, ”upplösa monopolens maktställning”. Men de glömmer att säga någonting om denna stats klasskaraktär och om förtryckarapparatens roll i denna.¹⁸

Nicos Poulantzas* uppfattar det som ytterst osannolikt att en ny revolutionär kris skulle driva fram en dubbelmaktssituation i Västeuropa. (Han glömmer uppenbarligen att dubbelmakten inte var något speciellt ryskt fenomen, utan också uppkom i Tyskland 1918-19, norra Italien 1920, Spanien 1936-37, i synnerhet i Chile 1972-73 samt Portugal 1975.)

Han hävdar t ex följande:

”När det nu gäller brottet /med den borgerliga staten, ö.a./, så kan det tillfälle av styrkemätning ni talar om, inte komma till stånd på annat sätt än mellan staten och något som helt och hållet ligger utanför denna, nämligen den centraliserade organiseringen av den folkliga makten på gräsrotsnivå. ... Jag är överens om att detta brott är nödvändigt. Men jag anser när allt kommer omkring inte att det är så självklart att denna styrkemätning, som en verkligt revolutionär konfrontation, bara kan utspelas mellan å ena sidan staten som sådan och å den andra det som helt och hållet ligger utanför denna (?) ... – den rörelse, de folkliga maktorgan, som på gräsrotsnivå centraliseras till en andra makt...

Det revolutionära brottet måste inte nödvändigtvis ta formen av en centraliserad konkurrerande ”motstat”, som konfronterar den borgerliga staten som ett enda block. Det kan utvecklas via staten och för min del anser jag att det bara är så det för närvarande kommer att äga rum. . . Den folkliga makten på basnivå, den direkta demokratins strukturer, kommer att vara den faktor som ger upphov till en differentiering** inom statsapparaterna och som gör det möjligt för den folkliga rörelsen att attrahera en stor del av dessa apparater. Detta förbund mellan rörelsen och delar av staten kommer så att konfrontera de reaktionära, kontrarevolutionära grenar av statsapparaten som hämtar sitt stöd ur de härskande klasserna” (*International*, volym 4, nr 1, sid. 5).

Dessa anmärkningar kräver ett svar på flera nivåer.

För det första, på en empirisk nivå. All revolutionshistoria under vårt århundrade, i de länder där proletarietet utgör en majoritet av befolkningen, visar att massornas tendens till självorganisering är *spontan och oundviklig* i revolutionära situationer. Är det då inte revolutionärernas uppgift att bidra till och stimulera centraliseringen av de organ som uppstår genom en sådan utveckling? Om så inte blir fallet, kommer den borgerliga statsmakten oåterkalleligen att återupprättas, oberoende av alla inledande segrar (och illusioner om

¹⁸ På denna punkt innehåller Fabres, Hinckers och Sèves bok bara tomma plattheter, utan egentligt innehåll; här är några exempel: ”Arméns, polisens och rättsapparats funktion kommer följaktligen att omdefinieras.”; ”När det gäller armén, har den till uppgift att försvara fosterlandet och det är också det som sålunda kommer att stadfästas, inget annat.”; ”Resultatet kommer att bli att förvaltningen med dess regler och arbetsmetoder, kommer att återupprättas /! / så att hela samhällets och medborgarnas intressen kan garanteras” (a.a. sid. 176,177 och 179). Författarna bekymrar sig inte över att de här lämnar hela frågan om statens klasskaraktär, ja klasskampen överhuvud taget, utanför.

* *Nicos Poulantzas* – fransk samhällsvetare, med en rad teoretiska verk bakom sig, varav flera getts ut på svenska, bl a *Politisk makt och sociala klasser* (Partisan-förlaget).

** *Differentiering* – ung gå isär, klyvas längs de inneboende beståndsdelarna.

motsatsen) under den period revolutionen är på marsch. Det är den tragiska lärdomen av vad som framför allt inträffade i Katalonien 1936-37, i Chile 1970-73 och i Portugal 1975.

Poulantzas anklagelse mot revolutionära marxister i gemen för att bara uppfatta den proletära revolutionen som någonting helt och hållet utanför den borgerliga staten, håller inte streck. Vi tillmäter tvärtom upplösningen av den borgerliga statsapparaten oerhörd betydelse, dvs en utveckling där stora grupper kommer att undfly de *centrala borgerliga myndigheterna* och i stället inordna sig i ett proletärt folkligt styre via olika former av självorganisering. Man behöver bara tänka på det oerhörda bidrag till den revolutionära processen som en självorganisering av de anställda inom elektricitetsverken, de bankanställda eller arbetarna, teknikerna och journalisterna inom de olika TV-bolagen skulle kunna utgöra, för att inse den betydelse som vi tillmäter den socialistiska kampen ”inom ramen för statsapparaten”. Om bankerna, kraftverken och TV-bolagen inte längre dansar efter regeringens pipa, utan i stället verkar efter direktiven från en central strejkkommitté eller till och med ett centralt arbetarråd i sitt dagliga arbete – då skulle den borgerliga staten vara förlamad till 80 procent; en stor del av makten skulle då redan ha övergått i proletariatets händer!

Men något sådant skulle bara kunna äga rum om dessa kommittéer och organ verkligen var uppbyggda som en ”motmakt”, om borgarklassens centrala maktapparat redan var stadd i upplösning, om arbetarna på de berörda områdena vägrade följa sina överordnades order, lagar, regler och arbetsmetoder, vilka alla är ägnade att hela tiden återskapa kapitalets makt och myndighet.

Utan en process av det här slaget kan det inte bli tal om något avgörande ”brott”. På sin höjd kan det bli fråga om att en ”vänsterelit” ersätter en ”högerelit” i ledningen för den *borgerliga staten*.

När det så gäller vår kritik på den analytiska nivån, utmönstrar Poulantzas tämligen snabbt det som Gramsci lärt oss om det sociologiska, eller så att säga, strukturella sambandet mellan *arbetarklassens karaktär och den proletära maktens karaktär*, utifrån erfarenheterna 1919-20. Han besvarar inte den avgörande frågan om proletariatet på grund av själva sitt *sociala väsen* över huvud taget kan etablera sig som härskande klass, bli fullt medveten om sina särskilda klassintressen, och utöva en verklig statsmakt genom ”representativa församlingar” där sammansättningen bestämts av rösterna från en samling uppsplittrade individer. Han går inte alls in på de djupare sociala skälen till att de lönearbetande massorna spontant skapat sina egna kommittéer och råd i alla de revolutionära situationer där de haft full handlingsfrihet. Inte heller går han in på sambandet mellan denna frihet att välja sina egna aktionsformer och rådsorganiseringen som sådan. Och låt oss säga det klart och tydligt: varje försök att, under loppet av en revolutionär utveckling, splittra upp eller hindra centraliseringen av de proletära och folkliga organen, kan bara leda till en begränsning och ett undertryckande av massornas handlingsfrihet. Det är därmed också något som är fullständigt oförenligt med en ”demokratisk övergång till socialismen”. Sådana försök kan naturligtvis ta formen av, vad Lenin och Trotskij kallade, en ”demokratisk kontrarevolution”, såsom var fallet i början av Weimar-republiken i Tyskland, under Juan Negríns regering under den spanska revolutionen och under Mario Soares regering i Portugal 1975. *I de länder där proletariatet är i majoritet inom den verksamma befolkningen, betyder en demokratisk, socialistisk revolution just precis att den högsta politiska myndigheten inte kan vara skild från de olika uttrycken ”massornas självorganisering utan måste bygga på dem*. Poulantzas talar däremot på sin höjd om denna självorganisering som något ”eget”.

När det så till slut gäller den praktiska nivån, kommer framväxten av en dubbelmaktssituation utan tvekan att ge upphov till stora sprickor i den borgerliga statsapparaten. I så måtto är vi överens med Poulantzas, när han betonar det nära sambandet mellan uppkomsten av en ny

makt och den kamp som utspelas inom den gamla. Men frånsatt att denna kamp bara kan vara en biprodukt av en framväxande dubbelmaktssituation (såsom fallet otvivelaktigt var i Portugal), innebär Poulantzas sätt att ställa frågan att han undviker det verkliga alternativet. Är det bara fråga om en kamp för att "reorganisera" det borgerliga statliga maskineriet (en "demokratisering" av staten)? Eller gäller det *en process av nedmontering av hela detta maskineri*? Kan man tänka sig en verklig socialistisk revolution, där vinsten helt enkelt består i att man "ersatt" "reaktionära" generaler med "demokratiska", samtidigt som hela armén lämnats intakt, med dess traditionella hierarkiska uppbyggnad, disciplin osv. Frågan är inte om revolutionen kommer att lämna armén "i orubbat bo" eller inte. Uppenbarligen kommer den inte att lämna armén i "orubbat bo" – i så fall vore segern ganska så otrolig. Nej, frågan gäller om revolutionen – för att kunna segra – måste se till att förstöra den borgerliga armén och ersätta dess strukturer med ett folk i vapen, med valda befälhavare, oberoende av hur många av den borgerliga arméns officerare som än gått över till folkets sida. (Ju fler som gör det, desto bättre förstås.)

Låt oss än en gång upprepa att detta är en i högsta grad praktisk fråga. Om man, i syfte att säkra arméns neutralitet (förgäves) underlåter att angripa dess hierarkiska strukturer, passivt åser hur armé-"disciplinen" återställs eller försöker hindra de ofrånkomliga försöken från soldaternas sida till självorganisering – då betyder inte detta att *man därmed avvärjer en styrkemätning, utan att man bidrar till att driva fram den under värsta möjliga styrkeförhållanden*, eftersom man bara förberett begränsade och outvecklade "klasstrider" för att "förändra" arméns roll. Om man å andra sidan på alla sätt försöker bidra till att "föra in" de politiska striderna och klasskampen i statsapparaten, inklusive armén – då bidrar man också till en upplösning av den gamla ordningen, så att de tidigare strukturerna slutligen kan ersättas av nya, som växt fram ur revolutionära mobiliseringar och massornas självorganisering. Fallet Chile är här det mest belysande. Men den "fällande" portugisiska "domen" är inte mindre klagande. Det finns inte någon "gylle Jfr exempelvis Santiago Carillos bok *"Euro-comunismo" y Estado*, sid. 118-22 och Fabre, Hincker, Sève: *Les Communistes et l'Etat*, sid. 44-45ne medelväg" mellan dessa båda alternativa möjligheter, eftersom staten i likhet med produktionssätt är något enhetligt. Staten kan inte vara "delvis borgerlig, delvis proletär", lika lite som en djurart kan vara "till hälften fågel, till hälften fisk".

Engels berömda förord

Fram tills nu har vi underlåtit att hänvisa till marxismens så kallade "heliga skrifter" för att inte därmed ge vår analys en dogmatisk anstrykning och på så sätt avskräcka dagens politiska aktivister. Ändå är sådana hänvisningar inte meningslösa, om man, som vi definitivt gör, anser att de klassiska texterna – dvs den historiska materialismens "urkunder" – på ett vetenskapligt sätt systematiserar och generaliserar 150 års erfarenhet av proletär klasskamp i världsskala.

Det förord som Engels 1895 skrev till Marx bok *"Klasstriderna i Frankrike 1848-50"* spelade en mycket framstående roll i debatterna mellan marxister och reformister inom den internationella arbetarrörelsen under åren före och efter de revolutionära uppsvingen 1917-20. Reformisterna utnyttjade i hög grad Engels argument här till försvar för sin egen elektoralistiska taktik, där en gradvis styrkeackumulation "oemotståndligt" skulle leda till kapitalismens fall och på så sätt göra teserna om det revolutionära upproret till rena urmodigheter. Det är inte en tillfällighet att eurokommunismens ledande representant nu gång på gång hänvisar till precis samma förord när de skall försvara sin "fredliga, demokratiska väg

till socialismen, genom allmänna val”,¹⁹ just så som Bernstein, Ebert och Scheidemann gjorde inom den tyska socialdemokratien och då i motsättning till Lenin, Luxemburg, Trotskij och deras medarbetare.

Nu är det få kommunistiska aktivister, som idag känner till att de gamla socialdemokratiska försöken att till varje pris göra Engels till en representant för en legalistisk* strategi, bygger på en ren förfälskning, likaväl som motsvarande försök gör det idag. Sådan är tyvärr i mångt och mycket kvalitén på den marxistiska skolningen i dagens Västeuropa, trots att den otvivelaktigt har en viss bredd.

Texten till det förord av Engels som den tyska socialdemokratien publicerade 1895, var en *förkortad och censurerad* version, förmodligen i avsikt att undgå rättsliga påföljder. Bernstein och Kautsky lät faktiskt aldrig någonsin publicera hela Engels manuskript, trots att det var i deras ägo. Det gavs ut för första gången 1930, av Marx-Engels-institutet i Moskva.²⁰

Engels protesterade våldsamt mot de olika nedskärningar han ålagts (för att inte tala om de nedskärningar som han vägrat acceptera, men som ändå förts in i den socialdemokratiska tidningen *Vorwärts*, av Wilhelm Liebknecht). Engels sätt att formulera sin protest lämnar inte något i övrigt att önska när det gäller besked om vad Engels verkligen ansåg om själva huvudfrågan:

Liebknecht lurade mig skändligen. Han tog allt det från min inledning till Marx artiklar om Frankrike från 1848-1850, som han kunde använda sig av för att till varje pris backa upp en fredlig taktik; en taktik som motsätter sig varje form av våld; en taktik som han funnit det lägligt att predika för en tid, i synnerhet när man i Berlin nu förbereder undantagslagar. Men jag rekommenderar bara en sådan taktik *för dagens Tyskland och också då med starka reservationer*. När det gäller Frankrike, Belgien, Italien och Österrike är denna taktik föga tillämplig – och för Tysklands del kan den mycket väl bli det i morgon (Brev till Paul Lafargue, 3 april 1895, *Marx Engels Werke*, volym 39, sid. 458, Dietz-Verlag, 1968).

Den protest som Engels skickade till Richard Fischer, en medlem av den tyska socialdemokratins ledning är knappast polerad:

Jag har icke desto mindre svårt att tro att ni beslutat er för att acceptera en absolut, ovillkorlig legalitet; en legalitet under alla omständigheter; en legalitet som inte låter sig hindras även om lagstiftarna själva våldför sig på sina egna lagar, dvs en politik av att ”vända den andra kinden till”. Fast det är förstås sant att *Vorwärts* ibland tar avstånd från revolutionen med precis samma kraft som den tidigare predikade dess fördelar. . . . Enligt min mening kommer ni inte att tjäna någonting på detta fullständiga avståndstagande från direkta aktioner (*Dreischlagen*). Ingen kommer att sätta sin lit till det. Inget parti i något land går så långt som till att helt avsvärja sig varje motstånd och alla olagliga metoder (som det kan tvingas till). Det som ni försöker göra är att förvandla en tillfällig taktik till något bestående, en taktik som är tillämplig under vissa omständigheter till en absolut taktik. Det är något som jag inte kommer att göra och som jag inte kan göra, utan att för evigt bringa mig själv i vanrykte (a.a. sid. 424-425).

Det är intressant att notera att det bland de meningar som censurerades från Engels text i den version som publicerades i *Die Neue Zeit*, finns två som i grunden förändrar den publicerade textens uppenbara motstånd mot olika upprorshandlingar. På sid. 523 (a.a.) kan vi t ex hitta följande mening som inte återfinns i den tryckta utgåvan:

¹⁹ Jfr exempelvis Santiago Carillos bok ”*Eurocomunismo*” y *Estado*, sid. 118-22 och Fabre, Hincker, Sève: *Les Communistes et l’Etat*, sid. 44-45.

* *Legalism* – ung. att strikt hålla sig till lagens bokstav och anda.

²⁰ Om de faktiska förhållandena, se Marx-Engels *Werke*, volym 22, sid. 645; för den fullständiga texten till Engels förord: se sid. 509-527 i samma utgåva.

”... överallt har man sett till så att idén om att sätta igång en oförberedd attack fått den undanskymda plats som den förtjänar”. På sid. 521 finner vi vidare följande stycke: ”Även under den klassiska perioden med gatustrider, betydde barrikaderna mer moraliskt än materiellt. Det var ett sätt att rubba militärens ståndaktighet. Om barriadkämparna kunde hålla ut till detta uppnåts, då var segern deras; om inte drabbades de av ett nederlag”. Denna mening följs i Engels originalmanuskript av följande skrivning som censurerades av *Die Neue Zeit*: ”Detta är det centrala – det som man måste ha i åtanke, när man undersöker möjligheterna till kommande gatustrider (vår understrykning).²¹

Dessa utdrag visar – utan varje skynt av tvivel – att inte heller den gamle Engels, strax innan sin död, på något sätt uteslöt att det skulle kunna bli nödvändigt med revolutionära uppror, lika lite som han vid det laget försvarade en fredlig, legalistisk, gradvis övergång till socialismen via parlamentariska val. Han förblev det som han alltid varit: en verklig revolutionär. Det är belysande att jämföra andra texter som han skrev vid ungefär samma tidpunkt, om man vill fånga hans tänkande som det verkliga såg ut.

Vi kan t ex finna följande skrivningar i Engels förord till Marx essä om Pariskommunen, *Inbördeskriget i Frankrike*, skrivet den 18 mars 1891 till Kommunens 20-årsdag. Det avslutas med följande formuleringar, där man knappast behöver sväva i tvivelsmål om innebörden:

Från början måste Kommunen erkänna att arbetarklassen, när den en gång kommit till makten, inte kunde nöja sig med att styra med hjälp av den gamla statsapparaten; om den inte återigen skulle komma att förlora det herravälde den just erövat, var denna arbetarklass tvungen att såväl göra slut på hela den gamla förtryckarapparat som den tidigare ställts inför, och att samtidigt ‘skydda sig’ mot alla sina egna representanter och funktionärer, genom att över hela linjen införa en rätt att avsätta de förtroendevalda när som helst. . . . Nu är staten i praktiken inte något annat än ett organ för en klass’ undertryckande av en annan – och det gäller likaväl i en demokratisk republik som i en monarki. I bästa fall är staten något ont som proletariatet fått ärva sedan det lyckats bemäktiga sig klassherraväldet; det segrande proletariatet har då inget annat val än att omedelbart, i så hög grad som möjligt, göra sig kvitt de värsta sidorna av den gamla statsapparaten, i väntan på att det en dag skall bli möjligt för en ny generation fostrad under nya fria samhällseliga villkor, att vräka hela denna koloss på historiens sophög. På sista tiden har socialdemokratiska källborgare än en gång låtit sina bröst fyllas av en förstående ångslan inför anblicken av de två orden: Proletariatets diktatur. Nåväl mina herrar, vill ni veta hur denna tar sig ut i praktiken? Se på Pariskommunen! Där finner ni proletariatets diktatur. (Karl Marx och Friedrich Engels, *Selected Works*, vol. 1, sid. 483 och 485.)²²

I ett brev till Karl Kautsky om generalstrejken, från den 3 november 1893, hittar vi följande profetiska ord (vars historiska innebörd Trotskij underströk senare och med all rätt):

Ni hävdar själva att barriaderna är urmodiga (men att de kan komma till användning igen om armén till en tredjedel eller två femtedelar består av socialister och det blir viktigt att kunna ge den en förevändning att kapitulera); men antingen måste den politiska strejken segra omedelbart, eller ända i ett oerhört nederlag *eller också föras över direkt till barriadstrider* (*Marx-Engels Werke*, vol. 39, sid. 161)

Man kan se hur sammanhängande Engels inställning var och hur tillämplig den är än idag. Det är omöjligt för proletariatet att erövra makten utan att den borgerliga statsapparaten förstörs. Proletariatet kan inte under alla omständigheter avsvära sig våldsaktioner, i synnerhet inte om dess motståndare med våld försöker hindra massorna från att mobilisera sin fulla

²¹ Jfr Marx och Engels, *Selected Works*, London 1970, sid. 652.

²² I Engels manuskript hade orden ”socialdemokratiska källborgare” strukits över och ersatts med ”tyska källborgare” – med en handstil som inte var Engels egen. I de utgåvor av förordet som kom från Marx-Engelsinstitutet i Sovjetunionen och olika kommunistparti-kontrollerade förlag i Europa under 30-, 40- och 50-talen talas det om ”socialdemokratiska källborgare”. Men i en fullständig utgåva av Marx och Engels verk under 60-talet, återfinns återigen ”tyska källborgare”, utan att detta ges någon som helst förklaring.

styrka. Varje form av frontalkonfrontation mellan klasserna kommer att bidra till en inre upplösningsprocess inom armén och det gäller då att skapa bästa möjliga villkor så att soldaterna har möjlighet att gå över till de arbetande massornas sida. Här närmar vi oss så själva kärnpunkten i polemiken mellan eurokommunisterna och revolutionära marxister: behovet av ett massornas självförsvar och av att upplösa den borgerliga armén.

Överväldigande bevis

En del officiella talesmän för eurokommunismen har oklokt nog åberopat det chilenska exemplet för att rättfärdiga sin strategi och taktik. Enligt dem visar det chilenska exemplet att varje försök att konfrontera den borgerliga armén oundvikligen leder till arbetarklassens nederlag. Enligt denna version fälldes Allende därför att han var alltför radikal, eftersom han lät sig påverkas av ”kriminella ultra-vänsteristiska provokatörer” och därför att han inte tillräckligt snabbt slöt en kompromiss med de chilenska kristdemokraterna och deras armé.

En sådan beskrivning av erfarenheterna från Unidad Popular* är en fullständig förvrängning av de historiska fakta. *Sanningen är att Allende satte i verket en strategi som liknar eller till och med är identisk med den eurokommunistiska.* Det låg i sakens natur att växande delar av proletariatet – under en period av objektiv skärpning av klasskampen – överflyglade hans regering från vänster och undandrog sig UP:s kontroll. Samma sak kommer att hända i Västeuropa om vi där får regeringar som tillämpar en eurokommunistiskt präglad politik. Allendes grundläggande inriktning var emellertid att respektera den borgerliga legaliteten och dess representativa institutioner, att godta konstitutionen och det parlamentariska systemet, kompromissa med kristdemokraterna och från sin upphöjda position förklara att han skulle bevara arméns enhet och struktur, eftersom den var ”demokratisk” och själv skulle respektera konstitutionen.

På många håll har man idag glömt att det var på Allende-regeringens order som den chilenska armén tillerkändes rätten att ”återupprätta lag och ordning” i fabrikena i form av razzior mot olika vapenförråd; likaså att armén också lät ”återupprätta ordningen” i de egna leden genom att arrestera och tortera sjömän och soldater som begått ”brottet” att informera den lagliga regeringen om deras officerares kupplaner. Det var Allende som släppte in armébefälhavare – *inklusive Pinochet själv* – i sitt kabinett, på samma sätt som Martinez Barrio *omedelbart efter kuppen i Spanien* inbjöd general Mola, en av dem som var ansvariga för den politiskt och militärt, att ansluta sig till en ”republikansk regering för nationell endräkt”.

Eurokommunisterna förbereder sig nu för att upprepa denna självmordspolitik med allt vad det innebär för de västeuropeiska arbetarna, om nu dessa tillåter att något sådant sätts i verket.

Nu finns det emellertid också en överväldigande vittnesbörd om vad som verkligen hände i Chile, från en källa som knappast kan te sig misstänkt för kommunistpartimedlemmarna i gemen: Volodia Teitelboim, det chilenska kommunistpartiets främste teoretiker och nummer två inom partiledningen. I januari 1977 skrev han i den spanska utgåvan av *Fredens och socialismens problem* (som ges ut i Prag) en artikel under rubriken ”Betraktelser över de tusen dagarna under Unidad Populars regering i Chile” – en artikel som mystiskt nog försvann från den franska utgåvan av samma tidskrift, trots att innehållet i de olika versionerna alltid brukar vara detsamma. Man skulle kunna citera långa stycken ur denna artikel. Vi kommer emellertid att nöja oss med tre särskilt betydande citat.

Här är först vad Teitelboim har att säga om den ”fredliga och parlamentariska vägen till socialismen”:

* *Unidad Popular* – den chilenska folkfronten under Allende, med socialistpartiet, kommunistpartiet och vissa borgerliga grupper som sina beståndsdelar.

”Händelserna i Chile visade enligt vår mening i sista hand att det är möjligt att – under de givna omständigheterna, som resultat av en omfattande och komplicerad historisk utveckling och stora ansträngningar att ackumulera styrka och ena alla de samhällsgrupper som är intresserade av en social förändring – *uppnå något mycket mer med sin röstning än blott och bart en valseger, samtidigt som det fortfarande långt ifrån var fråga om den verkliga politiska makten. . . .* Förmodligen var det ett misstag att upphöja vissa kampformer inom ramen för den revolutionära processen i Chile till en särställning och på så sätt i praktiken helt och hållet tvingas sätta sin lit till en enda utvecklingsväg. . . . Även om det var helt möjligt med en fredlig revolutionär utveckling och även om det väl motsvarade den chilenska folkrörelsens önskemål, så var det fortfarande nödvändigt att ta hänsyn till den motsatta reaktionen från fiendens sida, en fiende som var beredd att till varje pris hindra revolutionen” (våra kursiveringar).

Teitelboim skriver för det andra om statens sociala karaktär under den ”anti-monopolistiska alliansen” och den ”avancerade demokratin”:

”Att Salvador Allende fick tillgång till posten som republikens president kunde inte i sig ändra statens klasskaraktär, lika lite som det kunde ändra de väpnade styrkornas eller den offentliga förvaltningens karaktär. Därför är det nödvändigt att starkt understryka att det måste vara ett huvudsakligt mål för varje fredlig (!) utveckling att säkra sådana militära styrkeförhållanden som kan bidra till en revolutionär samhällsomvandling. I själva verket är detta en nyckelfråga. . . . Om detta mål skulle kunna förverkligas, gällde det att bygga upp en statsapparat under ett organiserat tryck underifrån och att mer och mer ställa denna apparat i folkets tjänst. Det gällde i ännu högre grad att se till att utveckla en aktiv demokrati med deltagande från massorna, så att de reaktionära grupperna kunde berövas delar av sitt herravälde och dessa i stället ställas under arbetarnas och de progressiva samhällsgruppernas ledning.”

Språket är slapt och tvetydigt. Det är ett pseudocentristiskt* språk, som antyder en försiktig kritik av reformismen, men när som helst kan återfalla till samma gamla fel som tidigare. Allt är förvirrat: ”den fredliga utveckling” som avspeglas i ”vissa militära styrkeförhållanden”, ”det tryck” som gjorde att en del av ”reaktionärernas” herravälde kunde brytas (räcker det med ett ”tryck?”); en reaktionär statsmakt som ”mer och mer” ställs i folkets tjänst. . . . Men för den som verkligen är beredd att lyssna till vad denna så skuldmedvetna röst har att säga, borde det stå klart vad detta innebär: *Det är nödvändigt att beröva den borgerliga förtryckarapparaten makten och att se till så att den överförs till massorna, till deras demokratiska maktutövning genom arbetarnas och folkets egna maktorgan.* Allt annat är bara dåliga omskrivningar, en rökridå för att dölja spåren av en katastrofal linje.

Teitelboim kommenterar slutligen också Unidad Populars hållning till armén:

”En av den chilenska folkrörelsens största svårigheter var att detta problem /dvs med armén/ ställdes på fel sätt; på ett förenklat och vanhedrande sätt; som om det var fråga om olika människors personliga egenskaper; så att de politiska partierna inte hade med det hela att göra . . . och inte heller massorna själva. Armébefälhavare och polischefer, som inte tycktes vara beredda att fullfölja vad som ålagts dem, fick icke desto mindre stanna kvar i sina uppsatta positioner. . . . Vi är helt övertygade om att vi kommunisterna drabbades av något som hos oss faktiskt är en historisk brist, vår otillräckliga och svaga politik i militära frågor och i förhållande till de väpnade styrkorna. . . . *Det är rent illusoriskt att tro på en politisk neutralitet från arméns sida.* Politisk neutralitet, det är inte detsamma som att man i ett givet läge kan neutralisera armén för en period – *och då som resultat av en kamp inom och utom de väpnade styrkorna*, dvs för att hindra de fascistiska gruppernas planer på en reaktionär statskupp att förverkligas. . . . Klassursprunget hos dem som ingår i armén är av en första rangens betydelse: det faktum att en majoritet är söner till arbetare eller fattigbönder kan så småningom visa sig också utåt och slå igenom öppet och i bred skala i en period av revolutionärt uppsving – *under förutsättning att det då bedrivits ett organisatoriskt och politiskt arbete på regementena*” (våra kursiveringar).

* Pseudo – oäkta, eftergjord, kvasi

Dessa uttalade slutsatser får en ännu större tyngd, genom att de kommer från en ledare i ett parti, som handlade på det precis motsatta viset; som ihärdigt, ända fram till september 1973, sjöng sin lov till ”enheten” och den ”politiska neutraliteten” inom armén och prisade dess ”trohet” mot konstitutionen. Av detta skäl vägrade man också att låta organisera något som helst arbete inom armén och fördömde revolutionärer med en annan hållning som en reaktionens trojanska häst,^{**} när dessa med oerhört begränsade resurser, försökte påbörja ett sådant organisationsarbete.²³

Teitelboims beslöjade polemik mot eurokommunismen (håller han på att utvecklas till en ”vänstereurokommunist”?), framstår emellertid som påfallande tvetydig, om man betänker att han håller absolut tyst om det faktum att det chilenska kommunistpartiet idag predikar en ännu uttryckligare högerlinje än vad det gjorde under Unidad Populars tid. Den enda *praktiska* slutsats man kan finna i samband med hans självkritiska betraktelse, är ett sökande efter en allians mellan kommunistpartiet och kristdemokraterna, dvs en ”historisk kompromiss” enligt italiensk förebild. Det är verkligen inte något som befordrar ett politiskt arbete på regementsnivå ägnat att upplösa de reaktionära officerarnas auktoritet.

Hur kan man missa den oundvikliga slutsats som växer fram ur denna framtvingade vittnesbörd om de så tragiska erfarenheterna i Chile: nämligen att varje oklarhet om statsapparatus klasskaraktär hotar att beröva arbetarklassen såväl tusentals liv, som dess samtliga medborgerliga rättigheter och ekonomiska erövringar? Må de västeuropeiska arbetarna och arbetarna över hela den imperialistiska världen besinna Teitelboims ord och komma ihåg att det är oerhört mycket effektivare att sätta in förebyggande behandling – än att medicinera i

^{**} *Trojansk häst* – femtekolonnare (efter berättelsen om hur grekerna smugglade in en trähäst fylld med beväpnade män i Troja under det trojanska kriget).

²³ Vi skall begränsa oss till några citat från en intervju som Luis Corvalán, det chilenska kommunistpartiets generalsekreterare, gav *Novelle Revue Internationale* (publicerad i december 1972), som får belysa det sorgligt misslyckade perspektiv och den beklämmande politiska inriktning som detta parti stod för (för övrigt med Teitelboims aktiva stöd):

”Den stora majoriteten i landet avvisar den upprorsanda och det inbördeskrig som reaktionen – och då närmare bestämt de fascistiska grupperna – skulle vilja tvinga på oss. Det vill säga: trots den omgruppering av oppositionen som kommit till stånd genom den ‘Demokratiska konfederationen’, måste vi utgå ifrån att det inte är alla medlemmar i den som strävar efter att störta regeringen. Om en relativt begränsad /! men ändå farlig del av oppositionen väljer upprorets väg, så kommer en annan, och större, del av den att stanna inom ramarna för den nuvarande konstitutionen.”

”MIR:s och de andra yttersta vänstergruppernas politiska aktivitet, som nu ges så stor plats i den reaktionära pressen, är synnerligen skadlig för den sittande Unidad Popular-regeringen. Deras politik – att angripa borgarklassen och oppositionen som block och genom frontalkonfrontationer, att ockupera fabriker och små och medelstora jordbruk, att ägna sig åt provokationer och uppseendeväckande militära äventyr, att framställa det som oundvikligt med väpnade sammanstötningar och att på ett opportunistiskt sätt utnyttja den ena eller andra svagheten hos den folkliga rörelsen – allt detta ger oppositionen i allmänhet och allehanda konspirativa element i synnerhet, vatten på sin kvarn.”

”I enlighet med konstitutionen, så kommer inte armén att låta sig dras in i det politiska livet. Armén består förstås först och främst av människor och människor är sociala varelser, antingen de har en uniform på sig eller inte. Den revolutionära processen leder till en skärpning av klasskampen och påverkar varje medborgare. Det skulle vara illusoriskt att tro att de väpnade styrkorna skulle vara helt opåverkade av det som händer under vår epok. De klasskillnader och den politiska inställning som kännetecknar olika delar av det chilenska samhället speglas och uttrycks också inom armén. Men vilka skillnaderna än må vara, så *känner sig militärerna förenade av vissa gemensamma värden: respekten för konstitutionen och lagen samt lydnaden mot den lagligt tillsatta regeringen*. Det är förstås inte omöjligt att vi kommer att se hur en eller annan militär befälhavare ger sig in i politiken i syfte att därmed tillskansas sig politisk makt, såsom till exempel var fallet med ex-generalen Viaux, när han revolterade mot den förra regeringen i slutet av 1969 i avsikt att förhindra Unidad Populars seger. Den nuvarande situationen kommer inte att kunna hålla i sig hur länge som helst. Men i vårt land är det icke desto mindre så att förändringarna kommer till stånd, inte bara via samma klassiska vägar som kännetecknat andra revolutioner, *utan också inom lagens ramar, nu när officerarnas syn på sin roll i det samhälle som vårt folk önskar bygga, utvecklas på det sätt som sker*” (våra kursiveringar).

efterhand, när sjukdomen härjar för fullt. Det är bättre att vidta de åtgärder som krävs för att hindra någon europeisk Pinochet att komma till makten, än att ägna sig åt en, låt vara aldrig så högljudd, självkritik i efterhand!

Den allvarliga ekonomiska och sociala krisen i Västeuropa sammanfaller idag – till skillnad från 1929-33 – med en uppgång i arbetarkampen och, i åtskilliga länder, också med en politisk radikaliserings hos befolkningen. Det skapar gynnsamma förutsättningar för en omvandling av arbetarnas försvarskamp mot angreppen på deras levnadsstandard och på det de tidigare kunnat erövra, till förrevolutionära och revolutionära uppsving. Arbetarklassens avantgarde och avantgardet för massrörelsen i alla dess former, kommer emellertid inte att kunna hindra dessa strider från att länkas in i klassamarbetsbanor och klavbindas av olika former av parlamentariska koalitioner med borgerligheten – och därmed att än en gång bidra till att frälsa det kapitalistiska systemet från dess kris – om det inte besitter all nödvändig klarhet om den borgerliga statens strukturella egenskaper och beslutsamt inriktar sig på att arbetarklassen skall erövra ”makten åt folket”.

10. Eurokommunismens strategi

Eurokommunisterna uppfattar sig ha en gemensam strategi, tillämplig för samtliga kommunistpartier i den avancerade kapitalistiska världen. Och det är verkligen slående med vilken likformighet som dessa partier förändrade sin politiska inriktning under 60- och 70-talen – inte bara i Västeuropa. Samma inställning delas nu också av de japanska och australiensiska partierna, för att bara nämna två exempel. Om de kommunistiska partierna i USA, Västtyskland och Kanada ännu framstår som undantag till denna alltmer allmängiltiga eurokommunistiska regel, så kan detta lätt förklaras av deras relativa isolering och klasskampens speciella villkor i dessa länder. Det är ju helt enkelt inte trovärdigt för dem att ställa frågan om makten som en uppgift på medellång sikt. Resultatet av deras svaghet är ett totalt materiellt och politiskt beroende av det sovjetiska kommunistpartiet (eller, i det västtyska kommunistpartiets fall, den östtyska byråkratin). Därmed har de heller (ännu?) inte kunnat löpa hela linan ut i den utveckling som ligger till grund för eurokommunismen. Men om man studerar deras politiska *taktik* noggrant, så finner man emellertid att den har mycket mer gemensamt med eurokommunismen än vad man vanligen tror. Den enda grundläggande skillnaden ligger i deras alltigenom okritiska hållning till Sovjet-byråkratin.

De viktigaste strategiska teserna hos eurokommunismen kan man sammanfatta på följande sätt.

1. Det är omöjligt att uppnå socialismen i de industrialiserade länderna utan den stora folkmajoritetens stöd.
2. Om man skall kunna nå detta stöd måste man också bevara de borgerligt-parlamentariska institutioner som befolkningsmajoriteten uppenbarligen stödjer.
3. Dessa institutioner är till sin natur sådana att deras klassinnehåll efterhand kan förändras. De kan upphöra att fungera som redskap för borgarklassen. Och detta framför allt till följd av statens ökande roll i det ekonomiska livet, som gör att huvudmotsättningarna i samhället dras in i statsapparaten som sådan och därmed omvandlar den till ett slagfält mellan å ena sidan monopolen och å den andra ”förbundet mellan alla progressiva krafter” (till skillnad från borgarklassen och proletariatet).
4. En total konfrontation mellan borgarklassen som helhet och ett isolerat proletariat måste till varje pris undvikas. Inte bara därför att en sådan konfrontation med säkerhet skulle sluta med ett nederlag för arbetarklassen, utan också därför att det oundvikligen skulle leda till att de borgerligt-parlamentariska institutionerna krossades och, därmed, varje möjlighet till ett socialistiskt ”genombrott” skjutas på framtiden för en hel period.
5. För att över huvud taget kunna uppnå betydande parlamentariska majoriteter (stödda av ett tryck från och en mobilisering av massorna), måste och kan arbetarrörelsen kämpa för strukturella reformer som omvandlar det kapitalistiska systemet bit för bit och så småningom leder till att hela dess karaktär förändras.
6. Vi står nu inför huvuduppgiften att formera en antimonopolistisk allians eller en ”avancerad demokrati”, som först kan försvaga och sedan avskaffa monopolens maktställning, som kan tilldela kapitalismen ett avgörande slag och som kan se till att de arbetande massornas tyngd och makt i samhället förändras kvalitativt – med hjälp av olika åtgärder för att demokratisera det ekonomiska livet och genom att de dras in i administrationen av statsapparaten. Det är här fråga om ett avgörande övergångsstadium i riktning mot att kapitalismen avskaffas och socialismen böljar ta form. Men det är fortfarande ett övergångsstadium och alltså ännu varken det ena eller det andra.

7. För att isolera de stora monopolen, måste denna anti-monopolistiska allians också komma att innefatta andra grupper än bara arbetarklassen och andra lönearbetare (inkl funktionärer, tekniker och politiska kadrer): stora delar av bondebefolkningen och av små- och mellanbourgeoisin. Därför vore det heller inte riktigt att i detta inledande stadium ge sig på den privata äganderätten.

Vi tror att detta verkligen är en objektiv sammanfattning av de element som ligger till grund för eurokommunismens strategiska inriktning (som för den delen också mötts av gillande från Kremls sida).¹ Den kräver – och förtjänar – ett omfattande svar som då och då också måste inbegripa en analys av de viktigaste särdragen i klasskampens utveckling i de avancerade, industrialiserade länderna. Redan tidigare har vi tagit upp de speciella problem som denna strategi ställer när det gäller de parlamentariskt-demokratiska institutionerna och statens roll över huvud taget i klasskampen.

Den eurokommunistiska strategins historiska ursprung: Kautskys "utmattningsstrategi"

Det som är mest slående med den eurokommunistiska strategin är att den knappast är ny. Den formulerades först på ett sammanhängande sätt av Karl Kautsky 1910 i hans debatt med Rosa Luxemburg i det tyska socialdemokratiska partiet. Vid den tidpunkten beskrev Kautsky två strategiska alternativ för den tyska arbetarrörelsen (som sedan också kom att utvidgas till att gälla arbetarrörelsen i samtliga industriellt avancerade länder): å ena sidan den så kallade konfrontations-strategin och å den andra "utmattnings-strategin" (*Ermattungsstrategie*). Själv ställde han sig bakom det andra alternativet.

Enligt det skulle arbetarrörelsen snarare än att försöka erövra borgarnas "fästning" genom en enda huvudattack – och på så sätt sätta allt på ett kort och riskera att i ett svep utplåna alla de framsteg och all den styrka som man kunnat uppnå efter fyrtio års arbete – börja med att omringa denna fästning och undergräva den och därmed tvinga motståndaren att gå på gång och till ett högt pris försöka bryta sig ut med ständiga förluster som följd. Arbetarna borde försöka splittra motståndaren och ta olika initiativ för att steg för steg undergräva hans segervilja, ja till och med hans kampvilja. På så sätt skulle det så småningom kunna bli möjligt att erövra den borgerliga fästningen – och det till ett lågt pris, även om man ändå inte helt kan undvika skottlossning. . .²

Att försöka hitta den eurokommunistiska strategins historiska ursprung är inte bara något slags övning i lärdomshistoria. Det gör det möjligt att konfrontera eurokommunismens anhängare med konkreta erfarenheter, historiska lärdomar. Kautskys strategi ledde till ett fullständigt misslyckande. Den ledde inte alls till att den kapitalistiska fästningen bröt samman. Den ledde till att den tyska arbetarrörelsen kollapsade – den 4 augusti 1914, de kvästa revolutionerna 1918 och 1923 och kapitulationen inför nazisternas maktövertagande

¹ "Utan att arbetarklassen och de arbetande massorna över huvud taget omvandlar parlamentet från att vara ett redskap för den borgerliga dominansen till en representant för det arbetande folket, kan det inte bli tal om någon seger ... De program för en djupgående förändring av samhällets ekonomiska strukturer, uppbygget av en stat som grundar sig på ett förbund av de demokratiska krafterna, en regering som baserar sig på ett block av vänsterkrafter, en anti-monopolistisk demokrati och alla de andra förslag som lagts fram av en rad kommunistiska partier i Europa och andra delar av världen – utgör mellanstadier, övergångsformer i riktning mot socialism som tar hänsyn till de konkreta omständigheterna i varje enskilt land" (*Pravda*, 1 mars 1977).

² Karl Kautsky i "Was nun?" i *Die Neue Zeit* 8 och 15 april 1910 (årgång 28, volym 2). Det kan finnas anledning att poängtera att Kautskys utmattningsstrategi också gav utrymme för en övergång till en konfrontationsstrategi (*Niederwerfungsstrategie*) och till kamp om makten, antingen när motståndaren försökte undertrycka proletariats organisatoriska frihet eller när han hade försvagats så mycket att han kunde störtas utan ett alltför högt pris.

1933 står som de välkända symbolerna för denna kollaps. På samma sätt innebar de spanska och franska kommunistpartiernas tillämpning av en liknande strategi 1935-38 att de banade väg för nya blodiga nederlag. En likartad strategi sattes återigen i verket av kommunistpartierna i Frankrike, Italien och andra, mindre, länder i Europa 1944-47, med samma resultat: totalt misslyckande. Men än en gång – och nu under de speciella villkoren i ett halvkolonialt land, men där det ändå fanns en starkt organiserad och oberoende arbetarrörelse – i Chile, i slutet av 60-talet och början av 70-talet, kom samma strategi att tillämpas, av Unidad Popular. Också det slutade i ett blodigt nederlag: Pinochets kupp 1973. Det minsta man kan säga är att eurokommunismens strategier inte verkar så särskilt angelägna att dra slutsatser av dessa upprepade nederlag.

Fallet Portugal är särskilt belysande. Det portugisiska kommunistpartiet, som står för en helt okritisk inställning till den sovjetiska byråkratin, tillämpade samtidigt strikt den ”anti-monopolistiska alliansens” och den ”avancerade demokratis” strategi under perioden april 1974 till november 1975. Det deltog till och med i olika koalitionsregeringar tillsammans med borgerliga krafter. Visserligen kom de stora monopolerna att utestängas från detta samarbete, men inte på grund av någon medveten plan från kommunistpartiets sida, utan på grund av trycket från de omfattande massmobiliseringarna. Men det betydde ingalunda att kapitalismen avskaffades. Den nationaliserade sektorn kom inte att uppgå till mer än något över 25 procent, vare sig man nu räknar på industriproduktionen eller bruttonationalprodukten. Långtifrån att ruttna bort samlade sig borgarklassen så till en aggressiv och alltmer självsäker motoffensiv. Och arbetarklassen, som ingalunda kunde räkna in den ena segern efter den andra, blev förvirrad, tvingades på defensiven och splittrades upp (även om den inte besegrades; det är fortfarande möjligt för den att vända defensiv till offensiv, men då definitivt inte ”tack vare” någon slags ”utmattningsstrategi” tvärtom).

Vad beror då dessa upprepade nederlag på? Att besvara den frågan är att sätta fingret på en av den eurokommunistiska strategins ömmaste punkter: dess allvarliga misstag när det gäller analysen av klassförhållandena i de industrialiserade kapitalistiska länderna och deras dynamik – dess brist på förståelse för hur de borgerliga dominans-förhållandena fungerar strukturellt och att de på intet sätt kan elimineras bit för bit.

Själva den bild som Kautsky använde sig av är en bra symbol för denna djupt mekaniska och felaktiga syn på de borgerliga dominansförhållandena. Borgarklassens styrka framställs som en fästning *utanför* själva samhällskroppen. Arbetarrörelsen skulle så lugnt och gradvist kunna bygga upp sin styrka inom samhällets ramar, oberoende av och i motsättning till den borgerliga makten. Men den kapitalistiska verkligheten ser helt annorlunda ut.

Så länge som borgerligheten besitter den ekonomiska och politiska makten, är arbetarna hänvisade till att leva och verka under ett materiellt beroendeförhållande till denna härskande klass. Deras arbeten, inkomster och levnadsstandard beror ytterst på ekonomiska mekanismer som vilar på borgerliga drivkrafter: ackumuleringen och värdeökningen av kapitalet. På samma sätt är det fel att framställa borgarnas politiska makt – som inte bara innefattar kontrollen över våldsapparaten, utan också vilar på en hel apparat för ideologisk manipulation* – som något som inte har med proletarietets politiska beteende och verksamhet att göra (för att inte tala om alla småborgerliga grupper). Det finns i stället hela tiden ett ömsesidigt förhållande dem emellan, som naturligtvis i varierande utsträckning påverkas av det politiska läget och omslag i klasskampen.

Under sådana förhållanden är det en fåfäng dröm att framställa det som om det skulle vara möjligt för de olika delarna av den samhällseliga organismen att mer och mer samla sina

* *Manipulera* – ung. att hantera något bedrägligt.

gemensamma krafter till en långvarig, om inte rent av permanent, belägring av den kapitalistiska "fästningen". Kapitalismen har ett oräkneligt antal beväpnade poster runt sin "fästning" – inom den "samhällskropp" som skall stå för belägringen. Detta försvar tillåter heller inte någon ihållande eller långvarig belägring. Dessa "poster" kan visserligen oskadliggöras, men bara vid speciella tidpunkter, när fienden på grund av omständigheterna helt eller delvis berövas möjligheten att utnyttja dem. Det rör sig då just om speciella tidpunkter, vad som brukar kallas en "revolutionär kris". Varje försök att slå ut det borgerliga försvaret desorganiserar** och trasslar till alla de normala ekonomiska och samhälleliga funktionerna och skapar kraftiga spänningar. I stället för en bild av lugn och oproblematiske belägring, rör det sig här verkligen om den obevekliga styrkemätning som det just var avsikten att försöka undvika. Denna styrkemätning kan undvikas, men bara om de kapitalistiska "posterna" lämnas intakta. Fast då rör det sig naturligtvis inte om någon belägring– och inte heller om försök att samla en övermäktig styrka inför en sådan belägring . . .

Ekonomisk kris och kris för de borgerliga dominansförhållandena

Denna falska föreställning om en borgerlig politisk makt någonstans utanför själva samhället hänger intimt samman med uppfattningen att det skulle kunna vara möjligt att erövra makten bit för bit³ – och då inte bara utan någon föregående allmän konfrontation mellan arbetare och kapital, utan också med det normala ekonomiska livet och samhällsförhållandena i stort sett intakta. Det förutsätter i sin tur att ekonomin fungerar oberoende av produktionsförhållanden och klassintressen, dvs en ny önskedröm.

I ett kapitalistiskt system fungerar ekonomin normalt bara så länge som ägarna till produktionsmedlen fritt kan förfoga över dem i syfte att skaffa sig de vinster de är ute efter. När profitkvoten faller, när den uppnådda profiten är lägre än den förväntade, minskar kapitalisternas möjligheter att ackumulera kapital och deras omedelbara intresse av att satsa det kapital de lyckats ackumulera i produktiva investeringar, blir mycket ljummare.

Investeringar, produktion och sysselsättning minskar därmed också för en tid. Så bryter en kris ut, inte i första hand på grund av borgarnas "onda avsikter" eller någon önskan från deras sida att "konspirera" mot en sittande "vänsterregering" (även om sådana överväganden kan ha en viss betydelse), utan först och främst på systemets egen logik. Det är utopiskt att tro att kapitalisterna skulle öka investeringarna och stimulera tillväxten i ekonomin när profitkvoten faller; och det är fullständigt omöjligt att försöka övertala dem att handla i strid med sina egna intressen, vare sig de är privata eller klassmässiga.

En rad reformer som verkligen betyder något för de arbetande massornas levnadsstandard och livskvalitet, för att inte tala om mer omfattande ingrepp mot de medel som borgerligheten har till sitt förfogande för att försvara sin dominerande ställning ("monopolens maktherrvalde"), kommer oundvikligen att leda till en minskning av den genomsnittliga profitkvoten. De bidrar därmed oundvikligen också till att underminera grunden för den kapitalistiska ekonomins funktionssätt. Och lika oundvikligt blir det då att kapitalisterna svarar med sina åtgärder – t ex investeringsstrejker, destabilisering, kapitalflykt och växande inflation. Det betyder i sin tur att massornas levnadsstandard försämras – vilket bara kan leda till en skärpning av klasstriderna och en djup social kris, i synnerhet i ett läge när massorna upplever att styrkeförhållandena har förändrats till deras fördel, att kapitalismen har försvagats.

** *Desorganisera* – ung. orsaka oordning.

³ Gilles Martinets bok *La Conquête des Pouvoirs* utgör den mest sammanhängande och bästa framställningen hittills av "utmattningsstrategin"; den är överlägsen både Kautskys och eurokommunisternas mycket allmänna presentation av dessa idéer.

På så sätt sätts en verklig ekonomisk och samhällelig lavin i rullning. Att under sådana förhållanden tänka sig en utdragen och lugn ”belägring” blir minst sagt absurt. Belägrarna själva löper risken att begravas under spillrorna av ”fästningen”, såvida de inte handlar kvickt och beslutsamt.

Till grund för denna utopiska ”utmattningsstrategi” som eurokommunismen gjort till sin, ligger en oförståelse av de kapitalistiska produktionsförhållandenas strukturella särdrag. Dessa produktionsförhållanden kan inte förändras gradvis, bit för bit. Antingen fungerar de enligt sin egen grundläggande logik eller också fungerar de inte alls. De kan inte vara någonting mittemellan, precis lika lite som en kvinna kan vara gravid till hälften. Begreppet ”blandekonomi” är en villfarelse eller en myt som avsiktligt förs fram i syfte att lura folk. Den nationaliserade sektorn i en kapitalistisk ekonomi är inte en ”socialistisk ö”. Den är ett medel att subventionera privatkapitalet och bidra till att öka dess värde.

Därför finns det när ett borgerligt samhälle skakas av en djupgående socio-ekonomisk kris bara två möjliga vägar för att återställa ett ”normalt” ekonomiskt funktionssätt:

- *Antingen* skapas alla de nödvändiga förutsättningarna för en tillfredsställande värdeökning av kapitalet, vilket innebär att profitkvoten ökar kraftigt, som i sin tur förutsätter åtstrammingsåtgärder, nedskärning av det sociala reformprogrammet och grönt ljus för en offensiv mot den rådande sysselsättningsgraden och för taktökningar inom industrin. Detta leder förvisso till en ”normalisering” – enligt kapitalets logik, men det har absolut ingenting med ”avancerad demokrati” eller ”raserandet av monopolens maktställning” att göra. Tvärtom bidrar det till att stärka deras makt och deras grepp över hela samhällslivet, på arbetarklassens bekostnad.
- *Eller också* återställs förutsättningarna för produktionen, men denna gång enligt ett socialiserat och planerat samhälles logik. Det förutsätter att proletariatet tar över de viktigaste produktionsmedlen och kontrollen över varuutbytet och undertrycker sådana borgerliga krafter som försöker hindra denna socialistiska ”normalisering”. Här rör det sig om en socialistisk revolution, som inte har någon respekt för privategendomen eller vad som är lagligt i borgerlig mening. Men inte heller detta är ett stadium av ”avancerad demokrati” eller ”antimonopolitiska allianser” som undviker att gå till angrepp mot kapitalismen som helhet.

Det första av dessa alternativ är det som rekommenderas av socialdemokratins högerflygel (dessa ”läkare vid den sjuka kapitalismens sida”) och som tillämpas av socialdemokrater som befinner sig i regeringsställning (Helmut Schmidt, Wilson-Callaghan). Det senare är de revolutionära marxisternas perspektiv. Med sitt strategiska projekt försöker eurokommunisterna, i likhet med Kautsky och Unidad Popular före dem, sitta på båda stolarna samtidigt, något fullkomligt orealistiskt. Om det får fritt spelrum, leder det i praktiken direkt tillbaka till det första alternativet, såvida inte massorna tar utvecklingen i sina egna händer och går utöver en sådan ”lösning”. Alla anspråk på att denna linje skulle kunna innebära någon slags ”övergång till socialismen” är som en ren rökridå, bakom vilken det kapitalistiska systemet och storkapitalets maktställning befästs.

Den sociala krisen och krisen för de borgerliga dominansförhållandena

”Utmattningsstrategins” brist på realism blir lika uppenbar när man närmar sig frågan utifrån hur de socio-politiska styrkeförhållandena utvecklas. Varje projekt om att ”oskadliggöra monopolens maktställning” måste förutsätta en drastisk förändring av styrkeförhållandena. Vad gäller det eurokommunistiska projektet är det påfallande att det – precis som sina

motsvarigheter tidigare i historien – aktualiseras just i ett läge när dessa styrkeförhållanden alla redan har börjat förändras. Detta projekt representerar på så sätt objektivt ett medel att avleda arbetarkampen in i utvecklingsbanor som är förenliga med det kapitalistiska systemets fortbestånd.

Borgarklassen måste oundvikligen reagera mot varje förändring som innebär att dess egen dominans försvåras. Den kommer då att göra det med såväl ekonomiska som politiska medel. Vi har redan varit inne på dess ekonomiska reaktioner. Den typiska formen av politiska motaktioner är också välkänd: en ”spänningens strategi” (fysiska attacker och terrorism), där olika grupper på yttersta högerkanten (Cagoule och ”synarkin”, och därefter SAC & co, ”Kristi krigare” och ”spinolisterna”),* samarbetar intimt med den borgerliga statsapparaten och då främst, men inte enbart, våldsapparaten; en våldsamt upphetsad antikommunistisk offensiv bland småborgerliga och mindre politiserade proletära skikt för att ”avvärja hotet från den röda faran” etc; en växande paralysering** av de parlamentariska institutionerna och ett öppet sabotage mot den offentliga förvaltningen; om så behövs förberedelser för en statskupp, osv.

En arbetarklass som själv visar en ökad stridbarhet, en växande styrka, som besjålas av en stark längtan efter enhet och som känner att fienden är på defensiven (en känsla som hela den eurokommunistiska strategin för övrigt oundvikligen måste bidra till att befästa); en sådan arbetarklass kommer säkerligen att besvara dessa reaktioner från borgarklassens sida – och då både för att försvara sin levnadsstandard, sina jobb, sina nyvunna och gamla erövringar och för att försvara ett perspektiv på att ”beröva storkapitalet makten på laglig och fredlig väg”, det perspektiv som de reformistiska ledarna lyft fram som det enda ”realistiska”. Arbetarna kommer därmed att gå emot de stora kapitalägarna, som nu reagerar genom att i ökad omfattning tillgripa sabotage och illegala sammansvärjningar. Den historiska period när den eurokommunistiska strategin vinner sin trovärdighet i massornas ögon är alltså just den period när motsättningarna skärps, spänningen stiger och de växande klasstriderna obevekligen ställer en direkt styrkemätning mellan arbete och kapital på dagordningen.

Den eurokommunistiska strategin är mer än något annat avsedd just att till varje pris *undvika* en sådan konfrontation. Men dess förmåga att påverka borgerlighetens beteende är så gott som obefintlig. Kapp-kuppen* och von Papens,** Mola-Francos, de Gaulles, Pinochets och Eanes*** kupper har aldrig kunnat avvärjas genom försäkringar från en Ebert eller Noske,**** från Otto Wels,***** Prieto,***** Thorez,***** Allende eller Mario Soares om att armén är ”nationellt sinnad” och ”demokratisk”, att den ”står över klasskampen” och ”respekterar konstitutionen”. Reformisterna har aldrig kunnat förlama eller ens dämpa kapitalisternas arbetarfientliga och kontrarevolutionära planer, som de tvärtom kunnat sätta i verket med hjälp av knep och finter, lurendrejeri, manövrer eller olika åtgärder för att begränsa arbetarkampen. Deras möjlighet att påverka proletariatets beteende har däremot olyckligtvis varit betydligt större. Så länge som deras ansträngningar helt och hållet är inriktade på att

* Terrorgrupper på yttersta högerkanten i respektive Frankrike på 30-talet och senare Baskien och Portugal.

** *Paralysering* – ung. förlamning.

* *Kappkuppen* – efter Wolfgang Kapp, som 1920 iscensatte en kupp i Tyskland.

** */Franz/ von Papen* – tysk rikskansler 1932; en av dem som var med och banade väg för Hitlers maktövertagande.

*** */Ramalho/ Eanes* – portugisisk president 1976; ansvarig för militärens aktioner i november 1975.

**** *Friedrich/ Ebert* – tillsammans med ***** *Gustaf Noske* en av de socialdemokrater som var huvudansvariga för repressionen mot Rosa Luxemburg och andra kommunister 1918-19.

***** */Otto/ Wels* – tysk socialdemokratisk politiker under 10-, 20- och 30-talen.

***** *Indalecio/ Prieto* – spansk socialistisk politiker, särskilt känd från spanska inbördeskriget, där han var aktiv på den republikanska sidan.

***** *Maurice/ Thorez* – generalsekreterare för det franska kommunistpartiet (1930-64).

försöka undvika en direkt konfrontation kan resultatet bara bli endera av följande två alternativ. *Antingen* misslyckas de, dvs den eurokommunistiska ledningen överflyglas allt mer av massorna; i så fall kommer konfrontationen till stånd i alla fall; *eller också* lyckas de med det de föresatt sig och i så fall betyder det att arbetarnas kamp gentemot mobiliseringen av de borgerliga krafterna splittras upp och kvävs, vilket i sin tur försvagar och demoraliserar proletariatet och leder till ett säkert nederlag för arbetarna och en seger för den borgerliga motoffensiven. Men inte i någotdera fallet kan det eurokommunistiska projektets strategi förverkligas.

Bakom hela den eurokommunistiska strategin och bakom Kautskys ”utmattningsstrategi” ligger en manipulativ och byråkratisk uppfattning om arbetarrörelsen och den proletära politiken, ja om politik i allmänhet. Det är viktigt att belysa att det verkligen förhåller sig så. Enligt denna uppfattning reduceras klasskampen till en rent politisk – eller snarare: politisk-parlamentarisk – nivå. Förhållanden mellan klasserna reduceras till förhållanden mellan politiska partier – eller snarare: mellan ledare för politiska partier. Ett gäng makthavare skall då representera och, är det tänkt, lojalt uttrycka miljoner människors sammanflätade, motstridande och komplicerade samhällsintressen – och det enbart på grundval av resultatet av vissa omröstningar. Dessa sociala klasser – som utgör miljoner och åter miljoner människor; i de stora länderna tiotals miljoner – skall, enligt det här systemet, stå i givakt och avvakta vad deras allvetande befälhavare kommer fram till, gå framåt eller bakåt beroende på vad de beordras till och agera likt marionetter, kontrollerade av sina maskiner.⁴

Två mystifikationer: ”ekonomism” och ”korporatism”

Måste man särskilt poängtera att ett sådant maskineri inte kan fungera i ett borgerligt samhälle där arbetarnas organisering, klassmedvetenhet och stridbarhet utvecklats utöver en viss tröskel – men så förhåller det sig olyckligtvis för alla företrädare för en sådan syn på politiken, där den elementära sociala och ekonomiska klasskampens lagar försummas, där massornas spontana psykologi och alla historiska lärdomar om de samlade effekterna av segrar och nederlag för folkens kamp förbises. Även om de arbetande massorna inte spontant är i stånd att formulera och förverkliga en sammanhållen plan för erövrandet av makten eller organiseringen av ett socialistiskt samhälle, så är de helt förmögna att i en förrevolutionär situation där klassmotsättningarna skärps, handla spontant, instinktivt och halvt medvetet för att både försvara sina egna omedelbara intressen och motsätta sig kontra-revolutionära manövrer från borgerlighetens sida. Hela historien om de revolutionära kriserna i de industriellt avancerade länderna under 1900-talet vittnar om denna förmåga. De är i stånd att agera självständigt gentemot de riktlinjer och den inriktning som föreslås dem av deras ”befälhavare” och, om så behövs, också i strid med dem. Och deras förmåga att hävda sina egna oberoende intressen växer förstås om det finns ett avantgarde som, även om det

⁴ Man måste erkänna att Kautsky på sin tid innefattade de ”organiserade” massornas spontanitet i sina strategiska slutsatser: ”Ju större organisation, ju mer den kan räkna in hundratusentals människor runt om i landet i sina led; desto tyngre blir dess maskineri och desto svårare för den att reagera snabbt när massan av befolkningen utsätts för plötsliga och oväntade händelser och grips av starka stämningar och dras in i omedelbara aktioner. I sådana lägen ökar återigen förutsättningarna för spontana massaktioner, vilket under vissa omständigheter kan sopa undan hela regimer. I detta avseende är det krig som skapar den bästa grogrunden. . . . Men också jättelika strejker, som förlamar hela samhällslivet kan över en natt ge upphov till stora överraskningar. . . . De proletära organisationernas tillväxt innebär därför inte alls att det i fortsättningen blir omöjligt eller ens otroligt med spontana massaktioner; det innebär bara att de under normala förhållanden begränsas till sin omfattning; man kan föra ett liknande resonemang om den allmänna rösträttens betydelse” (Karl Kautsky: ”Die Aktion der Masse” sid. 110, *Die Neue Zeit*, årgång 30 vol. 1, numret den 27 oktober 1911). 1910-11 års Kautsky var ännu inte någon fullfjädrad reformist. Han var fortfarande centrist. Hans tänkande vacklar, pendlar, rör sig hela tiden mellan reformism och revolutionär marxism – också i frågor som gällde masstrejken. Där har han en mer avancerad position än Berlinguer, Marchais, Carrillo och allt vad de heter.

fortfarande är en liten minoritet, ändå förmår bära upp en kritik mot såväl de reformistiska projekten som de byråkratiska apparaternas tvekan och vacklan och förankra sig allt bredare och djupare bland massorna. Detta avantgarde måste skola massorna och systematiskt förbereda dem för revolutionära strider genom lämpliga politiska metoder och ett lämpligt sätt att uttrycka sig, genom att undvika alla former av sekterism och isolering och genom lyckade, trovärdiga enhetsinitiativ.

Skärpningen av motsättningarna och den elementära och spontana kampen på fabriker, arbetsplatser och kontor, inom bostadsområden och olika regioner, bland förtryckta grupper (kvinnor, ungdomar, nationella minoriteter) och andra grupper som reagerar på de sociala problemen (t ex anti-kapitalistiska ekologer); hela denna kamp kommer att samverka inom samhället i stort och bidra till att driva fram en total kraftmätning mellan de motsatta samhällsklasserna, proletariatet och borgarklassen.

Denna klasskampens objektiva tendens – som är tämligen oberoende av såväl reformisternas vilja att dämpa motsättningarna och förlika de stridande ”parterna” som revolutionärernas vilja att utveckla denna kamp, även om styrkeförhållandet mellan dessa båda krafter har en uppenbar betydelse för kampens utgång – gör att alla de perioder när de eurokommunistiska projekten aktualiseras rar karaktären av förrevolutionära perioder. Och just denna förrevolutionära karaktär gör det så utopiskt att till varje pris försöka undvika en styrkemätning mellan klasserna.

När klasskampen når kokpunkten, så finns det inte några medel och manövrer som räcker till för de reformistiska ”förlikningsmännen”. Risken är då att de själva kommer att förespråka eller till och med organisera repressiva aktioner. Därför blir också det verkliga valet: *antingen* förbereder man proletariatet politiskt, organisatoriskt och psykologiskt för denna konfrontation, genom upprepade erfarenheter av kamp och självorganisering, så att arbetarna inför denna konfrontation har ett så bra utgångsläge som möjligt (även om det självklart är omöjligt med några absoluta garantier om att de ens då kommer att segra); *eller* också dämpar, försvagar och splittrar man upp proletariatets mobiliseringar och kampförmåga och undergräver dess självförtroende, dess tilltro till den egna styrkan och glöden i dess socialistiska och anti-kapitalistiska övertygelse – och allt detta under förevändningen att man vill undvika ”äventyrligheter”. Med det senare alternativet är proletariatet dömt att kämpa på fiendens villkor och man ökar med det också risken för nederlag.

Det är i detta sammanhanget också viktigt att avslöja två begrepp – ”ekonomism” och ”korporatism” – som eurokommunisterna använder sig av på ett demagogiskt och mystifierande sätt, när de försvarar sin klassarbetspolitik med borgarna. I klassisk marxistisk terminologi har de båda begreppen en precis innebörd. Med ”ekonomism” avser man en tendens inom arbetarrörelsen att begränsa arbetarnas verksamhet till att enbart försvara de materiella intressen hos proletariatet som klassen själv mer eller mindre spontant agerar för. ”Korporatism” används som beteckning för en tendens inom fackföreningsrörelsen att *begränsa* arbetarnas verksamhet till att enbart försvara den egna yrkesgruppens speciella materiella intressen (eller, i bästa fall, intressena hos arbetare inom vissa industrigrenar), om så blir nödvändigt i motsättning till alla andra arbetare eller andra delar av arbetarklassen.

Genom att tillgripa en fullkomligt otillständig extrapolering,^{*} försöker somliga att framställa en avgränsning från ”ekonomismen” som ett fördömande av att arbetarna under ett kapitalistiskt system kämpar för sina materiella intressen, vilket i detta sammanhang skulle stå i motsättning till vissa övergripande politiska intressen. Man letar förgäves hos Marx eller Lenin efter en enda mening där de går emot arbetarnas strejker för ekonomiska klassintressen

* *Extrapolera* – ung. dra ut resonemanget utifrån en begränsad information.

med argumentet att det skulle strida mot något ”viktigare politiskt projekt”. Den verkliga innebörden i begrepp som ”ekonomism” och ”korporatism” har vänts ut och in, så att de nu ska täcka olika försök från arbetarnas sida och försvara sina ekonomiska erövringar gentemot angreppen från arbetsköparna; detta kläds så i argument som att denna ”oresonliga” inställning skulle leda till att den ”nationella ekonomin borrades i sank” – eller, med andra ord, undergrävde kapitalisternas profiter. Marx och Lenin skulle vända sig i sina gravar om de visste att sådana borgerliga uppfattningar framfördes i deras namn. För det som ligger till grund för detta fördömande är idén att arbetarrörelsen och storkapitalet har ”gemensamma intressen” i försvaret av den *kapitalistiska* ekonomins stabilitet!

Det finns anledning att påpeka att de orimliga anklagelser för ”ekonomism” och ”korporatism” som nu riktas mot de mest stridbara arbetargrupperna går tillbaka på en mekanisk åtskillnad mellan ”ekonomisk kamp” och ”politisk kamp”, något som var ett mycket framträdande drag inom den klassiska reformismen. I viss mening har vi här bara att göra med en upprepning av samma idé. Marxismen går däremot till väga på precis motsatt sätt. Den utgår ifrån proletariatets spontana tendens att försvara sina omedelbara materiella intressen och försöker sedan säkra att detta försvar leder till ett helhetligt anti-kapitalistiskt politiskt projekt.

Är eurokommunismen Antonio Gramscis testamentsexekutor?

De eurokommunistiska ledarna och i synnerhet då inom det italienska kommunistpartiet hänvisar ofta till Antonio Gramsci, en av PCI:s främsta ledare under 20-talet, som den eurokommunistiska strategins verkliga föregångsman.⁵ För folk som fortfarande kallar sig kommunister är det uppenbarligen bekvämare att åberopa sig på Gramsci än på Kautsky.

Men icke desto mindre visar en analys av Gramscis arbete som helhet att det är ett rent be-
drägeri att åkalla arvet från denne store italienske revolutionär till försvar för de euro-
kommunistiska ledarnas ny-reformistiska inriktning. Även om man måste erkänna att det
fanns en utveckling i Antonio Gramscis tänkande från det att han var med och grundade
tidningen *Ordine Nuovo* 1919 tills det han författade sina *Fängelsedagböcker*⁶ finns det inget
som helst belägg för att han någonsin skulle ha övergett uppfattningen att den socialistiska
revolutionen innebär att den borgerliga statsapparaten krossas och att den borgerligt-
parlamentariska demokratin ersätts med en socialistisk demokrati byggd på demokratiska och
fritt valda arbetarråd. Det var denna lärdom Gramsci drog från erfarenheterna av den ryska
revolutionen 1917, den tyska revolutionen 1918-19 och den italienska revolutionära krisen
1919-20. Det var en slutsats som baserades på en analys av proletariatets speciella roll som
den enda verkligt revolutionära klassen i det borgerliga samhället och de nödvändiga
organisatoriska och psykologiska villkoren som krävs för att den proletära frigörelseprocessen
skulle kunna utvecklas och leda till seger.

Gramscis berömda hegemonibegrepp,^{*} som han utvecklade i fängelse, är utan tvekan mång-
tydigt. Men även om det tolkas på ett sätt som ligger mest i linje med de eurokommunistiska
doktrinerna, så måste man likväl framför allt hänföra det till en *förberedande* period *innan* en
revolutionär kris i verklig mening tar vid. Det är inte alls detsamma som proletariatets
maktövertagande. Och inte heller kan det ges en tolkning så att detta maktövertagande skulle

⁵ Santiago Carrillo: ”Eurocomunismo” y Estado / ”Eurokommunismen” och staten/, sid. 60; Jean Fabre, Francois Hincker, Lucien Sève: *Les Communistes et l’Etat*, Editions Sociala, Paris 1977 sid. 69-73; Pietro Ingrao i *Parti Comunista Italien: Aux Sources de l’Eurocommunisme*; intervjuer samlade av Henri Weber, Paris 1977, sid. 165,172.

⁶ Vi hänvisar här framför allt till *Quaderni del Carcere* (Einaudi, 1964) och i synnerhet då till dess volym 4: Note sul Machiavelli.

* *Hegemoni* – ”förmanskap”, ung. tongivande – ledande.

bli överflödigt eller så att man skulle kunna undvika en revolutionär kris. Ingenting i hegemonibegreppet såsom Gramsci diskuterade det innehåller någon idé om ett ”gradvist erövrande av vissa maktpositioner”, steg för steg, på ett nästan omärkligt sätt – vilket kännetecknar den eurokommunistiska strategin och dess socialdemokratiska föregångare.

Gramscis positiva bidrag till den marxistiska teorin om staten ligger i att han betonar att den ideologiska hegemonin och tvångsmekanismerna kompletterar varandra när en viss klass utövar sitt herravälde, att ingen stat kan överleva som helt litar till antingen tvångsåtgärder eller de exploaterades eget ”samtycke”. Gramsci utvecklade förstås här tankar som redan funnits i mer utvecklade form hos Marx; som i synnerhet tryckt på att såväl den ideologiska som den repressiva makten i den borgerliga staten ytterst vilade på själva förhållandet mellan kapitalet och lönearbetarna.

Det här är inte tillfället för någon längre utredning av den verkliga tvetydighet som ligger i hegemoni-begreppet.⁷ Det värdefulla i det är att det påminner om att varje framväxt av en revolutionär klass inom ett produktionssätt som redan gått in i ett stadium av historiskt förfall, åtföljs av en serie processer som efter hand försvagar den härskande klassens mekanismer med vilka den försvarar sitt herravälde, innan dess politiska maktställning slutligen utsätts för ett totalt angrepp och störtas. Det var vad som hände när borgarklassen växte fram inom det feodala och halvfeodala samhället. Och det är också det som händer med proletariatet i det kapitalistiska samhället.

Bland de processer vi syftar på kan man nämna hur den härskande klassens ideologi utmanas av ett teoretiskt och eller ideologiskt utarbetande från den revolutionära klassens sida, en fortlöpande uppskiktning mellan de olika ideologer och mer allmänt mellan olika ”samhälleliga mellanskikt-grupper”, en uppdelning mellan anhängare och motståndare till den rådande ordningen, mellan de som verkligen kämpar för den revolutionära sociala omvandlingen, och de som bara kämpar för sina egna intressen, en fortlöpande frigörelse av växande delar av den revolutionära klassen och av befolkningen i stort från den styrande klassens förhärskande ideologiska inflytande; en förbättrad organisering av den revolutionära klassen i syfte att angripa den rådande ordningen; en fortlöpande nedgång inom samhället som helhet för de ”värderingar” som bidrar till att automatiskt reproducera de förhärskande produktionsförhållandena; splittringar och växande ”medvetenhetskriser” inom den härskande klassen själv och i synnerhet bland ungdomen. Alla dessa processer kan bäst sammanfattas som *en allmän kris* för de *sociala förhållanden* som motsvarar och förkroppsligar ett visst produktionssätt; det är en kris som föregår den revolutionära krisen i egentlig mening.

Det finns icke desto mindre en grundläggande skillnad mellan den revolutionära borgarklassens ställning i ett halvfeodalt samhälle och det revolutionära proletariatets ställning i ett kapitalistiskt samhälle. Den förra är till själva sin natur en ägande klass, oavsett om den sitter vid makten eller inte; den senare förblir ända fram till maktövertagandet en ständigt fördriven, exploaterad och förtryckt klass. Av detta följer en icke mindre betydelsefull skillnad mellan på vilket sätt en borgerlig respektive en proletär revolution måste förberedas. Den borgerliga revolutionen förbereds av dem som redan är i verklig besittning av ekonomin, medan den proletära revolutionen måste förberedas av dem som fortfarande är ekonomiskt beroende och exploaterade, åtminstone så länge som inte borgarklassen exproprierats.

Därför är det helt orealistiskt att vänta sig att proletariatet innan det kunnat erövra makten, skulle kunna erövra samma slags ”hegemoni” inom det kapitalistiska samhället som borgarklassen lyckades uppnå inom det halvfeodala samhället – i motsats till vad som

⁷ Jfr Perry Andersons analys av Gramsci i ”The Antinomies of Antonio Gramsci” i *New Left Review*, nr 100.

obestridligen var Gramscis egen uppfattning.⁸ Borgarklassen kan till exempel lägga beslag på så gott som samtliga kommunikationsmedel redan innan den utövar den politiska makten – helt enkelt på grund av sitt viktiga kapital. Det är absurt att förvänta sig att det skulle vara möjligt för proletariatet att tillvälla sig den ideologiska hegemonin över pressen (för att inte tala om radion och televisionen) innan den exproprierat kapitalet och erövrat den politiska makten. Den absoluta monarkin var helt oförmögen att hindra den borgerliga ideologin och vetenskapen från att dominera undervisningsväsendet – i synnerhet därför att de borgerliga krafterna var så djupt inbegripna i att snabbt utveckla naturvetenskaperna, teknologin, manufakturen och storindustrin. Att tro att marxismen skulle kunna dominera utbildningsväsendet i ett borgerligt samhälle är verkligen att tro på sagor.. .

För proletariatet fungerar de ekonomiska, politiska, ideologiska och kulturella mekanismerna inom det kapitalistiska samhället på ett sådant sätt att dess inflytande inte kan nå över en viss nivå, så länge som inte det borgerliga samhällets två avgörande hörnpelare angrips: den privata äganderätten till produktionsmedlen och de mekanismer som reglerar varuutbytet, samt den borgerliga statsapparaten.

Man måste också komma ihåg att den ”primitiva ackumulation” av styrka och positioner som arbetarrörelsen kan skaffa sig i ett borgerligt samhälle kan komma att direkt motverka arbetarklassens grundläggande intressen. De stora arbetarorganisationerna kan på så sätt förvandlas från krafter som *utmanar* det etablerade samhället till alltmer byråkratiserade organisationer som *inordnas* i detta samhälle – och just i den utsträckning som denna ”primitiva ackumulation” inte längre helt och fullt syftar till att teoretiskt och praktiskt förbereda proletariatet för en total konfrontation med klassfienden. Det var precis vad som hände med socialdemokratin just inför och efter första världskriget. Det sker nu en andra gång med de kommunistiska masspartierna, en utveckling som inleddes vid Kominterns sjunde kongress /1935/ och fortsätter speciellt efter det att eurokommunismen uppkommit.

Detta är inte resultatet av en ”konspiration” från enskilda förrädiska ledares sida (även om individuell korruption säkert spelar en inte helt försumbar roll i den här processen), utan framför allt en funktion av det borgerliga samhällets själva logik. I detta samhälle är en liten summa pengar bara ett bytesmedel, ett medel för att skaffa nödvändiga ting för uppehälle och konsumtion. En stor summa pengar däremot blir oundvikligen kapital, som på ett eller annat sätt är med i fördelningen av mervärdet. De stora arbetarorganisationerna äger nödvändigtvis åtskilligt med pengar. Det tryck, de frestelser och de lockelser som det innebär är enorma. Såvida de inte motverkas av en ständig skolning, av en teoretisk och politisk träning, deltagande i massiva anti-kapitalistiska mobiliseringar och förberedelser för revolutionära politiska uppgifter – blir de också oemotståndliga.

Stora parlamentsgrupper, mängder av borgmästare som styr kommunala församlingar där arbetarpartierna spelar en ledande roll – har alla ett direkt intresse av att de ”offentliga finanserna är sunda”, dvs att den borgerliga staten är solvent;* om så inte är fallet hotas de med avsättning eller rent av att berövas sitt levebröd. Mäktiga fackföreningar förmås att investera de växande fonder de förvaltar, inklusive sina strejkfonder. (I den klassiska tyska arbetarrörelsen gick detta under namnet ”byggnadssjukan”: *die Baukrankheit*.) Arbetar-koopertativ kan inte överleva utan att hela tiden ha möjlighet att anlita bankkrediter. Arbetaruniversitet är tvingade att anhålla om mer och mer understöd från de offentliga myndigheterna för att kunna förbättra sina resurser.

⁸ ”En social grupp kan och måste vara den ledande gruppen innan den kan erövrta regeringsmakten (detta är en av de huvudsakliga förutsättningarna för att makten skall kunna erövrats).” (A. Gramsci: *Quaderni del Carcere*, utgiven av V. Gerratana, Turin, 1975, sid. 2010.)

* *Solvent* – ung. ekonomiskt ”vederhäftig”.

I ett kapitalistiskt system betyder emellertid ”sunda” offentliga finanser, investeringar i fast egendom (för att inte tala om investeringar i aktier), bankkrediter och offentliga subventioner, även om de ges av kommunala församlingar som styrs av arbetarpartier eller så kallade vänsterregimer, att banden till kapitalet stärks mer och mer och görs allt mer outslitliga, samma kapital som kontrollerar ekonomin *som helhet* så länge som det inte exproprieras. Konservatism – och därefter allt starkare kontra-revolutionära tendenser inom de byråkratiska apparaterna är en produkt av denna de ”partiella erövringarnas” dialektik,⁹ dvs en förstärkning av arbetarrörelsens styrka inom ramen för det borgerliga samhället. Teoretiska revideringar av marxismen och en politisk reformism är till syvende och sist bara de ideologiska och strategiska följderna av denna dialektiska utveckling, även om de i sin tur förstärker de integrerande elementen i denna utveckling.

Arbetarrörelsens ”primitiva styrke-ackumulation” inom det borgerliga samhället kan uppnås med en mindre risk för en växande integration, bara om dessa partiella erövringar ständigt uppfattas och framställs som tillfälliga och inte som avgörande; om proletariatet ständigt skolas i en anda av kompromisslös opposition, fientlighet och ovilja gentemot det borgerliga samhället som helhet; och om arbetarrörelsens dagliga verksamhet är ägnad att befästa denna skolning, framför allt genom att i första hand grunda sig på en utom-parlamentarisk kamp och mobilisering av massorna.

Men en allt mer omfattande *daglig* oppositionell verksamhet från de breda massornas sida – så nödvändig om den anti-kapitalistiska medvetenheten skall kunna hållas vid liv, eftersom denna medvetenhet inte enbart kan få sin näring genom tal, tidningsartiklar och kaderskolor (hur viktiga de än må vara) – innebär uppenbarligen också att tendensen till en alltmer omfattande konfrontation mellan klasserna ökar.¹⁰

”Kampen för hegemoni” leder därmed också antingen till reformistiska eftergifter; ökande integration av arbetarrörelsens byråkratiska apparater i den borgerliga staten; en växande identifikation* med denna och till och med omfattande åtaganden gentemot denna stat i lägen av revolutionär kris *eller också* en allt mer markerad inriktning på utom-parlamentariska mobiliseringar och masskamp, dvs en medveten och systematisk förberedelse för just denna revolutionära kris. I ingendera fallen kommer den att kunna undvikas. Men i det förra fallet pekar den i riktning mot ett nederlag för arbetarrörelsen, medan det är tvärtom i det senare. Valet är ett val mellan Ebert-Noske å ena sidan och Rosa Luxemburg å den andra, för att nu ta den tyska arbetarrörelsen som förebild.¹¹ Kautskys eurokommunistiska lärjungar kommer därmed heller aldrig att kunna förverkliga sina ”hegemoni”-planer.

Det är sant att Gramsci själv, under direkt inflytande från första världskriget och polemiken mellan Kautsky och Rosa Luxemburg intog en mellanposition mellan en rörlig strategi och en skyttegravsstrategi.¹² Men även om han uppfattade ”skyttegravsstrategin” som oundviklig under vissa perioder, så var det inte utifrån arbetarrörelsens redan uppnådda styrka – i Kautskys eller Berlinguers anda utan tvärtom med hänvisning till de fortfarande negativa

⁹ Jfr Ernest Mandel: [Om byråkratin - En analys av arbetarrörelsens ständigt hotande fara](#), Röda Häften 1, Partisanförlaget 1969.

¹⁰ Kautsky och Gramsci hade en föräning om detta. Men i stridens hetta, i sin överdrivna och omotiverade polemik mot Rosa Luxemburg, förlorade de hela tiden detta problem ur sikte.

* *Identifikation* – uppfatta överensstämmelse mellan ...

¹¹ Rosa Luxemburgs har den stora förtjänsten av att ha varit den första att förstå och förklara varför arbetarklassen måste ha haft en *lång erfarenhet* av utom-parlamentarisk masskamp för att kunna kämpa om makten på ett revolutionärt sätt. Uppfattningen att det skulle vara möjligt för massor som bara har erfarenhet från val och lönestrider att plötsligt ”resa sig som en man” och kämpa med revolutionära metoder ”i samma ögonblick som våra motståndare försöker beröva oss den allmänna rösträtten (eller församlingsfriheten eller strejkrätten)” är en annan av de illusioner som dagens eurokommunister delar med gårdagens vänstersocialdemokrater.

¹² Citerat arbete, sid. 65-68.

styrkeförhållandena, eftersom frågan om makten *ännu inte ställts*. Skillnaden mellan Gramscis inställning och eurokommunisternas är omedelbart synlig. Den bekräftas för övrigt också av Gramscis egna skrivningar när han skulle definiera ”hegemoni”-begreppet: Staten är summan av klassdiktaturen och hegemonin.¹³

På det rent militära planet motbevisade erfarenheterna från andra världskriget Gramscis generaliseringar om förhållandet mellan dessa strategier och strukturen i det borgerliga samhället. På det politiska planet ter sig iden om att miljoner lönearbetares klasskamp skulle kunna utkämpas som ”skyttegravskrig” under en hel period som ännu mindre realistisk än tesen om ”utmattningsstrategin”. Den utgår ifrån att en synnerligen hög grad av disciplin, offervilja och klassmedvetenhet kan upprätthållas under en lång period mitt i en kapitalistisk kris *även utan* att alla dessa ansträngningar bidrar till att höja massornas levnadsstandard, som tvärtom mycket väl kan sjunka betydligt. Denna illusion bortser helt och hållet från hur klassmedvetenheten uppkommer och utvecklas; den reducerar klassmedvetenheten till ett rent politiskt-ideologiskt rättesnöre.

Vi är inte alls några anhängare av ”ekonomismen”. Men att tro att den proletära armén *under kapitalismen* kan utstå upprepade och svidande försämringar av sin levnadsstandard i namn av en strategi som uppfunnits av någon militär ledare, utan att det får några demoraliserande effekter – det är att vända ryggen till allt det vi kunnat lära oss om masspsykologi och klasskamp inom ett borgerligt samhällssystem.

Till Gramscis – och Kautskys! – försvar måste vi påpeka att de i viss mån var medvetna om denna motsägelse i och med att de insåg att det var *oundvikligt* med spontana massexplosioner under vissa villkor.¹⁴ De var också medvetna om att pendeln – om massornas ”befälhavare” inte skulle vara förmögna att kanalisera dessa spontana utbrott i ”positiv” riktning, dvs proletariats erövrande av makten – oundvikligen skulle svänga tillbaka mot en reaktionär utveckling, till och med kanske en extrem och våldsam sådan. Historien har förvisso bekräftat denna deras föraning. Men därmed står de eurokommunistiska ledarna också i denna fråga under en Kautskys nivå, för att inte tala om en Gramscis.

Alliansfrågan

Frågan om förbundet mellan proletariatet och småbourgeoisin – en del skulle kanske till och med lite lättjefullt dessutom vilja lägga till *mellanbourgeoisin* – spelar en framträdande roll när eurokommunisterna skall försvara sin strategiska inriktning.¹⁵ Utan en sådan allians, sägs det att det under inga omständigheter kan bli tal om att göra slut på kapitalets herravälde. Ledarna för det italienska kommunistpartiet hänvisar till exemplet Chile och försäkrar melodramatiskt: Frågan är om man kan regera (bättre) med 37, 50 eller 65 procent av rösterna bakom sig!¹⁶

Låt oss lämna frågan om vem som verkligen kommer att utöva regeringsmakten i namn av denna ”historiska kompromiss” med ett 65 procentigt röststöd. Erfarenheterna från folkfrontsregeringarnas tid, från de Gaulles-Thorez och de Gasperi-Togliattis koalitionsregeringar /i

¹³ Jfr Gramscis: Selections From the Prison Notebooks, Lawrence & Wishart, London 1971, sid. 239. Se också följande visdomsord ur dessa fängelsedagböcker. ”Man kan inte bestämma hur ett krig ska utkämpas såvida man inte redan har kunnat tillvälla sig en överlägsen styrka gentemot motståndaren” (sid. 66).

¹⁴ Gramsci, citerat arbete, sid. 199. Jfr också citatet från Kautsky i not (4).

¹⁵ Jfr i synnerhet G. Amendolas uttalande: ”Först och främst finns det de småborgerliga skikt som inte kan förbigås, eftersom deras beteende är *avhängigt utgången av den politiska kampen mellan vänster och höger*” (PCI: Aux Sources de l’Eurocommunisme, sid. 92, våra understrykningar).

¹⁶ Enrico Berlinguers ”Tankar kring Italien efter händelserna i Chile”, en artikelserie i *Rinascità* 28 september och 5 och 9 oktober 1973.

Frankrike respektive Italien/ har uppenbarligen inte lärt våra lärda strateger någonting. Efter att ha drivit fram ett lönestopp och deklarerat att ”strejker är ett kampmedel i trusternas intresse”, efter att ha manat arbetarna att ”först och främst producera” i syfte ”att återuppbygga den nationella ekonomin” som (då som nu!) var en ekonomi ”som tjänade demokratiska anti-fascistiska mål”, upptäckte plötsligt Thorez och Togliatti att de kastats ut ur dessa koalitionsregeringar över en natt – sedan de väl fyllt sin roll i borgerlighetens ögon. Det system de hjälpt till att rädda åt eftervärlden visade sig just vara trusternas samhälle och inte den mytiska ”antifascistiska” demokratiska ordning, de talat om...

Vi tänker inte heller hänga upp oss så mycket på olika retoriska* hänvisningar till ett halvkolonialt land – vilket under alla omständigheter är en ofullständig och delvis felaktig referens¹⁷ – och det lite förvånande i att en strömning som så starkt betonar den ”nationella säkerheten” hos olika länders politiska institutioner, åberopar den i sin analys av de socio-politiska styrkeförhållandena i högt industrialiserade kapitalistiska länder.

Hela det försök som de eurokommunistiska teoretikerna gör att reducera det västeuropeiska proletariatet till en minoritet i samhället, bygger helt enkelt på en revidering av den definition av proletariatet som den lönearbetande klassen man återfinner hos Marx och alla marxistiska klassiker.¹⁸

Om vi håller oss till denna definition så utgör proletariatet alla de som är *tvungna* att dagligen sälja sin arbetskraft, därför att de varken har tillgång till produktionsmedel eller tillräckliga medel att ändå kunna livnära sig (dvs de saknar tillräckliga penningreserver – bytesmedel – för att kunna få tillgång till olika nödvändighetsvaror utan att behöva sälja sin arbetskraft). Proletariatet kan därför inte reduceras till de ”produktiva arbetarna” eller de som är sysselsatta med ”manuellt arbete” och, i ännu mindre grad, till endast ”arbetarna inom storindustrin”.

Såsom Lenin en gång formulerade det med en beundransvärd klarhet: industriarbetarna utgör proletariatets förtrupp, men inte proletariatet som helhet. Proletariatet innefattar också lantarbetare, handelsanställda och bankanställda, alla lägre befattningshavare med så begränsade löner att de omöjliggör för dem att bygga upp något kapital och som därför inte kan skydda sig mot beslut inom förvaltningen som gäller deras egen anställning, tjänstemännen i allmänhet utom de högsta tjänstemännen¹⁹ såväl som tekniker och alla ”nya skikt” av lönearbetare.

Det handlar här inte om någon rent teoretisk definition, som vilken kan diskuteras utan klasskampens realiteter. I samtliga imperialistiska länder visar sig *den fortlöpande proletariseringen av de ”nya mellanskikten”* (såvida de är lönearbetare) i praktisk form genom deras *växande fackliga organisering*; den ökande tendensen att deras fackföreningar ansluter sig till de stora fackförenings-federationer som domineras av industriarbetarnas fack-

* *Retorisk* – ofta högtravande, uppstyldad.

¹⁷ Det var faktiskt så att Unidad Popular vann en absolut röstmajoritet i 1972 års kommunalval.

¹⁸ I det Ryska socialdemokratiska arbetarpartiets programutkast, som skrevs av Lenin och Plechanov och noggrant bearbetades av Lenin själv, kan vi bl a läsa följande: ”proletärer som bara förfogar över sin arbetskraft och bara kan överleva genom att sälja den” (första utkastet av Plechanov); ”de arbetande är i växande antal tvungna att sälja sin arbetskraft, att bli lönearbetare” (andra utkastet, av Lenin); ”personer som inte besitter några produktionsmedel (proletärerna)” (programkommissionens utkast; kommissionen hade lagt till ”och cirkulationsmedel” efter ”produktions-”, men Lenin föreslog att man skulle ta bort detta). Lenin hade inga anmärkningar att komma med till någon av dessa skrivningar, vilka han därför uppenbarligen uppfattade som korrekta och tillräckliga. (Citaten hämtade från Lenins *Works*.)

¹⁹ De översta tjänstemannaskikten är inte tvungna att sälja sin arbetskraft i den mån som deras löner är så höga att det blir möjligt för dem att ackumulera kapital och sedan leva på räntor. Även om sådana personer ändå fortsätter att uppbära lön, förfogar de i allmänhet över ett kapital och har därför också intresse av att skydda den privata äganderätten till produktionsmedlen.

föreningar; en utveckling i riktning mot att dess fackföreningar mer och mer tillämpar klassiska fackliga aktionsformer (mobiliseringar bakom olika krav, strejker, strejkvakter, strejker i kombination med ockupationer etc); en växande benägenhet att formulera klart uttalade antikapitalistiska program som (t ex) kräver en kollektiv tillägnelse av produktionsmedlen (dvs i motsättning till privategendomen) och ibland t o m en facklig radikaliseringsomgång som så småningom rar dem att utgöra respektive fackföreningsrörelsers mest radikala flygel.

Men om man tar hänsyn till allt detta och håller fast vid den klassiska marxistiska definitionen av proletariatet, kollapsar också hela den eurokommunistiska argumenteringen om klassalliansernas ”avgörande” och ”livsnödvändiga” egenskaper. Proletariatet är långtifrån någon minoritet; såsom vi har definierat det utgör det en social klass med 70-90 procent av den aktiva befolkningen i de västeuropeiska imperialistiska länderna. I detta fall, kvarstår alliansfrågan som ett viktigt problem (i synnerhet då som allianser med arbetande småbönder i länder som Spanien, Italien, Portugal och Frankrike och med den lägre urbana* småborgerligheten i andra länder), men likväl som en sekundär** fråga jämfört med den verkligt brännande frågan om *lönearbetarnas egen enhet i handling*. Det är faktiskt här vi finner nyckeln till en verklig och inte bara inbillad eller demagogisk strategi för den socialistiska revolutionen i de industrialiserade länderna.

Kanske får vi då svaret att det här bara rör sig om ett semantiskt*** bråk. Om man inkluderar de ”proletariserade nya mellanskikten” i arbetarklassen, förlägger man bara alliansfrågan till någonting inom i stället för utanför proletariatet som sådant. Men eftersom detta bredare begrepp om vad som utgör proletariatet ”uppenbarligen” täcker något mycket vidare när det gäller konkreta intressen, olika politisk kunskap och medvetenhetsnivå än vad som tidigare kom till uttryck inom den rena industriarbetarklassen så kvarstår frågan om allianser som ett klart problem.

Låt oss lämna detta påstående om att proletariatet förr skulle ha varit mer homogent än idag åt sidan. Det finns inte några empiriska belegg för det. Tvärtom finns det många fakta som pekar på att lönespännvidden, organisationsnivån och medvetenhetsnivån bland lönearbetarna som helhet utvecklats i riktning mot större likmässighet. Men detta är inte det verkliga problemet. Det som eurokommunismens försvarsadvokater måste försöka visa är att somliga här har ett verkligt intresse av att den privata äganderätten till produktionsmedlen bibehålls.²⁰ Och det har de inte lyckats med. Det skulle också stå i strid med det som vi nyss pekade på om att fler och fler fackliga organisationer för offentligt anställda, kontorsarbetare (inklusive bankanställda) och tekniker i Västeuropa klart och tydligt uttalat sig för en kollektiv tillägnelse av produktionsmedlen.

De eurokommunistiska företrädarna fortsätter att darra på målet när de likställer en allianspolitik med olika mellanskiktgrupper med en allianspolitik med borgerliga partier som systematiskt förkväver och förtrampar dessa gruppers intressen. De praktiska konsekvenserna av en sådan allians kan bara komma att motverka sina egna syften. De borgerliga partierna låter som regel införa en ekonomisk politik som är i enlighet med storkapitalets intressen; men som är förödande för mellanskikten som därmed typiskt nog drivs åt höger eller mot den yttersta högerflygeln. Den politiska innebörden i en så onaturlig allianspolitik är ännu mer förödande. I stället för att försöka vinna över arbetande mellanskiktgrupper till proletariatets

* *Urban* – stads(mässig).

** *Sekundär* – andrahands(fråga).

*** *Semantisk* – ung. som gäller vissa ords betydelse.

²⁰ Giorgio Amendola går i följande citat tillräta med Berlinguers demagogiska utsvävningar: ”Det stora hindret i dagens Italien ligger inte bara i de yttre omständigheterna, utan också i att majoriteten av det italienska folket inte är övertygade om det nödvändiga i en övergång till socialismen” (*PCI: Aux Sources de l’Eurocommunisme*, sid. 202). Amendola ger uppenbarligen inte några belegg för sin uppfattning.

politiska kamp – genom att slåss för proletariatets politiska hegemoni över de arbetande massorna som helhet – är folkfrontspolitiken ägnad att befästa borgarklassens politiska hegemoni över dessa mellanskikt, och samtidigt så splittring inom arbetarklassen.

Att beskriva en framgångsrik ”allianspolitik” som liktydigt med respekt för den privata äganderätten och den borgerliga ordningen betyder oundvikligen något som står i motsättning till en arbetarnas enhet i handling. Det är otänkbart att hela arbetarklassen skulle foga sig i att behöva underordna sina egna klass- och gruppintressen, antingen de nu är omedelbara eller historiskt betingade, under borgarklassens – en borgarklass som också finns fysiskt närvarande inom ”vänstern” i form av en eller flera av dess politiska fraktioner. (I fallet med den italienska historiska kompromissen blir denna motsägelse fullkomligt grotesk; där föreslår eurokommunisterna ett förbund som sägs utgöra en ”antimonopolistisk allians” med kristdemokraterna, som är den italienska borgarklassens främsta parti och tillika representant just för de stora monopolen.) Detta slags ”allianspolitik” betyder därmed oundvikligen en uppsplittring mellan å ena sidan de mest medvetna och stridbara arbetargrupperna, som efter hand mer och mer kommit att identifiera sig med klassens oberoende i såväl teori som praktik, och å den andra arbetarklassens mer efterblivna grupper som fortfarande helt och hållet verkar inom ramen för en reformistisk strategi.

Situationen blir knappast bättre om vi försöker se problemet ur det så omtalade ”samförståndets” synvinkel – vid sidan av ”hegemoni”-begreppet det andra av eurokommunisternas mystifierande begrepp. I ett samhälle som är uppdelat mellan motstridande klasser och som till yttermera visso befinner sig i ett stadium av växande klassmotsättningar på grund av det allmänna ekonomiska och politiska läget, är det inte möjligt med något ”samförstånd” mellan proletariatet och borgarklassen. För borgarklassens del kan det inte finnas något ”samförstånd” som gäller övergången till socialism, lika lite som det för proletariatet kan vara tal om något ”samförstånd” om att den kapitalistiska profiten skall försvaras, om olika åtstramningsåtgärder, bibehållandet av en permanent strukturell arbetslöshet, dvs om att privategendomen skall bevaras. Eurokommunisterna lurar sig själva och vilseleder arbetarklassen om de sätter sin tilltro till ett ”samförstånd” med borgarklassen om en framtida socialistisk utveckling, bara de demokratiska rättigheterna garanteras. Och de kommer att få en del obehagliga överraskningar om de tror att de kan vinna ”samförstånd” från proletariatets sida för ett projekt där profiten bibehålls med förevändning att det skall ske för att försvara den ”nationella ekonomin” och den ”demokratiska ordningen”.

Detta fåfänga sökande efter ”samförstånd” mellan motstridande sociala klasser får därmed sin rätta innebörd: ett företag som är ägnat att bevara *status quo* (man kan ”ju” inte hänge sig åt minoritetsvåld som det heter med ett slagord som lånats från den klassiska socialdemokratin). Men det betyder i praktiken en ideologisk – och mer och mer också en rent fysisk – repression mot den del av arbetarklassen som vägrar att offra sina klassintressen på den ”demokratiska ordningens” altare.²¹ Och följderna av det blir knappast något ”samförstånd” – och ännu mindre någon social ”avspänning”. Det enda resultatet blir ett byte av samarbetspartner. I stället för ett förbund av arbetarklassen som helhet framträder ett förbund med borgarklassen mot arbetarklassens mest stridbara grupper. Det var vad Ebert-Noske ägnade sig åt 1918-19. Med välkänt resultat!

²¹ Lucio Magri, ledare för Manifestogruppen, men numera ganska nära kommunistpartiets uppfattningar, uttrycker sig så här klart: ”Arbetarnas spontana svar på Andreotti-planen i oktober 1976 i kombination med den politiska mognaden i denna motståndsrörelse – och det trots PCI:s passivitet eller rentav fientlighet – visar att det inte kommer att gå att uppnå en kapitalistisk stabilisering utan en öppet repressiv politik” (*PCI: Aux Sources de l'Eurocommunisme* sid. 202).

Det enda vettiga i hela detta svammel om ”allianspolitik” och ”samförstånd” är att proletarietets imponerande numerära tillväxt, utvidgningen av den lönearbetande delen av befolkningen och allt starkare tillskott till proletariet från grupper med allt mer olikformigt socialt och politiskt ursprung förvisso leder till en politisk differentiering inom den organiserade arbetarrörelsen före, under och efter den socialistiska revolutionens seger. Utan ett minimum av ”samförstånd” bland massan av lönearbetare kan inte något socialistiskt projekt förverkligas i dagens Västeuropa.²² Ett sådant projekt kräver nämligen verklig enhet i handling, en enhetsfront inom arbetarrörelsen och ett brinnande engagemang i försvaret av den socialistiska demokratin såväl inom dagens arbetarorganisationer som morgondagens arbetarstat. I denna mening är försvaret av principen om ett flerpartisystem och en verklig utökning av de demokratiska rättigheterna under proletarietets diktatur något som måste integreras fullständigt i varje realistisk och effektiv strategi för den socialistiska revolutionen i de högt industrialiserade länderna.

Men försvaret av denna princip om en politisk pluralitet* måste *grundas på klasskriterier*. Det måste inordnas i kampen för en social revolution. Det måste bygga på lärdomarna från tidigare socialistiska revolutioner och deras upp- och nedgångar. Det måste baseras på den djupgående anti-byråkratiska medvetenhet, som – lyckligtvis – nu har slagit rot i arbetarklassen i väst. Det är oförenligt med en strategi av klassamarbete, som under förevändning att det gäller att föra ”allianspolitik” och nå ”samförstånd” splittrar upp och förkväver växande arbetarstrider och som därför också har en tendens att undertrycka den politiska pluralismen (rätten att bilda tendenser!) inom arbetarrörelsen och framför allt då inom fackföreningarna.

Det är inte av en tillfällighet som de revolutionära marxisterna på senare tid visat sig vara de mest systematiska, konsekventa och lidelsefulla försvararna av arbetarnas enhet i handling – såväl under den portugisiska revolutionen som under uppsvinget för masskampen i Spanien och på andra håll.

Förändringen av styrkeförhållandet mellan klasserna, som utgår ifrån arbetarnas förmåga att uppnå en verklig enhet i handling, gör att en revolutionär inriktning (som ju just har detta som mål – till skillnad från reformisternas projekt om en ”gradvis omvandling av samhället”) har störst möjligheter att vinna i trovärdighet. Utan en bestämd enhetspolitik är det omöjligt att mer och mer övertyga den majoritet av de arbetande massorna som fortfarande befinner sig under reformisternas inflytande att den revolutionära inriktningen både är möjlig och att föredra.

Att öka proletariet – dvs den stora befolkningsmajoritetens – sammanhållning, medvetenhet och anti-kapitalism, det är huvudmålet för varje kommunistisk strategi värd namnet i de industrialiserade kapitalistiska länderna. Att offra detta mål i utbyte mot en allians med borgarklassen (under förevändning att det rör sig om ett förbund med samhällets mellanskikt) – det är rena självmordet.

Det internationella sammanhanget

Sist men inte minst måste vi gå in på ett av de huvudargument som eurokommunisterna håller i beredskap när de pressas att försvara sin linje: det internationella sammanhanget. Enligt dem innebar det kalla kriget att det blev omöjligt att störta kapitalismen i Västeuropa utan att samtidigt riskera ett omedelbart kärnvapenanslag från USA-imperialismens sida. I och med ”avspänningen” har situationen förbättrats, men inte så att det ger utrymme för vilka

²² Under den revolutionära processen i Portugal 1975 drogs de bankanställda – trots socialistpartiets hegemoniska ställning bland dem – med i en dynamik av självorganisering, direkta antikapitalistiska aktioner och samordning av dem med de som industriarbetarna i egentlig mening stod bakom.

* *Pluralitet* – mångfald.

förändringar som helst. I nödfall skulle imperialismen kunna gå med på en gradvis förändring av de sociala förhållandena utan att det skulle behöva betyda en katastrof, men en socialistisk revolution i verklig mening innebär fortfarande att krigsriskerna blir fruktansvärt mycket större. Under dessa förhållanden, menar eurokommunisterna, är deras strategi den enda realistiska socialistiska strategin i Västeuropa, eftersom den tar hänsyn till de två ”supermakternas” tyngd på det världspolitiska schackbrädet och det internationella sammanhanget som helhet, utan att riskera att leda till kriminellt oansvariga äventyrligheter.²³

Argumenteringen sker här egentligen på två nivåer, som ofta blandas samman på ett godtyckligt sätt eller till och med förväxlas.²⁴ Ibland rar det ”internationella sammanhanget” helt enkelt betyda det ekonomiska sammanhanget, dvs att det är omöjligt för Frankrike, Italien, Spanien eller ens Västeuropa som helhet att uppnå ett ”ekonomiskt oberoende” från omvärlden eller att avskilja sig från världsmarknaden, utan att riskera följder i form av en katastrofal försämring av massornas levnadsstandard. Ibland betyder det ”internationella sammanhanget” helt enkelt närvaron av NATO-styrkor på europeisk mark och risken för en direkt amerikansk militär intervention.

Låt oss först titta på det ekonomiska argumentet. Det är sällsynt ytligt och saknar varje form av stramhet i argumenteringen. Man har all rätt att förutsätta att imperialismen kommer att reagera starkt mot varje förlust av dess ekonomiska maktställning i ett eller annat europeiskt land och i synnerhet då om det gäller ett särskilt viktigt land. Men då skulle den förvisso också reagera antingen förändringen sker ”plötsligt” eller ”drar ut på tiden”. Imperialismen skulle reagera mot förändringen som sådan och inte mot formen eller att den förlöper i en viss takt. Vem skulle för övrigt på fullt allvar kunna hävda att en förhållandevis frisk person passivt skulle låta sin vänstra arm amputeras, bara därför att man försäkrat honom om att han kommer att bedövas först?

Den historiska erfarenheten bekräftar tvärtom att det internationella kapitalet reagerat våldsammt mot tidigare försök till ”gradvisa förändringar” (Chile under Unidad Popular och folkfronten i Frankrike 1936 är två verkligt slående exempel!). ”Gradualismen” hindrar då ingalunda motståndaren från att reagera; det gör inte heller reaktionen svagare; det betyder bara att fienden rar bättre tid på sig att förbereda sin motattack och stilla och lugnt ruva på sin hämnd. Om det är en fördel för någon så är det för borgerligheten och inte för proletariatet.

Innebär då det internationella kapitalets ekonomiska reaktioner att en socialistisk revolution i Västeuropa är dömd att misslyckas? Eller betyder det att man är hänvisad till ett hopplöst val mellan antingen kapitulation eller också en demoraliserande och otacksam återgång till envælde och despoti? Ingen har kunnat visa att det förhåller sig så. Västeuropa är varken Kuba eller Kambodja. Det har en oerhörd industriell, ekonomisk och teknologisk potential, med den mest avancerade arbetarklassen och tekniska intelligentian i världen. Ur kapitalistisk synvinkel är det också den näst största marknaden i världen, efter USA. För det västtyska kapitalet skulle t ex en ”ekonomisk blockad” av ett socialistiskt Frankrike/Italien/Spanien/Portugal betyda en förlust på 25 procent av dess export. Var skulle det västtyska kapitalet i dagens värld kunna kompensera en sådan plötslig förlust? Tror verkligen någon på fullt allvar att det omedelbart och automatiskt skulle ge sig in i en sådan självmordsoperation?

Antagandet att en framgångsrik socialistisk revolution i ett eller flera västeuropeiska länder på förhand skulle vara dömd till isolering och långsam strypning till följd av det internationella

²³ Santiago Carrillo: ”Eurocomunismo” y Estado sid. 83 och 138-39; Amendola, citerat arbete sid. 74; Fabre, Hincker och &ve (citerat arbete sid. 200). Varför inte i stället skriva: ”I dagens värld och då i synnerhet i Frankrike, blir en öppen – militär, politisk eller till och med ekonomisk – intervention ett allt vådligare företag för imperialismen!”

²⁴ Jfr t ex Santiago Carrillo, citerat arbete sid. 134-38.

kapitalets reaktioner går inte att belägga. Dagens värld är inte längre som den var 1919. Det är nu inte längre bara den imperialistiska borgarklassen som har avgörande ekonomiska vapen till sitt förfogande. Det finns också byråkratiserade arbetarstater. Det finns borgerligt nationalistiska och småborgerliga makthavare i de halvkoloniala länderna, som alltid är intresserade av att få en chans att öka sin andel av kakan. Det finns en arbetarklass och en arbetarrörelse i andra kapitalistiska länder och inte minst då de andra länderna i ett Västeuropa där den Gemensamma Marknaden oundvikligen redan i dag har drivit fram en viss internationalisering av klasskampen, även om den är helt otillräcklig jämfört med kapitalets betydligt snabbare internationalisering.

Till och med efter oktoberrevolutionen var det omöjligt för den imperialistiska borgerligheten att fortsätta en öppen (men ingalunda total!) militär intervention efter en viss tidpunkt – när det gått ett, två, tre år. Den var tvungen att erkänna ett fullbordat revolutionärt faktum. Här spelade den internationella solidariteten en viktig roll.²⁵ Hur kan man undgå att se att de internationella styrkeförhållandena är mer gynnsamma idag än de var vid slutet av första världskriget? Det finns ingen anledning att anta att en internationell solidaritet med en verklig socialistisk revolution inte skulle ha möjlighet att politiskt förlama borgerligheten.

Arbetarrörelsen i Sydvästeuropa måste självklart förbereda sig för Brest-Litovsk-liknande ekonomiska och finansiella förhandlingar. Men det är möjligt att vi denna gång sitter med ett trumfkort på hand – televisionen, som Lenin och Trotskij saknade 1918. Den allra mest lönsamma – och för den delen första investering, som en arbetarregering i Frankrike/Spanien/Italien/Portugal skulle kunna göra, är att upprätta den kraftigaste televisionssändaren i världen med alla de slavsändare som skulle behövas för att varenda kväll nå ut till de tyska, engelska, svenska, österrikiska och danska hemmen. Det skulle oupphörligen kunna ställa miljoner fackliga aktivister i dessa länder inför ett bombardemang av frågor kommer ni att tillåta att vi svälter bara därför att vi håller på att genomdriva ert program, era organisationens program? Går ni med på att riskera era jobb och er egen levnadsstandard för äran av att ha räddat privategendomen? Tycker ni att det är riktigt att vi förvägras vår demokratiska rätt att slå in på en väg som leder till ett fritt socialistiskt samhälle under vår egen förvaltning? Eller föredrar ni att vi förenar våra krafter för att skapa en värld utan hunger och arbetslöshet, en värld där arbetaren är herre över sitt eget öde, en värld i frihet?

En sådan politisk linje måste emellertid förberedas omedelbart, genom att alla de arbetare som finns i ett visst multinationellt företag binds samman; genom att man i ökad omfattning satsar på fackliga sammankomster med delegater från särskilda industrigrenar men från olika länder; genom att befästa och utveckla de gemensamma överenskommelser om enhetliga fackliga aktioner som börjat komma till stånd i Västeuropa och internationellt. När det gäller att förbereda en sådan utveckling är detta det enda realistiska perspektiv som kan hjälpa en västeuropeisk socialistisk revolution i Västeuropa att överleva, medan varje stimulans av protektionistiska strömningar, varje idé om att t ex ”producera franskt” eller lättja i försvaret av de invandrade arbetarna betyder självmord i detta ords bokstavliga mening.

Det finns under sådana förhållanden ingen anledning att tro att en framgångsrik socialistisk revolution inte skulle ha tillräckligt med resurser till sitt förfogande för att kunna avvärja varje form av strypningsförsök på kort eller medellång sikt. Fast förutsättningen är då att den politiska ledningen har tillräckligt mycket djärvhet, beslutsamhet och politisk förmåga för att kunna leda in offensiven på motståndarens egen ”planhalva” och göra frågan om eventuella sabotage och blockader mot ett verkligt socialistiskt experiment som klart stöds av

²⁵ Se här i synnerhet *La Revolution d'Octobre et le Mouvement Ouvrier Européen*, en antologi med Victor Fay som huvudredaktör, EDI, Paris 1967. Tyvärr saknar man dock här en rapport om solidaritetsarbetet i England, som ur strategisk synvinkel var särskilt betydelsefullt.

befolkningen och arbetarna i ett visst land till den centrala diskussionsfrågan och kampuppgiften också i de andra europeiska länderna. *För ett Europas Förenade Socialistiska Stater! För en plan för Europas och den tredje världens socialistiska utveckling!* Där har vi de ”hemliga vapen” som står till förfogande för en framgångsrik socialistisk revolution i Västeuropa. Det rör sig då inte bara om överväldigande vapen för agitationen och propagandan. De kan också komma att bli synnerligen effektiva ekonomiska vapen.

Här kan det finnas anledning att citera ett omdöme som nyligen fälldes av en av den franska socialdemokratins mest moderata företrädare – det ger ett övertygande svar på eurokommunisternas försök att jaga skräck i folk inför perspektivet på en möjlig socialistisk revolution:

”Ett Frankrike med vänsterunionen vid makten kan inte längre vara så återhållsamt. Dess ekonomiska tyngd, dess förmåga till innovationer på grundforskningens och den tillämpade forskningens områden, dess utvecklade jordbruk och dess roll inom ramen för den europeiska marknaden –allt detta ger landet starka kort i förhandlingarna med sina partners. Medan den nuvarande regeringen sätter den internationella kapitalismens önskemål över allt annat, skulle en annan industripolitik kunna bidra till ett mer oberoende beslutsfattande från vår sida och med det en ökad frihet att besluta över vårt eget agerande och vår roll på det internationella planet. Därför måste vi, i stället för att frestas att försöka dra oss undan, djärvt sätta vår lit till en offensiv strategi. Denna offensiv kan då inte bara begränsas till att gälla internationella ekonomiska relationer, den måste också betyda en ideologisk strid. . . . En sådan offensiv ansluter sig också till de ständiga förhoppningarna om en socialistisk framtid. Även om internationalismen i det förgångna har fått vidkännas motgångar, är icke desto mindre idén om internationalismen fullt möjlig att tillämpa idag. Arbetarsolidariteten över gränserna utgår från en allmän uppfattning om hur det bör vara, men också från det som är nödvändigt. Hur skulle det annars kunna vara möjligt att bemöta de multinationella företagen? Och hur skulle vi kunna ta itu med de problem som den internationella arbetsfördelningen ställer?” (Jean-Pierre Cot i *Le Monde Diplomatique*, september 1977).

Om detta är sant ur ”den franska vänsterns synvinkel”, varför skulle det då inte vara tusen gånger sannare för ett Frankrike där den socialistiska revolutionen segrat?

Återstår så den militära aspekten av frågan. Också här finns det anledning att tvivla på att eurokommunisterna verkligen är ute i god tro, för att inte tala om bristen på logik i deras resonemang.

Enligt eurokommunisterna skulle imperialismen vägra godta en ”plötslig förändring av styrkeförhållandena”. Men är det inte snarare så att imperialismen skulle reagera mot *varje* sådan förändring, antingen den nu är ”plötslig” eller ”gradvis”? Vem har över huvud taget kunnat visa att t ex en seger för den socialistiska revolutionen i Frankrike skulle betyda ett hårdare slag mot imperialismen än att den sovjetiska armén i ett visst läge skulle komma upp till en jämbördig nivå med USA-imperialismen när det gäller antalet kärnstridsspetsar – eller jämfört med avgörande framsteg för den sovjetiska elektroniska industrin? Men har vi någonsin fått höra våra hårda kritiker, som så gärna klandrar vår ”oansvariga äventyrspolitik”, föreslå Sovjetunionen att det genast upphör med sin upprustning eller sina försök att kvalitativt utveckla den sovjetiska industrins teknologiska nivå?

Problemet återfår därmed sina rimliga proportioner. Det är oundvikligt att imperialismen reagerar politiskt och militärt inför varje form av framsteg för den revolutionära kampen varhelst det nu må vara i världen – och inte minst då i Europa; men den reagerar precis lika mycket mot varje betydande ökning av Sovjetunionens eller det ”socialistiska lägre” styrka. Så förhåller det sig obestridligt. Men det återstår att se vilken *form* denna reaktion tar sig, om det mest troliga är att det sker i form av en massiv militär intervention (som t ex i fallet Vietnam, med 500 000 soldater och 5 000 flygplan) eller kanske rentav i form av ett kärnvapenkrig.

Och det beror inte bara på imperialismens egen militära styrka och dess egna önskemål. Det beror också på styrkeförhållandena i världsmåttstock och den politiska och sociala situationen i USA självt. Det är inte många observatörer som skulle vara beredda att förneka att det på grund av det politiska nederlag som den vietnamesiska revolutionen tillfogade imperialismen är *politiskt omöjligt* för USA att på kort eller medellång sikt upprepa ett Vietnam-liknande äventyr i Västeuropa eller Afrika. Det skulle riskera att skapa så allvarliga socio-politiska spänningar i USA att det skulle betyda ännu större risker för imperialismens överlevnad. För att inte tala om vad ett kärnvapenkrig mot en framgångsrik socialistisk revolution i Västeuropa skulle få för effekter!

Denna situation är visserligen tillfällig. Den kan förändras om det sker en förändring i det socio-politiska klimatet i USA. Och det är fullt möjligt att något sådant kan inträffa, ja t o m förberedas systematiskt så snart som kommunismens ”spöke” åter går igen i Västeuropa. Men det skulle ta tid att fullfölja ett sådant företag, en sådan förnyad mobilisering av den ”tysta majoriteten” i USA. Och vem vet i vad mån denna ”tysta majoritet” förblir tyst om imperialismen ger sig in på något så dumt? Vad säger att en socialism med mänskligt ansikte i Västeuropa inte tvärtom skulle kunna utlösa en oerhörd medvetenhetsutveckling inom själva det amerikanska proletariatet?

Tid är en dyrbar vara och den måste utnyttjas väl. Det är inte ett oviktigt argument för en revolutionär strategi för Västeuropa: vi har att göra med ett internationellt sammanhang som för tillfället är ytterst gynnsamt. För första gången sedan 1917 finns det en chans att undgå en omedelbar militär intervention från proletariatets internationella motståndare.

Lästips – mer om eurokommunismen

Fernando Claudín: [Eurokommunism och socialism](#) (1977)

Henri Weber, [Eurokommunism, socialism och demokrati](#) (1981)